

ISSN 2227-2844

ВІСНИК

**ЛУГАНСЬКОГО НАЦІОНАЛЬНОГО
УНІВЕРСИТЕТУ
ІМЕНІ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА**

№ 2 (291) КВІТЕНЬ

2015

ВІСНИК

ЛУГАНСЬКОГО НАЦІОНАЛЬНОГО УНІВЕРСИТЕТУ ІМЕНІ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА

ПЕДАГОГІЧНІ НАУКИ

№ 2 (291) квітень 2015

Частина II

За матеріалами

*Всеукраїнської науково-практичної Інтернет-конференції
«Соціально-педагогічний простір: виклики сьогодення»*

Засновано в лютому 1997 року (27)

Свідоцтво про реєстрацію:

серія КВ № 14441-3412ПР,

видане Міністерством юстиції України 14.08.2008 р.

Збірник наукових праць внесено до переліку

наукових фахових видань України

(педагогічні науки)

Наказ Міністерства освіти і науки України № 793 від 04.07.2014 р.

Журнал включено до переліку видань реферативної бази даних

«Україніка наукова» (угода про інформаційну співпрацю

№ 30-05 від 30.03.2005 р.)

Рекомендовано до друку на засіданні Вченої ради

Луганського національного університету імені Тараса Шевченка

(протокол № 9 від 14 травня 2015 року)

Виходить двічі на місяць

Засновник і видавець –
Луганський національний університет імені Тараса Шевченка

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ:

Головний редактор – доктор педагогічних наук, професор **Курило В. С.**

Заступник головного редактора –

доктор педагогічних наук, професор **Савченко С. В.**

Випускаючі редактори –

доктор історичних наук, професор **Михальський І. С.,**

доктор медичних наук, професор **Виноградов О. А.,**

доктор біологічних наук, професор **Іванюра І. О.,**

доктор філологічних наук, професор **Галич О. А.,**

доктор філологічних наук, професор **Глуховцева К. Д.,**

кандидат філологічних наук, професор **Пінчук Т. С.,**

доктор філологічних наук, професор **Дмитренко В. І.,**

доктор педагогічних наук, професор **Харченко С. Я.**

Редакційна колегія серії „Педагогічні науки”:

доктор педагогічних наук, професор **Ваховський Л. Ц.,**

доктор педагогічних наук, професор **Гавриш Н. В.,**

доктор педагогічних наук, професор **Докучаєва В. В.,**

доктор педагогічних наук, професор **Лобода С. М.,**

доктор педагогічних наук, професор **Караман О. Л.,**

доктор педагогічних наук, професор **Сташевська І. О.,**

доктор педагогічних наук, професор **Хриков Є. М.,**

доктор педагогічних наук, професор **Чернуха Н. М.**

Редакційні вимоги

до технічного оформлення статей

Редколегія «Вісника» приймає статті обсягом 4 – 5 сторінок через 1 інтервал, повністю підготовлених до друку. Статті подаються надрукованими на папері в одному примірнику з додатком диска. Набір тексту здійснюється у форматі Microsoft Word (*.doc, *.rtf) шрифтом № 12 (Times New Roman) на папері формату А-4; усі поля (верхнє, нижнє, правє й лівє) — 3,8 см ; верхній колонтитул — 1,25 см , нижній — 3,2 см .

У верхньому колонтитулі зазначається: Вісник ЛНУ імені Тараса Шевченка № ** (***), 2012.

Статті у «Віснику» повинні бути розміщені за рубриками.

Інформація про УДК розташовується у верхньому лівому кутку без відступів (шрифт нежирний). Ініціали і прізвище автора вказуються в лівому верхньому кутку (через рядок від УДК) з відступом 1,5 см (відступ першого рядка), шрифт жирний. Назва статті друкується через рядок великими літерами (шрифт жирний).

Зміст статті викладається за планом: постановка проблеми в загальному вигляді та її зв'язок з важливими науковими чи практичними завданнями; аналіз останніх досліджень і публікацій, у яких започатковано розв'язання цієї проблеми та на які спирається автор; виділення невирішених раніше частин загальної проблеми, яким присвячується ця стаття; формулювання цілей статті (постановка завдання); виклад основного матеріалу дослідження з певним обґрунтуванням отриманих наукових результатів; висновки з цього дослідження й перспективи подальших розвідок у цьому напрямку. Усі перелічені елементи повинні бути стилістично представлені в тексті, але графічно виділяти їх не треба.

Посилання на цитовані джерела подаються в квадратних дужках після цитати. Перша цифра — номер джерела в списку літератури, який додається до статті, друга – номер сторінки, наприклад: [1, с. 21] або [1, с. 21; 2, с. 13 – 14]. Бібліографія і при необхідності примітки подаються в кінці статті після слова «Список використаної літератури» або після слів «Список використаної літератури і примітки» (без двокрапки) у порядку цитування й оформляються відповідно до загальноприйнятих бібліографічних вимог. Бібліографічні джерела подаються підряд, без відокремлення абзацем; ім'я автора праці (або перше слово її назви) виділяється жирним шрифтом.

Статтю закінчують 3 анотації обсягом 15 рядків (українською, російською) та 22 рядки (англійською) мовами із зазначенням прізвища, ім'я та по-батькові автора, назви статті та ключовими словами (3 – 5 термінів).

Стаття повинна супроводжуватися рецензією провідного фахівця (доктора, професора).

На окремому аркуші подається довідка про автора: (прізвище, ім'я, по батькові; місце роботи, посада, звання, учений ступінь; адреса навчального закладу, кафедри; домашня адреса; номери телефонів (службовий, домашній, мобільний).

© ДЗ «ЛНУ імені Тараса Шевченка», 2015

ЗМІСТ

ТЕОРЕТИКО-ТЕХНОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ ЗАХИСТУ ДИТИНСТВА: ДОСВІД ТА НОВІ МОЖЛИВОСТІ

1. Голота В. Є., Пивоварова Г. С. Соціалізація дітей сиріт в умовах педагогічного коледжу.....	6
2. Зоря І. О. Учнівська молодь як суб'єкт соціального виховання в регіональному навчально-виховному комплексі..	11
3. Леонова В. І. Характеристика закладів соціального захисту дітей.....	19
4. Солдатенко В. Г. Стан здоров'я сучасних школярів.....	30
5. Трубавіна І. М. Профілактика сімейного неблагополуччя у майбутніх міліціонерів.....	36
6. Шинкарьова О. Д., Шинкарьов С. І. Формування здорового способу життя як напрям соціально-педагогічної роботи.....	43

ТРАДИЦІЇ ТА ІННОВАЦІЇ ІНКЛЮЗИВНОГО ОСВІТНЬОГО ПРОСТОРУ

7. Гончар О. Ю. Соціально-педагогічна робота в інклюзивній школі.....	50
8. Горобець Д. В. Впровадження проектних технологій в професійну підготовку студентів в умовах інклюзивної освіти.....	58
9. Отрощенко Н. Л. Соціалізація дітей з особливими потребами в інклюзивному освітньому просторі.....	67
10. Проскурняк О. І. Особливості комунікативної інтеграції розумово відсталих підлітків.....	73

ІННОВАЦІЙНІ МЕХАНІЗМИ РОЗВ'ЯЗАННЯ СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНИХ ПРОБЛЕМ СІМЕЙ, ЯКІ ОПИНИЛИСЬ У СКЛАДНИХ ЖИТТЄВИХ ОБСТАВИНАХ

11. Краснова Н. П. Соціально-педагогічна робота з багатодітною сім'єю.....	81
12. Черних О. О. Загрози в Інтернеті матеріальному благополуччю родини.....	96

ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ СОЦІАЛЬНО- ПЕДАГОГІЧНОЇ РОБОТИ З ДІТЬМИ, СХИЛЬНИМИ ДО РИЗИКУ ТА ДЕВІАЦІЙ

13.	Ливацький О. В. Методологічні засади виховання фізичних якостей учнів основної школи в умовах допрофільної підготовки.....	102
14.	Литвинова Н. А. Оцінка якості профілактично-виховної роботи школи щодо попередження наркотичної поведінки підлітків групи ризику за поведінковим критерієм.....	107
15.	Мальцева О. І. Особливості громадянського виховання в школах УРСР (20 – 30-ті роки ХХ століття).....	116
16.	Роганова Т. Г. Правова соціалізація особистості як процес формування правової культури.....	123
17.	Роман С. В. Система цінностей учнівської молоді, її корекція засобами хімічної освіти.....	128
18.	Силкіна С. А. Урахування специфіки сільської школи в організації діяльності соціального педагога.....	138
19.	Степаненко В. І. Програма профілактики асоціального впливу релігійних культів на підлітків у соціально-педагогічному середовищі загальноосвітньої школи.....	143
20.	Терновець О. М. Супровід дітей «групи ризику соціального сирітства» як новітня технологія соціально-педагогічної роботи.....	151
21.	Чернецька Ю. І. Методологічні підходи до соціально-педагогічної роботи з наркозалежними особами в реабілітаційних центрах.....	158
22.	Щурова Н. В. Показники фізичного здоров'я учнів старшої школи.....	168

ГЕНДЕРНИЙ ПІДХІД У СОЦІАЛЬНІЙ ПЕДАГОГІЦІ

23.	Гришак С. М. Аналіз гендерних уявлень сучасної студентської молоді в процесі соціалізації.....	174
24.	Шабасєва Н. С. Гендерний підхід у сучасній освіті як предмет наукового аналізу.....	182

ПРОБЛЕМИ ЗАХИСТУ НАСЕЛЕННЯ

25.	Тарасова Н. С., Ємельянова О. О., Єсногонова Л. І. Складові забезпечення захисту прав споживачів при реалізації напоїв спеціального призначення.....	190
-----	---	-----

ПРОБЛЕМИ НАЦІОНАЛЬНО-ПАТРІОТИЧНОГО ВИХОВАННЯ МОЛОДІ

26.	Бабічев О. І., Котєнєва І. С., Карлова Н. М. Про затвердження Освітньо-просвітницької програми національно-патріотичного виховання студентської молоді Луганського національного університету імені Тараса Шевченка.....	196
27.	Вихватенко М. Т. Портрет роботи Т. Г. Шевченка та історія Старобільщини.....	212
28.	Караман О. Л. Освітні проблеми громадян у зоні проведення антитерористичної операції.....	218
	Відомості про авторів.....	226

ТЕОРЕТИКО-ТЕХНОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ ЗАХИСТУ ДИТИНСТВА: ДОСВІД ТА НОВІ МОЖЛИВОСТІ

УДК 376

В. Є. Голота, Г. С. Пивоварова

СОЦІАЛІЗАЦІЯ ДІТЕЙ СИРІТ В УМОВАХ ПЕДАГОГІЧНОГО КОЛЕДЖУ

Девальвація загальнолюдських і духовних цінностей в сучасному суспільстві, падіння авторитету родини поставили сирітство як проблему національного значення, особливо «соціальне» на одне із перших місць.

Через відсутність найважливішого агента соціалізації особистості – сім'ї, у соціальних сиріт, як правило виявляється більш значущою інституційна соціалізація. У поєднанні з негативними результатами впливу традиційних механізмів у ранньому періоді соціалізації під час перебування в батьківській неблагополучній сім'ї спостерігається дисгармонія пізнавальних, психологічних, соціально-психологічних та функціональних процесів, затримка або відсутність спроможності рішення деяких природно-культурних, соціально-культурних, соціально-психологічних завдань на певних вікових етапах у дітей зазначеної категорії.

Своєрідна закритість соціального простору установи де перебуває дитина-сирота або дитина, позбавлена батьківського піклування, обмеженість соціальних зв'язків дітей-сиріт, сфери реалізації засвоєних ними соціальних норм і соціального досвіду, формування єдиної соціально-рольової позиції – позиції сироти – проявляються в майбутньому в тому, що випускники-сироти не хочуть вчитися далі в установах професійної освіти, ведуть асоціальний і кримінальний спосіб життя або, навпаки, першими стають жертвами різного роду злочинів.

Як правило, процес фахового навчання в коледжі і подальша соціалізація дітей-сиріт, їх адаптація до нових умов і подальша інтеграція в суспільство протікають з великими труднощами.

Теоретики відзначають утруднений процес соціалізації дітей-сиріт в коледжі внаслідок їх тривалого перебування на повному державному забезпеченні в штучно створених умовах дитячих інтернатних установ.

За даними статистики в Україні щорічно 8-10 тисяч дітей стають сиротами при живих батьках. За даними 2012 року в Україні було 92,8 тис. дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування. Протягом 2003-2009 рр. кількість дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, зростала (з 96,1 тис. у 2003 р. до 100,7 тис. дітей у 2009 р.); надалі з'явилася тенденція до її зменшення. Вже на початку 2012 р. кількість дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування (95 956 осіб), була меншою, ніж у 2003 р., а у першому

півріччі 2013 р. – 91,7 тис. осіб, з яких майже 80 % мають живих батьків [1, с. 3].

Саме тому питання розробки педагогічних технологій і вибір відповідних педагогічних стратегій, форм, методів, методик і програм навчання дітей та осіб, які опинилися у важкій життєвій ситуації, стає пріоритетним. Велика роль у даному контексті належить науковим дослідженням у цій галузі, що створює основи для прийняття практичних рішень.

Аналіз останніх досліджень і публікацій свідчить про зростання інтересу вчених до проблеми соціалізації дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування. Розроблено вітчизняні та зарубіжні концепції соціалізації особистості (В. Абраменкова, В. Алфімов, І. Зверева, А. Капська, С. Козлова, О. Кононко, С. Куліковська, Ю. Лебедєв, С. Литвиненко, А. Мудрик, І. Печенко, Л. Хухлаєва, В. Ямницький). Визначено особливості особистісного розвитку дітей-сиріт в умовах інституційного виховання (І. Дубровіна, В. Мухіна, А. Прихожан, Н. Толстих); з'ясовано недоліки цієї форми життєвого устрою дітей-сиріт (А. Прихожан, Н. Толстих.). Об'єктом дослідження вчених були також теорії системного, особистісного, діяльнісного підходів у розкритті специфіки соціалізації дітей, ролі соціальних інститутів у цих процесах (В. Алфімов, В. Бочарова, І. Зверева, А. Капська, А. Мудрик, С. Савченко, Л. Рубашевська, С. Харченко); технології виховної роботи, що сприяють процесу соціалізації дітей в умовах дитячих будинків (С. Козлова, С. Куліковська, Л. Хухлаєва).

Проте, незважаючи на значний інтерес науковців до кожної з вищезазначених проблем, проблема соціалізації дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, залишається недостатньо дослідженою як у теоретичному, так і в практичному аспектах.

Метою написання статті є обґрунтування ефективності запровадження в організацію навчально-виховного процесу в закладі освіти процедури успішної соціалізації дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування.

Завдання:

1. Аналіз соціально-педагогічних умов, що забезпечують соціалізацію дітей-сиріт у Лисичанському педагогічному коледжі.

2. Обґрунтування ефективності застосування комплексу педагогічних засобів, що складають процедуру соціалізації студентів дітей-сиріт в умовах педагогічного коледжу.

Вивчення значної кількості концепцій соціалізації дає змогу виокремити основні підходи щодо аналізу місця та ролі людини у процесі соціалізації.

Під соціалізацією розуміємо процес засвоєння людиною певної системи знань і вмінь, зразків поведінки, соціальних норм і цінностей, що дають їй змогу повноправно виконувати громадянські функції. Основними інститутами соціалізації визнають систему освіти й

виховання. Виховання є провідним і визначальним початком соціалізації. Ядро виховання складає процес передавання нагромаджених минулими поколіннями знань і культурних цінностей, тобто освіта. Найінтенсивніше соціалізація відбувається в дитинстві та юності.

Спрямована форма соціалізації – це спеціально розроблена певним суспільством система засобів впливу на людину з метою її формування відповідно до інтересів цього суспільства.

Соціально-педагогічні умови – це спеціально створені в навчально-виховному процесі сприятливі обставини для позитивного соціального розвитку особистості та її соціалізації.

Підготовка студентів у педагогічному коледжі специфічна, тож вимагає від студента не тільки ерудованості, а й широкого спектру соціальних вмінь і навиків. Діти-сироти не готові до професійного навчання та соціальної адаптації в освітньому закладі, так як у них не сформовані або сформовані не на достатньому рівні вміння організувати свій день, скласти власний бюджет. Навички самообслуговування у побуті, взаємодії із соціумом не відповідають віковому рівню.

Аналіз теоретичних джерел підтверджує, що більшість дітей, що відносяться до групи «соціального сирітства», мають особливості в рисах характеру і поведінки, серед яких найбільш часто зустрічаються: відсутність комунікативних навичок, уміння будувати стосунки з оточуючими, емоційна нерозвиненість, несформованість емпатії, деформація почуття власної гідності, вузькість кругозору, небажання вчитися, вибрати і освоювати професію. У числі найбільш істотних факторів можна назвати, насамперед, кризові явища в сім'ї: порушення її структури і функцій, зростання числа розлучень і кількості неповних сімей, асоціальний спосіб життя ряду сімей; падіння життєвого рівня, погіршення умов утримання дітей, наростання психоемоційних перевантажень у дорослого населення, безпосередньо відбиваються на дітях; поширення жорстокого поводження з дітьми в сім'ях та інтернатних установах при зниженні відповідальності за їх долю [4, с. 152].

Зазначені соціально-педагогічні та соціально-психологічні проблеми сирітства серед студентів педагогічного коледжу зумовив до розробки та впровадження процедури «Успішна соціалізація», що поетапно допомагає студенту сироті адаптуватися, сформувати перспективні власні цілі щодо власного навчання, отримання професії та саморозвитку.

Під поняттям «процедура соціалізації» розуміємо встановлений чи узвичаєний порядок здійснення соціально-педагогічних, соціально-психологічних заходів спрямованих на інтерналізацію особистості.

Впроваджена процедура «Соціалізації...» базується на наступних концепціях та ідеях теоретичної концепції соціалізації, соціальної адаптації та соціального виховання дітей-сиріт та дітей, які перебувають у зоні соціального ризику в установах початкової та середньої

професійної освіти (В. Бочаров, А. Мудрик, А. Реан, В. Цветков); теоріях розвитку особистості дитини (Б. Ананьєв, В. Давидов, О. Леонтєв, А. Петровський, Д. Ельконін) та педагогічних технологіях підготовки фахівців (В. Гузєєв, М. Кларін, Г. Лаврентєв, М. Левіна, Н. Михайлова, М. Романовська, Г. Селевко, В. Сластьонін, С. Татарченкова та ін.).

Для більш ефективного вирішення завдань соціалізації студентів категорії сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування постала необхідність уведення до штатного розпису коледжу одиниці соціального педагога та практичного психолога (2009 р.) із відповідною фаховою підготовкою.

Процедура уможливила спрямувати педагогічні зусилля колективу поетапно, систематично, всебічно й раціонально, згідно Закону України «Про забезпечення організаційно – правових умов соціального захисту дітей-сиріт та дітей позбавлених батьківського піклування» від 13.01.2005 р №2342 та Указу Президента України від 11.07.05 р. «Про першочергові заходи щодо захисту прав дітей».

Комплекс педагогічних засобів впливу на особистість дитини сироти – інформаційних, освітніх, особистісно-орієнтованих, індивідуальних, професійно-діяльнісних, тренінгових, базується на з'єднанні інноваційних та традиційних підходів і методів навчання, що забезпечують ефективність навчання дітей-сиріт в умовах педагогічного коледжу (формування соціальних компетенцій студентів, розвиток фахових компетенцій майбутніх педагогів, формування творчої спрямованості педагогів і студентів).

Під час адаптаційного періоду – першого етапу процедури колишній вихованець інтернату стає об'єктом загальноколеджної програми «Крокує першокурсник» націлену на створення оптимальних побутових та гуманітарних умов існування студента.

Реалізація мети процедури уможливорюється застосуванням конкретних соціально-педагогічних технологій, а саме моніторингового комплексу за для якісної діагностично-прогностичної діяльності із конкретним студентом – сиротою: різні форми опитування, інтерв'ю, тестові та арт-тестові методики дослідження особистості, соціального інспектування працівниками психологічної служби, вихователем гуртожитку, куратором академічної групи. Саме в цей період, коли дитина позбавляється умов режимності і залишається «сама по собі» важливо зорієнтувати її на шлях самореалізації, вмотивувати професією, психологічно підтримати, створити умови позитивного оточення.

Однією з пріоритетних в соціалізації дитини сироти залишається консультативна робота фахівців, що спрямована на подолання психічних бар'єрів у життєдіяльності студента, усвідомлення власної статево-рольової ідентичності, направлена на сумісне вирішення майнових питань, підготовку до самостійного життя.

Програмою поетапних дій у роботі із сиротами передбачена тренінгова робота, в якій студенти набувають якостей і навичок дорослої

людини, моральна свідомість яких характеризується вмінням співпереживати та виявляти співчуття, терпимість, бажання та вміння турбуватися про членів своєї «групи-сім'ї», з одного боку, та позитивно сприймати турботу про себе – з іншого; свободою й відповідальністю поведінки, працелюбністю.

Корекція стосунків, способів соціальної дії, посередництво в творчому розвитку особи зазначеної категорії, які сприяють оволодінню нею новим досвідом, допомозі в розблокуванні позитивних емоцій, створенні ситуації успіху, зміні уявлень вихованця про своє «Я», підтримці ініціатив окремого студента чи групи досягається шляхом залучення до роботи «Молодіжного центру» за здібностями та вподобаннями. Інформаційно-просвітницької робота з дітьми-сиротами різнопланова, розрахована на діалогічність відносин й безпосередню рефлексію.

Пріоритетним напрямом роботи із соціальними сиротами є формування вмінь у них самостійного життя, тож процедура передбачає автономне проживання студентів у канікулярний час.

Взаємодія із державними установами, щодо працевлаштування дітей сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування очікуваного результату не дає, попри це зусиллями педагогічного колективу студенти – випускники Лисичанського педагогічного коледжу за останні 5 років працевлаштовані за фахом та продовжують навчання за спорідненими педагогічними спеціальностями.

Специфіка процесу соціалізації дітей-сиріт в умовах педагогічного навчального закладу передбачає гуманне, безумовне й неупереджене прийняття дітей і підлітків у спілкуванні, педагогічний оптимізм у прогнозах. Необхідною умовою інтерналізації дитини-сироти можлива за умови кваліфікованої, системної допомоги державних освітніх установ.

Тож, очікуваний соціальний профіль студента категорії сироти, випускника педагогічного коледжу передбачає сформовані риси професійних і соціальних характеристик, таких як: висока освіченість, комунікабельність, готовність до професійної діяльності та самореалізації, взаємодія з соціумом, навички технології самоосвіти, елементи навчально-дослідного співробітництва.

Список використаної літератури

- 1. Державна** служба статистики України. Захист дітей, які потребують уваги суспільства Статистичний збірник. – К., 2013. – С. 14.
- 2. Павленко Ю.** Національна стратегія профілактики соціального сирітства спрямована на захист сім'ї та формування відповідального батьківства 22.10.2013 р.
- 3. Коваленко Е. А.** Социальное сиротство как объект регулирования для государственных структур и общественных организаций / Е. А. Коваленко // Вісник Одеського Національного Університету. Матеріали міжнародної науково-практичної конференції «Соціальна політика і механізми інтеграції українського суспільства» 27-28 вересня 2002 року. – Т. 8. – Вип. 9. Соціологія і політичні науки. –

Одеса, 2003. – С. 185 – 191. **4. Кічігіна Т. С.** Соціалізація дітей-сиріт в умовах професійного коледжу / Т. С. Кічігіна. – М., 2003. – 210 с.

Голота В. Є., Пивоварова Г. С. Соціалізація дітей сиріт в умовах педагогічного коледжу

У статті розглянута проблема ефективності запровадження в організацію навчально-виховного процесу в закладі освіти процедури успішної соціалізації дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування.

Ключові слова: діти-сироти, соціалізація, соціальне сирітство, адаптаційний період.

Голота В. Е., Пивоварова Г. С. Социализация детей сирот в условиях колледжа педагогического

В статье рассмотрена проблема эффективности внедрения в организацию учебно-воспитательного процесса в учреждении образования процедуры успешной социализации детей-сирот и детей, лишенных родительской опеки.

Ключевые слова: дети-сироты, социализация, социальное сиротство, адаптационный период.

Golota V. E., Pivovarov G. S. Socialization of Children-orphan in Terms of College Pedagogichnogo

The article considers the problem of efficiency of implementation in the organization of educational process in educational institutions of the process, successful socialization of children-orphan and children deprived of parental care.

Key words: orphans, socialization, social orphanhood, the adaptation period.

Стаття надійшла до редакції 19.04.2015 р.

Прийнято до друку 14.05.2015 р.

Рецензент – д.п.н., проф. Харченко С. Я.

УДК 373.015.31:316.42

І. О. Зоря

**УЧНІВСЬКА МОЛОДЬ ЯК СУБ'ЄКТ СОЦІАЛЬНОГО
ВИХОВАННЯ В РЕГІОНАЛЬНОМУ НАВЧАЛЬНО-ВИХОВНОМУ
КОМПЛЕКСІ**

Проблема соціального виховання учнівської молоді актуалізована сучасними об'єктивними процесами формування цінностей українського

суспільства, яке прагне стати повноправним членом Європейських країн демократичної співдружності.

У цих умовах необхідна модернізація традиційної освітньо-виховної системи на основі посилення її соціально-виховних функцій. Провідними акцентами такої модернізації стають акценти побудови людино-орієнтованої школи; об'єднання педагогічних впливів школи і навколишнього середовища; соціалізація, формування соціально-значущих якостей особистості, що відповідають потребам динамічно мінливого соціуму; створення виховуючого середовища, соціокультурний потенціал якого продуктивно «працює» на соціальне, психічне і фізичне здоров'я людини; створення системи соціальної охорони і захисту дитинства, профілактики ненормативної поведінки.

У статті досліджується актуальні завдання розгляду учнівської молоді регіонального навчально-виховного комплексу (РНВК) як сукупного суб'єкту соціального виховання.

Вказана задача вирішується в наступній логіці: суб'єктна парадигма особистості; двояко-відносний характер суб'єкта виховання; особистісно-орієнтований підхід до виховання; завдання вікового розвитку особистості; стадії розвитку «Я» особистості; кризи дитинства; соціалізаційна траєкторія і вектор соціалізації (траєкторна модель соціалізації). Перейдемо до аналізу означених феноменів.

Суб'єктна парадигма особистості може бути розглянута в єдності психологічного та акмеологічного наукового аналізу. У акмеологічній психології (С. Рубінштейн, Д. Узнадзе, М. Кузьміна, К. Абульханова, А. Деркач, Б. Ананьєв, А. Журавльов та ін.), виникнення поняття «суб'єкт» означало початок переходу від констатувального способу пізнання до пояснювального стосовно до людини як об'єкта в її специфічній якості як суб'єкта. При цьому основу такого способу пізнання складають наступні твердження:

- категорія суб'єкту взаємодоповнюється категорією індивідуальності (кожна особистість досягає найвищого для своїх можливостей рівня розвитку і самореалізується індивідуальним чином);
- категорія суб'єкта позначає не кінцеву точку, рівень, а постійний рух по висхідній в ході здійснення діяльності, спілкування, життя в цілому (цей рух забезпечується завдяки тому, що особистість постійно дозволяє об'єктивні суперечності, що виникають із-за невідповідності її суб'єктивних і об'єктивних умов і вимог, і набуває досвіду вирішення цих протиріч, розвивається, вдосконалюється, стає суб'єктом);
- становлення особистості суб'єктом діяльності являє собою процес реорганізації, якісного перетворення необхідних для здійснення діяльності особистісних властивостей і використання їх як ресурсів і коштів у відповідності з вимогами та умовами діяльності та критеріями особистості [1].

Таким чином, суб'єктна парадигма особистості стосовно школяра припускає той факт, що особистість школяра можна розглядати, як індивідуальний суб'єкт соціального виховання, виходячи з того, що будучи цілеспрямованою системою, вона активно впливає на навколишнє середовище, на себе і на обставини свого життя.

Двояко-відносний характер суб'єкта виховання

Філософія розглядає «суб'єкт» і «об'єкт» як парні категорії, подібно причині та наслідку, випадковості й необхідності тощо. Це означає, що суб'єкт завжди передбачає об'єкт, а об'єкт завжди передбачає суб'єкт, що коротко відображається у вербальній формулі: «Без суб'єкта немає об'єкта».

Стосовно до суб'єкта виховання двояко-відносний його характер означає наступне [2]. З одного боку, вихователь – це суб'єкт виховання, що виявляє вплив на вихованця, як на об'єкт його впливу. З іншого боку, в більш старшому віці вихованець вже сам є вихователем (завдяки самовихованню). Отже, в цьому випадку мова йде про виховання як взаємодії вихователів і вихованців, які в тій чи іншій виховній ситуації міняються ролями і місцями (виховання як високодинамічна система переходів), що, зокрема, виражає відносний характер суб'єкта виховання.

Двояко-відносний характер суб'єкта виховання орієнтує соціальне виховання на «запуск» процесів активного саморозвитку і самокорекції особистості, на запуск механізму суб'єктності виховання і процесу самобудови особистості (А. Реан). Інституційно-вікові прояви подвійності суб'єкта виховання породжують динамічну зміну узагальненого суб'єкта виховання. По мірі дорослішання число суб'єктів виховання збільшується і змінюється характер їх взаємодії: попередні не поступаються своїм місцем подальшим, а інтегруються в систему виховних факторів. Далі суб'єктом виховання стає і сам вихованець. Отже, його здатність до самовиховання є одним з наслідків діяльності попередніх вихователів, а формування цієї здатності є однією із задач [3].

Психолого-акмеологічна суб'єктна парадигма визначає особистісно-орієнтований підхід до гуманістичного виховання [4].

Особистісно-орієнтований підхід до виховання стосовно особистості школяра як до суб'єкта соціального виховання стверджує, що особистість школяра стає індивідуальним суб'єктом соціального виховання остільки, оскільки у життєдіяльності виховних інститутів і організацій створюються умови для реалізації та розвитку її базових потреб (А. Маслоу) [5]. Чим сприятливіші ці умови, тим більш активно проявляє себе школяр суб'єктом соціального виховання.

Соціально-педагогічна теорія особистісно-орієнтованого підходу до гуманістичного виховання включає в себе ідею про завдання вікового розвитку особистості. Суть зазначеної ідеї полягає у ствердженні того факту, що на кожному віковому етапі перед особистістю постає ряд завдань, від сприятливого чи несприятливого вирішення яких залежить її розвиток, а віковий підхід у вихованні повинен будуватися так, щоб

створити умови для їх ефективного вирішення. Крім того, на базі вікового в руслі індивідуального підходу повинна надаватися допомога у їх вирішенні конкретній людині (Е. Еріксон, А. Мудрик, В. Сластенін). Такий підхід передбачає умовне виділення трьох груп завдань кожного віку: природно-культурні, соціально-культурні і соціально-психологічні.

Вирішення всіх трьох названих груп завдань об'єктивно необхідне для розвитку, виховання особистості. Якщо будь-яка задача залишається невирішеною, то це або затримує розвиток особистості, або робить його недосконалим, або спотворює особистість.

На шляху становлення школяра як суб'єкта соціального виховання виникає маса протиріч об'єктивного і суб'єктивного характеру. Долаючи ці протиріччя особистість використовує власну активність, власну суб'єктність яка удосконалюється у процесі індивідуально-типологічного вікового розвитку. Такий розвиток є процес і результат вирішення школярем трьох вікових груп завдань – природно-культурних, соціально-культурних і соціально-психологічних.

У процесі вирішення означених вище завдань вікового розвитку особистість проходить певні стадії розвитку «Я», в ході яких індивід встановлює основні орієнтири по відношенню до себе і свого соціального середовища [6]. Еріксон підкреслює, що життя являє собою безперервну зміну всіх його аспектів і що успішне вирішення проблем на одній стадії ще не гарантує людині від виникнення нових проблем на інших етапах життя або появу нових рішень для старих, вже вирішених, здавалося, проблем. При цьому кожній стадії притаманні свої власні параметри розвитку, здатні приймати позитивні і негативні значення. Шкільному віку за Еріксоном відповідають дві з восьми стадій розвитку – четверта (молодший шкільний вік, яку він називає «умілість і неповноцінність» і п'ята (у нашій класифікації підлітковий вік і вік ранньої юності) – «ідентифікація особистості і плутанина ролей» [7]. Психосоціальний параметр четвертої стадії характеризується умілістю з одного боку, і почуттям неповноцінності – з іншого. При переході в п'яту стадію підліток здатний виробляти чи переймати теорії і світогляд, які характеризують його як нетерплячого ідеаліста, який вважає, що створити ідеал на практиці не важче, ніж уявити його в теорії. Іншими словами, перед підлітком, який набув здатність до узагальнень, постає завдання об'єднати все, що він знає про себе самого як про сина, учня, друга і т.д. Всі ці ролі він повинен зібрати в єдине ціле, осмислити їх, зв'язати з минулим і проектувати в майбутнє. Якщо молода людина успішно справиться з цією задачею – психосоціальною ідентифікацією, то у неї з'явиться відчуття того, хто вона є, де знаходиться і куди йде. Якщо з-за невдалого дитинства або важкого побуту підліток не може вирішити завдання ідентифікації і визначити своє «Я», то він починає проявляти симптоми плутанини ролей і невпевненість в розумінні того, хто він такий і до якого середовища належить. Тим не менш, це важливо для розуміння процесу виховання особистості і як його суб'єкта, той хто

в підлітковому віці не набуває чіткого уявлення про свою особистість, ще не приречений залишатися неприкаяним до кінця життя. А той, хто усвідомив своє «Я» ще підлітком, обов'язково буде стикатися на життєвому шляху з фактами, що суперечать або навіть загрозливими уявленнями, що склалися у нього про себе [8].

Таким чином, у процесі соціального виховання особистість школяра формується як активний суб'єкт, у тому числі і виховних соціальних відносин. У свою чергу, активний суб'єкт соціальних відносин – це суб'єкт становлення і розвитку соціального «Я», яке формується у відповідності з особливостями і закономірностями вікових етапів і стадій розвитку «Я» особистості.

Проблема етапів і стадій розвитку «Я» особистості школяра тісно пов'язана з проблемами криз дитинства [9]. Під кризами вікового розвитку розуміється перехідні періоди від одного етапу дитячого розвитку до іншого, які виникають на стику двох віків і знаменують собою завершення одного етапу розвитку і початок іншого. Основний зміст перехідного періоду полягає в позитивних змінах особистості, які доповнюються відмиранням старого лише настільки, наскільки цього вимагає розвиток нових рис, властивостей і якостей особистості.

Таким чином, процес становлення школяра як суб'єкта соціального виховання об'єктзавізований закономірностями вікового (типологічного) розвитку дітей. Кожен віковий період пов'язаний зі зміною соціальної ситуації розвитку і приносить дитині особливе особистісне новоутворення. Під соціальною ситуацією розвитку розуміється специфічне поєднання соціального середовища і положення людини в ньому, особливості виховання і навчання, активності та внутрішньої позиції особистості. В ході виховання і самовиховання не можна ухилятися (або робити вигляд, що їх немає) від вирішення тих чи інших кризових проблем. Необхідно активно боротися за їх дозвіл. Особа, яка діє шукає шляхи вирішення проблем шляхом самовдосконалення, зберігає душевне, психічне, фізичне, соматичне здоров'я. Особистість, що йде по шляху постійних поблажок собі, прагне до «легкого життя» не тільки деградує, але і страждає фізично, душевно і духовно.

У ході взаємодії інститутів соціального виховання перед ними постає одне з основних питань – що в поведінці вихованців виступає як норма, а що необхідно розцінювати як відхилення від норми. У широкому соціологічному аспекті відповідь на це питання дає траєкторна модель соціалізації [10], яка дозволяє розглядати процес соціалізації в ході соціального вихователя як тимчасову динаміку результативності соціалізації суб'єкта виховання під дією її внутрішніх настанов і зовнішніх соціалізаційних впливів. Ключовими категоріями зазначеної теорії є поняття соціалізаційна траєкторія і вектор соціалізації. Під соціалізаційною траєкторією розуміють тимчасову динаміку результативності соціалізації, що включає адаптацію до соціальних норм і їх інтеріоризацію і відображає співвідношення освоєного рівня

соціальності з соціалізаційними нормами як еталонами соціалізаційності. Вектор соціалізації – напрям соціалізаційної траєкторії в локальний момент часу, який відображає спрямованість соціалізації як рівнодійної зовнішнім силам соціалізаційних впливів і особистісних установок (диспозицій).

До категорій соціалізована траєкторія і вектор соціалізації примикає поняття соціалізаційна норма. Соціалізаційна норма є проекцією соціальності на людину, яка здійснюється агентами соціалізації і самим індивідуальним суб'єктом соціального виховання. Розуміння соціалізаційної траєкторії як часової динаміки результативності соціалізації індивіда, що включає адаптацію до соціальним нормам (пристосування індивіда до соціально-економічних умов, до рольових функцій, соціальних норм, середовища життєдіяльності) та їх інтеріарізацію (процес включення соціальних норм і цінностей у внутрішній світ людини), дозволяє побудувати соціалізаційну траєкторію і не тільки встановити характерні особливості динаміки соціалізації, ключові події, що її визначають, а й охарактеризувати можливі варіанти її майбутнього розвитку, що особливо важливо при аналізі учнів як суб'єктів соціального виховання.

Таким чином зазначимо, соціальне виховання школяра в умовах регіонального навчально-виховного комплексу є результативним у тому разі, якщо школяр у цьому процесі виступає як його суб'єкт. Як суб'єкт школяр в ході соціального виховання, спрямованого на соціалізацію особистості, не тільки засвоює цінності культури суспільства, але і реалізує власну активність, самореалізується і саморозвивається. У процесі соціалізації розвиток особистості школяра відбувається у міру виконання ним низки завдань, які об'єктивно постають перед ним на кожному віковому етапі. Щоб вирішити ці завдання, школяр ставить спільно з іншими суб'єктами виховання певні цілі, досягнення яких об'єктивно спрямовані на вирішення специфічних завдань для його віку. В залежності від того, наскільки повно і адекватно усвідомлені чи відчуті завдання, і від ряду інших обставин мети дитини можуть бути більш або менш адекватні віковим завданням і відповідати особистісним ресурсам, потрібним для їхнього досягнення. Як провідна ідея сучасної соціальної педагогіки, яка спирається на суб'єктну парадигму особистості, на теорію двояко-відносного характеру суб'єкта виховання та особистісно-орієнтований підхід до виховання, постає необхідність перетворення школяра переважно з об'єкта навчально-виховного процесу в його суб'єкт, коли становлення дитини суб'єктом – це не момент виховання, а його суть. Аналіз показує, що процес становлення дитини як суб'єкта виховання є досить складним, але й дуже важливим. Специфічною особливістю суб'єктивації школяра є те, що вона проходить через стадії розвитку «Я» особистості, об'єктивні кризи дитинства, має індивідуально-типологічні соціалізаційні траєкторії і вектори соціалізації

і здійснюється в процесі взаємодії інститутів і агентів соціалізації (насамперед сім'ї і школи).

Список використаної літератури

- 1. Татенко В. А.** Психология в субъектном измерении / В. А. Татенко. – К. : Просвита, 1996. – 404 с. **2. Единство** обучения и воспитания в условиях модернизации системы образования [Текст]: монография / И. А. Липский, Л. Е. Никитина, О. А. Яшнова; Гос. НИИ семьи и воспитания. – М., 2006. – 89 с. **3. Реан А. А.** Психология и педагогика / А. А. Реан, Н. В. Бордовская, С. И. Розум. – СПб. : Питер, 2002. – 432 с. **4. Бех І. Д.** Особистісно зорієнтоване виховання: [наук.-метод. посібник] / Іван Дмитрович Бех. – К. : ІЗМН, 1990. – 240 с. **5. Маслоу** Абрахам Гарольд Дальние пределы человеческой психики / Перев. с англ. А. М. Татлыбаевой. Науч. ред., вступ. статья и коммент. Н. Н. Акулиной. – СПб. : Евразия, 1999. – 432 с. **6. Фельдштейн Д. И.** Психология развития личности в онтогенезе / Д. И. Фельдштейн; Науч. исслед. ин-т общей и педагогической психологии Акад. пед. наук СССР. – М. : Педагогика, 1989. – 208 с. **7. Эрик Г.** Эриксон Детство и общество / Эрик Г. Эриксон. – Изд. 2-е, перераб. и доп. / Пер. с англ. – СПб. : Ленато, АСТ, Фонд «Университетская книга», 1996. – 592 с. **8. Эрик Эриксон** и восемь стадий человеческой жизни. Электронный ресурс. – Режим доступа: http://www.sociology.mephi.ru/docs/sociologia/html/D_elkind_erik **9. Дети** в кризисных ситуациях: профилактика негативных явлений и социально-психологическая помощь / И. Д. Зверева (отв. ред.). – К. : Науковий світ, 2001. – 63 с. **10. Ковалева А. И.** Концепция социализации молодежи: нормы отклонения, социализационная траектория / А. И. Ковалева // Социологические исследования. – 2003. – № 1. – С. 109 – 114.

Зоря І. О. Учнівська молодь як суб'єкт соціального виховання в регіональному навчально-виховному комплексі

Об'єктом соціального виховання в РНВК є школяр, який з віком, все більше набуває якості суб'єктності, стає суб'єктом виховного взаємодії. Ця подвійність породжує вікову та інституціональну специфіку виховання і зумовлює групування технологій виховної діяльності.

Теоретико-методологічною базою обґрунтування науково-дослідницької позиції суб'єктності школярів-вихованців в умовах РНВК виступають: суб'єктна парадигма особистості (людина як об'єкт у її специфічній якості суб'єкта) в єдності психологічного (становлення та розвиток особистості суб'єктом життєдіяльності) та акмеологічного (кожна особистість досягає найвищого для своїх можливостей рівня розвитку суб'єктності та самореалізується індивідуальним чином) наукового аналізу – об'єктивність двояко-відносного характеру суб'єкта («без суб'єкта немає об'єкта» і якщо в одному відношенні виступає як

об'єкт, то в іншому відношенні може бути суб'єктом, і навпаки); конкретна методологія соціальної педагогіки (особистісно-орієнтований підхід; задачно-вікова парадигма розвитку; теорії стадій розвитку і агентів соціалізації, соціалізаційної траєкторії і вектора соціалізації).

Ключові слова: учнівська молодь, соціальне виховання, регіональний навчально-виховний комплекс.

Зоря И. А. Учащаяся молодежь как субъект социального воспитания в региональном учебно-воспитательном комплексе

Объектом социального воспитания в РНВК является школьник, который с возрастом, все более и более приобретаая качества субъектности, становится субъектом воспитательного взаимодействия. Эта двойственность порождает возрастную и институциональную специфику воспитания и обуславливает группирование технологий воспитательной деятельности.

Теоретико-методологической базой обоснования научно-исследовательской позиции субъектности школьников-воспитанников в условиях РНВК выступают: субъектная парадигма личности (человек как объект в его специфическом качестве субъекта) в единстве психологического (становление и развитие личности субъектом жизнедеятельности) и акмеологического (каждая личность достигает высшего для своих возможностей уровня развития субъектности и самореализуется индивидуальным образом) научного анализа – объективность двойственно-относительного характера субъекта («без субъекта нет объекта» и если что-то в одном отношении выступает как объект, то в другом отношении может быть субъектом, и наоборот); конкретная методология социальной педагогики (личностно-ориентированный подход; задачно-возрастная парадигма развития; теории стадий развития и агентов социализации, социализационной траектории и вектора социализации).

Ключевые слова: учащаяся молодежь, социальное воспитание, региональный учебно-воспитательный комплекс.

Zorya I. Students as a Subject of Social Education in Regional Educational Complex

The object of social education in RNWK is a schoolboy who with age, more and more acquiring the quality of subjectivity, becomes the subject of educational interaction. This duality creates age and institutional specificity education, and results in the grouping of technologies and educational activities.

Theoretical and methodological basis for the justification of the research the position of subjectivity pupils-pupils in conditions RNWK are: subject paradigm person (man as a subject in its specific as the subject) in unity psychological (the formation and development of the personality of the subject of life) and acmeological (each person reaches the highest for its features of

the development level of subjectivity and self-fulfilling individual way) scientific analysis – objectivity dual-relative nature of the subject (no subject, no object" and if something in one respect acts as an object, then another, in respect of the subject, and Vice versa); the specific methodology of social pedagogy (learner-centered the approach of the task-age paradigm of development; theory of stages of development and agents of socialization, social development trajectory and vector socialization).

Key words: students, social education, regional educational complex.

Стаття надійшла до редакції 11.04.2015 р.

Прийнято до друку 14.05.2015 р.

Рецензент – д.п.н., проф. Гавриш Н. В.

УДК 364-5-058+364.38-049.65

В. І. Леонова

ХАРАКТЕРИСТИКА ЗАКЛАДІВ СОЦІАЛЬНОГО ЗАХИСТУ ДІТЕЙ

Постановка проблеми в загальному вигляді та її зв'язок з важливими науковими чи практичними завданнями. Проблема існування закладів соціального захисту дітей залишається актуальною, а її розв'язання передбачає необхідність опори на величезний фонд теоретичних і практичних знань у галузі професійної педагогічної освіти. Соціальна адаптація дітей, які знаходяться в закладах соціального захисту, має безпосередній негативний вплив на особистісний розвиток. Соціальна адаптація здійснює значний вплив на особистісний розвиток дітей у цілому. Імовірно, що основною причиною дезадаптації дитини є не лише її інституалізація, а й негативний досвід перебування дитини у складній життєвій ситуації.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У працях О. Балакірева, С. Бадер, В. Виноградової-Бондаренко, К. Ігнатенко, Л. Кальченко, О. Коваленко, І. Манохіної, В. Москалюк, В. Перейми, О. Потопахіної, В. Тарасенко приділено увагу проблемам захисту дітей-інвалідів, бездоглядних дітей, дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування; О. Безпалько, І. Звереві, О. Карагодіна – комплексній оцінці потреб дитини в інтернатному закладі. Сукупність соціологічних, психологічних, психолого-педагогічних, соціально-педагогічних теорій та концептуальних положень щодо соціального захисту дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування – В. Андріїв, Н. Болотіна, В. Бурак, Л. Волинець, К. Добромислов, М. Захаров, О. Карпенко, В. Кобелева, Н. Максимова, О. Мачульська та ін.; соціально-правового захисту дітей – І. Зверева, Л. Караман, Г. Лактіонова, В. Лапаєва,

О. Наливайко, В. Оржеховська, О. Пилипенко, П. Рабінович та ін.; реалізації прав дитини щодо соціально-правового захисту дитини – З. Галковська, Н. Малярова, М. Несміянова.

Завданням даної статті є аналіз основних джерел щодо існування закладів соціального захисту дітей.

Виклад основного матеріалу дослідження з певним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Передусім зазначимо, що право людини на соціальний захист є її конституційним правом, бо згідно з статтею 46 Конституції України [11] громадяни мають право на соціальний захист, що включає право на їх забезпечення в разі повної, часткової або тимчасової втрати працездатності, втрати годувальника, безробіття з незалежних від них обставин, а також у старості та в інших випадках, передбачених законом.

Зупинимося на понятті «соціальний захист», яке є досить новим, бо почало використовуватись у міжнародних актах у середині ХХ століття. Поняття «соціальний захист» розуміємо як широке за значенням та змістом соціальне явище. Соціальний захист – сукупність державних заходів і видатків бюджету, пов'язаних із наданням фінансової допомоги окремим верствам населення, які через незалежні від них причини не мають достатніх для самозабезпечення прибутків [1].

Інше тлумачення знаходимо в енциклопедії для фахівців соціальної сфери – «соціальний захист» – комплекс організаційно-правових та економічних заходів, спрямованих на захист добробуту кожного члена суспільства в конкретних економічних умовах [2, с. 421].

Під визначенням «соціальний захист» А. Лященко [12] розумів діяльність держави, спрямовану на формування й розвиток повноцінної особистості, на виявлення й нейтралізацію негативних факторів, що впливають на особистість, на створення умов для її самовизначення й ствердження в житті.

В інтегрованому курсі соціально-педагогічної теорії і практики за редакцією І. Богданової [10] соціальний захист дітей визначено як систему соціально-правових заходів і гарантій, що забезпечують реалізацію й охорону законних прав і свобод дітей [10, с. 474].

На нашу думку, соціальний захист дітей – система державних заходів, спрямованих на попередження й подолання кризових ситуацій у житті кожної дитини.

Продовжуючи аналіз літератури за першим напрямком зупинимося на нормативно-правовій базі. У статті 52 Конституції України [11] «Утримання та виховання дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування, покладається на державу», зазначено, що правовою основою реалізації цього конституційного положення є національне законодавство про соціальний захист дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, що регулює відносини з надання матеріальної, соціальної та правової допомоги зазначеній категорії дітей та осіб з їх числа.

У статті 2 Закону України «Про основи соціального захисту бездомних осіб і безпритульних дітей» [6] знаходимо, що заклади для бездомних осіб і безпритульних дітей – соціальні заклади, діяльність яких спрямована на допомогу безпритульним дітям, їх підтримку та реінтеграцію; реінтеграція безпритульним дітям – процес повернення безпритульних дітей до життя в суспільстві як повноправних його членів [6].

Продовжуючи аналіз літератури за першим напрямком, перейдемо безпосередньо до характеристики закладів соціального захисту дітей. Згідно з Наказом від 10.09.2012 № 995/557 Про затвердження «Положення про дитячі будинки і загальноосвітні школи-інтернати для дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування» [15] зазначаємо, що дитячі будинки й загальноосвітні школи-інтернати для дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, усіх типів і форм власності – навчальні заклади, які забезпечують дітям-сиротам та дітям, позбавленим батьківського піклування, умови для проживання, різнобічного розвитку, виховання, здобуття освіти, професійної орієнтації та підготовки, готують дітей до самостійного життя.

Першим закладом соціального захисту дітей, на нашу думку, являється інтернатний заклад. У своїй діяльності він керується Конституцією України, Конвенцією ООН «Про права дитини», Законами України «Про освіту», «Про дошкільну освіту», «Про загальну середню освіту», «Про охорону дитинства», актами Президента України та Кабінету Міністрів України, іншими законодавчими актами в галузі освіти й охорони дитинства, нормативно-правовими актами Міністерства освіти і науки України та інших центральних органів виконавчої влади, рішеннями місцевих органів виконавчої влади та органів місцевого самоврядування [15].

Аналізуючи «Положення про дитячі будинки і загальноосвітні школи-інтернати для дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування» визначимо типологію інтернатних закладів [15]. Це: 1) дитячий будинок – навчальний заклад, який забезпечує розвиток, виховання, навчання та соціальну адаптацію дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, дошкільного та шкільного віку; 2) загальноосвітня школа-інтернат – навчальний заклад, що забезпечує виховання, навчання та соціальну адаптацію дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування; 3) спеціалізована школа-інтернат I – III ступенів – навчальний заклад із поглибленим вивченням окремих предметів та курсів, що забезпечує виховання, навчання та соціальну адаптацію обдарованих дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування; 4) спеціальна загальноосвітня школа-інтернат I – III ступенів – навчальний заклад для дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, які потребують корекції фізичного та (або) розумового розвитку; 5) загальноосвітня санаторна школа-інтернат I – III ступенів – навчальний заклад із відповідним профілем для дітей-сиріт та дітей,

позбавлених батьківського піклування, які потребують тривалого лікування [15]. Головними завданнями інтернатних закладів є: забезпечення для дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, умов проживання, навчання, виховання та розвитку, наближених до сімейних; забезпечення соціального захисту, медико-психолого-педагогічної реабілітації та соціальної адаптації вихованців з урахуванням стану здоров'я, індивідуальних особливостей психофізичного розвитку вихованців; забезпечення захисту прав дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, на належні умови проживання, виховання, здобуття певного рівня освіти, професійної орієнтації, соціальної адаптації та підготовки їх до самостійного життя та праці; формування правової культури, загальнолюдських цінностей; створення умов для збереження та підтримки родинних зв'язків дітей; сприяння влаштуванню дітей у різні форми сімейного виховання [15].

Зауважимо, що сьогодні інтернатні заклади функціонують на підставі «Положення про навчально-виховні заклади для дітей-сиріт і дітей, які залишались без піклування батьків», затвердженого Наказом Міністра освіти України від 13 травня 1993 року за № 137. Також було прийнято низку Постанов Кабінету Міністрів України, серед яких зазначимо [9]:

1. Про поліпшення виховання, навчання, соціального захисту та матеріального захисту дітей-сиріт і дітей, які залишились без піклування батьків (від 05 квітня 1994 року № 226).

2. Про затвердження Порядку передачі дітей, які є громадянами України, на усиновлення громадянам України та іноземним громадянам і здійснення контролю за умовами проживання в сім'ях усиновителів (від 20 липня 1996 року № 775).

3. Про затвердження Положення про дитячий будинок сімейного типу (від 27 квітня 1994 року № 267).

4. Про Центр усиновлення дітей при Міністерстві освіти України (від 30 березня 1990 року № 98).

5. Про гарячі обіди дітям-сиротам та дітям із малозабезпечених сімей (від 31 серпня 1996 року № 1032) [9].

Другим закладом соціального захисту дітей, ми вважаємо, є притулок – один із державних соціальних структур соціального захисту дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування. Нормативно-правовою базою діяльності притулків є «Типове положення про притулок для дітей служби у справах дітей», затверджене постановою Кабінету Міністрів України від 9 червня 1997 р. № 565, а також Законом України «Про органи і служби у справах дітей та спеціальні установи для дітей» від 24 січня 1995 р. № 20 зі змінами [5].

Звернемо увагу на те, що первинною ланкою здійснення соціального захисту неповнолітніх, їх психологічної, медичної, соціальної реабілітації є притулки для неповнолітніх. Саме сюди

потрапляють передусім діти вулиці, тут вирішується їх подальша доля [16].

Притулки для дітей створюються службами у справах дітей відповідно до соціальних потреб кожного регіону для тимчасового розміщення в них дітей віком від 3 до 18 років, які потребують соціального захисту держави (заблукали, були покинуті; залишилися без батьківської опіки; залишили сім'ю чи навчально-виховні заклади; вилучені судами із сім'ї; самі звернулися за допомогою до адміністрації притулку). Притулки для дітей можуть створюватися за погодженням зі службами у справах дітей, підприємствами, установами та організаціями попри форми власності, громадськими організаціями та громадянами [16, с. 267].

Притулок для неповнолітніх служби у справах неповнолітніх відповідної місцевої державної адміністрації – це заклад соціального захисту, створений для тимчасового перебування в ньому неповнолітніх. Основними завданнями притулку є [19]:

- соціальний захист позбавлених сімейного виховання неповнолітніх, які опинилися в складних житлово-побутових умовах, залишили заклади освіти;
- створення належних житлово-побутових і психолого-педагогічних умов для забезпечення нормальної життєдіяльності неповнолітніх, надання їм можливості для навчання, праці та змістовного дозвілля [19, с. 11].

Основні положення, на яких ґрунтується діяльність притулку, пов'язані із принципами реабілітаційної педагогіки, завданням якої є розробка ефективних методів педагогічної терапії й корекції, компенсації, ігротерапії, що спрямовані на відновлення фізичного, психічного, морального та духовного здоров'я дитини [20]. Серед цих принципів виділимо:

- принцип демократизації (співробітництво вихователів і вихованців у розв'язанні завдань життєдіяльності дітей, усунення авторитарного принципу виховання, утвердження таких форм, які сприятимуть формуванню демократичної культури особистості);
- принцип творчої діяльності, самодіяльності й самостійності (розкріпачення творчих сил кожної дитини, максимальний розвиток її самостійності в пошуку істини через залучення до різних видів творчої діяльності);
- принцип гуманізації взаємин усіх учасників реабілітаційно-виховного процесу (сприйняття особистості вихованця як вищої соціальної цінності, визнання її права на свободу, на соціальний захист, на розвиток здібностей і виявлення індивідуальності);
- принцип психологізації реабілітаційно-виховного процесу (центром реабілітаційно-виховного процесу має стати дитина з її складним світом думок, почуттів, її «Я-концепція», а метою формування такої позиції, яка, виявляючись у соціальній активності й гуманістичній

спрямованості, детермінує її самоактуалізацію, самореалізацію можливостей;

- принцип індивідуалізації та диференціації (урахування рівнів фізичного, психологічного, соціального та духовного розвитку учнів, їх соціальної активності й побудова на цій основі групових та індивідуальних програм розвитку, стимулювання пізнавальної, комунікативної, орієнтовано ціннісної активності дітей, їх саморозвитку; необхідно стимулювати мотивацію майбутнього в дітей);

- принцип урахування інтересів і потреб дитини (сучасні психолого-педагогічні методи уможливають максимальне вивчення запитів, інтересів учнів і на підставі цього коригувати виховний процес [4, с. 35].

Третім та четвертим закладами соціального захисту дітей, на нашу думку, є дитячі будинки сімейного типу, відповідно до «Положення про дитячий будинок сімейного типу» [14] та прийомні сім'ї – нові в Україні форми державної опіки дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування. Будинок сімейного типу – це окрема сім'я, що створена за бажанням подружжя або окремої особи, що не перебуває у шлюбі, яка бере на виховання та спільне проживання не менш як 5 дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування.

Головною метою створення дитячого будинку сімейного типу є забезпечення належних умов для виховання в сімейному оточенні дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування. Вихованці перебувають у дитячому будинку сімейного типу до досягнення 18-річного віку, а в разі продовження навчання у професійно-технічному, вищому навчальному закладі I-IV рівня акредитації – до його закінчення. Загальна кількість дітей у дитячому будинку сімейного типу не повинна перевищувати 10 осіб, враховуючи рідних [10].

Дитячий будинок сімейного типу побудований так, що роль батьків виконують спеціально підготовлені до цього люди – батьки-вихователі, а час перебування й завдання, які ставлять перед сімейним дитячим будинком, збігаються із завданнями дитячих будинків [16].

Аналізуючи особливості прийомної сім'ї та дитячого будинку сімейного типу, відмічаємо те, що вони поєднують в собі ознаки сім'ї, первинного колективу, виконують їхні функції, мають родинні та суспільні зв'язки, об'єднують під одним дахом рідних і нерідних людей. Мають особливі стосунки з мікро- та макросередовищем, свій спосіб життя, створюють свої традиції, водночас є установою і сім'єю [16, с. 268].

Зупинимося на визначенні «приймна сім'я». Згідно із Законом України «Про охорону дитинства» [7] у статті 1 зазначено, що приймна сім'я – це сім'я, яка добровільно взяла із закладів для дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування, від 1 до 4 дітей на виховання та спільне проживання. З аналізу чинного законодавства можна дійти висновку, що дитина-сирота або дитина, позбавлена батьківського

піклування, перед переходом до прийомної сім'ї перебуває в дитячому закладі. У «Положенні про прийомну сім'ю», затвердженого постановою Кабінету Міністрів України № 565 від 26 квітня 2002 року [18], міститься більш повне визначення прийомної сім'ї. Приймна сім'я – це сім'я або окрема особа, що не перебуває у шлюбі, яка добровільно за плату взяла на виховання та спільне проживання від одного до чотирьох дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування.

Зазначимо, що фінансування на утримання дітей у прийомній сім'ї гарантоване державою. Воно здійснюється за рахунок місцевого бюджету. Інститут прийомної сім'ї розрахований також на тимчасову опіку над дітьми (на короткий, обумовлений термін – від кількох тижнів до двох-трьох років, доки батьки перебувають в ув'язненні, на лікуванні). Така форма опіки дає змогу здійснювати соціальний захист інтересів і прав дитини, яка тимчасово позбавлена батьківської опіки, порівняно з опікою, що, як правило, встановлюється до повноліття дитини [10, с. 168].

Звертаємо увагу, що за рішенням державної виконавчої влади можуть створюватися навчально-виховні заклади для дітей-сиріт і дітей, які залишилися без піклування батьків, де виховуються діти від народження до повноліття [8].

П'ятим закладом соціального захисту дітей, на нашу думку, є центри соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді – це спеціальні заклади, уповноважені державою брати участь у реалізації державної молодіжної політики через проведення соціальної роботи з дітьми та молоддю. Центри соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді, опікуючись дітьми-сиротами, тісно співпрацюють із різними державними органами влади, управліннями та відділами у справах сім'ї та молоді, освіти та культури, соціального захисту, службами у справах дітей, відділами кримінальної міліції у справах дітей, центрами зайнятості населення, закладами освіти, притулками для дітей та громадськими організаціями. Основною метою діяльності центрів є створення соціальних умов для життєдіяльності, гармонійного та різнобічного розвитку дітей та молоді, захист їх конституційних прав, свобод і законних інтересів, задоволення культурних та духовних потреб [16].

Одне із головних завдань центрів соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді з питань соціальної допомоги дітям-сиротам і дітям, які залишилися без піклування батьків, дітям з особливими потребами, їх інтеграції в суспільство полягає у створенні сприятливих умов для поліпшення їхнього становища, нормалізації життя, усебічного розвитку інтелектуального і творчого потенціалу, соціальної адаптації [16, с. 269].

Основними принципами діяльності центрів є законність, дотримання й захист прав людини, диференційність, системність, індивідуальний підхід, доступність, конфіденційність, відповідальність за дотримання етичних та правових норм, добровільність у прийнятті допомоги [17].

Насамперед зазначимо, що центри соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді організовують свою роботу з такими категоріями дітей-сиріт і дітей, які залишилися без піклування батьків: діти-сироти, які живуть у сім'ях опікунів; діти-сироти, які перебувають у будинках дитини, дошкільних дитячих будинках, школах-інтернатах; діти-сироти, які виховуються в дитячих будинках сімейного типу; сироти, які навчаються в училищах, коледжах, інститутах; молодь із сиріт, яка закінчила школи-інтернати, училища, інститути, повернулася з лав Збройних Сил України [17].

Зауважимо, що соціальний захист дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, в Україні є одним із головних обов'язків держави та основним напрямком правової політики держави. Із кожним роком зростає кількість кризових центрів соціально-психологічної допомоги, що створюються на базі обласних або міських Центрів соціальних служб для молоді. Наказом Державної комісії у справах сім'ї та молоді України [13] від 26 лютого 2003 року було затверджено програму діяльності спеціалізованої служби центрів соціальних служб для молоді «Кризовий центр соціально-психологічної допомоги» на 2003-2010 роки. Головною метою програми є надання комплексної психологічної, соціально-педагогічної, соціально-медичної, соціально-економічної, юридичної та інформаційної допомоги дітям, молоді, що перебувають у кризовій ситуації. Функціонування спеціалізованої соціальної служби «Кризовий центр соціально-психологічної допомоги» у формі кризового стаціонару дозволяє надати термінову або довготривалу соціально-психологічну допомогу, тимчасовий притулок і харчування, захистити права дітей, молоді, які перебувають у важкій життєвій ситуації: постраждали від соціальних, природних, техногенних катастроф, перенесли тяжкі хвороби, травми, стреси, зазнали насильства [13].

Шостим закладом соціального захисту є центри соціально-психологічної реабілітації дітей. Законом України «Про основи соціального захисту бездомних громадян і безпритульних дітей» (Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2011, N 27, ст. 226) [3] у статті 24 зазначено, що центри соціально-психологічної реабілітації дітей – заклади соціального захисту, які створюються для тривалого (стаціонарного) або денного перебування дітей віком від 3 до 18 років, які опинилися у складних життєвих обставинах, надання їм комплексної соціальної, психологічної, педагогічної, медичної, правової та інших видів допомоги; статтею 25 відмічено – соціально-реабілітаційний центр (дитяче містечко) – заклад соціального захисту для проживання дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, дітей, які опинились у складних життєвих обставинах, безпритульних дітей віком від 3 до 18 років, надання їм комплексної соціальної, психологічної, педагогічної, медичної, правової та інших видів допомоги й подальшого влаштування дітей [8].

Висновки дослідження й перспективи подальших розвідок. Дослідження наукової літератури, що дає повну характеристику закладам соціального захисту дітей як педагогічної проблеми, дозволяє стверджувати, що проблема наявності закладів соціального захисту дітей залишається актуальною, а її розв'язання передбачає необхідність опори на значний фонд теоретичних і практичних знань у галузі професійної педагогічної освіти. Звертаємо увагу на класифікацію закладів соціального захисту дітей: 1) інтернатні заклади (дитячий будинок, загальноосвітня школа-інтернат, спеціалізована школа-інтернат, спеціальна школа-інтернат, загальноосвітня санаторна школа-інтернат); 2) притулки; 3) дитячий будинок сімейного типу; 4) прийомна сім'я; 5) центри соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді; 6) центри соціальної реабілітації (дитяче містечко) – та дітей, які виховуються в цих закладах: діти-сироти, діти, позбавлені батьківського піклування, «діти вулиці», бездоглядні діти, безпритульні діти, діти-інваліди, діти з особливими потребами. Майбутній соціальний педагог у професійній діяльності в закладах соціального захисту має допомогти дитині пережити кризу, тим паче, що дитині просто необхідна підтримка дорослої людини, проте така нездоланна потреба перебувати поряд із авторитетною людиною може призвести до залежності. Майбутньому фахівцеві слід пам'ятати, що діти й підлітки мають багато емоцій та фізичних сил для подолання кризи.

Список використаної літератури

1. Вилюнас В. К. Психологические механизмы мотивации человека / В. К. Вилюнас. – М., 1990. – С. 82 – 216. **2. Енциклопедія** для фахівців соціальної сфери / За заг. ред. проф. І. Д. Звереві. – К., Сімферополь : Універсум, 2012. – 536 с. **3. Закон** України «Про внесення змін до Закону України «Про основи соціального захисту бездомних громадян і безпритульних дітей» № 2823-VI від 21.12.2010 : (остання редакція від 21.12.2010) [Електронний ресурс] – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2823-17>. **4. Закон** України «Про органи і служби у справах неповнолітніх та спеціальні установи для неповнолітніх» // Відомості Верховної Ради України. – 1995. – №6. – С. 35. **5. Законом** України «Про органи і служби у справах дітей та спеціальні установи для дітей» № 20 від 24 січня 1995 р. : (остання редакція від 19.04.2014) [Електронний ресурс] – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/20/95>. **6. Закон** України «Про основи соціального захисту бездомних осіб і безпритульних дітей» № 2623-IV від 02.06.2005 : (остання редакція від 08.05.2014) [Електронний ресурс] – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2623-15>. **7. Закон** України «Про охорону дитинства» від 26 квітня 2001 року : (остання редакція від 01.01.2013) [Електронний ресурс] – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2402-14>. **8. Збірник** законодавчих та нормативних актів з питань соціального та правового захисту / редкол. та

упоряд. : З. П. Кияниця, М. О. Смирнова, Л. Г. Дюжаєва, І. В. Савчук, Т. Ю. Кононович ; Держ. комітет України у справах сім'ї та молоді. – К., 2002. – 171 с. **9. Збірник** нормативно-правових актів у сфері функціонування дитячих будинків сімейного типу та прийомних сімей / упоряд. О. В. Лясковська, Л. М. Палій. – К. : ІЗМН, 2004. – 296 с. **10. Інтегрований** курс соціально-педагогічної теорії і практики : навч. посіб. / О. О. Біла, І. М. Богданова, З. Н. Курлянд та ін. / за ред. І. М. Богданової. – Одеса : Пальміра, 2005. – 544 с. **11. Конституція** України. – Х. : Фолио, 2004. – 48 с. **12. Лященко А. И.** Организация и управление социальной работой в России : учебное пособие / А. И. Лященко. – М. : Аспект-Пресс, 1997. – 233 с. **13. Наказ** Міністерства України у справах сім'ї, молоді та спорту, Міністерства внутрішніх справ України «Про затвердження Інструкції щодо порядку взаємодії структурних підрозділів, відповідальних за реалізацію державної політики щодо попередження насильства в сім'ї, служб у справах дітей, центрів соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді та відповідних підрозділів органів внутрішніх справ з питань здійснення заходів з попередження насильства в сім'ї» № 3131/386 від 07.09.2009 : (остання редакція 03.08.2012) [Електронний ресурс] – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/z0917-09>. **14. Наказ** Міністерства України у справах сім'ї, молоді та спорту «Про затвердження Порядку здійснення соціального супроводження прийомних сімей та дитячих будинків сімейного типу» [Електронний ресурс] // Офіц. сайт Верховної Ради України «Законодавство України». – Режим доступу : <http://zakon1.rada.gov.ua> **15. Наказ** МОНмолодьспорту України, Мінсоцполітики України «Про затвердження «Положення про дитячі будинки і загальноосвітні школи-інтернати для дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування»» № 995/557 від 10.09.2012 : (остання редакція від 10.09.2012) : [Електронний ресурс] – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z1629-12>. **16. Ноздріна О.** Система державних органів соціального захисту прав дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування / О. Ноздріна // Держава і право. Юридичні і політичні науки : зб. наук. пр. / редкол. : Ю. С. Шемшученко (голов. ред.) [та ін.]. – К. : Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, 2006. – Вип. 33. – С. 262 – 271. **17. Нормативно-правове** забезпечення діяльності центрів соціальних служб для молоді : Збірник / Державний центр соціальних служб для молоді Державного комітету України у справах сім'ї та молоді / С. В. Толстоухова (упоряд.). – Перевид. зі змінами – К. : ДЦССМ, 2003. – Ч. 1 : Організаційна діяльність. Робота з кадрами та державна служба. Фінансово-господарська діяльність. – 760 с. **18. Постанова** Кабінету Міністрів України «Про затвердження положення про прийомну сім'ю» від 26.04.2002 № 565 : (остання редакція від 01.06.2012) [Електронний ресурс] – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/565-2002-%D0%BF>. **19. Постанова** Кабінету Міністрів України «Про Типове

положення про притулок для неповнолітніх служби у справах неповнолітніх» // Урядовий кур'єр. – 1997. – №23. – С. 11. **20. Розвиток народної освіти і педагогічної думки на Україні (X-поч. XXст.)** : Нариси / за ред. М. Д. Ярмаченко та ін. – К., 1991. – 157 с.

Леонова В. І. Характеристика закладів соціального захисту дітей

У статті на основі аналізу нормативно-правової бази щодо соціального захисту дітей як системи державних заходів, спрямованих на попередження й подолання кризових ситуацій у житті кожної дитини, розглянуто, що правовою основою реалізації конституційного положення є національне законодавство про соціальний захист дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, яке регулює відносини з надання матеріальної, соціальної та правової допомоги зазначеній категорії дітей та осіб з їх числа; проаналізовано заклади для бездомних осіб і безпритульних дітей, діяльність яких спрямована на допомогу безпритульним дітям, їх підтримку та реінтеграцію; приділено увагу характеристиці закладам соціального захисту дітей: інтернатні заклади (дитячий будинок, загальноосвітня школа-інтернат, спеціалізована школа-інтернат, спеціальна школа-інтернат, загальноосвітня санаторна школа-інтернат), притулки, дитячий будинок сімейного типу, прийомна сім'я, центри соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді, центри соціальної реабілітації (дитяче містечко).

Ключові слова: соціальний захист, соціальний захист дітей, заклади соціального захисту дітей.

Леонова В. И. Характеристика учреждений социальной защиты детей

В статье на основе анализа нормативно-правовой базы по социальной защите детей как системы государственных мер, направленных на предупреждение и преодоление кризисных ситуаций в жизни каждого ребенка, рассмотрено, что правовой основой реализации конституционного положения является национальное законодательство о социальной защите детей-сирот и детей, лишенных родительской опеки, регулирующего отношения по оказанию материальной, социальной и правовой помощи указанной категории детей и лиц из их числа; проанализированы учреждения для бездомных лиц и беспризорных детей, деятельность которых направлена на помощь беспризорным детям, их поддержку и реинтеграцию; уделено внимание характеристике заведениям социальной защиты детей: интернаты (детский дом, школа-интернат, специализированная школа-интернат, специальная школа-интернат, общеобразовательная санаторная школа-интернат), приюты, детский дом семейного типа, семья, центры социальных служб для семьи, детей и молодежи, центры социальной реабилитации (детский городок).

Ключевые слова: социальная защита, социальная защита детей, учреждения социальной защиты детей.

Leonova V. I. Characteristics of Child Welfare Institutions

In the article on the basis of the analysis of standardly legal base of rather social protection of children as a systems of the governmental activities directed on the prevention and overcoming of crisis situations in lives of each child are considered that a legal basis of implementation of the constitutional provision is the national legislation on social protection of the orphan children and children deprived of parental care which governs the relations from providing financial, social and legal aid of noted category of children and those among them; institutions for homeless persons and street children which activity is directed to help the street children, their support and reintegration are analysed; focus is on the characterization of child welfare institutions, orphanages (children's home, boarding school, specialized boarding school, special boarding school, comprehensive sanatorium boarding school), shelters, family-type children's home, foster family, social centers Services for Families, Children and Youth Rehabilitation Centers (playground).

It is considered that the orphanages and boarding schools for orphan children and children deprived of parental care, all types and forms of ownership – educational institutions which provide to the orphan children and children deprived of parental care, living conditions, comprehensive development, education, vocational guidance and preparation train children for independent life.

Key words: social protection, child welfare, child welfare institutions.

Стаття надійшла до редакції 19.04.2015 р.

Прийнято до друку 14.05.2015 р.

Рецензент – д.п.н., проф. Караман О. Л.

УДК 375.5.015:782

В. Г. Солдатенко

СТАН ЗДОРОВ'Я СУЧАСНИХ ШКОЛЯРІВ

Важливим стратегічним напрямом 11-річної загальної середньої школи є вирішення проблем комплексної реалізації оздоровчої функції шкільної освіти, забезпечення фізичного й духовного здоров'я учнів. До нових соціальних функцій освіти слід віднести й соціально-терапевтичну, що покликана значно підвищити рівень готовності особистості випускника до успішної життєдіяльності в складних умовах соціального середовища, попередження нервово-психічних і соматичних захворювань та виникнення залежностей від психотропних речовин через

оздоровлення психіки людини в цілому, розвиток її особистісних якостей, які потрібні для гармонізації соціальних зв'язків і збереження здоров'я. У наш час учень повинен мати можливість пізнати себе, особливості людського організму, основні засоби здорового способу життя, запобігання різним захворюванням, шкідливим звичкам; уміти керувати своїм здоров'ям, що дасть їй шлях до повноцінного життя. Сьогодні дуже важливо під час навчання в школі навчити самому піклуватися про власне здоров'я, сформувати установку на підтримку власного здоров'я без застосування медикаментозних засобів.

Тому головними напрямками фізкультурно-оздоровчої діяльності визначені забезпечення та розвиток фізичного і морального здоров'я, комплексного підходу до формування розумових і фізичних якостей особистості, вдосконалення фізичної та психологічної підготовки до активного життя і професійної діяльності на принципах індивідуального підходу, пріоритету оздоровчої спрямованості, систематичності цього процесу тощо [1, с. 86 – 87]. Державні вимоги до рівня загальноосвітньої підготовки учнів відокремлюють уміння: самостійно діяти відповідно до вимог здорового способу життя; виконувати комплекси вправ і процедур, спрямованих на збереження і зміцнення здоров'я; організовувати навчання і відпочинок, дотримуватися правил харчування. Наступними визначені такі уміння: самостійно доглядати за тілом відповідно статі, застосовувати найпростіші прийоми самоконтролю під час занять фізичними вправами, використовувати засоби загартовування [2, с. 146 – 147].

Сучасний етап вивчення проблеми привертає увагу вчених і педагогів-практиків. Сучасні концепції фізичної активності людини розроблені і науково обґрунтовані В. Бальсевич, Л. Лубишевою, О. Комковим, аспекти професійного зросту вчителя фізичного виховання аналізують В. Сіткар, Б. Мельнікович. Педагогічний контроль за розвитком рухових здібностей школярів вивчався в низці масштабних досліджень, серед яких виділяємо дослідження Т. Круцевич, Л. Сергієнка та ін.

Мета роботи – розкрити важливість фізкультурно-оздоровчої діяльності загальноосвітніх навчальних закладів і приділити увагу профільній освіті в області фізичної культури, яка сприяє збереженню здоров'я та дає можливість учням зрозуміти закономірності розвитку і зміцнення власного тіла засобами фізичного виховання.

За роки навчання в освітніх установах спостерігається прогресуюче погіршення стану здоров'я учнів: 70% функціональних розладів переходять в стійку хронічну патологію. До закінчення школи у 4-5 разів зростає захворюваність органів зору та опорно-рухового апарату, в 3 рази – органів травлення, в 2 рази – число нервово-психічних розладів. Особливо слід відзначити збільшення в 5 разів числа дітей із захворюваннями ендокринної системи і в 2 рази – із захворюванням на туберкульоз. До закінчення школи 80% дівчат мають хронічні захворювання, які згодом можуть вплинути на їх репродуктивний

потенціал (перебіг вагітності, пологи, здоров'я новонароджених). Проведені нами поглиблені дослідження свідчать, що реально стан здоров'я дітей гірше, ніж це реєструють шкільні документи. Причому, чим старше дитина, тим менш достовірні відомості шкільної медичної документації. Найбільш значний приріст порушень стану здоров'я відзначений у найбільш критичні періоди дитинства: у молодших школярів – в 7, 10 років і у підлітків у період від 12 до 17 років. При цьому вважається, що негативний вплив внутрішньо шкільного середовища і, перш за все, перевантажень в початковій школі становить 12%, а в старшій – 21%. Багато дослідників відзначають чітку залежність числа і характеру порушень в стані здоров'я школярів від обсягу та інтенсивності навчальних навантажень. Так, вивчення стану здоров'я старшокласників, що навчаються в ліцях і гімназіях, показало, що в порівнянні з учнями звичайних шкіл ці діти мали гірші показники здоров'я. Погіршення здоров'я учнів шкіл з підвищеною навчальним навантаженням в динаміці шкільного навчання відбувалося більш швидкими темпами, ніж в класичній школі. Все це дозволяє зробити висновок, що інтенсифікація навчання, не підкріплена системою оздоровчих заходів, призводить до значно більш вираженим змінам у стані здоров'я дітей. Показано, що серед чинників, що формують здоров'я, частка впливу так званих «факторів», у тому числі педагогічних, становить 20%, тоді як вплив медичного забезпечення оцінюється лише в 10-15%. Недотримання шкільних санітарно-гігієнічних норм і рекомендацій, надмірне навчальне навантаження, порушення режиму дня, стресова тактика авторитарної педагогіки, невідповідність навчальних програм і методик віковим і функціональним можливостям учнів сприяють зростанню порушень у стані здоров'я школярів. Отже, лише спільними зусиллями медичних працівників і педагогів при зацікавленості батьків можлива мінімізація впливу несприятливих факторів навчання на здоров'я дітей. Особливе місце в цьому оздоровчому процесі відводиться освітній системі, перш за все за рахунок широкого впровадження в діяльність освітніх закладів так званих здоров'язберігаючих технологій. Зокрема, у багатьох освітніх закладах різних регіонів України є досвід використання таких заходів як спеціальна система профілактики порушень постави, зору, додаткова вітамінізація, комплекс фізіотерапевтичних процедур, загартовування та ін. Все ширше в системі харчування дітей шкільного віку використовуються продукти функціонального харчування: збагачені вітамінами і мінералами. Активно розробляються нові інноваційні технології навчання, в основі яких лежить інформаційно-діяльний підхід. У діяльність освітніх закладів впроваджуються сучасні технології розвиваючого естетичного комплексу, що перетворюють освітній процес в вільний і легкий, привабливий і цікавий для учнів, сприяють освоєнню всього спектру видів навчальної діяльності.

У той же час, необхідно відзначити, що в більшості шкіл системний підхід до збереження та зміцнення здоров'я учнів практично відсутній, обмежуючись разовими, короткочасними або вузькоспеціалізованими заходами.

Особливого значення набуває пошук ефективних методичних підходів для прищеплення учням інтересу до занять фізичною культурою та впровадження новітніх технологій у систему шкільного фізичного виховання. Визначено, що профільне навчання за спортивним напрямом орієнтує організацію навчального процесу на ознайомлення старшокласників з основними формами професійної діяльності вчителя фізичної культури або тренера з виду спорту, обраного в школі як профільного, спрямовує навчальний процес на оволодіння учнями первинними засобами і формами педагогічної діяльності та підвищення спортивної майстерності в обраному виді фізкультурно-оздоровчої або спортивної діяльності [3].

Спортивний профіль навчання сприяє залученню дітей і підлітків до регулярної фізичної активності в цілях зміцнення їх здоров'я і отримання істотного оздоровчого ефекту від процесу фізичного виховання. Школи мають, принаймні, три очевидні переваги в плануванні фізичної активності учнів, а саме школи відвідують люди в тому віці, коли відбуваються найбільш значні зміни в їх розвитку; стратегія діяльності освітніх установ дозволяє усім школярам здобути базову освіту; організація і зміст фізичного виховання здійснюються головним чином через застосування відповідних освітніх програм і використання системи методів навчання [4; 5].

На жаль, рівень фізичної підготовленості є тимчасовою категорією і відбиває попередній досвід, оскільки дитині не гарантований такий же рівень фізичної підготовленості в дорослому житті, якщо він не залишатиметься активним. Природно, що користь для здоров'я, пов'язана з фізичною активністю і підготовленістю, істотна тільки тоді, коли підтримуються відповідні рівні активності і підготовленості. Цілеспрямований процес формування і підтримки необхідної фізичної підготовленості учнів – це істотний освітній компонент фізичного виховання. У нашому суспільстві дійсно оцінюється фізична активність протягом усього життя як дуже важливий стиль поведінки для зміцнення здоров'я. Фізично активні люди мають тенденцію бути здоровішими і більш пристосованими до того, щоб насолоджуватися життям якнайповніше, тоді як фізично пасивні люди страждають від різноманітності хвороб. Також для підтримки значущості занять фізичними вправами є той факт, що спортивний профіль навчання – це головний принцип у сфері зміцнення здоров'я старшокласників сучасної школи [5].

Крім того, люди вірять у те, що освіта життєво важлива для підготовки щасливих, здорових і працездатних дорослих. Зміцнення здоров'я і формування активного способу життя через фізичне виховання

є прекрасним засобом допомогти учням бути здоровими і працездатними.

У старшій школі завершується диференціація змісту освіти: всі учні займаються тільки обраними видами фізичних вправ. Таким чином, надання учнем свободи вибору виду фізичних вправ, з одного боку, є чинником виникнення і розвитку інтересу до занять фізичною культурою. З іншого боку, систематичні заняття обраними видами фізичних вправ, при існуючих між ними істотними відмінностями, призводять до досягнення однієї і тій же, загальною для старшокласників мети: формуванню фізичної культури особи.

Таким чином, високий рівень функціональних порушень і хронічної патології у школярів, негативна динаміка стану здоров'я в процесі навчання обумовлюють з одного боку високу актуальність наукових досліджень в цій області, з іншого – необхідність вдосконалення роботи освітніх установ в напрямку збереження, зміцнення і формування здоров'я учнів. У вирішенні проблеми стану здоров'я дітей, що навчаються в освітніх установах, необхідний комплексний підхід, що включає зусилля як системи освіти, так і охорони здоров'я.

Список використаної літератури

1. Державний стандарт базової і повної середньої освіти // Книга вчителя фізичної культури: Довідково-методичне видання / Упоряд. С. І. Операйло, А. І. Ільченко, В. М. Єрмолова, Л. І. Іванова. – Харків : Торсінг плюс, 2005. – 464 с. **2. Аналітично-статистичний** збірник з фізичного виховання та спорту в навчальних закладах України [Авт.-упоряд.: А. І. Ільченко, В. М. Єрмолова]. – К., 2006. – 82 с. **3. Концепція** профільного навчання в старшій школі // Інформаційний збірник Міністерства освіти і науки України. – 2003. – № 24. – 63 с. **4. Зубалій М.** Зміст навчальної діяльності старшокласників зі спортивного профілю / М. Зубалій // Здоров'я та фізична культура. – 2008. – № 3. – С. 18 – 24. **5. Ливацький О. В.** Стан та експериментальна методика виховання фізичних якостей учнів основної школи в умовах допрофільної підготовки / О. В. Ливацький // Актуальні питання фізичного виховання учнівської молоді: теорія та практика : кол. моногр. кафедри теорії і методики фізичного виховання. – Луганськ, 2011. – С. 242 – 279.

Солдатенко В. Г. Стан здоров'я сучасних школярів

У статті основну увагу приділено аналізу стану фізичного здоров'я учнів загальноосвітніх навчальних закладів та шляхів вирішення проблеми збереження і зміцнення здоров'я, становлення активної особистості, у якій буде сформоване сприйняття власного здоров'я як особистісної цінності, пошуку ефективних методичних підходів для прищеплення учням інтересу до занять фізичною культурою та впровадження новітніх технологій у систему шкільного фізичного

виховання. Концепція такого підходу базується на спортивному фізичному вихованні учнів сучасної школи.

Ключові слова: здоров'я, фізичне виховання, спортивний профіль.

Солдатенко В. Г. Состояние здоровья современных школьников

В статье основное внимание уделено анализу состояния физического здоровья учащихся общеобразовательных учебных заведений и путей решения проблемы сохранения и укрепления здоровья, становления активной личности, у которой будет сформировано восприятие собственного здоровья как личностной ценности, поиску эффективных методических подходов для привития учащимся интереса к занятиям физической культурой и внедрения новейших технологий в систему школьного физического воспитания. Концепция такого подхода базируется на спортивном воспитании учащихся современной школы.

Ключевые слова: здоровье, физическое воспитание, спортивный профиль.

Soldatenko V. G. The Condition of Contemporary Students

The article focuses on the analysis of the physical health of the students of secondary schools and addresses to the problem of health protection and strengthening, becoming an active person, which will be formed with perception of their own health as a personal value. The concept of this approach is based on the modern sport students' school education.

Thus, the main purposes of sport and recreational activities are determined with the advance of certain physical and moral health, integrated approach to the development of mental and physical qualities of the individual and improvement of the physical and psychological preparation for active life and professional activities on the basis of individual approach, priority of health-improving orientation, systematic of school process, etc.

The health-preserving technologies are considered as a system of measures, which protect and strengthen the health of students, take into account the most important characteristics of the educational environment, among which the most important are the following: the environmental factors (economic, environmental, social), factors of the school environment (qualitative assessment of school buildings, sanitary, medical, sports equipment and accessories, quantitative and qualitative characteristics of the contingent of the school), organization of the educational process and the mode of workload forms, methods of health-preserving activity of the institution of general education, the dynamics of current and chronic diseases.

The profile sport training helps to attract children and teenagers to regular physical activity in order to enhance their health and gain the significant health-improving effect on physical education.

The comprehensive approach of educational and health-protecting institutes assists in solving the problem of state of the children.

Key words: health, physical education, sports profile.

Стаття надійшла до редакції 19.04.2015 р.

Прийнято до друку 14.05.2015 р.

Рецензент – д.п.н., проф. Караман О. Л.

УДК 376+37.013.78

І. М. Трубавіна

ПРОФІЛАКТИКА СІМЕЙНОГО НЕБЛАГОПОЛУЧЧЯ У МАЙБУТНІХ МІЛІЦІОНЕРІВ

В умовах становлення незалежної соціальної і демократичної держави в Україні, формування ринкових відносин, загострення суспільних протиріч зростає роль сім'ї як фактору виживання, захисту і розвитку кожної людини, її соціалізації. Робота міліціонера пов'язана з примусом і владою, постійно виникаючими екстремальними умовами праці, які мають різні наслідки на особистість працівника ОВС і якість його діяльності [2] і часто переносяться в родину, результатом чого може бути емоційне, психологічне, економічне, фізичне насильство, агресія, авторитарний стиль спілкування, що не укріплює сімейні стосунки і не сприяє вияву тепла, любові, турботи один до одного тощо. Усе це може привести до розпаду сімей, погіршення сімейних стосунків, кризи сім'ї, а також до того, що сім'я перестане виконувати свою рекреаційну функцію для кожного її члена. Погіршиться і виконання усіх інших функцій родини. Тому доцільно здійснювати профілактику сімейного неблагополуччя у майбутніх працівників ОВС ще до того, як вони прийдуть на своє робоче місце, незалежно від того, одружені вони на час навчання у ВНЗ чи ще ні. Ураховуючи викладене, можемо говорити про необхідність підготовки у ВНЗ МВС до сімейного життя майбутнього працівника ОВС як фактору протидії впливу екстремальним умовам праці міліціонера, його ресурсу і підтримки в екстремальних умовах, а також про формування усвідомленого батьківства і відповідального сім'янина.

Існуючі дослідження розглядають профілактику сімейного неблагополуччя в контексті розвитку сім'ї (В. Бондаровська), покращення сімейного виховання (Т. Лодкіна, Т. Кравченко), укріплення сім'ї (А. Кочубей), зміцнення потенціалу сім'ї (В. Савка) тощо. Але ці дослідження стосуються усіх сімей, без особливостей впливу професії її членів. Проблема профілактики сімейного неблагополуччя у майбутніх працівників ОВС не розглядалася у науково-педагогічних дослідженнях.

Метою статті є визначення змісту профілактики сімейного неблагополуччя у майбутніх працівників ОВС у ВНЗ МВС з урахуванням особливостей впливу їх роботи на сімейні стосунки.

У контексті сказаного можемо говорити про необхідність профілактики сімейного неблагополуччя у майбутніх працівників ОВС в двох напрямках – в напрямку типових проблем розвитку сім'ї і в напрямку впливу екстремальних умов праці міліціонера. Під профілактикою сімейного неблагополуччя ми розуміємо створення соціальних умов (педагогічних, психологічних, правових, економічних, соціально-медичних, соціально-педагогічних) для запобігання кризи і розпаду сім'ї. Методологічною основою профілактики сімейного неблагополуччя вважаємо інформаційний підхід і «допомогу для самопомоги» як ті, що забезпечують прийняття відповідальних виважених рішень майбутніми працівниками ОВС щодо особистого життя на основі інформації про сім'ю і вміння їх реалізовувати з урахуванням прав членів родини.

З точки зору профілактики сімейного неблагополуччя в контексті проблем розвитку сім'ї доцільно у ВНЗ ознайомити майбутніх працівників ОВС з теорією розвитку сім'ї для з'ясування етапів розвитку сім'ї, криз розвитку і факторів неблагополуччя родини. Знання про них дозволяє свідомо попереджувати сімейні проблеми і кризи, запобігати конфліктам. Жодна навчальна дисципліна у ВНЗ не знайомить з цими важливими для життя людини питаннями. При створенні сім'ї важливо знати, що на стан подружніх і батьківських стосунків впливають різні фактори. Додамо сюди протиріччя між ненормованим робочим днем міліціонера, емоційним виснаженням його на роботі, постійним зіткненням з негативом і потребу в чуйності, повазі, прояву любові у членів сім'ї при обмеженому в спілкуванні вдома часі, коли треба відновитися після роботи. Коли на роботі потрібні емоційна стійкість, психологічна стійкість, урівноваженість, непорушність, авторитаризм, то дома треба швидко переключатися на інше: на вияв емоцій, батьківських і подружніх почуттів, демократичне спілкування, інтереси членів родини тощо. Тільки в цьому випадку сім'я зможе виконати свою рекреаційну функцію і дати можливість відновитися після роботи як міліціонеру, так і іншим членам родини. Тому треба навчати майбутніх міліціонерів побудові сімейних стосунків, батьківству, виявленню почуттів тощо при тому, що професія вимагає стримувати почуття та емоції для ефективності роботи. Це є можливим у позааудиторній роботі через психологічні і соціально-педагогічні тренінги, самоосвіту, самовиховання. У контексті цього важливою є робота психолога, психологічної служби ВНЗ, взаємодії з НДО, ЦСССДМ, введення посади соціального педагога у ВНЗ. Саме вони можуть сприяти соціальній адаптації абітурієнтів до умов ВНЗ, професійній адаптації курсантів до професії міліціонера, їх професійному розвитку, гармонійному розвитку особистості молодого людини, підготовці до сімейного життя, батьківства, створенню соціальних зв'язків і підтримки, запобігання ізоляції в

суспільстві. Якщо робота курсових офіцерів спрямована на професійне становлення, адаптацію до професії, то робота соціальних педагогів і психологів повинна бути спрямованою на формування життєвих умінь, почуттів, ставлень, які необхідні для успіху в сімейних і дружніх стосунках, спілкування в соціумі. Вважаємо також за доцільне ввести навчальну дисципліну типу «Родинознавство» в план магістерської підготовки, де ці питання розкриваються більш широко і інтегровано з різних наук. Дисципліни такого типу існують в інших країнах на етапі магістерської підготовки працівників різних сфер. Наприклад, «Дитинознавство», «Дозвіллезнавство» тощо. Такі навчальні дисципліни орієнтовані не на професійні функції і задачі, професійні вміння як основу діяльності в стандарті освіти, який будується на компетентності, а вже на об'єкт діяльності на базі вже сформованих професійних компетентностей, які об'єднуються навколо певної проблеми чи клієнта. Такою проблемою може бути дитина, родина, окремі умови праці, у т.ч. екстремальні. Тобто мова йде про поглиблення підготовки і про її як професійну спрямованість, так і особисту значущість для кожного. Тому це можливо тільки на рівні магістерської підготовки, коли вже є сформованою професійна компетентність на рівні бакалаврату, яку можна вдосконалювати через перенос в нові умови як ускладнену і конкретизовану діяльність щодо окремих об'єктів роботи, що дозволить застосовувати набуту компетентність відповідно до особливостей людей.

Для профілактики сімейного неблагополуччя, успішного розвитку сім'ї доцільно знати членам сім'ї про етапи розвитку сім'ї на основі психологічних задач сім'ї і вчасно їх вирішувати. При профілактиці сімейного неблагополуччя треба знати, що сім'я є соціальною системою зі своїми стосунками між членами сім'ї, від яких залежить її згуртованість, міцність, потенціал щодо подолання проблем і криз. Види взаємин у сім'ї можна класифікувати на стосунки «батьки-діти», «діти-діти», «чоловік-дружина» [1]. Останні мають свої особливості: конфліктність членів сім'ї, когось з них позначається в мобільній соціальній системі; сім'я ґрунтується на інших зв'язках і стосунках, аніж стосунки з колегами чи злочинцями; конфліктність однієї людини впливає на структуру і функції сім'ї, перешкоджає нормальному спілкуванню і діяльності членів сім'ї, отже, впливає на виховання і розвиток дітей, формування їх моделі сімейного життя.

Слід також відзначити, що батьки та інші дорослі члени сім'ї повинні знати, які права дітей вони можуть захищати; а дорослі діти – які права батьків вони можуть захищати самостійно. Ці знання складають основу когнітивної частини батьківської компетентності, життєвих умінь у дітей та дорослих. Застосування цих знань на практиці є результатом засвоєння поведінкової складової батьківської компетентності та життєвих умінь дорослих і дітей. Цим вмінням сьогодні починають навчати за програмою підготовки молоді до сімейного життя Мінсоцполітики України, але на основі прийняття добровільності

соціальних послуг молоддю. У той же час навіть в Мексиці і Туреччині існують обов'язкові державні програми батьківської просвіти. Батьківству треба вчитися не на помилках з власною дитиною.

Підготовка до сімейного життя в напрямку профілактики сімейного неблагополуччя повинна включати навчання життєвим вмінням, яким жодна школа, соціальна служба не навчає. Життєві уміння – ті, які необхідні для розв'язання питань і проблем життя особистості в сім'ї, суспільстві. До них відносяться психологічні, економічні, побутові, педагогічні уміння. Життєві вміння – це дії, за допомогою яких права членів родини стають втілюваними і реальними, що можливо лише за умови їх знання, поваги і захисту [1], володіння ними на практиці, що вимагає їх спеціального формування, у той час як жодна навчальна дисципліна і жоден напрямок виховання у ЗНЗ, ВНЗ на це не спрямовані. Це вимагає знов-таки роботи соціального педагога і психолога в цьому аспекті. Відзначимо, що певна частина життєвих умінь потрібна міліціонерам і як професійні вміння, тому їх формування стосовно професійної діяльності може бути частиною навчального плану підготовки працівників ОВС, як це є в підготовці суддів у Канаді та Україні, працівників СБУ в Україні. Мова йде про курс «Основи професійних умінь». Але щодо сім'ї це можуть бути тренінги в позааудиторній діяльності щодо формування критичного мислення, батьківських умінь, комунікативних умінь, керування своїм станом і вміння впливати на інших членів родини. Також це може бути частиною предметів «Родиознавство», «Основи психології», «Ділова українська мова», «Конфліктологія» тощо. Але спочатку треба ознайомити з ними викладачів, бо їх цьому теж ніде не вчили, для того, щоб вони змогли знайти можливість в своїх дисциплінах для формування цих умінь. Взагалі, доцільно б мати програму формування життєвих умінь, батьківських умінь на рівні ЗНЗ, ВНЗ з урахуванням віку тих, хто навчається. Відзначимо, що названі життєві вміння члени сім'ї можуть використовувати у спілкуванні з середовищем, впливаючи на нього в своїх інтересах, захищаючи свої права в суспільстві. Засвоєння прав членів сім'ї і прав родини, життєвих умінь, батьківської компетентності зміцнює сім'ю як соціальний інститут, надає стабільності, порядку її життєдіяльності, забезпечує реалізацію прав, виконання обов'язків.

Становлення сім'ї вимагає усвідомлення, вироблення і ранжування сімейних цінностей разом з цінностями особистого життя кожного з членів сім'ї. Де взяти такий перелік, як ними керуватися в щоденному житті, моральному виборі – для цього потрібна інформаційна допомога. Такий підхід дозволяє відійти від реалізації батьківських моделей сімейного життя і сформувати власну, на основі гендерної рівності, керуючись почуттям любові і відповідальності один за одного. Життя непередбачуване, крім проблем розвитку сім'ї, суспільство, життя, робота створюють нові проблеми. Виникає проблема згуртування сім'ї (або її розпаду) у кризовій ситуації. І тут відіграють роль як сімейні цінності, почуття, стосунки, так і

права членів родини, які захищені законом (наприклад, право на утримування хворого члена сім'ї іншим працездатним членом сім'ї навіть після розлучення); їх обов'язки. Вартості сімейного життя доцільно також вивчати в курсі родинознавства, формувати в позааудиторній роботі як профілактику сімейного неблагополуччя.

Відзначимо, що сім'ям міліціонерів притаманна певна закритість від суспільства, ізоляція та сегрегація, яка зумовлена як турботою про особисту та професійну безпеку працівників ОВС, турботою про безпеку їх сімей, так і їх незнанням значення позитивних соціальних зв'язків у житті, соціальної підтримки, недовірою до людей внаслідок профдеформації і постійного спілкування з негативом, постійного впливу різних екстремальних умов чи їх комплексу тощо. Тому знання про особливості життя і розвитку сім'ї, керування ними в побудові свого сімейного життя дозволить запобігти як кризі родини, так і успішному розвитку, соціалізації в суспільстві, що приводить до розвитку кожного члена родини – як дитини, так і дорослого.

Окремо стоїть питання про профілактику економічних негараздів в родині. З одного боку, є невисока заробітна платня міліціонера, з іншого боку – є проблема в формуванні раціональних потреб членів родини. Відомо, що основою сімейного насильства перш за все є сварки через розтринькування грошей і борги. Тому потрібна робота з організації завоює основ сімейної економіки, що можливо через новий навчальний курс «Основи сімейної економіки», який би прослухали всі курсанти. Це масова проблема і вирішувати її треба як в своїй родині, так і в родинях тих, куди міліціонер виїжджає за викликом. Тобто знов-таки постає питання про особисту і професійну значущість профілактики сімейного неблагополуччя.

Окремо стоять питання профілактики впливу екстремальних умов праці міліціонера на сім'ю. Відомо, що ненормований робочий день, важкі і непередбачувані умови праці, нестаток часу на родину провокують конфлікти і розлади в родині, усунення від батьківських і подружніх обов'язків, образи, розлучення. Це позначається не тільки на дітях, але й на кожному члені родини негативно. Людина, яка не відпочила вдома, не може ефективно працювати. Доведено [2], що екстремальні умови праці міліціонера мають на його особистість психологічний, фізіологічний, соціальний та ін. негативні впливи. Це означає, що певною мірою цей вплив відчуває його родина. Тому постає питання про тайм-менеджмент роботи міліціонера, що є можливим при вивченні дисципліни «Менеджмент», тренінги в позааудиторній роботі, про профілактику вигорання і вміння організовувати своє і сімейне дозвілля та відпочинок без традиційних способів зняття стресу, гармонійний розвиток особистості, хобі, соціальні зв'язки тощо. Це вимагає введення дисципліни «Дозвіллезнавство» в навчальний план підготовки майбутніх праївників ОВС, а також відповідної перебудови виховної роботи зі студентами в цьому напрямку.

На основі викладеного, можемо зробити висновок про необхідність введення в навчальний план магістерської підготовки майбутніх працівників ОВС дисциплін: «Родинознавство», «Основ професійних умінь», «Дозвідлєзнавство», «Тайм-менеджмент», «Робота працівника ОВС в екстремальних умовах», навчальні програми курсів бакалаврської підготовки доповнити питаннями формування життєвих, батьківських і професійних умінь, розвитку сім'ї, а в позааудиторну роботу у ВНЗ включити питання підготовки молоді до сімейного життя, формування життєвих та батьківських умінь, ввести посади соціального педагога і психолога у ВНЗ, організувати їх взаємодію у складі соціальної психолого-педагогічної служби навчального закладу, налагодити взаємодію з названих питань з ЦСССДМ, НДО керівника такої служби з проблеми профілактики сімейного неблагополуччя. Перспективами подальших досліджень вважаємо дослідження впливу реалізації цих заходів на профілактику сімейного неблагополуччя у працівників ОВС.

Список використаної літератури

1. Трубавіна І. М. Теорія та методика соціально-педагогічної роботи з сім'єю : [монографія] / Ірина Миколаївна Трубавіна. – Харків : «Нове слово», 2007. – 398 с. **2. Білоус Т. Л.** Формування професійної готовності до роботи в екстремальних умовах у майбутніх працівників органів внутрішніх справ України / Автореф дис. канд. пед. наук за спец. 13.00.04 – теорія та методика професійної освіти / Білоус Тетяна Львівна. – Слов'янськ : ДДПУ, 2015. – 21 с.

Трубавіна І. М. Профілактика сімейного неблагополуччя у майбутніх міліціонерів

Стаття розкриває актуальність проблеми профілактики сімейного неблагополуччя у майбутніх міліціонерів під час навчання у ВНЗ МВС. Доведено необхідність загальної профілактики сімейного неблагополуччя (спільної для всієї молоді) і спеціальної профілактики, яка пов'язана з особливостями роботи міліціонера, впливом екстремальних умов його праці на сімейні стосунки. Автором визначено зміст і шляхи профілактики сімейного неблагополуччя у майбутніх працівників ОВС під час навчання у ВНЗ МВС, серед яких введення нових навчальних дисциплін «Родинознавство», «Дозвідлєзнавство», «Тайм-менеджмент», «Основи професійних умінь», оновлення існуючих дисциплін, формування в позааудиторній роботі життєвих і батьківських умінь, введення посади соціального педагога, організації роботи соціальної психолого-педагогічної служби ВНЗ, взаємодії з даної проблеми з НДО, ЦСССДМ.

Ключові слова: профілактика, сімейне неблагополуччя, майбутні міліціонери.

Трубавина И. Н. Профилактика семейного неблагополучия у будущих милиционеров

Статья раскрывает актуальность проблемы профилактики семейного неблагополучия у будущих милиционеров во время обучения в вузе системы МВД. Доказана необходимость общей профилактики семейного неблагополучия (общей для всей молодежи) и специальной профилактики, которая связана с особенностями работы милиционера, влиянием экстремальных условий его работы на семейные отношения. Автором определено содержание и пути профилактики семейного неблагополучия у будущих работников ОВД во время учебы в вузе, среди которых введение новых учебных дисциплин «Семеведение», «Досуговедение», «Тайм-менеджмент», «Основы профессиональных умений», обновление существующих дисциплин, формирование во внеаудиторной работе жизненных и родительских умений, введение должности социального педагога, организации работы социальной психолого-педагогической службы вуза, взаимодействия по данной проблеме с НГО, ЦСССДМ.

Ключевые слова: профилактика, семейное неблагополучие, будущие милиционеры.

Trubavina I. N. The Prevention of Family Trouble in Future Policemens

The article reveals the importance of the problem of prevention of family trouble in future police officers during training in the university system of the Ministry of Interior. The author proved need in general prevention of family trouble (total for all young people) and special prevention, which is associated with the peculiarities of the policeman, the influence of the extreme conditions of his work on family relationships.

The authors defined the content and ways of prevention of family trouble in future policemen during their studies at the university, including the introduction of new disciplines "The family conduct", "The leisure conduct", "Time-Management", "Fundamentals of professional skills", updating of existing disciplines, the formation of extracurricular work life and parenting skills, the introduction of social teacher vacancies, the organization of the social psychological-pedagogical service of the university, cooperation on this issue with NGOs, social services. The such measures in principle provide a professional and personal value learning of new material under study in university, implement information approach and «support for self-help» in the prevention of family troubles future policemen.

The perspectives of future researches is study of effectes that easures for the prevention of family troubles future policemenes in university.

Key words: prevention, family trouble, future policemen.

Стаття надійшла до редакції 19.04.2015 р.

Прийнято до друку 14.05.2015 р.

Рецензент – д.п.н., проф. Харченко С. Я.

УДК 37.013.42:613.955

О. Д. Шинкарьова, С. І. Шинкарьов

ФОРМУВАННЯ ЗДОРОВОГО СПОСОБУ ЖИТТЯ ЯК НАПРЯМ СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНОЇ РОБОТИ

Здоров'я населення – показник добробуту держави, тому його збереження є завданням державного рівня. Сучасні уявлення світової науки стосовно феномена здоров'я людини ґрунтуються на новому розумінні актуальності проблеми виживання людства.

Наприкінці ХХ століття лідери світової науки віднесли проблему здоров'я до кола глобальних проблем, вирішення яких обумовлює факт подальшого існування людства як біологічного виду на планеті Земля.

Глобальна вагомість і актуальність проблеми викликала необхідність ґрунтовних досліджень феномена здоров'я людини і його складників, пошуку шляхів позитивного впливу. З цією метою передові представники світової науки об'єдналися в міжнародний рух. У 1977 р. ВООЗ ініціювала кампанію «Здоров'я для всіх», у межах якої розпочався процес збору і систематизації інформації про існуючі загрози здоров'ю. За підсумками роботи було скликано Міжнародну конференцію з першочергових заходів щодо охорони здоров'я (Алма-Ата, 1978 р.), яка проголосила відповідну Декларацію. У 1980 р. ВООЗ визначила глобальну стратегію «Здоров'я для всіх», що ґрунтувалася на результатах уже проведених досліджень і започатковувала нові. Висновки науковців були оприлюднені на I Міжнародній конференції з пропаганди здорового способу життя (Оттава, 1986 р.). Її підсумком стала Оттавська Хартія, що визначила сучасне наукове уявлення про здоров'я, його складові частини, детермінанти, стратегії позитивного впливу. Основні тези, положення і принципи Хартії стали програмними імперативами, якими нині керується світове співтовариство в діяльності з проблем здоров'я [1].

Проблеми здоров'я та формування здорового способу життя, розвитку та становлення особистості дитини і підлітка розглядаються багатьма дослідниками: А. Дубогай [7], С. Свириденко [10], Г. Власюк [8] (виховна робота в школі засобами фізичної культури); І. Бех [9], М. Максимова [11], І. Нікітіна [13] (психологічні, моральні особливості виховання особистості); С. Лапаєнко [12] (формування ціннісних орієнтацій підлітків); О. Карпукін [14] (становлення соціальної активності підлітків) та інші.

Метою нашого дослідження було розкрити сутність і зміст таких феноменів, як здоров'я, здоровий спосіб життя, формування здорового способу життя, та розглянути стратегії формування здорового способу життя.

Здоров'я визначається як філософська, соціальна, економічна, біологічна, медична категорії, об'єкт споживання, вкладу капіталу; індивідуальна і суспільна цінність; явище системного характеру, що постійно взаємодіє з оточуючим середовищем. Стан власне системи охорони здоров'я обумовлює в середньому лише близько 10% всього комплексу впливів. Решта 90% припадає на екологію (близько 20%), спадковість (близько 20%), і найбільше – на умови і спосіб життя (близько 50%).

Звідси походить загальноприйняте в міжнародному співтоваристві визначення здоров'я, викладене в Преамбулі Статуту ВООЗ (1948 р.): «Здоров'я – це стан повного фізичного, духовного і соціального благополуччя, а не лише відсутність хвороб або фізичних вад» [1].

До сфери *фізичного* здоров'я включають такі чинники, як індивідуальні особливості анатомічної будови тіла, перебігу фізіологічних функцій організму в різних умовах спокою, руху, генетичної спадщини, рівня фізичного розвитку органів і систем організму.

До сфери *психічного* здоров'я відносять індивідуальні особливості психічних процесів і властивостей людини, наприклад, збудженість, емоційність, чутливість.

Духовне здоров'я залежить від духовного світу особистості, зокрема складових духовної культури людства – освіти, науки, мистецтва, релігії, моралі, етики.

Соціальне здоров'я пов'язане з економічними чинниками, стосунками індивіда із структурними одиницями соціуму: сім'єю, організаціями, з якими створюються соціальні зв'язки, праця, відпочинок, побут, соціальний захист, охорона здоров'я, безпека існування тощо.

З позицій такого розуміння феномена здоров'я людини походить визначення поняття здорового способу життя (ЗСЖ): це все в людській діяльності, що стосується збереження і зміцнення здоров'я, все, що сприяє виконанню людиною своїх людських функцій через діяльність з оздоровлення умов життя – праці, відпочинку, побуту.

Проблема формування здорового способу життя досить ретельно висвітлюється в багатьох соціально-філософських, педагогічних, соціологічних, медичних працях. Особливої актуалізації ця проблематика набула у другій половині XX століття як у світі, так і в Україні [1].

Керівники міжнародних організацій багатьох країн розпочали дії по вирішенню цієї планетарної проблеми. Про це свідчать міжнародні документи, такі, як Статут ВООЗ від 1948 року (перший документ, присвячений проблемі здоров'я як ресурсу людини), Алма-Атинська Декларація (ВООЗ, Женева, 1978 р.), у яких підкреслюється, що кожний громадянин повинен мати доступ до первинної допомоги й одержувати відповідні послуги. Оттавська Хартія сприяння здоров'ю (ВООЗ, Женева, 1986 р.), у якій визначаються три основні стратегії сприяння поліпшенню

здоров'я (пропаганда здорового способу життя з метою створення необхідних умов здоров'я; створення можливостей для всіх людей розкрити повний потенціал здоров'я, посередництво між різними інтересами суспільства з метою сприяння здоров'ю); Джакартська Декларація по впровадженню процесу сприяння здоров'ю в ХХІ ст. (1997 р.), у якій підтверджується, що напрями діяльності і стратегії Оттавської Хартії мають відношення до всіх країн, а всебічні підходи до поліпшення здоров'я є найбільш ефективними [5]. Бангкокська Хартія сприяння здоров'ю у глобалізованому світі (6-тої Всесвітньої Конференції з питань сприяння здоров'ю, яка відбулася в м. Бангкок, Тайланд у серпні 2005 року), стверджує, що стратегії та партнерства для активізації громад, покращення здоров'я та забезпечення рівних можливостей доступу до системи охорони здоров'я мають бути в центрі процесів глобального та національного розвитку [4].

Україна ніколи не була осторонь нового погляду на здоров'я населення. Соціальна політика щодо формування засад здорового способу життя реалізовувалася в Україні ще за радянських часів. Останні десять років були вкрай важкими для нашої держави. Реформування соціальної політики торкнулося й формування засад здорового способу життя [2].

Україна ратифікувала Оттавську Хартію, та навіть почала розробляти відповідне законодавство, про що свідчить такий документ, як Рекомендації парламентських слухань про становище молоді в Україні «Формування здорового способу життя української молоді: стан, проблеми та перспективи», схвалені Постановою Верховної Ради України від 3 лютого 2004 року № 1425–IV, у яких даються рекомендації щодо сприяння формуванню здорового способу життя, покращення якості медичного обслуговування, створення сприятливих здоров'ю умов та ін. [6].

Особливу увагу привертає наукове дослідження Л. Сущенко «Соціальні технології культивування здорового способу життя людини», у якому здоровий спосіб життя розглядається з філософської точки зору як «об'єкт соціального пізнання» [14].

Питанням системи роботи педагогічного колективу школи з формування в учнів поняття здорового способу життя присвячено наукове дослідження А. Дубогай [7], у якому автор наголосила на врахуванні поступовості формування понять здорового способу життя від загальних характеристик до знаходження місця в системі інших понять і наукового світогляду в цілому, доцільності використання комплексного, інтегративного підходів шкільної освіти до цього питання.

У практичній діяльності у процесі розробки заходів щодо формування здорового способу життя звертається увага на те, щоб зміст цих заходів якомога повніше охоплював різні аспекти діяльності, які прийнято визначати як основні стратегії формування здорового способу життя [1]. Це окремі напрями діяльності у складі комплексних заходів

(проектів, програм, окремих ініціатив), які визнані найбільш ефективними з точки зору досягнення кінцевого позитивного результату. Чим більше стратегій може поєднати окремий захід, тим більше шансів на успіх він матиме. До основних стратегій можна віднести такі:

- забезпечення людям умов для освіти (організація просвітницької роботи) щодо загальних закономірностей і конкретних проблем особистого і громадського здоров'я;
- надання широкому загалу достовірної інформації про наявний стан і можливості його покращення стосовно тих конкретних питань здоров'я, які є головними у змісті даного заходу;
- застосування дій, спрямованих на розвиток свідомості і посилення активності тих місцевих громад і груп людей, яких дана проблема здоров'я найбільше стосується, допомога в оволодінні засобами вирішення проблем на засадах самоврядування;
- застосування дій, спрямованих на розвиток і досягнення змін в організаційному забезпеченні діяльності з проблем здоров'я, удосконалення діяльності служб охорони здоров'я, застосування сучасних засобів менеджменту у вирішенні конкретних проблем, на які спрямований даний захід;
- діяльність з формування політики здоров'я як необхідної частини виховання правильних ціннісних орієнтирів осіб і громади;
- навчання осіб (груп, громад) відстоювати права на здоровий спосіб життя шляхом використання законодавчих можливостей, дій самоврядування, пошуку компромісу з тими структурами виробництва, бізнесу тощо, які можуть шкодити здоров'ю;
- якнайширше використання міжгалузевої співпраці партнерів з різних секторів – охорони здоров'я, культури, освіти, виробництва, бізнесу тощо, залучення до здорових заходів усіх, хто може бути корисним;
- формування навичок самодопомоги та взаємодопомоги (прищеплення особистих навичок здорового способу життя, виховання бажання й умінь допомагати членам найближчого оточення, громади тощо).

Основним механізмом формування здорового способу життя є створення умов для можливостей окремих осіб, груп людей, громад позитивно впливати на проблеми здоров'я. Створення засобами формування здорового способу життя того розуміння, що тільки самим особам (групам, громадам) у першу чергу, а не державі чи спеціальним інституціям належить право вибору поведінки (право ініціатив, рішень, дій), істотно підвищує контроль за власною життєдіяльністю і, відповідно, збільшує потенції позитивних впливів на проблеми власного здоров'я [1].

Створення сприятливого середовища відбувається за певних умов. Середовище існування людини – це сукупність суспільного і природного

оточення. Відносини між цими оточеннями складні і взаємопов'язані. Тому поліпшення здоров'я не може бути досягнуто заходами, обмеженими однією різновидністю оточення – чи суспільною, чи природною. Нерозривний зв'язок людини і середовища, взаємозв'язок двох складових середовища (суспільної і природної) та чотирьох складових здоров'я людини (фізичної, психічної, соціальної, духовної) – все це обумовлює необхідність розробити заходи з формування здорового способу життя на основі соціоекологічного підходу до здоров'я [2].

Діяльність з поліпшення здоров'я виходить за межі системи охорони здоров'я, у результаті чого питання здоров'я включаються до порядку денного політиків усіх секторів і рівнів, сприяючи усвідомленню ними наслідків впливу їхніх рішень на здоров'я і прийняттю відповідальності на себе за стан справ у сфері охорони здоров'я.

Політика сприяння здоров'ю поєднує різноманітні, але взаємодоповнюючі підходи, що включають законодавчі, фінансові заходи й організаційні зміни. Саме координовані дії приводять до поліпшення здоров'я, здійснення соціальної політики, що сприяє посиленню рівності. Спільні дії сприяють забезпеченню більш безпечними і здоровими товарами і послугами, вдосконаленню державних служб охорони здоров'я, створенню більш чистого і сприятливого навколишнього середовища.

Вимога політики до сприяння здоров'ю – це визначення перешкод до прийняття орієнтованої на здоров'я державної політики в різних секторах економіки, а також шляхів їхнього подолання.

Гарне здоров'я є основним ресурсом соціального, економічного, особистісного розвитку і важливим аспектом якості життя. Політичні, економічні, соціальні, культурні, екологічні, поведінкові та біологічні фактори можуть зі сприяння здоров'ю, або шкодити йому. Метою діяльності по сприянню поліпшенню здоров'я є створення сприятливих умов шляхом пропаганди питань здоров'я [5].

Нині ніхто не заперечує думки про те, що за молоддю майбутнє, що саме ця категорія населення акумулює творчий потенціал, а це неодмінно призведе до позитивних зрушень у суспільстві. Але разом з тим є очевидною залежність ефективності використання та самовикористання цього потенціалу від рівня здоров'я молодого покоління, від його способу життя. Як здоров'я населення віддзеркалює минулий та сьогоденний добробут країни, так можна сказати, що і її перспектива знаходиться в прямій залежності від здоров'я молоді [2].

Просвітницька робота серед молоді щодо здорового способу життя поки що не дуже ефективна. Більшість учнів, особливо старшокласників (від 80 до 97 %), не мають достатніх знань з таких гострих проблем, як запобігання наркоманії, алкоголізму, СНІДу тощо. У зв'язку з відсутністю підготовлених кадрів (лише 12-15 % учителів у міській місцевості та 6-8 % – у сільській) інформування молоді про шляхи

збереження і зміцнення здоров'я в навчальних закладах України здійснюється здебільшого формально, епізодично, без урахування об'єктивних тенденцій у молодіжному середовищі (погіршення життєвих умов, послаблення мотивації до здорового способу життя, низький рівень превентивних знань, навичок і вмінь тощо).

Педагоги недостатньо володіють спеціальними методами роботи з формування знань, умінь і навичок із збереження і зміцнення здоров'я підлітків, мало використовують у цій роботі сучасні підходи. Профілактична діяльність державних освітніх закладів зорієнтована на передавання знань від дорослого до дитини з ігноруванням активної позиції самої дитини, її права на самовизначення щодо власного способу життя. А досвід із запобігання проявам негативної поведінки неповнолітніх, нагромаджений громадськими організаціями за технічної підтримки міжнародних донорів, показує, що найоптимальнішим методом профілактичної роботи є навчання між однолітками, коли молода людина оволодіває знаннями та набуває соціального досвіду в ході спілкування з ровесниками [3].

Процес сприяння здоров'ю надає підтримку особистісному і соціальному розвитку через забезпечення інформацією, санітарну освіту і вдосконалення життєвих навичок, у такий спосіб підвищуючи можливості людей посилювати контроль над своїм власним здоров'ям та навколишнім середовищем і робити вибір, що сприяє здоров'ю.

Створення можливостей для людей навчатися протягом усього життя, щоб бути готовим до всіх його етапів і вміти справлятися з хронічними захворюваннями і травмами, також має істотне значення. Цьому потрібно сприяти у школі, вдома, на роботі, у громаді через навчальні заклади, професійні, комерційні та волонтерські організації, а також починати дії в рамках самих організацій [5].

Список використаної літератури

1. Формування здорового способу життя молоді: проблеми і перспективи / О. Яременко, О. Балакірева, О. Вакуленко та ін. – К. : ЦССДМ, 2000. – 143 с. **2. Концепція** освіти «рівний – рівному» щодо здорового способу життя серед молоді України. – К. : ІЗМН, 2003. – 218 с. **3. Сприяння** покращенню здоров'я в громаді (робочі матеріали семінару в Києві), 2005. – 76 с. **4. Сучасні** підходи у сфері охорони громадського здоров'я та його популяризації / Упоряд.: Н. В. Зимівець, В. В. Крушельницький, Т.І. Мірошніченко: За заг. ред. І. Д. Зверєвої. – К. : Логос, 2003. – 217 с. **5. Формування** здорового способу життя української молоді. Матеріали парламентських слухань у Верховній Раді України 26 листопада 2003 року – К., 2004. – 37 с. **6. Дубогай А. Д.** Психолого-педагогические основы формирования здорового способа жизни школьников младших классов: дис... докт. пед. наук. / А. Д. Дубогай. – К., 1991. – 167 с. **7. Власюк Г. І.** Виховання у старшокласниць прагнення до ЗСЖ: дис... канд. пед. наук / Г. І. Власюк.

– К., 1995. – 203 с. **8. Бех І. Д.** Людське життя як цінність / І. Д. Бех // Мистецтво життєтворчості особистості у 2-х ч. – К., 1997. – С. 110 – 121. **9. Свириденко С. О.** Формування ЗСЖ молодших школярів у позакласній виховній роботі: дис... канд. пед. наук. – К, 1998. – 178 с. **10. Максимова Н. Ю.** Психологічні фактори узалежнення неповнолітніх від алкоголю і наркотиків та засоби його попередження: автореф. дис... докт. психол. наук / Н. Ю. Максимова. – К, 1988. – 20 с. **11. Лапаєнко С. В.** Формування ціннісних орієнтацій старших підлітків на ЗСЖ: Автореф. дис... канд. пед. наук / С. В. Лапаєнко. – К., 2000. – 21 с. **12. Нікітіна І. В.** Психологічні особливості суб'єктивного самовизначення особистості в період повноліття: Дис... канд. психол. наук / І. В. Нікітіна. – К, 1999. – 23 с. **13. Карпухин О. И.** Самооцінка молодіжної як індикатор її соціокультурної ідентифікації / О. И. Карпухин // Социс. – 1998. – № 12. – С. 92 – 94. **14. Сущенко Л. П.** Здоровий спосіб життя людини як об'єкт соціального пізнання: Дис... канд. філософ. наук / Л. П. Сущенко. – Запоріжжя. 1997. – 210 с.

Шинкарьова О. Д., Шинкарьов С. І. Формування здорового способу життя як напрям соціально-педагогічної роботи

У статті розкривається сутність і зміст таких феноменів, як здоров'я, здоровий спосіб життя, формування здорового способу життя, та розглянути стратегії формування здорового способу життя.

Ключові слова: здоров'я, здоровий спосіб життя, формування здорового способу життя.

Шинкарева Е. Д., Шинкарев С. И. Формирование здорового образа жизни как направление социально-педагогической работы

В статье раскрывается сущность и содержание таких феноменов, как здоровье, здоровый образ жизни, формирование здорового образа жизни, и рассмотрены стратегии формирования здорового образа жизни.

Ключевые слова: здоровье, здоровый образ жизни, формирование здорового образа жизни.

Shinkareva E. D., Shinkarev S. I. Formation of a Healthy Lifestyle as the Direction of Socio-pedagogical Work

The article reveals the essence and content of such phenomena as health, healthy lifestyle, healthy lifestyles, and consider strategies for healthy lifestyles.

Key words: health, healthy lifestyle, formation of a healthy lifestyle.

Стаття надійшла до редакції 09.04.2015 р.

Прийнято до друку 14.05.2015 р.

Рецензент – д.п.н., проф. Караман О. Л.

ТРАДИЦІЇ ТА ІННОВАЦІЇ ІНКЛЮЗИВНОГО ОСВІТНЬОГО ПРОСТОРУ

УДК 37.013.42:37.04

О. Ю. Гончар

СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНА РОБОТА В ІНКЛЮЗИВНІЙ ШКОЛІ

Інклюзивна освіта на сьогодні є пріоритетною формою навчання дітей з особливими освітніми потребами, яка забезпечує право даних дітей навчатися у звичайному загальноосвітньому закладі із забезпеченням усіх необхідних для цього умов.

Інклюзивна освіта – це така організація процесу навчання, при якій всі діти, незалежно від їх фізичних, психічних, інтелектуальних, культурно-етнічних, мовних та інших особливостей, включені в загальну систему освіти та навчаються за місцем проживання разом із своїми однолітками без інвалідності в одних і тих же загальноосвітніх школах, – в таких школах загального типу, які враховують їх особливі освітні потреби та надають своїм учням необхідну спеціальну підтримку. Інклюзивне навчання дітей з особливостями розвитку спільно з їх однолітками – це навчання різних дітей в одному класі, а не в спеціально виділеній групі (класі) при загальноосвітній школі [1, с. 10].

Інклюзія означає повне включення дітей з різними можливостями в усі аспекти шкільного життя, в яких із задоволенням і радістю беруть участь також всі інші діти [2, с. 1].

В 2010 році Україна ратифікувала конвенцію ООН про права інвалідів, де у статті 24 говориться про те, що держави учасниці визнають право інвалідів на освіту. Для цілей реалізації цього права без дискримінації й на підставі рівності можливостей держави-учасниці забезпечують інклюзивну освіту на всіх рівнях і навчання протягом усього життя [3].

Метою статті є визначення основних положень інклюзивної освіти для дітей з особливими освітніми потребами та аналіз змісту соціально-педагогічної діяльності в інклюзивній школі.

Проблемам інклюзивного навчання приділяє увагу багато вітчизняних та закордонних вчених: В. Бондар, А. Колупаєва, М. Любимов, І. Дементьєва, С. Сопиряєва, Г. Банч, Д. Мітчелл, Т. Лорман, Т. Депплер та ін.

Як зазначають російські дослідники І. Дементьєва та С. Сопиряєва інклюзивне навчання дає дітям-інвалідам реальний шанс на соціальну інтеграцію в суспільство і поліпшення якості їхнього життя. У ряді випадків, коли мова йде про дітей з відхиленнями у розвитку, рівень психологічного здоров'я яких близький до вікової норми, інклюзивне

навчання дозволяє наділити їх знаннями, вміннями та навичками практично на рівні здорових однолітків. А це, на думку вчених означає, що дитина отримує реальну можливість здобуття професії, моральної та матеріальної незалежності, тобто стає повноправним членом суспільства [4, с. 45 – 46].

Сьогодні існує ціла низка міжнародних та державних нормативно-правових актів, у яких відображаються основні положення інклюзивної освіти: Конвенція ООН про права інвалідів, Саламанкська декларація, Декларація про права розумово відсталих осіб, Декларація про права інвалідів, Стандартні правила забезпечення рівних можливостей для інвалідів, Закон «Про освіту» Закон України «Про загальну середню освіту», Концепція розвитку інклюзивної освіти та ін.

На рівні нашої держави створено ряд нормативно-правових документів, що регулюють діяльність психологічної служби в умовах інклюзивного навчання. Останніми нормативно-правовими актами у цій галузі є:

1. наказ від 23.07.2013 №1034 Про затвердження заходів щодо впровадження інклюзивного навчання в дошкільних та ЗН закладах на період до 2015 року;
2. додаток до наказу Міністерства освіти і науки від 23.07.2013 № 1034;
3. лист від 08.08.13 № 1/9-539 Про організаційно-методичні засади забезпечення права на освіту дітям з особливими освітніми потребами;
4. додаток до листа Міністерства освіти і науки від 08.08.13 № 1/9-539;
5. лист МОНмолодьспорт №1-9/1 від 02.01.13 «Про визначення завдань працівників психологічної служби системи освіти в умовах інклюзивного навчання».

Таким чином, ми бачимо, що існуюча нормативно-правова база в галузі інклюзивної освіти свідчить про те, що на сьогодні держава максимально долучається до вирішення проблем дітей з особливими освітніми потребами. Дані нормативно-правові документи закріплюють права дітей з особливими освітніми потребами на рівні можливості в отриманні освіти, регламентують діяльність інклюзивних навчальних закладів. Держава на сьогодні прагне створити якнайбільш сприятливі умови для повноцінної адаптації та інтеграції дітей з особливими освітніми потребами у суспільство.

Т. Лорман та Дж. Депплер викоремлюють наступні переваги інклюзивної освіти для дітей-інвалідів:

- діти з особливостями розвитку демонструють більш високий рівень соціальної взаємодії зі своїми здоровими однолітками в інклюзивному середовищі в порівнянні з дітьми, які знаходяться в спеціальних школах. Це становиться особливо очевидним, якщо дорослі в школі цілеспрямовано підтримують соціалізацію, та якщо кількість

дітей з особливостями розвитку знаходиться у природній пропорції до решти учнів в цілому;

- в інклюзивному середовищі поліпшується соціальна компетенція й навички комунікації дітей з інвалідністю. Це в значній мірі пов'язано з тим, що у дітей інвалідів з'являється більше можливостей для соціальної взаємодії зі своїми здоровими однолітками, які виступають у якості носіїв моделі соціальної та комунікативної компетенції, що властива цьому віку;

- в інклюзивному середовищі діти з особливостями розвитку мають більш насичені навчальні програми. Результатом цього становиться поліпшення навичок та академічних досягнень;

- соціальне прийняття дітей з особливостями розвитку поліпшується за рахунок характерного для інклюзивних класів навчання у малих групах. Діти «переступають» за межу інвалідності іншого учня, працюючи з ним над завданням в малій групі. Поступово, звичайні діти починають усвідомлювати, що у них з дітьми-інвалідами багато спільного;

- в інклюзивних класах дружба між дітьми з особливостями та без особливостей становиться більш звичайним ділом. Як зазначають дані вчені, встановлено, що діти в інклюзивних класах мають більш міцні дружні зв'язки зі своїми однолітками, ніж діти у спеціальних школах. Особливо це видно в тих випадках, коли діти-інваліди відвідують школу неподалік від свого місця проживання, й, отже, мають більше можливостей зустрічатися зі своїми однокласниками поза школою;

- інклюзія сприяє формуванню загальних знань у дітей з особливостями розвитку;

- становлячись дорослими, ті діти, які мали досвід спілкування в інклюзивних умовах, проводять більше вільного часу з людьми без інвалідності, й витрачають більше часу у суспільному секторі зайнятості, ніж випускники спеціальних шкіл [2, с. 10].

Дані автори зазначають, що діти без особливостей розвитку, або звичайні учні, так само як і обдаровані діти, отримують переваги при інклюзивній формі навчання:

- для звичайних або обдарованих дітей перебування в класі дітей з особливостями розвитку не є фактом, що несе загрозу, або представляє небезпеку для їх успішного навчання;

- уявлення про те, що діти інваліди порушують процес навчання в класі є безпідставними. Більш того, як зазначають дані вчені було виявлено, що на уроці на роботу з учнями з особливими потребами та звичайними учнями відводилася однакова кількість часу. Більш того діти інваліди зовсім не були причиною непродуктивної витрати часу на уроці. Причинами втрати часу на уроці, як виявилось, стали адміністративні втручання, перехід від одного виду активності на уроці до іншого виду та дії дітей без інвалідності;

- звичайні учні та обдаровані діти можуть отримати переваги при інклюзивному підході до освіти за рахунок поліпшення якості навчання та вдосконалення педагогічних технологій роботи в класі. Деяким дітям з інвалідністю при навчанні необхідні нові технології освіти; наприклад, використання інформаційних технологій дуже часто буває необхідним при навчанні дітей з інвалідністю. Інші діти отримують переваги від використання цих технологій, й, крім того, решта учнів може користуватися цими програмами та технологіями в той час, коли вони не є необхідними для навчання дітей з інвалідністю;

- перевагою інклюзії для звичайних учнів та обдарованих дітей буде також присутність у класі додаткового педагогічного персоналу. Дуже часто додаткове фінансування спрямовується безпосередньо для забезпечення супроводу особливих дітей, залучення спеціальних педагогів і парапромогаючих фахівців. І в тому, і в іншому випадку, присутність в класі інших дорослих створює додаткові переваги для всіх учнів класу;

- звичайні або обдаровані учні, будучи залученими до навчання своїх однолітків (спеціальний методичний підхід до навчання в інклюзивному класі, т.зв. peer – tutoring), отримують переваги в тому, що ці підходи сприяють підвищенню їх самооцінки і якості оволодіння академічними навичками. Ці діти починають проявляти більш чітке формування «Я-концепції», власних принципів, соціального знання і поведінки. Більш того, виявлено, що діти, які беруть участь у навчанні з використанням цього методу, показували краще володіння академічними навичками в певній галузі, ніж їх однолітки, що не беруть участь в такому тьюторстві;

- діти без особливостей або обдаровані діти, що навчаються в інклюзивному класі, мають можливість навчитися мови Брайля або жестової мови. Навчання цим навичкам проходить в ясному і зрозумілому для них контексті, і набуття цих навичок більш доступно для дітей, що навчаються в інклюзивному класі, ніж для тих, хто не вчився разом з дітьми-інвалідами;

- в інклюзивну класі звичайні або обдаровані діти вчаться поважати і цінувати своїх однокласників з інвалідністю, бачити те, що лежить за межею інвалідності або обдарованості, розрізняти соціальні стигми [2, с. 11 – 12].

Серед недоліків навчання дітей з особливими потребами в масовій загальноосвітній школі В. Бондар відзначає:

- постійне стимулювання дії, конкуренція, яка призводить до втрати рішучості, недооцінювання і замкнутості;

- значна кількість учнів в класі заважає зосереджуватися, концентрувати увагу;

- відсутність необхідної спеціальної апаратури;

- можливе непорозуміння зі здоровими однолітками, приниження, насміхання;
- виконання складних для дитини завдань не стимулює її до подальшої роботи;
- можливе неповне засвоєння шкільної програми;
- додаткове навантаження на вчителя, який, щоб працювати з дітьми з особливими потребами має пройти відповідну підготовку [5, с. 4].

Отже ми бачимо, що інклюзивне навчання має ряд переваг як для дітей з особливими освітніми потребами, так і для звичайних учнів. Недоліки ж інклюзивної освіти в основному зводяться до того, що діти – інваліди отримують при такому навчанні більш низький рівень знань, або при їх навчанні виникають деякі соціальні складнощі (лорман депплер).

На нашу думку головним в процесі інклюзивної освіти є забезпечення рівних можливостей для реалізації права на освіту для усіх дітей. Особливу увагу слід приділяти створенню партнерських відносин між вчителями, батьками дітей з особливими освітніми потребами та звичайних дітей, спеціальними педагогами.

Великий обсяг роботи у цьому напрямку виконує саме соціальний педагог і його роль у роботі інклюзивного навчального закладу є дуже вагомою.

Зміст соціально-педагогічної діяльності в інклюзивному навчальному закладі відображено у працях Г. Голоухової (мета та напрями соціально-педагогічної діяльності в інклюзивному навчальному закладі), Л. Аксенової (практична робота соціального педагога з різними категоріями дітей, що мають відхилення у розвитку), Г. Першко (функції діяльності соціального педагога щодо інтеграції дітей з особливостями психофізичного розвитку в середовище загальноосвітнього навчального закладу) та ін.

Мета роботи соціального педагога в процесі інклюзивної освіти полягає в забезпеченні рівних можливостей у реалізації права на освіту дітей з обмеженими можливостями. Технологія роботи соціального педагога в даному напрямку повинна здійснюватися в декількох напрямках:

- надання індивідуальної допомоги дитині-інваліду. Вона містить у собі допомогу в адаптації до середовища здорових однолітків, проведення спільно з психологом діагностики, що дозволяє виявити рівень розумових здібностей дитини-інваліда, її емоційну напругу, рівень тривожності, зону найближчого розвитку. Проведення такої діагностики, на думку автора дає можливість усунути негативні впливи в класі, а також надає допомогу в індивідуальному підході до дитині. Здійснюючи діяльність у даному напрямку, соціальний педагог спільно з класним керівником має залучати дитину з обмеженими можливостями до участі у шкільних концертах, святах, змаганнях. Це дозволить дітям-інвалідам

самоствердитися, повірити у свої сили і можливості, а в здорових дітях такі спільні заходи виховують милосердя, терпимість, чуйність.

- робота з класним колективом. Здійснювати діяльність у даному напрямку соціальний педагог може спільно з психологом і класним керівником. Необхідно пояснювати здоровим дітям, що учень з обмеженими можливостями є рівним учасником освітнього процесу. З дітьми, які не наважуються на роботу та взаємодію з такими учнями потрібно вести систематичну роботу, з'ясувати причину такої позиції й намагатися змінити її в бік визнання рівних прав у кожної дитини.

- робота соціального педагога з сім'єю дитини-інваліда. Технологія роботи соціального педагога з сім'єю дитини-інваліда включає надання психологічної допомоги, правове консультування батьків, сприяння в наданні матеріальної та побутової допомоги, надання допомоги батькам у взаємодії з різними центрами та установами. Соціальний педагог повинен прагнути залучати батьків дитини з обмеженими можливостями до виховання і навчання своїх дітей активними та гармонійними особистостями.

- взаємодія самого соціального педагога з різними суб'єктами надання допомоги дітям-інвалідам, різними представниками громадських організацій. Здійснюючи діяльність у даному напрямку, соціальний педагог може надавати допомогу в складанні планів соціально-педагогічної реабілітації, взаємодіяти з різними фахівцями, в вирішенні проблем даної категорії дітей [6, с. 105 – 106].

На державному рівні завдання соціального педагога щодо організації інклюзивного навчання відображені в листі МОНмолодьспорт №1-9/1 від 02.01.13 «Про визначення завдань працівників психологічної служби системи освіти в умовах інклюзивного навчання».

- Захист і забезпечення прав і свобод дитини з особливими освітніми потребами в умовах навчального закладу та під час перебування дитини в сім'ї.

- Виявлення дітей, у яких виникають труднощі спілкуванні та взаємодії з оточуючими або які проживають у сім'ях, які опинилися у складних життєвих обставинах

- Виявлення дітей, у яких виникають труднощі спілкуванні та взаємодії з оточуючими або які проживають у сім'ях, які опинилися у складних життєвих обставинах

- Визначення статуту дітей з особливими освітніми потребами в колективі, надання рекомендацій класоводу, класному керівникові щодо шляхів ефективної інтеграції такої дитини в колектив однолітків, формування позитивного мікроклімату в дитячому колективі.

- Поширення інформації про засади інклюзивного навчання серед педагогів, батьків, дітей з метою формування дружнього та неупередженого ставлення до дитини з особливими освітніми потребами

- Участь у складанні розгорнутої психолого-педагогічної характеристики на дитину та її індивідуального плану розвитку; участь в роботі психолого-педагогічного консилиуму.

- Забезпечення дитини з особливими освітніми потребами та її батьків інформацією про інфраструктуру позашкільних навчальних закладів у мікрорайоні, місті, селі, сприяння щодо участі дитини в гуртках, секціях з урахуванням її можливостей.

- Представлення інтересів дитини з особливими освітніми потребами у відповідних органах і службах [7].

Таким чином, було виокремлено основні положення інклюзивної освіти та проаналізовано зміст соціально-педагогічної діяльності в інклюзивному навчальному закладі. Перспективним напрямком подальшого дослідження цієї теми є розробка форм та методів роботи соціального педагога з формування толерантних взаємовідносин між учнями з особливими освітніми потребами та звичайних учнів в інклюзивному навчальному закладі, партнерських взаємовідносин між батьками цих учнів та вчителями.

Список використаної літератури

1. **Інклюзивное образование в России.** – М.: 2011. – 88 с.
2. **Лорман Т.** та ін. **Інклюзивное образование.** Практическое применение по поддержке разнообразия в инклюзивном классе / Т. Лорман, Дж. Деппелер, Д. Харви Д. – М.: РООИ Перспектива, 2011 – 74 с.
3. **Конвенція ООН про права інвалідів.** [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/995_g71>
4. **Дементьева И. Ф., Сопыряева С. Л.** Образование детей с ограниченными возможностями здоровья : проблемы и перспективы / И. Ф. Дементьева, С. Л. Сопыряева // Соц. пед. – 2012. – № 2. – С. 43 – 47
5. **Бондар В.** Інтеграція дітей з обмеженими можливостями у загальноосвітні заклади : за і проти / В. Бондар // Дефектологія. – 2003. – № 3. – С. 2 – 5.
6. **Голоухова Г. Н.** Методика работы социального педагога : учеб. пособие / Г. Н. Голоухова. – Архангельск, 2010. – 152 с.
7. **Лист МОНмолодьспорт №1-9/1 від 02.01.13 «Про визначення завдань працівників психологічної служби системи освіти в умовах інклюзивного навчання»** [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://osvita.ua/legislation/Ser_osv/33692/>

Гончар О. Ю. Соціально-педагогічна робота в інклюзивній школі

Стаття присвячена актуальному на сьогодні питанню соціально-педагогічної роботи в інклюзивній школі. Метою статті є визначення основних положень інклюзивної освіти для дітей з особливими освітніми потребами та аналіз змісту соціально-педагогічної діяльності в інклюзивній школі. На основі аналізу наукових праць вітчизняних та закордонних вчених, міжнародних та державних нормативно-правових

документів надано визначення поняття інклюзивна освіта, виокремлені переваги та недоліки інклюзивної освіти, розкрито зміст соціально-педагогічної діяльності в інклюзивній школі. Мета роботи соціального педагога в процесі інклюзивної освіти полягає в забезпеченні рівних можливостей у реалізації права на освіту дітей з обмеженими можливостями. Основними напрямками соціально-педагогічної роботи в інклюзивній школі є: надання індивідуальної допомоги дитині-інваліду, робота з класним колективом, робота з сім'єю дитини-інваліда, взаємодія самого соціального педагога з різними суб'єктами надання допомоги дітям-інвалідам, різними представниками громадських організацій.

Зазначено, що перспективою подальшого дослідження цієї теми є розробка форм та методів роботи соціального педагога щодо становлення толерантних взаємовідносин між учнями з особливими освітніми потребами та звичайних учнів в інклюзивному навчальному закладі, партнерських взаємовідносин між батьками цих учнів та вчителями.

Ключові слова: інклюзивна освіта, діти з особливими освітніми потребами, робота соціального педагога в інклюзивній школі.

Гончар А. Ю. Социально-педагогическая работа в инклюзивной школе

Статья посвящена актуальному на сегодня вопросу социально-педагогической работы в инклюзивной школе. Целью статьи является определение основных положений инклюзивного образования для детей с особыми образовательными потребностями и анализ содержания социально-педагогической деятельности в инклюзивной школе. На основе анализа научных работ отечественных и зарубежных ученых, международных и государственных нормативно-правовых документов дано определение понятия инклюзивное образование, выделены предпочтения и недостатки инклюзивного образования, раскрыто содержание социально-педагогической деятельности в инклюзивном школе. Отмечено, что перспективой дальнейшего исследования этой темы является разработка форм и методов работы социального педагога по становлению толерантных взаимоотношений между учениками с особыми образовательными потребностями и обычных учащихся в инклюзивном образовательном учреждении, партнерских взаимоотношений между родителями этих учеников и учителями.

Ключевые слова: инклюзивное образование, дети с особыми образовательными потребностями, работа социального педагога в инклюзивной школе.

Gonchar O. Yu. Social-Pedagogical Work in Inclusive Schools

The article is devoted to topical issues of social-pedagogical work in inclusive schools. The aim of the paper is to determine the main provisions of inclusive education for children with special educational needs and content analysis of social and educational activities in inclusive schools. Based on the

analysis of scientific papers domestic and foreign experts, international and national normative-legal documents provided a definition of inclusive education, singled out the advantages and disadvantages of inclusive education, the content of social and educational activities in inclusive schools. The purpose of the social pedagogue in the process of inclusive education is to provide equal opportunity in realizing the right to education for children with disabilities. The main areas of social-pedagogical work in inclusive schools are: individual aid child-disabled, work with class groups, working with the family of the child-invalid social interaction of the teacher with a variety of subjects to help children-disabled, various representatives of public organizations.

It is indicated that the prospect for further research on this topic is the development of forms and methods of social pedagogy in relation to the formation of tolerant relations between pupils with special educational needs and regular students in inclusive educational institution partnerships between parents of students and teachers.

Key words: inclusive education, children with special educational needs, social work educator in an inclusive school.

Стаття надійшла до редакції 12.04.2015 р.

Прийнято до друку 14.05.2015 р.

Рецензент – д.п.н., проф. Харченко С. Я.

УДК 378.14:37.013.42

Д. В. Горобець

ВПРОВАДЖЕННЯ ПРОЕКТНИХ ТЕХНОЛОГІЙ В ПРОФЕСІЙНУ ПІДГОТОВКУ СТУДЕНТІВ В УМОВАХ ІНКЛЮЗИВНОЇ ОСВІТИ

Розвиток сучасного суспільства детермінує повагу до кожної людини, встановлення принципу солідарності та безпеки, що забезпечує захист і повну інтеграцію в соціум всіх прошарків населення, і в першу чергу осіб з обмеженими можливостями здоров'я. Це визначено головною метою соціального розвитку – створення «суспільства для всіх». Платформу цього інтегрування складає концепція цілісного підходу, яка відкриває шлях для реалізації прав і можливостей кожної людини, перш за все, рівну доступність до отримання якісної освіти. Створення рівних можливостей для студентів-інвалідів означає, що кожна молода людина має право на навчання, виховання та працевлаштування разом з однолітками, не інвалідами. Але, як зазначають М. Ворон та Ю. Кавун, на жаль, поки що наше суспільство не те що ігнорує людей з особливими потребами, а в своєму широкому

загалі їхніми проблемами особливо не переймається [1]. Хоча, треба відзначити, що з боку освітян та суспільних організацій ця проблема має певні зрушення.

В сучасному світі відбувається модернізація всіх сфер життя, в тому числі, сфери освіти. Як зазначає З. Нигматов, відбувається зміна відношення до Інших/нетипових, люди визнають їхні права на унікальність і повагу [2]. Найбільш яскраво подібна ситуація проявляється в ідеології інклюзії, яка ураховує індивідуальні задатки, інтереси і здібності молоді з обмеженими можливостями здоров'я.

Особливість інклюзивної освіти міститься в тому, що кожний студент є неповторною і унікальною особистістю з власними інтересами, здібностями і потребами, яка вимагає індивідуального підходу в процесі навчання і гнучкості у використанні різноманітних форм, методів, технологій освіти, які ураховують ці особливості.

В останні роки в Україні та за її межами з'явилася значна кількість досліджень проблем інклюзивної освіти. Так, педагогічним основам інтегрування школярів з особливостями психофізичного розвитку в загальноосвітні навчальні заклади присвячені роботи А. Колупаєвої [3]; становленню інклюзивної освіти в Україні – роботи Н. Софій, Ю. Найди, управлінню інклюзивною школою на засадах менеджменту освітніх інновацій – наукові дослідження Л. Даніленко [4]. Психологічний супровід навчання дітей-інвалідів розглядає Г. Юсупова; Ю. Богінська обґрунтовує роботу Центру інклюзивної освіти вузу; З. Нигматов, Т. Челнокова розкривають особливості формування освітнього середовища інклюзивної школи і т. д. Як бачимо, більшість робіт, присвячених проблемам інклюзивної освіти, відносяться до системи загальної середньої освіти. Питання організації інклюзивної освіти у вузах досліджені науковцями недостатньо.

Мета даної статті міститься у розкритті проектних технологій навчання в професійній підготовці соціальних педагогів в умовах інклюзивної освіти.

Аналіз наукових досліджень і стану вищої професійної освіти молоді з обмеженими особливостями здоров'я показує, що на сучасному етапі існує необхідність глибоких змін в організації та змісті освітнього процесу в вишах.

Успіх реалізації ідей інклюзивної педагогіки в практиці вищої освіти передбачає концептуальну визначеність технології навчальної діяльності викладача. Складовою частиною будь якої концепції є понятійно-категоріальний апарат. Таким поняттям в концепції технології навчання в системі інклюзивної освіти вищого навчального закладу є поняття «технологія інклюзивного навчання».

Т. Челнокова, спираючись на точки зору О. Безпалько, А. Капської, Б. Блума, М. Кларіна, В. Монахова та інших, розглядає технологію інклюзивного навчання в якості складової (процесуальної) частини системи інклюзивного навчання, що пов'язана з дидактичними

процесами, засобами та організаційними формами навчання дітей з особливостями розвитку в одному класі з їхніми однолітками [5, с. 138]. Дане визначення може бути використано і для розуміння організації навчання студентів вищого навчального закладу в умовах інклюзивної освіти. Тобто, технологію інклюзивного навчання ми можемо розглядати як частину системи навчання, яка допомагає відповісти на запитання «як учити результативно» різних студентів в одній академічній групі.

Серед технологій навчання, які забезпечують реалізацію вимог інклюзивної освіти – метод проектів. Є. Полат визначає метод проектів як засіб досягнення дидактичної мети через детальну розробку проблеми (технологію), яка повинна мати реальний, практичний результат, оформлений тим чи іншим образом [6].

Вихідними теоретичними позиціями використання методу проектів в процесі інклюзивної освіти ми вважаємо наступне:

- в центрі уваги – студент з його можливостями і потребами, сприяння розвитку його творчих здібностей;
- навчальний процес, який будується не за логікою навчального предмета, а в логіці діяльності, яка має особистісний і професійний смисл для студента, що підвищує його мотивацію у навчанні;
- індивідуальний темп роботи над проектом забезпечує вихід кожного студента на свій рівень розвитку;
- комплексний підхід до розробки проектів сприяє збалансованому розвитку основних фізіологічних і психічних функцій студента;
- глибоке, усвідомлене засвоєння базових професійних знань забезпечується за рахунок універсального їх використання в різних ситуаціях.

Таким чином, сутність технології проектів міститься в тому, що в процесі роботи над навчальним проектом студент опановує реальні професійні процеси і об'єкти.

В професійній підготовці соціальних педагогів використання методу проектів спирається на принципи інклюзивної освіти, у відповідності з якими вибудовується сам процес навчання. До таких принципів можна віднести:

- принцип найбільшої доступності освіти для кожного з постановкою адекватних для студентів цілей;
- орієнтація на потреби кожного в програмі професійної підготовки і в процесі навчання;
- збільшення ступеня участі кожного окремого студента навчаючій діяльності;
- прийняття і повага індивідуальних особливостей студента;
- створення умов для підвищення успішності кожного студента.

В основі методу проектів лежить концепція навчання шляхом «дії», через доцільну діяльність студентів, у відповідності з їхніми

особистісними і професійними інтересами. Метод проектів як педагогічна технологія вміщує сукупність дослідницьких, пошукових, проблемних методів, творчих за своєю сутністю.

Необхідно відзначити, що в процесі проектної діяльності студенти вчаться:

- планувати власну роботу, попередньо прораховуючи можливі результати;
- використовувати різноманітні джерела інформації;
- самостійно збирати і накопичувати матеріал, необхідний для подальшої професійної діяльності;
- аналізувати, спів ставляти факти, аргументувати власні думки і припущення;
- приймати рішення;
- розподіляти обов'язки, взаємодіяти один з одним;
- створювати «кінцевий результат» – матеріальний носій проектної діяльності (доповідь, реферат, сценарій, журнал, брошура, презентація і т. д.);
- презентувати створений проект перед аудиторією;
- оцінювати себе та інших.

Застосування технології проектів в процесі викладання дисциплін професійно-орієнтованого циклу, наприклад таких як «Діти групи ризику», «Соціально-педагогічне проектування», «Соціальна педагогіка», «Теорія і методика роботи з дитячими та молодіжними організаціями України», «Основи сценарної роботи соціального педагога» та інші, надає можливість студентам з відхиленнями здоров'я підвищити свій когнітивний, емоційний, соціальний, руховий, мовленнєвий потенціал; бачити в студентах-одногогрупниках модель майбутньої професійної діяльності; функціонально оволодівати новими професійними знаннями і вміннями; встановлювати дружні і ділові взаємовідношення з однолітками.

Участь студентів без відхилень у здоров'ї в розробці різноманітних проектів спільно з одногогрупниками, які мають обмежені можливості здоров'я, також має ряд позитивних моментів, а саме: вони вчаться природно сприймати і толерантно ставитися до людських відмінностей в здоров'ї; налагоджувати і підтримувати дружні і ділові стосунки з людьми, які відрізняються від них; вчаться співробітництву; вчаться співпереживати іншим і надавати їм необхідну допомогу і підтримку.

Робота над проектом у свідомості студента має наступне формулювання: «Все, що я пізнаю, я знаю, для чого це мені потрібно і де я можу ці знання застосувати». Саме це формулювання є основним тезисом сучасного розуміння методу проектів, який і притягує велику кількість освітніх систем, котрі намагаються знайти розумний баланс між академічними знаннями і прагматичними вміннями.

Для викладача впровадження проектних технологій в практику викладання спеціальних дисциплін – це також нова і цікава форма роботи, до якої викладач має бути різнобічно підготовлений; має продумати цілі і завдання запропонованого проекту; окреслити кінцеві результати роботи студентів. А головне – під час освітнього процесу створити умови, в яких будуть працювати студенти з обмеженими можливостями здоров'я; зуміти розширити коло спілкування студентів; стимулювати їхній інтерес до проблеми, що вирішується; сприяти створенню соціально і професійно значущих ситуацій в процесі безпосереднього спілкування з оточуючими і через це впливати на психічний і професійний розвиток студентів.

Вміння користуватися методом проектів – показник високої кваліфікації викладача, його прогресивної методики навчання й розвитку. Недаремно цю технологію відносять до технологій ХХІ століття, які передбачають, перш за все, вміння адаптуватися до стрімких змін умов життя людей.

Проектний підхід до навчання суттєво змінює функції викладача в інклюзивному освітньому процесі. Також змінюється система взаємовідносин «педагог-студент», викладач в цьому процесі є і наставник, і радник, і друг, і критик. В науково-методичній літературі виокремлюють наступні головні ролі викладача в процесі використання проектних технологій: проектувальник, професіонал, гуманіст, демократ, критик, помічник, консультант, психолог, партнер, спостерігач, вихователь [7].

Успіху студента-інваліда створює викладач, який сам переживає радість успіху від результатів, що очікуються. Більшість педагогів намагаються бути налаштованими на ті емоційні імпульси, котрі «випромінюють» студенти. І якщо якась частина інформації минає викладача, або, навпаки, минає студентів, то винні в цьому обидві сторони: не змогли певним чином налаштуватися на роботу. Здатність само налаштовуватися – це також шлях до педагогічної майстерності. Він важливий як для викладача, так і для студента. Тому головний зміст діяльності викладача під час створення проектів, на наш погляд, міститься в тому, щоб створити ситуацію успіху: не тільки поставити завдання і вимагати від студентів її вірного рішення, а й стимулювати, активізувати, корегувати їхню діяльність, тобто працювати разом зі студентами.

Безумовно, вимоги до викладача, який працює в інклюзивних студентських групах, дуже високі, а сам процес – складний. Але правильно організована проектна діяльність приносить задоволення, є тією роботою «від всього серця», де зацікавленість виявляють не тільки студенти, а й викладачі.

В процесі викладання професійно-орієнтованих дисциплін найбільш часто використовуються наступні типи проектів:

практико-орієнтований проект, наприклад, від навчального посібника або приладдя до пакета рекомендацій щодо організації соціально-педагогічної роботи в межах навчального закладу, району, міста, регіону, держави. Таке проектування можна використовувати на всіх курсах навчання студентів, але з різною метою та завданнями;

дослідницький проект – це дослідження будь-якої проблеми за всіма вимогами наукового дослідження, яке включає постановку проблеми, формулювання гіпотези, планування й розробку дослідницьких дій, збір інформації, її аналіз і узагальнення, підготовку і оформлення результатів проекту, публічну презентацію проекту, рефлексію й висновки.

Діяльність студентів спрямована на рішення проблеми, результат якої заздалегідь не відомий, тому дослідницькі проекти доцільніше використовувати на старших курсах навчання, коли у студентів буде сформований необхідний запас науково-професійних знань.

Для таких проектів важливі мета, структура, соціальна спрямованість, актуальність. Вони дають можливість активізувати і розвивати розумові і мовленнєві здібності студентів, привчають їх до спостережливості, відповідальності, формують культ знань;

ознайомчо-інформаційний проект – збір, аналіз і обробка інформації по значущій проблемі з метою її презентації широкому загалу (стаття у ЗМІ, інформація в мережі Інтернет). Даний проект має свою структуру: формулювання мети; робота з різноманітними джерелами інформації обробка матеріалів, їх аналіз, співставлення з відомими фактами; аргументування висновків; оформлення результатів; презентація.

Такі проекти з успіхом можуть виконувати студенти не тільки старших, а й перших курсів. Студенти з обмеженими можливостями здоров'я ознайомчо-інформаційні проекти можуть виконувати індивідуально. При цьому під час роботи над проектом допускається корекція структури проекту, його змісту з боку викладача. Крім того, ознайомчо-інформаційні проекти можуть бути частиною дослідницького проекту, його модулем;

творчий проект – максимально вільний авторський підхід до рішення проблеми. Продуктом такого проекту можуть бути – альманахи, відеофільми, театралізації, вироби образотворчого або декоративного мистецтва і т.д.

Дані проекти не мають чіткої структури спільної діяльності студентів, вона будується в залежності від кінцевого результату і його представлення аудиторії. Головне завдання проекту міститься в тому, щоб навчити студентів грамотно, логічно, творчо висловлювати власні думки, використовуючи різні засоби виразності.

Творчі проекти доцільно застосовувати в процесі поза аудиторної

рольовий проект – це ділові рольові ігри, результат яких залишається відкритим до самого кінця. Студенти беруть на себе певні ролі, які обумовлені характером і змістом навчальної дисципліни.

Наприклад, під час вивчення предмету «Методика соціально-педагогічного консультування», це можуть бути ролі консультанта і клієнта; при вивченні предмету «Діти групи ризику» – ролі «важкого підлітка» і соціального педагога і т.д.

Результатом ігрового проекту можуть бути не тільки імітації соціальних і професійно-ділових взаємовідносин, а й, наприклад, рекламна книжка, буклет-пам'ятка, кросворд за модулем, театралізована вистава на соціально педагогічні проблеми та ін.

В процесі виконання проектів виникають певні утруднення, на які вказують більшість викладачів. Перш за все – це шум в аудиторії. Слід розуміти, що коли студенти працюють в малих групах, завжди виникає певний шум. Тому важливо, щоб в аудиторії зберігалась безпосередня, але робоча атмосфера, коли одні студенти не заважали б роботі іншим. Для цього студентам пропонується скласти правила роботи в групах і намагатися їх дотримуватися.

Наступним утрудненням є відмова студентів виконувати проект. В основному, відмова пов'язана з труднощами проектування, дуже швидким темпом або малими термінами виконання проекту. Ці утруднення заважають студентам з обмеженими можливостями здоров'я повністю використовувати свій потенціал. В цьому випадку необхідно використовувати певні модифікації, які дозволяють студентам-інвалідам брати участь в розробці проектів. Ці модифікації пов'язані, по-перше, із скороченням змісту матеріалу, який необхідно відобразити у проекті, а по-друге, із зниженням вимог до участі в груповій роботі, тобто студенту з обмеженими можливостями здоров'я дозволяється виконувати лише частину завдань по створенню проекту.

Також в групах можливі особистісна неприязнь або конфлікти, які заважають ефективній роботі. В цьому випадку викладач повинен допомогти подолати особистісні утруднення спілкування або навіть змінити склад групи.

Якщо ретельно спланувати й організувати проектну роботу, то багатьох проблем можна запобігти. Тому, перш ніж розпочинати роботу над проектом, необхідно продумати, чи відповідає він психофізичним особливостям студентів, рівню володіння ними навчальним матеріалом, а також необхідно урахувати міжособистісні взаємовідносини.

Необхідно точно визначити етапи проекту, результати етапів і проекту в цілому, критерії оцінювання, передбачити засоби стимулювання.

Не можна забувати, що сучасні студенти здатні запропонувати непередбачені ідеї або використовувати в процесі роботи над проектом невідомі викладачу дані. В таких випадках педагог має проявити мудрість, вміння адекватно оцінити, підтримати або аргументовано заперечити «нестандартному рішення».

Використання методу проектів в інклюзивній освіті надає викладачу можливість будувати навчальний процес з урахуванням інтересів студентів з обмеженими можливостями здоров'я. Даний метод

дозволяє включати в роботу над проектом батьків, співробітників реабілітаційних центрів, суспільних організацій, територіальних служб по роботі з інвалідами, центрів молоді та інші.

В ланцюжку зв'язку «студент – викладач – батьки – служби і організації – навчальний матеріал» проект є шляхом індивідуалізації темпів і рівня вивчення навчальної дисципліни. При цьому, захист проекту може розглядатися і як результат занурення в навчально-професійну проблему, і як підсумок подолання студентом-інвалідом труднощів.

Організація проектної діяльності в процесі викладання професійно-орієнтованих дисциплін може бути побудована на використанні системи випереджувальних завдань, рівень складності яких відповідає рівню можливостей самих студентів. Завдяки випереджувальним завданням можливо здійснювати меж предметні зв'язки, що допоможе студентам досягнути єдності і взаємозв'язок професійних знань і умінь.

Рамки наукової статті не дають нам можливість розглянути всі особливості застосування проектної технології в інклюзивній освіті вищого навчального закладу в процесі підготовки соціальних педагогів.

Підводячи підсумки, ми можемо зробити висновок, що технологія проектного навчання успішно може бути адаптована у простір інклюзивної вищої освіти.

Навчальний процес, організований на основі проектних технологій, перетворюється в процес самонавчання: студенти з обмеженими можливостями здоров'я самі обирають освітню траєкторію в ретельно розробленому та вміло організованому освітньому середовищі. Працюючи у складі міні-груп по створенню проектів, студенти не тільки набувають досвід соціальної взаємодії в творчому колективі однодумців, а й використовують отримані знання у власній професійній діяльності.

Перспективу подальших досліджень ми вбачаємо в розробці та апробації конкретних умов впровадження проектних технологій в підготовку соціальних педагогів, які сприятимуть успішному формуванню готовності студентів з обмеженими можливостями здоров'я до професійної діяльності.

Список використаної літератури

- 1. Ворон М. В.,** Кавун Ю. М. Інклюзивна освіта: управлінські реалії / М. В. Ворон, Ю. М. Найда // Підручник для директора. – 2006. – № 6. – С. 10 – 19.
- 2. Нигматов З. Г.** та ін. Инклюзивное образование: история, теория, технологии / З. Г. Нигматов, Д. З. Ахметова, Т. А. Челнокова ; под. ред. З. Г. Нигматова. – Казань : Изд-во «Познание», 2014. – 220 с.
- 3. Колупаєва А. А.** Педагогічні основи інтегрування школярів з особливостями психофізичного розвитку в загальноосвітні навчальні заклади: Монографія / А. А. Колупаєва. – К. : Педагогічна думка, 2007. – 458 с.
- 4. Інклюзивна освіта: особливості організації та управління:** Навч.-метод. посіб. / Кол. авт.: А. А. Колупаєва, Ю. М. Найда, Н. З. Софій та ін.; За заг. ред. Л. І. Даніленко. – К. : ІЗМН, 2007. – 128 с.

5. Педагогика и психология инклюзивного образования: Учебн. пособие / Д. З. Ахметова, З. Г. Нигматов, Т. А. Челнокова, Г. В. Юсупова и др. – Казань : Изд-во «Познание», 2013. – 255 с. **6. Полат Е. С.** Метод проектов. – [Електроний ресурс]. – Режим доступа: https://db.ph-int.org/upload/itach/.../pi_2010_07_02_16_16_1.ppt **7. Пахомова Н. Ю.** Проектное обучение – что это? / Н. Ю. Пахомова // Методист. – 2004. – № 1. – С. 42.

Горобець Д. В. Впровадження проектних технологій в професійну підготовку студентів в умовах інклюзивної освіти

У статті на підставі аналізу наукових досліджень розглядаються особливості використання проектних технологій навчання в професійній підготовці соціальних педагогів в межах інклюзивної освіти. Розкриті основні теоретичні позиції застосування методу проектів; принципи, за якими вибудовується процес навчання; дана характеристика типів проектів, які найбільш часто використовуються в процесі викладання професійно-орієнтованого циклу дисциплін; висвітлено позитивний вплив спільної діяльності студентів з обмеженими можливостями здоров'я і без них на формування особистісних і професійних якостей; розглянуто деякі функції викладачів в інклюзивному освітньому процесі; труднощі, які виникають в процесі роботи студентів над проектом.

Ключові слова: інклюзивна освіта, проектні технології, типи проектів, принципи інклюзивної освіти, студенти з обмеженими можливостями здоров'я.

Горобец Д. В. Внедрение проектных технологий в профессиональную подготовку студентов в условиях инклюзивного образования

В статье на основе анализа научных исследований рассматриваются особенности использования проектных технологий обучения в профессиональной подготовке социальных педагогов в рамках инклюзивного образования. Раскрыты основные теоретические позиции применения метода проектов; принципы, по которым выстраивается процесс обучения; дана краткая характеристика типам проектов, которые наиболее часто используются в процессе преподавания профессионально-ориентированного цикла дисциплин. Освещено положительное влияние совместной деятельности студентов с ограниченными возможностями здоровья и без них на формирование личностных и профессиональных качеств; рассмотрены некоторые функции преподавателей в инклюзивном образовательном процессе; трудности, которые возникают в процессе работы студентов над проектом.

Ключевые слова: инклюзивное образование, проектные технологии, типы проектов, принципы инклюзивного обучения, студенты с ограниченными возможностями здоровья.

Horobets D. V. Implementation of Project Technologies in a Professional Teaching Students in the Terms of Inclusive Education

On the ground of analyzing the scientific researches the article deals with particularities of using educational project technologies in the sphere of professional training social teachers in the frames of inclusive education. The article highlights the main theoretical approaches to the using the method of projects: basing on the opportunities and needs of disabled students, creating the educational process on the grounds of activity approach, providing individual pace of work on projects, complex approach to the development of physical and psychical functions of a student, providing conscious learning of basic professional knowledge. The article highlights the principles according which the educational process is created: easiness of learning on the ground of setting adequate aims for students, orienting to the students' needs, gradual increasing the level of participating of a disabled student in a project activity.

The author characterizes the types of projects which are mostly used in the process of teaching professionally oriented course of subjects: introductory-informational project; practical-oriented project; researching project; creative project; role acting project.

In the article is also highlighted the positive influence of the joint cooperation between the students with disabilities and without ones on the formation of personal and professional qualities. The author considers several functions of teachers in inclusive educational process; difficulties, arising during the process of work with students on projects: noise in the room; refusal to do a project, associated with difficulties of doing it, pace and terms of fulfilling the project, personal enmity or a conflict situation.

Key words: inclusive education, project technologies, types of projects, principles of inclusive education, disabled students.

Стаття надійшла до редакції 01.04.2015 р.

Прийнято до друку 14.05.2015 р.

Рецензент – д.п.н., проф. Харченко С. Я.

УДК 37.013.42:37.04

Н. Л. Отрощенко

**СОЦІАЛІЗАЦІЯ ДІТЕЙ З ОСОБЛИВИМИ ПОТРЕБАМИ
В ІНКЛЮЗИВНОМУ ОСВІТНЬОМУ ПРОСТОРИ**

Сьогодні у загальноосвітній школі майже неможливо побачити дитину в інвалідному візку, не кажучи вже про незрячих чи глухонімих дітей. У нашій країні тільки окремі навчальні заклади можуть похвалитися хоча б можливістю вільного доступу для дітей з фізичними недоліками. Та й окремі вчителі не готові навчати таких дітей, а деякі

батьки можуть просто не захотіти, щоб їх малюк сидів за однією партою із інвалідом. Між іншим, в Україні сьогодні близько ста п'ятдесяти тисяч дітей з особливими потребами і, як наслідок, з обмеженими можливостями для навчання. А навчатися їм хочеться, і спілкуватися – хочеться, і просто жити нормальним життям з мінімальною кількістю заборон і бар'єрів – хочеться.

Кожна людина, незалежно від стану здоров'я, наявності фізичного чи інтелектуального порушення, має право на одержання освіти, якість якої не різниться від якості освіти здорових людей. Інклюзивна освіта забезпечує право на освіту всім дітям, в тому числі і дітям з особливими освітніми потребами. Створення інклюзивної школи виключає неспроможність дітей з вадами фізичного розвитку, задовольняє їх потреби у навчанні [3].

Серед досліджень проблем інклюзивної освіти виділяємо праці Р. Даніелс «У класі – діти з особливими потребами», А. Колупаєвої «Інклюзивна освіта в контексті реалій сьогодення», О. Горбатюк «Соціальна адаптація дітей з особливими потребами в загальноосвітню початкову школу». Колективна праця за редакцією А. Капської є узагальненням форм, методів та шляхів реалізації основних завдань у роботі з дітьми та молоддю з функціональними обмеженнями. У праці Т. Ілляшенко розглянуто процес інтеграції дітей з особливими освітніми потребами у єдиний освітній простір тощо.

Отже, огляд науково-педагогічної літератури дозволяє стверджувати, що особливості соціалізації дітей з обмеженими функціональними можливостями та дітей з особливими освітніми потребами надзвичайно складний та багатогранний процес, який потребує чимало зусиль зі сторони держави, зміни ставлення соціуму до вище означеної проблеми шляхом гуманізації суспільства. Інклюзивна освіта надає можливість дітям з вадами фізичного розвитку менш болісно, звичайним шляхом проходити інтеграцію в суспільство. Взагалі, інклюзія створює нову культуру суспільства, нове усвідомлення його цінностей.

Отож, *метою* нашого дослідження є систематизація форм та методів роботи соціального педагога щодо соціалізації дітей з особливими потребами в інклюзивному освітньому просторі.

За даними Всесвітньої організації охорони здоров'я (ВООЗ), лише 20% народжених дітей умовно вважається здоровими, інші – або страждають порушеннями психофізичного розвитку, або знаходяться в стані між здоров'ям і хворобою.

Визнання прав такої дитини, її інтересів, потреб, надання допомоги у процесі соціалізації та вибору професійної діяльності є дуже важливим на сучасному етапі розвитку освіти. Тому принципового значення набуває інклюзивне навчання, що передбачає спільне перебування дітей із порушеннями психофізичного розвитку з їх здоровими однолітками [4].

Інклюзивний клас може змінити ставлення до існуючих відмінностей через спільне навчання, спілкування, спільний вільний час усіх дітей, що може стати основою нормального (недискримінаційного) сприйняття людей з особливими освітніми потребами. Ми розуміємо, що питання навчання дітей з особливими освітніми потребами вирішують фахівці корекційної педагогіки, корекційної психології та інші. Разом з тим вважаємо, що проблема соціалізації такої категорії дітей в інклюзивному освітньому просторі не повинна залишатися поза увагою соціального педагога. Отже, ми пропонуємо наступні напрямки, форми та методи соціально-педагогічної роботи у цьому контексті:

Перший напрямок соціально-педагогічної діяльності – *робота з батьками*. Всі заходи для роботи з батьками необхідно проводити на класних батьківських зборах задля забезпечення їх найбільшої ефективності. Кожен з батьків зможе задати питання, які у нього виникли та отримати компетентну відповідь.

Форми та методи:

1. Лекція для батьків учнів на тему: «Інклюзивна освіта: позитивне та негативне». Основним завданням лекції є надання інформації батькам про інклюзивну форму навчання, досвід роботи інклюзивних класів за кордоном, про позитивні та негативні сторони такого навчання. Проводять соціальний педагог, психолог та вчитель-дефектолог.

2. Презентація відео-ролику «Інклюзивна освіта за кордоном». Відповідальні: соціальний педагог та вчитель інформатики.

3. Тест-опитувальник Батьківського відношення (ОРО). Визначення педагогічних соціальних установок по відношенню до дітей, який включає в себе раціональний, емоціональний та поведінковий компоненти. Проводить соціальний педагог.

4. Лекція «Педагогічна тактовність батьків, формування поваги до всіх дітей». Мета лекції полягає у спонуканні батьків до тактовності й толерантності по відношенню до дітей з особливими освітніми потребами. Проводить соціальний педагог.

5. Семінар на тему «Ми і наші діти». Мета семінару: пояснити батькам, якщо вони будуть гарно ставитися до дітей з особливими потребами, то й у їхніх дітей буде гарне ставлення. На семінарі зачитується повідомлення на тему «Як батьки впливають на дітей», організовується обговорення цього повідомлення. Обговорюється проблема впливу стереотипів батьків на вихованні дітей. Обговорення тези «Діти копіюють поведінку батьків». Проводять соціальний педагог, психолог та вчитель зі спеціалізованої школи.

6. Батьківські збори на тему «Виховання чуйності й доброти».

План

- 1) Дитинство – природна школа доброти.
- 2) Роль сім'ї у вихованні в дітей почуття чуйності й доброти.
- 3) Типові помилки батьків.
- 4) Джерела доброти.

Проводять класний керівник та соціальний педагог.

7. Семінар для батьків дітей з особливими освітніми потребами «Підтримка та супровід дітей з особливими освітніми потребами в школі». Проводять вчитель-дефектолог та вчитель зі спеціалізованої школи.

Другий напрямок – *робота з класом* – проводиться у позанавчальний час у формі позакласних виховних заходів. Проводять їх вчитель-дефектолог, соціальний педагог та класний керівник.

Форми та методи:

1. Соціологічне опитування та тест «Наскільки ви толерантні»
Мета цього дослідження: дізнатись рівень знань дітей про толерантність та їх ставлення до цього поняття.

2. Урок доброти, спрямований на формування толерантного ставлення до особливих дітей та їх сімей.

3. Дискусія на тему «Цінності нашого життя». Мета: пояснити дітям, що доброта та милосердя – це найважливіші цінності нашого життя.

4. Методика «Визначення стилю навчання та мислення». Тест-программа дозволяє оцінити стиль навчання конкретної людини у залежності від її індивідуальних способів сприйняття та запам'ятовування.

5. Методика діагностики міжособистісних стосунків Т. Лірі. Визначається переважаючий тип ставлення до людей у самооцінці та взаємооцінці.

6. Виховна година. Тренінг «Толерантність». Мета: формування в учнів установки на толерантну поведінку. Завдання: познайомити учнів з поняттям «толерантність»; розкрити характеристики толерантної та нетолерантної поведінки; розвивати навички рефлексії; виховувати уважне ставлення до себе та інших.

7. Тренінг «Об'єднання колективу». Спільна мета: досягти хороших міжособистісних стосунків (специфіки формальних і неформальних організаційних зв'язків у колективі й співвідношення між ними), демократичного стилю в колективі, оптимального рівня психологічної сумісності колективу.

8. Тренінг розвитку спілкування і комунікативних навичок в групі. Спілкування пронизує усе наше життя, це така ж людська потреба. Воно завжди було значимим у житті людини і в її особистісному розвитку. Спілкування – це обмін відомостями за допомогою мови або жестів. У процесі спілкування між учасниками комунікації відбувається обмін різного роду інформацією. Спільна мета: розвинути комунікативні навички в групі.

9. Відкрита виховна година на тему «Етикет». Мета: сформувати в учнів етичну культуру, моральні цінності та норми, дружність та ввічливість, повагу та чуйність по відношенню до інших людей.

Третій напрямок – *робота з учителями*.

Форми та методи:

1. Педагогічна нарада «Інклюзивна освіта у нашій школі».
2. Проведення педагогічних консилиумів та семінарів з питань інклюзивного навчання та соціальної адаптації дітей з особливими потребами. Організатор: соціальний педагог. Учасники: вчителі-предметними та інший персонал школи.
3. Підвищення кваліфікації вчителів.
4. Тренінг на тему «Толерантне спілкування». Проводить соціальний педагог разом з вчителем зі спеціалізованої школи. Мета: формування у вчителів навичок безоцінного спілкування. Завдання: показати механізми неефективної комунікації; виявити чинники, які впливають на перекручування інформації; засвоїти поняття толерантності; розвивати навички невербальної передачі інформації.
5. Педагогічна нарада, на якій учителі діляться проблемами, які у них виникають у процесі інклюзивного навчання.
6. Індивідуальні бесіди з психологом, спрямовані на профілактику стресових ситуацій, які пов'язані з роботою в інклюзивних класах. Мета: попередити стресові ситуації серед вчителів, які викладають в інклюзивних класах для того, щоб вони могли нормально працювати з дітьми з особливими потребами.

Таким чином, на державному рівні існування таких шкіл – найкращий засіб боротьби з дискримінацією особистості, формування гарних відносин в шкільних співтовариствах, побудови суспільства для всіх та забезпечення можливості загальної освіти, сприяння досягненню соціальної справедливості на місцевому та державному рівнях. На громадському рівні – підвищення рівня відповідальності кожної людини за власний внесок у життя громади, і, насамперед, відповідальності громади за кожного з її членів. Інклюзивні школи сприяють досягненню соціальної справедливості на місцевому та державному рівнях. На шкільному рівні: шкільне співтовариство (учні, вчителі, батьки, адміністрація, персонал) допоможе кожній дитині усвідомити, що в світі існує різноманіття, до якого вона має відношення, що відмінність між людьми – це нормальне явище, і що, не дивлячись на відмінність, всі діти можуть бути успішними.

Перспективи подальших наукових розвідок з означеної проблеми вбачаємо у її поглибленому вивченні.

Список використаної літератури

1. **Основи** інклюзивної освіти: навч.-метод. посіб. / за заг. ред. А. А. Колупаєвої. – К. : «А. С. К.», 2012. – 308 с.
2. **Колупаєва А. А.** Педагогічні основи інтегрування школярів з особливостями психофізичного розвитку в загальноосвітні навчальні заклади: Монографія / А. А. Колупаєва. – К. : Педагогічна думка, 2007. – 458 с.
3. www.clientcenter.youcandothat.com/www-dev/ccds/uk/components.php
4. www.naiu.org.ua/

Отрошенко Н. Л. Соціалізація дітей з особливими потребами в інклюзивному освітньому просторі

У статті наголошено, кожна людина, незалежно від стану здоров'я, наявності фізичного чи інтелектуального порушення, має право на одержання освіти, якість якої не різниться від якості освіти здорових людей. Інклюзивне навчання передбачає спільне перебування дітей із порушеннями психофізичного розвитку з їх здоровими однолітками. Акцентовано, що проблема соціалізації такої категорії дітей в інклюзивному освітньому просторі не повинна залишатися поза увагою соціального педагога. Запропоновано напрямки роботи: з батьками вчителями та учнями; форми та методи соціально-педагогічної роботи у цьому контексті.

Ключові слова: інклюзивна освіта, напрями, форми, методи, соціальний педагог.

Отрошенко Н. Л. Социализация детей с особыми потребностями в инклюзивном образовательном пространстве

В статье отмечено, каждый человек, независимо от состояния здоровья, наличия физического или интеллектуального нарушения, имеет право на получение образования, качество которого не отличается от качества образования здоровых людей. Инклюзивное обучение предусматривает совместное пребывание детей с нарушениями психофизического развития с их здоровыми сверстниками. Акцентируется, что проблема социализации данной категории детей в инклюзивном образовательном пространстве не должна оставаться без внимания социального педагога. Предложены направления работы: с родителями, учителями и учениками; формы и методы социально-педагогической работы в этом контексте.

Ключевые слова: инклюзивное образование, направления, формы, методы, социальный педагог.

Otroshchenko N. L. Socialization of Children with Special Needs in Inclusive Educational Environment

The article stressed that everybody, regardless of health status, presence of physical or intellectual disorder has the right to education, the quality of which is not different from healthy quality of education. Today in high school almost impossible to see the child in a wheelchair, not to mention the blind or deaf children. In our country, only a few schools can boast at least the possibility of free access for children with disabilities. Inclusive education provides children with common psychophysical development of their healthy peers. Creating an inclusive school failure include children with physical development meets their training needs. The attention that the issue of socialization of children in this category inclusive educational environment should not be neglected social teacher. Summarized at the state level, the existence of such schools – the best way to fight discrimination personality,

forming good relationships in the school community, a society for all and enable universal education, promote the social justice at the local and national levels. A directions: parents teachers and students; forms and methods of social and educational work in this context. The prospects of further scientific studies with definite problem.

Key words: inclusive education, directions, forms, methods, social pedagogue.

Стаття надійшла до редакції 23.04.2015 р.

Прийнято до друку 14.05.2015 р.

Рецензент – д.п.н., проф. Харченко С. Я.

УДК 376.42:756

О. І. Проскурняк

ОСОБЛИВОСТІ КОМУНІКАТИВНОЇ ІНТЕГРАЦІЇ РОЗУМОВО ВІДСТАЛИХ ПІДЛІТКІВ

Одним з найважливіших завдань, які постали на теренах розвитку корекційної освіти є створення умов для поліпшення інтеграції дітей та підлітків з особливими освітніми потребами в соціум. Комунікативна діяльність є одним із чинників, які сприяють цьому процесу. Недостатня сформованість комунікативної діяльності, яка спостерігається у підлітків з розумовою відсталістю негативно позначається на їх адаптаційних можливостях, ускладнює процеси соціалізації і інтеграції, тому пошук ефективних засобів розвитку комунікативної діяльності підлітків означеного контингенту є актуальним і важливим.

Проблемам вивчення особливостей інтеграції та інклюзивної освіти дітей та підлітків з особливими освітніми проблемами приділяли такі учені як А. Колупаєва, В. Меринова, О. Рассказова, Н. Софій та ін. Незважаючи на численні дослідження у галузі розвитку комунікативних можливостей дітей з розумовою відсталістю дотепер існують прогалини у визначенні особливостей комунікативної інтеграції підлітків з легким ступенем розумової відсталості

Метою статті є вивчення особливостей комунікативної інтеграції підлітків з легким ступенем розумової відсталості.

Вивчення комунікативної діяльності розумово відсталих дітей в цілому і підлітків, зокрема, пов'язано з вивченням причин дизонтогенезу, аналізом середовища, яке їх оточує, насамперед, комунікативного. В нашій країні підлітки з інтелектуальними вадами, в основному, навчаються у спеціальних освітніх закладах, де створені умови для їхнього навчання, в яких діють спеціальні освітні програми, застосовуються відповідні методи навчання. Важливими є і допрофесійні

освітні програми, які певною мірою забезпечують успішність соціалізації розумово відсталих дітей. Характер впливу на формування комунікативної діяльності розумово відсталих учнів визначається не лише позитивними чи негативними установками, спрямованістю дій, а й активністю суб'єкта, його самостійністю, ініціативністю.

Навчання, виховання і розвиток дітей з інтелектуальними порушеннями відбувається в школах інтернатного типу, що спричиняє певне звуження кола спілкування, зменшення часу контакту з сім'єю. Водночас, однолітки зі збереженим інтелектом мають більш широкий соціум в якому може здійснюватись комунікативна діяльність. Іншими словами, розумово відстала дитина виявляється в порівнянні з нормою онтогенезу у звуженому колі контактів з однолітками, що стримує формування міжособистісних стосунків, соціалізаційних навичок та набуття досвіду взаємостосунків між дітьми, розвиток соціального потенціалу, удосконалення можливостей кожної особистості (їх здібностей, знань, навичок, потреб, мотивів). Окрім вітальних потреб, які безпосередньо позначаються на поведінці дітей за межами школи-інтернату, виникають потреби, пов'язані з соціалізаційними навичками і соціальним досвідом, які у подальшому регулюють поведінку і взаємини з оточуючими.

Специфічна ситуація соціального розвитку, низький рівень самоусвідомлення, саморегуляції визначають напрямок впливу на розвиток комунікативної діяльності розумово відсталих підлітків.

Як відомо, розумова відсталість не виступає окремим діагнозом, ізольованим від психічних процесів, а, навпаки, позначається на ступені розвитку особистості в цілому. До причин відносять комплекс факторів екзогенного та ендогенного походження. Розумова відсталість навіть легкого ступеня спричиняє появу порушень у становленні емоційно-вольової сфери, мовлення, моторики.

Л. Виготський [4], стосовно аномального розвитку, зауважував, що кожний наступний етап знаходиться в прямій залежності від попереднього, а власне спосіб реагування пов'язаний з тим, що саме було набуто раніше дитиною, чи здатна вона до культурного розвитку. Саме тому, відповідно поглядам Л. Виготського, комунікативну діяльність розумово відсталих підлітків слід розглядати в безпосередній єдності з соціально-культурним оточенням, яка формується під впливом даного оточення.

М. Певзнер [5] та інші дослідники, доводять, що психологічний інфантилізм є особливістю дітей з інтелектуальними порушеннями, який зберігається у них протягом тривалого часу. Наводяться дані у підтвердження даної позиції, які свідчать, що в учбових ситуаціях такі діти здатні виконувати лише такі навчальні завдання, які пов'язані зі сформованими інтересами.

Відомо, що більшість розумово відсталих підлітків має функціональні або органічні порушення центрального або

периферичного відділів нервової системи. Внаслідок існуючих уражень нервової системи у комунікативній взаємодії такі школярі ведуть себе необґрунтовано по-різному: замкнено, мляво, пасивно, або розгальмовано, їхню комунікативну діяльність супроводжують розгальмовані рухи.

Порушення усвідомлення себе в системі комунікативних міжособистісних стосунків суттєво ускладнює соціальне життя таких дітей. Невміння порівнювати власні емоційні стани, аналізувати їх виступає причиною емоційної байдужості до оточуючих, зниження емпатії, труднощів у формуванні адекватної комунікативної поведінки та характеру проявів реакцій в оточуючому середовищі [6].

Наступним показником комунікативної діяльності виступають потреби. Задля розуміння динаміки розвитку комунікативних потреб розумово відсталих підлітків слід порівняти їх з розвитком комунікативних потреб у підлітків без порушень у розумовому розвитку. Так, Л. Божович [3] висунула твердження про те, що провідною в розвитку потреб є потреба у нових враженнях, які є рушійною силою розвитку. Стосовно розумово відсталих підлітків Г. Сухарева [7] зазначала, що у розумово відсталих дітей та підлітків цілком відсутнє або значно знижене намагання пізнати оточуючий світ. Тобто, те що є характерним для їх здорових однолітків і детермінує розвиток комунікативної діяльності, у розумово відсталих підлітків характеризується значним відставанням.

З іншого боку, важливим для набуття комунікативного досвіду є різні комунікативні ситуації, через які підлітки засвоюють комунікативні правила та стратегії комунікативної поведінки. Л. Виготський описав факти того, як під впливом вкрай низьких оцінок дорослими, підлітки з розумовою відсталістю починали усвідомлювати власну малоцінність, що позначалося впродовж тривалого часу на їхній комунікативній поведінці, яка супроводжувалася невротичними проявами [4].

Саме тому визначення можливостей невіліювання факторів, що негативно впливають на формування комунікативної діяльності розумово відсталих учнів підліткового віку забезпечать розвиток соціально-комунікативної активності, відновить динаміку розвитку комунікативності.

Як зазначено вище, в комунікативній діяльності розумово відсталі підлітки частіше за однолітків без порушень у розвитку демонструють негативізм, впертість, агресію, що є їх емоційною реакцією на зовнішні і внутрішні подразники, зокрема, пов'язано з невпевненістю в собі. Такі діти відрізняються від здорових однолітків підвищеною емоційною лабільністю, а показники вікових характеристик є змінюваними, нестабільними, що не може не позначитись на розвитку комунікативної діяльності.

Доведено, що параметри, які засвідчують вікові зрушення психічного розвитку розумово відсталих підлітків, відрізняються від

виявлених у здорових дітей вікових норм інфантилізмом, несформованістю довільної поведінки та орієнтації на зовнішній локус-контроль, характеризуються високою мірою залежності від думок оточуючих без їхнього аналізу, споживчим ставленням до оточуючих та ін. Несприятливими факторами як загального, так і комунікативного розвитку виступає слабка допитливість та низький рівень інтересу до нового. Вище наведені факти і положення, які існують у дослідженнях із загальної, вікової, педагогічної психології свідчать про необхідність реалізовувати спеціальне дослідження становлення комунікативної діяльності розумово відсталих підлітків у зв'язку з тим, що значний обсяг показників, пов'язаних з протіканням комунікативної діяльності у розумово відсталих підлітків характеризується затримкою у формуванні і протікає видозмінено.

Дослідження вказують на те, що успіх розумово відсталих підлітків в реальному середовищі є для них дуже важливим. Основні правила комунікативної поведінки виносяться ними з найближчого соціального оточення, зокрема, світу дорослих (І. Багдасарян [1]). У комунікативній взаємодії розумово відсталі підлітки часто не можуть відстоювати власну точку зору, захищати свої інтереси, оцінки поведінки інших осіб у них є полярними та залежать від позиції групи. Група формує у них почуття «Ми» та внутрішнє налаштування на контакти з іншими. Дуже часто задля закріплення себе в групі вони використовують невербальні знаки, іноді не розуміючи їхнього значення.

Також, як і здорові однолітки, у групах розумово відсталих учнів у процесі спілкування використовується певний «сленг», який скорочує дистанцію між тими, хто спілкується через ідентифікацію всіх членів групи через застосування спільних знаків у комунікації.

Для розумово відсталіх підлітків використання сленгових слів посилює почуття розслаблення в діалозі. Вони використовують такі слова у формальних колективах (класах) та у неформальних об'єднаннях. Також підлітки можуть використовувати сленг та жести в розмові з дорослими, що пояснюється несформованістю у них критичності та низьким рівнем самоконтролю [6].

Сленг та жести розумово відсталіх підлітків часто мають цинічний, агресивний тон та характер (Ю. Бистрова [3]). Слід зауважити, що розумово відсталі підлітки не аналізують своє мовлення та жести. Вони майже не цікавляться змістом жестів, слів у комунікативній діяльності, підхвачують та використовують будь-які відомі їм форми експресії, навіть у випадках, коли такі жести є відомими для всіх оточуючих як образливі. Вони не звертають на це уваги, а використовують їх «тому що хочуть бути як всі» [6].

Спілкування розумово відсталіх підлітків часто є егоїстичним, потреба у розкритті власних переживань домінує над інтересами та почуттями інших.

Грунтуючись на вище наведених даних стосовно дослідження комунікативної діяльності підлітків з легким ступенем розумової відсталості можна сформулювати певний попередній висновок: виходячи з теоретичних положень, механізмів, структури, комунікативна діяльність означеної категорії дітей має враховувати параметри: у підлітковому віці зростає необхідність у міжособистісній комунікативній взаємодії, основною тенденцією є переорієнтація на комунікативну діяльність з однолітками, тому контакти з однолітками у дослідженнях мають відстежуватись і аналізуватись.

У підлітковому віці в умовах дизонтогенезу набуває значення вивчення не лише порушень, а й встановлення підходів з використанням здорових сил і можливостей дитини, що забезпечить оптимістичний прогноз розвитку дітей з інтелектуальними порушеннями.

Однак процеси опосередкування такої взаємодії та набуті через нього особистісні новоутворення дитини необхідно співвіднести між собою задля визначення їхнього взаємозв'язку.

З цього приводу комунікативна взаємодія, яка здійснюється в освітньому процесі розглядається В. Печерським [6] за функціональним змістом та ситуаціями. Ситуації у дослідженнях можуть аналізуватись як суспільно-освітні, так і чисто освітні. У зв'язку з виокремленням освітньої складової у ситуації, яка спонукає появу комунікативної діяльності, автор вказує на три можливих аспекти аналізу. Суб'єктний аспект аналізу дозволяє визначити особистісні цінності, рольові, статусні позиції суб'єктів, а інший, так званий, проблемний аспект окреслює особливості саморозвитку підлітків, протиріччя, які виникають у різних компонентах комунікативної діяльності: мотиваційному, когнітивно-змістовому, поведінковому. Комунікативний аспект визначає дії суб'єктів, що пов'язані з взаєморозумінням, взаємостосунками. Особистісний аспект визначає становлення особистості в контексті комунікативної діяльності, динаміку розвитку самооцінки, активність у комунікативній взаємодії. Наступний, трансцендентний аспект характеризує емпатійність, рефлексивність, вміння комунікативно взаємодіяти з урахуванням інтересів групи [6].

Вищезазначене дозволяє стверджувати, що в контексті завдань розвитку комунікативної діяльності підлітків з розумовим дизонтогенезом важливим є створення освітнього середовища, що забезпечить розвиток провідних компонентів комунікативної діяльності, важливих психологічних рис, саморегуляції. Це передбачає вивчення індивідуальних рис суб'єктів комунікативного середовища, вивчення особливостей особистості підлітків з розумовою відсталістю як таких, що є визначальними і зумовлюють комунікативну активність, комунікативну поведінку, адекватність комунікативних реакцій, розробку технологій проведення психолого-педагогічних заходів, спрямованих на реалізацію розвитку комунікативної діяльності в умовах освітнього середовища, структурування комунікативного досвіду суб'єктів; створення

психолого-педагогічних умов для оптимального розкриття комунікативного потенціалу підлітків з розумовою відсталістю.

Отже, особливо важливою у підлітковому віці є комунікативна діяльність, тому що вже на початку підліткового віку вона стає провідною, а для розумово відсталих підлітків комунікативний розвиток стає основним засобом їх особистісного становлення, формування їхнього характеру. Якщо комунікативний простір (а це здебільшого освітнє середовище), в якому розвивається підліток з розумовою відсталістю, не забезпечує корекційних умов для реалізації успішної комунікативної діяльності, то у формуванні особистості дитини є порушення, негативні тенденції у проявах поведінки, емоцій розбалансовують цілісність розвитку.

Набутий дитиною негативний досвід міжособистісних стосунків у підлітковому віці призводить до того, що в подальшому діти з розумовою відсталістю рідше, ніж однолітки без порушень у розвитку, здійснюють комунікативну діяльність, намагаються уникати включення у різні мовленнєві ситуації, «відмовчуються», у них починає знижуватися самооцінка, посилюється пасивність у самоствердженні в процесі комунікативної діяльності, а побоювання комунікативних контактів призводить до проявів вербальної агресії.

Слід зазначити, що, в цілому, розгляд особливостей становлення особистості розумово відсталих підлітків дозволяє дійти висновків, що розвиток комунікативної діяльності можливо розглядати як основний фактор особистісного розвитку та як фактор їх успішної інтеграції у соціум дітей з інтелектуальними порушеннями.

Список використаної літератури

- 1. Выготский Л. С.** Собрание сочинений : в 6 т. – Т. 5. Основы дефектологии / Л. С. Выготский. – М. : Педагогика, 1983. – 377 с.
- 2. Багдасарьян И. С.** Межличностные отношения в семье, имеющей умственно отсталого ребенка : автореф. дис. на получение науч. степени канд. психол. наук / И. С. Багдасарьян. – Н. Новгород, 2000. – 19 с.
- 3. Бистрова Ю. О.** Особенности конфликтной поведения умственно отсталых подростков : автореф. дис. на здобуття наукового ступеня канд. психол. наук : спец. 19.00.08 / Ю. О. Бистрова. – К., 2007. – 20 с.
- 4. Божович Л. И.** Личность и ее формирование в детском возрасте / Л. И. Божович. – М. : Наука, 1968. – 464 с.
- 5. Певзнер М. С.** Динамика развития детей-олигофренов / М. С. Певзнер, В. И. Лубовский. – М. : Изд-во АПН РСФСР, 1963. – 222 с.
- 6. Печерский В. Г.** Способности подростков и юношей с легкой умственной отсталостью к продуктивному межличностному взаимодействию : дис. ... д-ра психол. наук : 19.00.10 / В. Г. Печерский. – М., 2009. – 331 с.
- 7. Сухарева Г. Е.** Клинические лекции по психиатрии детского возраста (клиника олигофрении) : в 3 т. Т. 3 / Г. Е. Сухарева. – М. : Медицина, 1965. – 335 с.

Проскурняк О. І. Особливості комунікативної інтеграції розумово відсталих підлітків

У статті визначенні фактори, що ведуть до ускладнень комунікативної інтеграції розумово відсталих підлітків. Виходячи з теоретичних положень, механізмів, структури, комунікативна діяльність означеної категорії дітей має враховувати параметри: у підлітковому віці зростає необхідність у міжособистісній комунікативній взаємодії, основною тенденцією є переорієнтація на комунікативну діяльність з однолітками, тому контакти з однолітками мають відстежуватись і аналізуватись. Доведено, що комунікативний простір (а це здебільшого освітнє середовище), в якому розвивається підліток з розумовою відсталістю, не забезпечує корекційних умов для реалізації успішної комунікативної діяльності, тому що у формуванні особистості дитини є порушення, негативні тенденції у проявах поведінки, емоцій розбалансовують цілісність розвитку.

Ключові слова: комунікативна діяльність, розумово відсталі підлітки, соціум, інтеграція

Проскурняк Е. И. Особенности коммуникативной интеграции умственно отсталых подростков

В статье определены факторы, которые вызывают сложности коммуникативной интеграции умственно отсталых подростков. Исходя из теоретических положений, механизмов, структуры, коммуникативная деятельность данной категории подростков должна осуществляться с учетом того, что в подростковом возрасте возрастает необходимость в межличностном коммуникативном взаимодействии, основной тенденцией является переориентация на коммуникативную деятельность со сверстниками, потому контакты с одноклассниками необходимо отслеживать и анализировать. В контексте задач коммуникативной интеграции подростков с умственным дизонтогенезом важным является создание среды, которая обеспечит развитие ведущих компонентов коммуникативной деятельности, саморегуляции.

Ключевые слова: коммуникативная деятельность, умственно отсталые подростки, социум, интеграция.

Proskurnyak E. I. The Features of Communicative Integration of Mentally Retarded Teenagers

In the article the factors, which cause difficulties of communicative integration of mentally retarded teenagers, are defined. Proceeding from theoretical provisions, mechanisms, structure, communicative activity of this category of teenagers has to be carried out taking into account that need for interpersonal communicative interaction increases in teenage age, the main tendency is the reorientation to communicative activity with contemporaries therefore contacts with schoolmates need to be traced and analyzed. In the context of problems of communicative integration of teenagers with an

intellectual dizontogenez the creation of the environment, which will provide development of the leading components of communicative activity, important psychological lines, self-control is important. It provides studying of individual qualities of subjects of the communicative environment, studying of features of mentally retarded teenagers as those which are defining and provide communicative activity, communicative behaviour, development of technologies carrying out psychology and pedagogical actions, the directions on development of communicative activity for the purpose of communicative integration. It is proved that the communicative space (and this is mainly educational), in which the mentally retarded teenager develops, doesn't provide correctional conditions for the realization of successful communicative activity, because in the formation of the identity of the child there are violations, negative tendencies in manifestation of behaviour, emotions, which will debalance the integrity of development.

Key words: communicative activity, mentally retarded teenagers, society, integration.

Стаття надійшла до редакції 17.04.2015 р.

Прийнято до друку 14.05.2015 р.

Рецензент – д.п.н., проф. Харченко С. Я.

ІННОВАЦІЙНІ МЕХАНІЗМИ РОЗВ'ЯЗАННЯ СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНИХ ПРОБЛЕМ СІМЕЙ, ЯКІ ОПИНИЛИСЬ У СКЛАДНИХ ЖИТТЄВИХ ОБСТАВИНАХ

УДК 364.044.24

Н. П. Краснова

СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНА РОБОТА З БАГАТОДІТНОЮ СІМ'ЄЮ

Загальновідома особлива роль і місце сім'ї в суспільстві. Свої специфічні особливості притаманні кожній родині. Улюбій сім'ї вони відображаються, насамперед, в основних сферах її життєдіяльності, що перебувають під постійним впливом різних факторів соціуму. В свою чергу, як ніде, вони проявляються у відносинах між членами родини. Необхідність пізнання закономірностей утворення та функціонування психологічних механізмів взаємодії сім'ї, передбачає більш пильну увагу соціальних педагогів до проблем сім'ї, ґрунтовне її соціально-психологічне вивчення і облік на практиці.

Актуальність і значимість даної проблеми визначається тим, що сьогодні на тлі загального зниження «життєвого потенціалу» української родини відзначається стійка тенденція падіння рівня її психологічного здоров'я і відповідно її виховних можливостей.

Поряд з усім вищесказаним, інтерес даної теми полягає ще й у тому, що сім'я є базисною (вихідною) сферою соціалізації, яку соціальна педагогіка розглядає як первинний осередок суспільства, як соціальний інститут. Виникаючі в практиці соціально-педагогічної роботи нові завдання неминуче вимагають вдосконалення форм і методів їх реалізації на науковій основі [4].

Серед наук, що становлять базову основу роботи з сім'єю важливе місце займає соціальна педагогіка. Представляючи собою одну з наукових основ цього специфічного виду людської діяльності, вона розкриває перед фахівцями широкі можливості соціально-педагогічної практики з різних проблем сучасної сім'ї.

У той же час в наявній сьогодні соціально-педагогічній літературі діяльність соціальних педагогів з сім'ями, які потребують соціальної, соціально-педагогічної підтримки розглядається лише в загальному вигляді. У ній нерідко розкриваються зусилля різних фахівців, спрямовані на вирішення суто індивідуальних проблем окремих членів сім'ї. Багато в чому таке спрощення обумовлено, з одного боку, не розробленістю теорії соціально-педагогічної роботи з сім'єю, а з іншого – не розвиненістю методик і технологій надання допомоги конкретній

сім'ї. Все це закономірно породжує розширене тлумачення самого поняття «соціально-педагогічна робота з сім'єю», за яким в реальній практиці не враховуються специфічні соціально-психологічні процеси сім'ї та її виховні можливості як активної соціальної системи.

Вирішальним фактором, що визначає подібний підхід до проблеми є явна специфікація наукових інтересів різних груп дослідників, які цілеспрямовано вивчали різні аспекти соціально-педагогічної роботи з сім'єю: становлення і зміцнення сім'ї (О. Безпалько, І. Даниленко, С. Ковальов та ін.); професійне становлення соціального педагога (І. Зверева, А. Капська, Л. Міщик та ін.); виховна робота з дітьми та підлітками в сім'ї (С. Беличева, Г. Лактіонова, К. Левченко та ін.); психолого-педагогічна допомога сім'ї (Н. Карапиш, Т. Каткова, Т. Медіна та ін.); соціально-психологічний клімат і виховний потенціал сім'ї (І. Гребенніков, І. Трубавіна, О. Яременко та ін.).

На сьогодні розширилася сфера діяльності урядових та неурядових організацій, що займаються проблемами сім'ї та дитинства, але становище багатодітних сімей залишається вкрай важким. Частка бідних серед багатодітних сімей особливо велика. Якщо серед всіх сімей з дітьми вона становить близько 50%, то серед сімей з трьома дітьми вона значно вища – близько 85%, а серед сімей з чотирма дітьми – перевищує 90%. Більш того, значна частина багатодітних сімей не має і половини прожиткового мінімуму на члена сім'ї, а тим часом у багатодітних сім'ях виховується близько 20% дітей в країні.

Все це обумовлює необхідність особливих заходів соціальної соціально-педагогічної підтримки даної категорії сімей, вони потребують комплексної системи заходів соціального, соціально-педагогічного захисту, а також підготовки психологів, педагогів, соціальних працівників, соціальних педагогів – фахівців з роботи з багатодітною родиною.

Актуальність даної проблеми посилюють існуючі протиріччя між реаліями сучасного життя і вимогами до професійної діяльності соціального педагога з багатодітною родиною; декларованими вимогами орієнтації соціально-педагогічної роботи з багатодітною родиною на підвищення рівня життя конкретної сім'ї та вирішення її проблем і реальним станом рівня життя багатодітної сім'ї.

Усе це й зумовило вибір теми нашої статті, *мета* якої – розкрити основні напрями соціально-педагогічної діяльності з багатодітною сім'єю.

Багатодітні сім'ї, найбільш розповсюджені в Україні у попередні часи (на початку XX століття кожна сім'я мала в середньому 8 дітей), на сьогодні стійко складають дуже незначну частку від загальної кількості сімей. Під багатодітною сім'єю прийнято розуміти сім'ю, яка має трьох, або більше дітей.

Усі багатодітні сім'ї можна поділити на три категорії:

- сім'ї, де багатодітність запланована (наприклад, у зв'язку з національними традиціями, релігійними наказуваннями, культурно-ідеологічними позиціями, традиціями сім'ї). Такі сім'ї мають багато труднощів, які обумовлені малозабезпеченістю, тісним житлом, завантаженістю батьків (особливо матері), станом їх здоров'я, але у батьків є мотивація до виховання дітей;

- сім'ї, які склалися у результаті другого та подальших шлюбів матері або батька, де народжуються нові діти. Хоча такі сім'ї можуть бути і благополучними, однак, їх членам притаманне відчуття неповної сім'ї;

- неблагополучні багатодітні сім'ї, які склалися в результаті безвідповідальної поведінки батьків, іноді на фоні інтелектуально-психічної залежності, алкоголізму, асоціального образу життя. Діти з таких багатодітних сімей особливо часто потребують допомоги, реабілітації, потерпають від хвороб та недорозвитку [3].

Багатодітна сім'я відрізняється від інших типів не тільки соціальною незахищеністю, а й зрослим економічним навантаженням. Вона, насамперед, – соціально-педагогічний феномен, яка реагує на соціальні зміни, котрі потерпають в країні, нетипово і загострено. При сприятливих і критичних умовах багатодітна сім'я дає полярні результати формування та розвитку особистості: по-перше, багатодітна сім'я найменше схильна до стирання гендерних відмінностей, вона формує традиційні та здорові відносини типу «чоловік і жінка», «батьки і діти», однак при несприятливих умовах життя в багатодітній сім'ї виявляються відхилення від моральних норм. По-друге, саме в багатодітній родині складається найбільш сприятлива ситуація для збереження національних звичаїв і традицій. Прагнення самовиразитися за відсутності достатнього матеріального забезпечення обумовлює активізацію різноманітних здібностей для вирішення побутових питань, що стає основою для вироблення навичок.

Ставлення оточуючих до багатодітних сімей далеко не завжди доброзичливо – в них бачать конкурентів при розподілі соціальної допомоги. Велика або середня кількість дітей у сім'ї стало оцінюватися як наслідок обмеженості інтересів, культурної відсталості. Серед сімей з високим рівнем домагань склалася нова прокреативна етика, яка розглядає багатодітність як синонім бідності, маргінальності, відсталості (це характерно для багатьох культур «суспільства споживання»). У них формуються стереотипи суспільної психіки, такий «герой нашого часу». Багатодітні сім'ї найчастіше не можуть забезпечити своїм дітям престижний рівень життя та освіти.

У першу трійку труднощів, входить абсолютний і відносний брак одягу та взуття, труднощі з їх придбанням. Оскільки ці товари виконують, крім суто утилітарної, сигнально-символічну функцію і грають важливу роль в престижній самопрезентації індивіда, відсутність визнаної суспільством «уніформи» серйозно ускладнює життя. Індивід в

поношеному костюмі не отримає кредит у банку, хорошу роботу і т.д. Для дітей і підлітків невідповідність стандарту «фірмової» молодії людини може обернутися душевною травмою, накопиченням внутрішнього потенціалу конфліктності. Діти з багатодітної сім'ї відчують почуття невпевненості в школі, мають занижену самооцінку, більш високий у порівнянні з однолітками рівень тривожності і підозрілості.

Аналіз соціально-економічного становища багатодітних сімей показує, що вони типологічно різні. Із загальної маси можна виділити, умовно кажучи, «здорове ядро», а також аномальні, «проблемні» сім'ї, в яких ступінь соціальних ризиків зростає по різних позиціях. До таких аномальним сім'ям відносяться в першу чергу ті, які мають у своєму складі інвалідів-дітей або батьків, неповні сім'ї та «частково неповні», тобто ті, в яких після повторного шлюбу матері виховуються діти від різних батьків. Як фактор потенційного соціального ризику і дезадаптації виділяються також сім'ї з дуже великим числом дітей. У сім'ях з чотирма і більше дітьми більше соціально-економічних труднощів, гірше житлові умови, нижче доход, більш скромна освіта у батьків, бідніше і напруженіше життя, помітно погіршення здоров'я у дітей з таких сімей.

Багатодітні сім'ї – це той прошарок суспільства, який намагається зберегти сімейність незважаючи ні на які світові фінансові кризи, але ж у цих сімей не менше проблем, ніж у інших.

Багатодітні сім'ї відносяться до категорії сімей соціального ризику, цим обумовлений широкий спектр проблем даної категорії сімей:

1) *Матеріально-побутові (фінансові) проблеми.* Багатодітні сім'ї є найменш забезпеченими, з низьким середньомісячним доходом на одного члена сім'ї. У структурі доходів допомоги на дітей невеликі. Частка витрат на продовольчі товари вище, а структура харчування набагато менше різноманітна. Діти таких сімей менше отримують фруктів, ягід, м'яса, яєць, риби тощо. У зв'язку з постійним зростанням цін відзначаються вкрай обмежені можливості задовольняти потреби, дефіцит в найнеобхідніших предметах: взуття, одяг, шкільно-письмові приладдя. Рідкісна натуральна і матеріальна допомога проблеми не вирішує.

2) *Проблема працевлаштування батьків.* Коли мати не працює, а батько не отримує тривалий час зарплату, нерегулярні і недостатні допомоги на дітей, виникає проблема пошуку нової роботи. Часто це посилюється незнанням законів та інформації про ті пільги, які покладені таким сім'ям. Виживання багатодітною сім'єю в сучасних умовах можливо шляхом підвищення власних доходів (особиста ініціатива, вторинні заробітки, робота підлітків).

Уразливість членів багатодітних сімей на ринку праці багато в чому породжена їх відносно низьким освітнім потенціалом і, перш за все, дефіцитом професійної освіти. За характеристиками професійної підготовки члени сімей з трьома дітьми помітно поступаються членам

малодітних сімей, а домогосподарство з чотирма і більше дітьми відрізняються настільки сильно, що є підстави говорити про більшість цих сімей як про особливу групу. Найбільш наочно її специфіка проявляється в розрізі міста і села, що вказує на локалізацію цієї групи переважно в сільській місцевості.

3) *Житлова проблема* для багатодітних сімей в даний час придбала першорядну важливість. Житлові умови не відповідають нормативам за загальними правилами і не можуть покращитися за рахунок муніципального житла, а придбання житла за рахунок власних коштів для більшості сімей неможливо. Зростання плати за житлово-комунальні послуги ще більше ускладнює матеріальні проблеми багатодітних сімей. Рівень благоустрою житла багатодітних сімей вкрай низький. Якщо в селах вони не дуже виділяються серед інших типів сімей, то в містах рівень благоустрою житла багатодітних сімей в 2 рази нижче, ніж сімей з однією дитиною. Хоча від житлових умов залежить дуже багато в долі дітей. У період, коли дитина починає освоювати життєвий простір і повинна проявляти активність, відсутність необхідних житлових умов робить її пасивною, боязкою, закладає несприятливий життєвий сценарій на майбутнє. Обмежені житлові умови в значній мірі впливають на здоров'я дітей в багатодітній сім'ї. По-перше, через скупченість в таких сім'ях діти хворіють частіше, тому що заражають один одного. По-друге, існує прямий зв'язок між житловими умовами і смертністю дітей на першому році життя.

4) *Психолого-педагогічні проблеми*. У благополучній багатодітній родині діти перебувають у рівному становищі: немає дефіциту спілкування, старші дбають про молодших, формуються, як правило, позитивні моральні якості, такі як чуйність, людяність, повага до старших. Але разом з тим, дефіцит часу, недостатність знань щодо виховання дітей створюють певні проблеми в таких сім'ях. Дефіцит виховання призводить до того, що діти виростають, маючи занижену самооцінку, тривожність, невпевненість у собі, неадекватне уявлення про власну особистість. Велика кількість дітей в багатодітних сім'ях веде до підвищення соціального віку старших дітей. Вони рано дорослішають і менш тісно пов'язані зі своїми батьками.

Житлові проблеми створюють труднощі у дотриманні режиму дня дітей. Як правило, такі сім'ї не мають можливості для автономності кожної дитини – особистого куточка, своєї території з дотриманням меж, особистих улюблених іграшок, що часто призводить до затяжних тривалим конфліктів між дітьми. Підлітки зазвичай рано включаються в домашні справи і часто кидають школу, починають рано працювати, мають велику ймовірність придбати шкідливі звички (куріння, алкоголь) та інші форми девіантної поведінки.

Багатодітні, особливо неповні сім'ї, відрізняються більшою бездоглядністю дітей. Діти багато часу проводять на вулиці. Виникає проблема комунікації як дорослих членів сім'ї, так і дітей, особливо

підлітків. Це ускладнює процес соціалізації дітей і може сприяти появі певних проблем в подальшому житті.

Багатодітні батьки відчують дискомфорт з колегами по роботі, часто позбавлені доброзичливого ставлення в професійному середовищі. Діти з багатодітних сімей також відчують негативне ставлення однолітків – труднощі в спілкуванні з іншими дітьми, розбіжність інтересів тощо.

5) *Медичні проблеми.* Складний психологічний клімат багатодітної сім'ї, як правило, впливає на здоров'я дітей. Соціальна незахищеність багатодітних сімей, постійне зниження рівня життя створюють песимістично налаштоване соціальне самопочуття. Відзначається низький рівень санітарної культури багатодітної родини: велика кількість сімей належать до групи ризику. Страждає здоров'я всіх членів сім'ї, має місце поширення хронічної патології. Батьки хворіють в 2 рази частіше, ніж в інших сім'ях. У матерів страждає репродуктивне здоров'я, характерним є слабе знання контрацепції, слабка соціальна орієнтація в сексуальному житті, недотримання інтергенетичного інтервалу між вагітностями. Відзначається незадовільне статеве виховання дітей, порівняно раннє статеве життя підлітків. У таких сім'ях виростають проблемні діти.

6) *Соціальні проблеми.*

Багатодітні сім'ї найчастіше не можуть забезпечити своїм дітям престижний рівень життя та освіти. Діти з таких сімей частіше демонструють занижену самооцінку, для них характерні слабе здоров'я, зниження соціального віку старших сіблінгів, що може негативно позначитися на їх подальшій долі. На жаль, в органах соціального захисту населення сьогодні відсутній комплексний підхід до вирішення проблем багатодітних сімей, основна увага приділяється матеріальному становищу сімей і то в рамках існуючого законодавства, що визначає, наприклад, розміри дитячої допомоги. Однак, розміри допомоги невеликі, вони, втім, як і пільги, не вирішують проблеми багатодітних сімей, а тому й надалі з таким підходом нашої держави до їх соціального захисту можна припустити, що тенденція відходу до одно- і дводітної моделі сім'ї буде продовжуватися, а це, природно, не поліпшить демографічну ситуацію в країні. При існуючих формах соціальної підтримки, багатодітні сім'ї приречені на соціальну деградацію в умовах стагнації або поглиблення соціально-економічних труднощів. Хронічний дефіцит бюджетів відповідних рівнів перешкоджає виділенню достатніх коштів для виплати допомоги. Статус прохачів негативно діє на соціальне самопочуття особистості та сім'ї. У той же час багатодітні сім'ї володіють великим трудовим і особистісним потенціалом, який, при належному сприянні, може дозволити їм перейти до повної або часткової самозабезпеченості і тим самим здійснити або підвищити свою соціальну суб'єктність [5].

Технології соціально-педагогічної роботи з багатодітними сім'ями будуються за наступними напрямками.

I. Соціально-педагогічний моніторинг сім'ї – це науково обґрунтована система періодичного збору, узагальнення та аналізу інформації про процеси, які відбуваються у сім'ї, прийняття на цій основі стратегічних та тактичних рішень.

До основних принципів моніторингу сім'ї відносяться: достовірність, повнота, системність інформації; оперативність отримання відомостей та їх систематична актуалізація; співвідношення узагальнених та диференційованих оцінок та висновків.

Зміст соціально-педагогічного моніторингу сім'ї включає: комплексне використання всіх джерел даних про процеси та явища сімейного життя, як ті, що мають природний характер (інформація, яку надають члени сім'ї з особистої ініціативи; опосередковане та неопосередковане спостереження, твори та графічні роботи дітей про сім'ї), так і отримані в ході спеціально організованого дослідження (опитування, анкетування, метод експертної оцінки, біографічний метод, психологічні методики, спрямовані на виявлення внутрішньо сімейних відносин тощо).

II. Реабілітаційна робота.

Реальна допомога соціального педагога багатодітним сім'ям може бути наступною:

- організація зустрічей батьків з фахівцями-психологами, медичними працівниками та працівниками правоохоронних органів з вирішення проблем організації праці та побуту, здорового способу життя;
- психолого-педагогічна допомога і освіта батьків (педагогічна просвіта);
- організація сімейних клубів, шкіл сімейного життя, недільних шкіл;
- психологічна корекція сімейних відносин в процесі сімейного психологічного консультування;
- підбір спеціальної літератури з питань статевого виховання дітей, медичних проблем;
- правове просвітництво в багатодітних родинах;
- консультації з питань професійної орієнтації підлітків;
- психотерапевтична і психіатрична допомога матерям та іншим членам родини;
- організація соціальним педагогом сприятливого соціального середовища в сім'ях;
- створення виробничих ділянок з метою забезпечення умов для здобуття дітьми деяких професійних навичок;

- збагачення вибору форм і видів дозвільної діяльності у навчальних закладах і за місцем проживання, секції, гуртки, «групи зустрічей»;

- квотування робочих місць для підлітків, що є важливою умовою ефективного успішного функціонування дитини в соціумі;

- організація системи допрофесійної освіти і додаткової соціальної освіти підлітків і молоді з багатодітних сімей (курси лекцій з психології, організація здорового способу життя, курс планування кар'єри, домоведення, тренінги спілкування, самопізнання, заняття з навчання раціонального використання часу);

- ознайомлення зі службою екстреної психологічної допомоги. («Телефон довіри» надає заочні психологічні послуги дітям, підліткам та батькам, що зазнають труднощі в спілкуванні і вихованні дитини. Діти та їхні батьки можуть зателефонувати за телефоном довіри для зниження психологічного дискомфорту і зміцнення почуття психологічної захищеності);

- допомога дітям у подоланні труднощів у навчанні;
- допомога у вирішенні проблем особистого зростання;
- адаптація в кризові періоди;
- допомога школярам у виборі вірного напрямку в спілкуванні з однолітками або комунікативної переорієнтації;

- допомога у виборі освітнього шляху;
- організація дозвілля дітей та їх батьків;
- збір коштів та речей для багатодітних сімей;
- навчання способам підвищення самооцінки;
- духовне просвітництво дітей та батьків;
- щорічне проведення науково-практичних конференцій з проблемних тем за участю всіх зацікавлених осіб: педагогів, психологів, валеологів, шкільних медиків, працівників правоохоронних органів та ін.;

- переконливе, докладне роз'яснення батькам шкоди фізичного покарання і його наслідків. Чим чисельніша сім'я, тим вище рівень конфліктності в ній між батьками і дітьми і тим частіше батьки застосовують фізичну силу, щоб тримати дітей у покорі;

- допомога в подоланні передбачуваних життєвих змін;
- інформування про роботу різних служб.

III. Адаптаційна робота.

Соціальна адаптація займає істотне значення в системі технологій соціально-педагогічної роботи з багатодітними сім'ями. Розглянемо загальні положення соціальної адаптації. Соціальна адаптація являє собою не тільки стан людини, але й процес, протягом якого соціальний організм набуває рівновагу і стійкість до впливу і впливу соціального середовища. Соціальна адаптація набуває виняткову актуальність в

переломні періоди як життєдіяльності людини, так і в періоди радикальних економічних і соціальних реформ [1].

Під *соціальною адаптацією* розуміється процес активного пристосування людини до нових для нього соціальних умов життєдіяльності. В процесі адаптації людина виступає об'єктом впливу соціального середовища і активним суб'єктом, який розуміє вплив цього середовища. Всі види адаптації взаємопов'язані між собою, але домінуючим тут є соціальна. Повна соціальна адаптація людини включає фізіологічну, управлінську, економічну, педагогічну, психологічну та професійну адаптацію.

Соціальна адаптація – процес керований. Управління ним може здійснюватися не тільки в руслі впливу соціальних інститутів на особистість в ході її виробничої, позавиробничої, довиробничої, поствиробничої життєдіяльності, але і в руслі самоврядування. Останнє передбачає вимогливе, самокритичного ставлення людини до самої себе, до своїх думок і вчинків.

Економічна адаптація – це складний процес засвоєння нових соціально-економічних норм і принципів економічних відносин індивідів, суб'єктів. Для технології соціально-педагогічної роботи тут важливий так званий «соціальний блок», що включає адаптування до реальної соціальної дійсності розмірів допомоги з безробіття, рівня зарплати, пенсій та допомоги. Вони повинні відповідати не тільки фізіологічним, але і соціокультурним потребам людини.

Педагогічна адаптація – це пристосування до системи освіти, навчання і виховання, які формують систему ціннісних орієнтирів індивіда. Останнім часом особливої актуальності для соціальних педагогів придбала проблема дезадаптації дітей і підлітків. Особливе значення це має для багатодітних сімей, які часто мають малий виховний потенціал в силу ряду об'єктивних і суб'єктивних причин.

Психологічна адаптація. У психології адаптацію розглядають як процес пристосування органів почуттів до особливостей діючих на них стимулів з метою їх кращого сприйняття і оберігання рецепторів від зайвого навантаження. Процес психологічної адаптації людини відбувається безперервно, оскільки постійно змінюються соціально-економічні умови життя, політичні та морально-етичні орієнтації, екологічна обстановка тощо. Для багатодітних сімей в системі психологічної адаптації велику роль відіграють такі терапевтичні (психотерапевтичні) методи впливу, як дискусійна терапія, інтеракційно-комунікативні методи (психодрама, гештальттерапія, трансактний аналіз), методи, засновані на невербальній активності (арт-терапія, музикотерапія, пантоміма, хореотерапія тощо), групова (індивідуальна) поведінкова терапія, сугестивні методи. Проведення подібних заходів необхідно для зняття емоційної напруженості в багатодітних сім'ях, створенню позитивного емоційного настрою і умов для гармонійного розвитку всіх членів родини.

IV. Соціальна терапія.

У роботі з багатодітними сім'ями певну позицію займає технологія соціальної терапії, як цілеспрямований процес практичного впливу відповідних державних структур, громадських організацій та об'єднань на конкретні форми прояву соціальних відносин або соціальної дійсності, тісно пов'язаний з психотерапією, в якій використовуються методи впливу на психіку [2].

Ці дії засновані на психологічних теоріях і методах і включають в себе систематичні, цілеспрямовані заходи з надання допомоги особі або групі осіб у питаннях врегулювання почуттів, імпульсів, думок, відносин і зняття психологічних симптомів, які викликають занепокоєння, дискомфорт у пацієнтів. Лікар-психотерапевт працює в основному з невротами, прикордонними станами та іншими нервово-психічними патологіями людини. Відомі 4 основні моделі психотерапії:

- психотерапія як метод лікування, тобто вплив на соматичний і психічний стан клієнта (медична модель психотерапії);
- психотерапія як метод маніпулювання, що носить характер інструменту і служить цілям громадського контролю (соціологічна модель);
- психотерапія як метод, що призводить у дію процес навчання особистості (психологічна модель);
- психотерапія як комплекс явищ, що виникають у ході взаємодії між людьми (філософська модель).

V. Профілактична робота з багатодітними сім'ями.

Профілактика є одним з перспективних і важливих напрямів контрольно-корекційної діяльності в соціально-педагогічній роботі. Своєчасна профілактична, попереджувальна діяльність сприяє значному зниженню витрат соціально-педагогічної роботи з, які девіаціями, вже мають місце, «такими, що відбулися» [3].

Основна мета профілактичної діяльності в соціально-педагогічній роботі полягає у виявленні причин і умов, що ведуть до відхилень у поведінці соціальних об'єктів, попередження і зменшення ймовірності появи відхилень за допомогою соціально-економічних, правових, організаційно-виховних, психолого-педагогічних заходів впливу. У профілактичній роботі найважливіше значення має вміння правильно і гнучко орієнтуватися в кожній конкретній ситуації, об'єктивно, з науковою достовірністю узагальнювати фактичний матеріал, ретельно вивчивши всі причини встановлених відхилень і умов, в яких вони стали можливими.

Також можна відзначити наступні *напрями соціальної профілактики* щодо багатодітних сімей: превентивна робота, спрямована на запобігання або профілактику проблем, які можуть порушити нормальне життя сім'ї; необхідно допомагати будувати відносини в сім'ї, вміти взаємодіяти з членами сім'ї, будувати відносини в сім'ї при

відсутності одного з членів сім'ї (батька, матері), брати на себе відповідальність за нормальне життя сім'ї.

Необхідно виділити в роботі з багатодітними сім'ями два види послуг: підтримують послуги (для сімей, які ще можуть впоратися зі своїми проблемами) і захищають послуги (для сімей, які не можуть впоратися зі своїми проблемами і їм необхідно допомогти).

У роботі з багатодітною родиною соціальному педагогу необхідно сконцентрувати зусилля на пропаганді здорового способу життя, сприяти посиленню ролі батьків у вихованні дітей за допомогою залучення їх уваги до проблем дітей в сім'ї, школі, на вулиці. В якості однієї з форм соціально-педагогічної роботи можуть виступати лекторії, конференції для батьків із залученням фахівців з органів соціального захисту, охорони здоров'я, освіти. Соціальний педагог повинен пам'ятати, що багатодітна родина має як слабкі, так і сильні сторони. Тому при взаємодії з нею бажано направляти зусилля на усунення слабких і зміцнення сильних сторін, щоб сім'я усвідомила свої проблеми і знайшла власні сили для їх вирішення.

VII. Соціально-педагогічний патронаж.

Однією з технологій соціально-педагогічної роботи з багатодітною сім'єю, спрямованої на підтримку даної категорії сімей, є соціально-педагогічний патронаж [6].

Патронаж – це індивідуальна діяльність фахівця, завдяки якій сім'я (клієнт) одержує конкретну допомогу і підтримку, яка покликана мобілізувати й підвищити її адаптаційні можливості [2].

У даний час розрізняють два напрями соціально-педагогічного патронажу сім'ї.

Перший напрям ґрунтується на характері тих дій, які здійснює соціальний педагог щодо сімей і дітей особливого ризику. Вона включає в себе такі види патронажу, як медико-соціальний, соціально-педагогічний, соціально-психологічний, соціально-економічний, виражається у видачі посібників, продуктів, одягу тощо.

Другий напрям ґрунтується на характеристиці об'єктів патронажу. Вони класифікуються за віком (діти, підлітки), за статеву приналежністю (дівчатка, хлопчики, жінки, чоловіки), за медичними показаннями (інваліди, вагітні жінки і т. ін.), за соціальним статусом (бездоглядні діти, жертви насильства), по сімейних проблемах (неблагополучні сім'ї, діти батьків алкоголіків) тощо.

Розглядаючи перший напрям, відзначимо, що, наприклад, медико-соціальний патронаж діє відносно хворих і фізично неповноцінних членів сім'ї, в тому числі дітей (інвалідів), які потребують повсякденний догляд.

Соціально-психологічний патронаж реалізується в різних формах тривало наданої психологічної та соціальної допомоги сім'ям, що переживають конфлікт або стресовий стан, а також мають проблеми у

вихованні дітей, які знаходяться у стані хронічної соціально-психологічної дезадаптації і емоційної напруги.

Соціально-педагогічний патронаж включає в себе всебічну та дієву допомогу сім'ї, яка має різні проблеми, силами соціального педагога, що орієнтується на власні педагогічні можливості, а також на ресурси соціально-педагогічного простору.

Соціально-педагогічний патронаж сім'ї включає наступні напрями: інформаційно-аналітичний, пов'язаний з ідентифікацією і фіксацією ситуації як неблагополучної так і небезпечною; пряме втручання в ситуацію; безпосередня підтримка клієнта патронату (патронат); контроль, оцінка і завершення роботи з клієнтом.

На всіх етапах роботи з багатодітною родиною соціальний педагог фіксує на спеціальних облікових картках основний зміст роботи з даною родиною.

У патрунуванні сім'ї використовуються найрізноманітніші форми і методи: матеріальна підтримка; соціальне і психосоціальне консультування; психотерапія; гештальттерапія; тренінги (наприклад, позитивного життєвого настрою); корекційні методики (корекція деструктивних афектів у дітей, депривованих материнства і т.ін.); педагогічна освіта батьків, навчання соціальним умінням, навичкам догляду, консилиуму, кондуктивної індивідуальної підтримки і т.ін. [4].

Таким чином, патронаж в системі патронату та соціально-педагогічної роботи означає:

- на рівні клієнта – його початок з моменту визначення і кваліфікації соціальним педагогом життєвої ситуації клієнта як важкої і навіть небезпечною для нього самого і його найближчого оточення;
- на рівні змісту патронажної роботи – висунення тих завдань, які виходять за рамки змісту соціально-педагогічної допомоги в звичайному, традиційному сенсі, а тому й не включені в роботу з періодично виникаючими у людей проблемами;
- на рівні методів патронажу – використання не тільки традиційних шляхів надання допомоги та спеціальних додаткових «обхідних», а також диференційованою, багатоплановою, різнобічною і «покроковою» допомоги, що включає формування мотивації, розвиток відносин, застосування впливів, які найчастіше використовуються при проблемно-орієнтованому підході до клієнта;
- на рівні організації – це система патронату, тобто особлива форма організації середовища у відносинах з клієнтом і до самого клієнта, яка при дотриманні принципів гуманізму і врахування інтересів клієнта передбачає певну частку авторитарності і жорсткості, відсутніх при реалізації спільних підходів у соціально-педагогічній роботі;
- на рівні меж соціально-педагогічної роботи – максимальне розширення її простору, що означає необхідність постійного цілеспрямованого залучення до процесу надання соціально-педагогічної допомоги і підтримки цілого ряду фахівців (по горизонталі) і відомств,

організацій та установ за межами професійної діяльності соціального педагога (по вертикалі);

- на рівні тривалості роботи – пролонгація процесу надання допомоги і підтримки і вихід за рамки якогось одного виду і однієї форми допомоги (комплексний підхід).

Такі основні характеристики технологій роботи соціально-педагогічної роботи з багатодітною родиною. Уміле застосування дієвих соціальних технологій, включаючи технологій соціально-педагогічної роботи з соціально вразливими групами багатодітних сімей, може забезпечити прогресивний розвиток держави і вибір найбільш оптимального механізму суспільного функціонування.

Таким чином, сім'я на сучасному етапі розвитку знаходиться в стані кризи, породженого соціально-економічними, суспільними умовами, зміною ціннісних орієнтацій та пріоритетів щодо сім'ї як соціального інституту. Для подолання негативних тенденцій, в даній області потрібне посилення заходів політики соціальної підтримки і захисту сім'ї. Багатодітні сім'ї є об'єктом особливої уваги соціального педагога через свою соціальну незахищеність і підвищеність соціальної вразливості. Державна політика соціального захисту вразливих верств і груп населення в першу чергу повинна бути орієнтована на превентивні та профілактичні заходи, які б сприяли попередженню труднощів у цій галузі.

Список використаної літератури

1. Завацька Л. М. Технології професійної діяльності соціального педагога. Навч. посіб. для ВНЗ / Л. М. Завацька. – К. : Видавничий Дім «Слово», 2008. – 240 с. **2. Селиченко В. А., Заслуженюк В. С.** Психологія та педагогіка сімейного спілкування: Навч. посібник для студентів вищ. навч. закладів / В. А. Селиченко, В. С. Заслуженюк. – К. : Логос, 1998. – 217 с. **3. Соціальна педагогіка:** мала енциклопедія / За заг. ред. проф. І. Д. Звереві. – К. : Центр учбової літератури, 2008. – 336 с. **4. Соціальна робота:** технологічний аспект / За ред. проф. А. Й. Капської. – К. : ДЦССМ, 2004. – 246 с. **5. Технології** соціально-педагогічної роботи: Навч. посіб. / За заг. ред. А. Й. Капської. – К. : Логос, 2000. – 218 с. **6. Трубавіна І. М.** Соціально-педагогічна робота з неблагополучною сім'єю: Навч. посіб. / І. М. Трубавіна. – К. : ЦССДМ, 2003. – 132 с.

Краснова Н. П. Соціально-педагогічна робота з багатодітною сім'єю

У даній статті надається характеристика багатодітних сімей, до яких відносяться: сім'ї, де багатодітність запланована; сім'ї, які склалися у результаті другого та подальших шлюбів матері або батька, де народжуються нові діти; неблагополучні сім'ї, які склалися в результаті безвідповідальної поведінки батьків. Розкривається спектр проблем даної

категорії сімей: матеріально-побутові, працевлаштування батьків, житлові, психолого-педагогічні, медичні, соціальні. Також визначено напрями соціально-педагогічної роботи з багатодітними сім'ями, а саме: соціально-педагогічний моніторинг, який включає достовірність, повноту, системність інформації, оперативність отримання відомостей та їх систематична актуалізація, узагальнення висновків; реабілітаційна робота, до якої входить правове просвітництво, організація сприятливого соціального середовища, організація дозвілля дітей та їх батьків, духовне просвітництво дітей та батьків, допомога в подоланні передбачуваних життєвих змін та ін., адаптаційна робота (економічна адаптація, педагогічна адаптація, психологічна адаптація); соціальна терапія, як цілеспрямований процес практичного впливу відповідних державних структур, громадських організацій та об'єднань на конкретні форми прояву соціальних відносин або соціальної дійсності де використовуються методи впливу на людину; профілактична робота, яка спрямована на запобігання або профілактику проблем, які можуть порушити нормальне життя сім'ї, будувати відносини в сім'ї; соціально-педагогічний патронаж в основі якого використовуються наступні методи: гештальттерапія, тренінги, корекційні методики, педагогічна освіта батьків, навчання соціальним умінням та ін.

Ключові слова: багатодітна сім'я, її категорії; проблеми багатодітної сім'ї; напрями соціально-педагогічної роботи з багатодітною сім'єю: соціально-педагогічний моніторинг, реабілітаційна робота, адаптаційна робота, соціальна терапія, профілактична робота, соціально-педагогічний патронаж.

Краснова Н. П. Социально-педагогическая работа с многодетной семьей

В данной статье дается характеристика многодетных семей, к которым относятся: семьи, где многодетность запланирована; семьи, сложившиеся в результате второго и последующих браков матери или отца, где рождаются новые дети; неблагополучные семьи, которые сложились в результате безответственного поведения родителей. Раскрывается спектр проблем данной категории семей: материально-бытовые, трудоустройство родителей, жилищные, психолого-педагогические, медицинские, социальные. Также определены направления социально-педагогической работы с многодетными семьями, а именно: социально-педагогический мониторинг, включающий достоверность, полноту, системность информации, оперативность получения сведений и их систематическая актуализация, обобщения выводов; реабилитационная работа, в которую входит правовое просвещение, организация благоприятной социальной среды, организация досуга детей и их родителей, духовное просвещение детей и родителей, помощь по преодолению предполагаемых жизненных изменений и др., адаптационная работа (экономическая адаптация, педагогическая адаптация, психологическая адаптация); социальная терапия, как целенаправленный процесс практического воздействия

соответствующих государственных структур, общественных организаций и объединений на конкретные формы проявления социальных отношений или социальной действительности где используются методы воздействия на человека; профилактическая работа, направленная на предотвращение или профилактику проблем, которые могут нарушить нормальную жизнь семьи, строить отношения в семье; социально-педагогический патронаж в основе которого используются следующие методы: гештальттерапия, тренинги, коррекционные методики, педагогическое образование родителей, обучение социальным умением и др.

Ключевые слова: многодетная семья, ее категории; проблемы многодетной семьи; направления социально-педагогической работы с многодетной семьей: социально-педагогический мониторинг, реабилитационная работа, адаптационная работа, социальная терапия. профилактическая работа, социально-педагогический патронаж.

Krasnova N. P. Social and Educational Work with Large Families

In this article the characteristics of large families, which include: a family where many children planned; families that have developed as a result of the second and subsequent marriages mother or father, where new born children; dysfunctional family that created by the irresponsible behavior of parents. Expands range of problems of this category of families, material and household employment of parents, housing, psychological, educational, medical, social. Also the areas of social and educational work with large families, such as social and pedagogical monitoring that includes the accuracy, completeness, consistency of information before and efficiency of systematic updating, summarizing the findings; rehabilitation work, which includes legal education organization supportive social environment, Supervised child and their parents, the spiritual education of children and parents for help in dealing with life changes and alleged al., adaptation work (economic adaptation, adaptation pedagogical, psychological adaptation); Social therapy is a purposeful process practical impact of relevant government agencies, NGOs and associations to specific forms of social relations or social reality which uses methods of human exposure; prevention activities, aimed at preventing or prevent problems that can disrupt normal family life, build relationships within the family; social and pedagogical patronage on the basis of which the following methods: heshtalterapiya, training, corrective methods, teaching parent education, training and other social ability.

Key words: large family, its category; the problem of a large family; areas of social and educational work with large families as social and pedagogical monitoring, rehabilitation work, adaptive work, social therapy. prevention activities, social and pedagogical patronage.

Стаття надійшла до редакції 22.04.2015 р.

Прийнято до друку 14.05.2015 р.

Рецензент – д.п.н., проф. Харченко С. Я.

УДК 004.738.5:314.6

О. О. Черних

ЗАГРОЗИ В ІНТЕРНЕТІ МАТЕРІАЛЬНОМУ БЛАГОПОЛУЧЧЮ РОДИНИ

Інтернет є вагомим фактором соціалізації сучасної дитини. І якщо 2004 році вчені виокремлювали три основні види діяльності в Інтернеті: пізнавальну, ігрову і комунікативну [1], то у 2014 році до цього переліку можна додати споживацьку поведінку, зокрема, здійснення покупки товарів, оплати послуг в Інтернеті.

Необхідно зазначити, що всі ці види діяльності можуть завдати в меншому або більшому ступені шкоду для матеріального благополуччя родини.

Метою нашої статті стало детальне вивчення загроз в Інтернеті, які можуть нашкодити матеріальному благополуччю родини в реальному житті.

Визнаючи збільшення кількості користувачів Інтернету з числа дітей та молоді та роль Інтернету як фактору їхньої соціалізації, саме соціальний педагог може навчити дітей та їх батьків протидіяти загрозам матеріальному благополуччю під час користування Інтернетом.

Здійснений нами аналіз наукової літератури надав можливість виокремити основні напрямки вивчення наслідків користування Інтернетом для матеріального благополуччя родини: споживчі ризики вивчають Є. Золотова, Т. Нестік, Є. Рассказова, Г. Солдатова, комерційні ризики досліджують С. Лівінгстон та Л. Хеддон, інтернет-злежність досліджує Янг, вдосконалення технологій Інтернет-маркетингу та реклами досліджують економісти Н. Криковцева, Н. Валькова та ін., споживацьку поведінку досліджують А. Максименко, ефективність реклами у соціальних мережах та Інтернет-іграх аналізують Є. Попкова, А. Іонов, І. Токарева, Н. Горбаль, С. Романишин, попередження шахрайства та інших видів кіберзлочинності досліджують юристи Б. Дзюдзюк, В. Дзюдзюк та ін.

Англійські дослідники С. Лівінгстон та Л. Хеддон серед чотирьох тем, за якими класифікують ризики, називають: «комерційну», в якій визнають такі ризики для дитини як, реклама, спам, спонсорство (дитина як одержувач); відстеження/ видалення особистої інформації (дитина як учасник); азартні ігри, незаконні завантаження, злом (дитина як діяч) [13].

Є. Золотова, Т. Нестік, Є. Рассказова, Г. Солдатова в дослідженні «Цифрова компетентність підлітків та батьків» серед чотирьох типів ризиків називають споживчі (ризик придбання товару низької якості, різних підробок, контрафактної та фальсифікованої продукції; втрату грошових коштів) та технічні (загроза пошкодження програмного

забезпечення комп'ютера, що зберігається на ньому, порушення її конфіденційності або розкрадання персональної інформації) [11].

Крім того необхідно зазначити, що значні матеріальні збитки можуть бути спричинені внаслідок залежного користування Інтернетом. Серед різних типів Інтернет-залежності, виокремлених К. Янг, необхідно наголосити на мережевій нав'язливості (нав'язливі онлайн ігри, покупки чи онлайн торгівля) та комп'ютерна залежність (нав'язлива/неконтрольована гра в комп'ютерні ігри) [12].

У своїй статті особливу увагу ми приділяємо дослідженням економістів, які аналізують використання Інтернету задля збільшення ринку збуту, кількості споживачів та кількості проданого товару чи послуг. На наш погляд ця інформація буде корисною для розробки частини соціально-педагогічної технології з протидії загрозам в Інтернеті матеріальному благополуччю.

Так, за останні 10 років кількість Інтернет-магазинів зросла приблизно в 60 разів, а обіг онлайн-торгівлі досяг 2 млрд. дол. США. Ріст обороту Інтернет-торгівлі в Україні суттєво перевищує зростання оборотів роздрібною торгівлі взагалі.

У 2014 році вже 39% українців, що придбали товари в мережі, робили замовлення через соціальні мережі проти 12% у 2013 році. Найчастіше українці через соціальні мережі купували одяг, аксесуари і подарунки, взуття, косметику і парфумерію та товари для дітей [7].

Дослідження компанії «Українська маркетингова група» (UMG) показують, що до стримуючих факторів, які обмежують українців у здійсненні купівель через Інтернет, можна віднести неможливість переконатися в якості товару. Виходячи з цього, компанії впроваджують безліч інновацій задля того, щоб збільшити довіру користувачів та кількість покупок. Серед підсилюючих факторів впливу на розвиток вітчизняної Інтернет-торгівлі виокремлюють наступні фактори: нижча ціна, акції, що стимулюють придбання продукції через Інтернет-магазини, економія часу, можливість здійснення інтернет-платежу, можливість вибору способу доставки та ін. [2]

Вітчизняний економіст Н. Криковцева, досліджуючи стратегію і тактику Інтернет-маркетингу, зокрема вплив на споживача, зазначає, що це найновіша та найефективніша форма електронного маркетингу, яка дозволяє утримувати лідерські позиції компанії на ринку завдяки утриманню клієнта, а також підвищенню числа та суми первинних, повторних та перехресних покупок [5].

З іншого боку, у дослідженнях українського соціолога А. Максименко зазначається, що «споживацька поведінка відображає негативний аспект сучасного феномену споживання і характеризує передусім збільшення його обсягу, безрозбірне та нерациональне придбання товарів і послуг» [6].

Враховуючи збільшення часу проведення дитиною в Інтернеті для спілкування чи ігор, соціальні педагоги мають враховувати той факт, що

вона необмежено стикається з Інтернет-рекламою та піддається її впливу. Щороку ринок Інтернет-реклами в Україні зростає більше ніж на 30% [3]. Так, у 2012 році в Україні компаніями витрачено 680 млн. грн. на Інтернет-рекламу.

Інтеграція ненав'язливої, не маючої чітких спонукаючих до дій елементів, Інтернет-реклами у соціальній мережі забезпечує довготривалий ефект запам'ятовування, формування та підтримування іміджу компанії. Зокрема реклама впроваджується як елемент поширених Інтернет-ігор. Таким чином дитина може взаємодіяти з брендом більше 10 годин, що неможливо зробити у будь-якій іншій формі реклами.

Також поширеним у дитячому та юнацькому середовищі є віртуальний Інтернет-шопінг – придбання віртуальних товарів у соціальних мережах, у грі, придбання віртуальної валюти чи подарунків для інших користувачів тощо. Таким чином віртуальні товари дають можливість компаніям отримувати реальні гроші. Так, наприклад одна з найпоширених соціальних мереж «Вконтакте» у 2010 році отримала прибуток у розмірі 20 млн. доларів від продажу віртуальних товарів у грі «Щасливий фермер» [10]. У 2013 році українці витратили 2 млн. доларів на придбання додатків для iPhone/iPad.

Така професійна діяльність Інтернет-маркетологів, на наш погляд, стає причиною здійснення незапланованих та необдуманих, імпульсивних віртуальних та реальних покупок як дітей, так і дорослих, що може призводити до матеріальних збитків сім'ї.

Також особливу увагу в нашій статті ми приділяємо такому явищу як кіберзлочинність, яка завдає значних матеріальних збитків сім'ї.

Відповідно до Звіту NCR (Norton Cybercrime Report), жертвами кіберзлочинності в 2012 р в світі стали 341 млн. чоловік. Близько 70% Інтернет-користувачів в Україні хоча б один раз стикалися з проявами шахрайства в мережі. За даними НБУ, у 2011 році обсяг неправомірно списаних коштів збільшився майже в півтора рази – з 6,3 млн до 9,1 млн. грн. [8].

В Україні попередженню правопорушень та протидії кримінальній діяльності, скоєних з використанням Інтернету, приділяє увагу Управління боротьби з кіберзлочинністю МВС України [9]. Юристи В. Дзюндзюк, Б. Дзюндзюк значну роль в попередженні кіберзлочинності відводять підвищенню комп'ютерної грамотності усіх верств населення, зокрема молоді [4].

Отже, враховуючи підвищений науковий інтерес до вивчення Інтернету як фактору соціалізації, на наш погляд соціальному педагогу необхідно під час проведення освітніх заходів інформувати дітей та молодь, педагогів та батьків про широкий спектр загроз в Інтернеті, які можуть завдати матеріальну шкоду родині, та шляхам протидії даним загрозам.

Таким чином, розгляд існуючих досліджень, які дотичні до теми зв'язку користування Інтернетом та матеріального благополуччя родини, дає можливість зробити наступні висновки:

1. Основними видами діяльності в Інтернеті можна назвати пізнавальну, ігрову, комунікативну та споживацьку поведінку.

2. Дослідники різних галузей вивчають різні впливи Інтернету на матеріальне благополуччя родини: вчені педагогічної та психологічної галузі аналізують ризики матеріальному благополуччю внаслідок користування Інтернетом дитиною; економісти вивчають стратегію і тактику Інтернет-маркетингу задля ринку збуту, кількості споживачів та кількості проданого товару чи послуг; юристи досліджують кіберзлочинність, зокрема шахрайство в Інтернеті.

3. Серед загроз матеріальному благополуччю родини можна виокремити наступні: реклама, спам, Інтернет-залежність (зокрема ігрова), покупка віртуальних-товарів, споживацька поведінка (здійснення непотрібних, імпульсивних покупок тощо), кіберзлочинність, зокрема інтернет-шахрайство.

4. Під час проведення освітніх заходів з формування безпечної поведінки в Інтернеті соціальному педагогу необхідно інформувати дітей та молодь, педагогів та батьків про Інтернет-загрози, які можуть завдати матеріальну шкоду родині, та шляхам протидії ним.

Подальший науковий пошук означеної проблеми потребує поглибленого вивчення шляхів протидії впливу загроз матеріальному благополуччю родини у діяльності соціального педагога.

Список використаної літератури

- 1. Бабаева Ю. Д.** та ін. Інтернет: воздействие на личность / Ю. Д. Бабаева, А. Е. Войскунский, О. В. Смылова // Психология зависимости: Хрестоматия / Сост. К. В. Сельченко. – Мн. : Харвест, 2004. – С. 175 – 222. **2. Валькова Н. В.** Розвиток Інтернет-торгівлі в Україні: динаміка та вплив факторів / Н. В. Валькова // Науковий вісник Ужгородського університету. – Серія: Економіка. – 2014. – № 2 (43). – С. 39 – 42. **3. Горбаль Н.,** Романишин С. Тенденції розвитку світового та українського рекламних ринків / Н. Горбаль, С. Романишин // Вісник Національного університету «Львівська Політехніка». – 2013. – №778. – С. 147 – 151. **4. Дзюндзюк В. Б.** Поява і розвиток кіберзлочинності / В. Б. Дзюндзюк, Б. В. Дзюндзюк // Державне будівництво. – 2013. – №1. – С. 1 – 11. **5. Криковцева Н. О.** Інтернет-маркетинг: стратегія і тактика : монографія / Н. О. Криковцева, А. С. Цеомашко. – Донецьк : ДонНУЕТ, 2012. – 236 с. **6. Максименко А. О.** Особливості споживчої поведінки в сучасному домогосподарстві: соціологічний вимір: автореф... канд. соціол. наук 22.00.04 / Максименко Анна Олександрівна. – Х., 2012. – 18 с. **7. Офіційний** прес-реліз маркетингової кампанії «GfK» Українські онлайн-покупці стали активніше купувати через соціальні мережі [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.gfk.com/ua/news-and->

events/press-room/press-releases/pages/online-retail-2014.aspx.

8. Офіційний сайт незалежної асоціації банків України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.nabu.com.ua/ukr/press_centra/news/46671/. **9. Офіційний сайт Управління боротьби з кіберзлочинністю МВС України** [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://cybercrime.gov.ua/ru/kunena/dobro-rozhalovat?start=20> **10. Попкова Е. Г.** Эффективность рекламы в социальных сетях / Е. Г. Попкова А. Ч. Ионов, И. В. Токарева // Известия Волгоградского Государственного Технического Университета. – 2014. – №4 (131). – Т. 18. – С. 18 – 26. **11. Солдатова Г. У.** Цифровая компетентность подростков и родителей. Результаты всероссийского исследования / Г. У. Солдатова, Т. А. Нестик, Е. И. Рассказова, Е. Ю. Зотова. – М. : Фонд Развития Интернет, 2013. – 144 с. **12. Cyber-disorders: the mental health concern for the new millennium** / K. Young, M. Pistner, J. Mara, J. Buchanan [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://netaddiction.com/articles/cyberdisorders.pdf>. **13. Livingstone S.** Kids online: opportunities and risks for children. / Livingstone Sonia, Haddon Leslie [Електронний ресурс]. – Режим доступу: [http://eprints.lse.ac.uk/30130/1/Kids_online_introduction_\(LSERO\).pdf](http://eprints.lse.ac.uk/30130/1/Kids_online_introduction_(LSERO).pdf)

Черних О. О. Загрози в Інтернеті матеріальному благополуччю родини

У статті на основі аналізу наукових праць детально вивчено різні впливи Інтернету на матеріальне благополуччя родини, зокрема стратегії і тактики реклами, Інтернет-маркетингу задля збільшення ринку збуту, кількості споживачів та кількості проданого товару чи послуг, а також кіберзлочинність та Інтернет-шахрайство.

Автор приходить до висновку про необхідність соціальному педагогу інформувати дітей та молодь, педагогів та батьків про Інтернет-загрози, які можуть завдати матеріальну шкоду родині, та шляхам протидії таким загрозам.

Ключові слова: Інтернет-загрози матеріальному благополуччю, Інтернет-реклама, кіберсоціалізація, безпечна поведінка в Інтернеті.

Черных Е. А. Угрозы в Интернете материальному благополучию семьи

В статье на основе анализа научных работ подробно изучено различные влияния Интернета на материальное благополучие семьи, в том числе стратегии и тактики рекламы, Интернет-маркетинга для увеличения рынка сбыта, количества потребителей и количества проданного товара или услуг, а также киберпреступности и Интернет-мошенничество.

Автор приходит к выводу о необходимости социальному педагогу информировать детей и молодежь, педагогов и родителей об Интернет-

угрозах, которые могут нанести материальный ущерб семье, и путям противодействия таким угрозам.

Ключевые слова: Интернет-угрозы материальному благополучию, Интернет-реклама, киберсоциализация, безопасное поведение в Интернете.

Chernykh E. Threats to Material Welfare of the Family in the Internet

On the basis of analysis of scientific articles the different impacts of the Internet on the material welfare of the family are studied in details, including the strategy and tactics of advertising, Internet-marketing in purpose to increase the market, the number of users and the amount of goods or services, as well as cyber-crime and Internet fraud.

The author comes to conclusion that social pedagogue should inform children and youth, teachers and parents about Internet threats that can cause material damage to the family, and how to counter such threats.

Key words: Internet threats to material welfare, Internet advertising, cibersocialisation, safe behavior in the Internet.

Стаття надійшла до редакції 19.04.2015 р.

Прийнято до друку 14.05.2015 р.

Рецензент – д.п.н., проф. Харченко С. Я.

**ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ
СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНОЇ РОБОТИ З ДІТЬМИ,
СХИЛЬНИМИ ДО РИЗИКУ ТА ДЕВІАЦІЙ**

УДК 375.5.015:763

О. В. Ливацький

**МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ВИХОВАННЯ
ФІЗИЧНИХ ЯКОСТЕЙ УЧНІВ ОСНОВНОЇ ШКОЛИ В УМОВАХ
ДОПРОФІЛЬНОЇ ПІДГОТОВКИ**

Соціальна зумовленість виховання фізичних якостей спрямована на задоволення потреб суспільства у фізично підготовлених громадянах України, які мають відповідний рівень розвитку фізичних якостей для забезпечення не лише високої ефективності трудової діяльності, а й міцного здоров'я та фізичної підготовки, підвищення адаптивних можливостей організму до умов конкретної професійної діяльності та ін.

Рухова діяльність здійснюється за рахунок діяльності фізичних якостей, що забезпечує фізичний розвиток школярів, підвищує функціональні можливості діяльності серцево-судинної, дихальної, нервової систем організму. За допомогою соціалізації в ній, як відомо, відтворюються людські взаємини, формується особистості рухової діяльності, проходить включення школярів у процес фізичної культури, культури здоров'я та відбуваються психічні процеси, через які виховуються й удосконалюються фізичні якості підлітків.

Найбільш цілеспрямовано фізичні якості розвиваються в процесі фізичного виховання в школі. Сучасна теорія й практика виховання та розвитку молодого покоління змінює мотиваційні основи виховання фізичних якостей на ту соціально-економічну ситуацію, яка визначає сутнісні характеристики нашого суспільства і до якої залучатиметься молода людина. А це, по-перше, прагнення бути здоровим, де першочергову роль відіграють фізичні вправи та підготовка до подальшої трудової діяльності.

У процесі фізичного виховання його специфічними засобами, формами й методами комплексно вирішуються завдання розумового, морального, естетичного, трудового, екологічного, військово-патріотичного виховання, виховується особистість на національних спортивних традиціях українського народу. Фізичне виховання використовується і як база, на якій формується уявлення молодого людини про здоровий спосіб життя, виховується потреба й звичка до щоденних занять фізичними вправами, формується фізична культура, уміння цілеспрямовано використовувати рухову діяльність для власного

духовного й фізичного самовдосконалення, збереження та зміцнення психічного та фізичного здоров'я особистості.

Як відомо, фізичне, психічне та соціальне здоров'я впливає на фізичний розвиток школярів, підвищує функціональні можливості серцево-судинної, дихальної, нервової систем організму. На підставі рухової діяльності проходить включення школярів у процес соціалізації, формується особистість, її свідомість, фізична культура, здоров'я, відбуваються психічні процеси, через які виховуються й удосконалюються фізичні якості підлітків.

Особливої уваги в цьому процесі вимагає виховання фізичних якостей учнів основної школи в умовах допрофільної підготовки, яке сприяє формуванню здоров'я, підвищенню рівня фізичного розвитку та фізичної підготовки, а також професійній орієнтації учнів основної школи.

Така тенденція вимагає спрямування виховного процесу загальноосвітніх навчальних закладів на підвищення в учнів основної школи інтересу до занять фізичною культурою, до певних сфер фізкультурно-спортивної діяльності, розширення знань, рухових умінь та навичок у конкретному виді спорту, підвищення обсягу рухової активності як складової частини здорового способу життя. Провідна роль у цьому належить розробці курсів за вибором для учнів 8 – 9-х класів спортивного спрямування як необхідна умова нормального функціонування та розвитку організму, що позитивно відображається на поглибленому вивченні будь-яких циклів професійно орієнтованих предметів.

Аналіз наукової літератури свідчить про різні підходи розв'язання проблеми виховання фізичних якостей школярів: теоретико-методичні засади виховання фізичних якостей висвітлювали Т. Круцевич, Б. Шиян, Ж. Холодов, В. Кузнецов, В. Платонов; розвитку різних фізичних якостей у школярів присвячено праці І. Козетова, Г. Петренко, С. Присяжнюк, О. Тимошенко; підвищення мотивації до занять фізичною культурою досліджували Б. Ведмеденко, Л. Іванченко, В. Лисяк.

Досліджуючи проблему допрофільного навчання в школі, науковці наголошують на важливості розробки педагогічної стратегії допрофесійної фізичної підготовки, пошуку шляхів професійно-прикладної фізичної підготовки, чому присвячено праці М. Артикова, В. Беліновича, Г. Бікташева, В. Кабачкова, П. Сиріса та ін. Однак проблемі виховання фізичних якостей учнів основної школи в умовах допрофільної підготовки до теперішнього часу не приділялося належної уваги.

Мета нашого дослідження полягає в теоретичному обґрунтуванні ефективності виховання фізичних якостей учнів основної школи в умовах допрофільної підготовки.

Виховання фізичних якостей здійснюється в процесі занять фізичним вправами за спеціально розробленими методиками є цілісним

процесом, який об'єднує окремі взаємозв'язані сторони вдосконалення фізичних, функціональних і психологічних можливостей людини.

Отже, виховання фізичних якостей школярів в умовах допрофільної підготовки – соціально керований процес. За допомогою відповідним чином організованих заходів з використанням фізичних вправ, режиму праці та відпочинку, раціонального харчування тощо можна в широкому діапазоні змінювати показники здоров'я, фізичного розвитку й фізичної підготовленості.

Ми вважаємо, що ефективно вирішувати завдання розвитку фізичних якостей учнів основної школи допоможуть фізичні вправи, українські народні ігри та забави за умови їх методично правильного добору. Безумовно, потрібні дії з удосконалення й оптимізації засобів і методів впливу на учнів з боку педагогів; оскільки в них відсутні особистісні стимули й мотиви, які б спонукали їх до занять фізичною культурою.

Особливістю ефективного виховання фізичних якостей є мотивація та інтерес учнів основної школи до свого фізичного розвитку та фізичної підготовки. Саме мотивація – основа особистісного вибору школярами елективного курсу в умовах допрофільної підготовки для цілеспрямованого фізичного розвитку та фізичної підготовки [2].

Формувати мотивацію – означає не тільки пропонувати готові мотиви та цілі, а створити їм такі умови й ситуації розгортання активності, де б бажані мотиви й цілі склалися та розвернулися з урахуванням досвіду, індивідуальності, внутрішніх бажань самого учня на окремі види роботи, пов'язаної з внутрішнім ставленням до неї.

Перед сучасним учителем фізичної культури постає завдання викликати зацікавленість учнів до занять, бажання розвивати необхідні для цього фізичні та психічні якості й отримувати задоволення від них. Інтереси учнів до занять фізичною культурою зумовлені власними бажаннями. Деякі прагнуть зміцнити здоров'я, сформувати тіло, інші – розвинути фізичні та психічні якості (волю тощо). Дівчата частіше бажають сформувати гарну фігуру, розвинути гнучкість, удосконалити свою поставу, ходу тощо. Хлопці переважно бажають розвинути силу, витривалість, швидкість, спритність. Старшокласники на перше місце ставлять мотиви, пов'язані з їхніми життєвими планами, прагнуть підготувати себе до конкретної майбутньої професійної діяльності.

На жаль, учнів, зацікавлених заняттями з фізичної культури, яка має в майбутньому забезпечувати працездатність, дуже мало. Так, значна кількість старшокласників (понад 70%) фізичною культурою займаються без бажання, хоча обов'язковість таких занять обсягом дві години на тиждень установлена державною програмою. Учні нерегулярно відвідують заняття з фізичної культури, а це негативно впливає на розвиток їхніх фізичних якостей.

З цього приводу Б. Ведмеденко [1, с. 112 – 113] наголошує на необхідності прогнозування процесу виховання інтересу до занять

фізичною культурою на підставі пізнавальної фізкультурно-оздоровчої діяльності учня, спрямованої на формування прогнозів щодо рефлексії вчинкової поведінки на основі аналізу тенденцій задоволення позитивного інтересу до занять фізичною культурою, прояву емоційної зарядженості. У нашому випадку – це саме стимулювання інтересу до засвоєння програми елективних курсів на підставі розвитку природи рефлексивності організму дитини, вихованості інтересу до занять фізичною культурою, у процесі яких проходить і виховання фізичних якостей [3, с. 31 – 32].

Отже, розвиток фізичних якостей підлітків, з одного боку, показує рівень їхньої фізичної підготовки, а з іншого – застосування специфічних засобів з гімнастики, спортивних ігор, легкої атлетики, туризму та ін. надає можливості розвивати саме ті фізичні якості, за допомогою яких можна отримати високий показник у зазначених вище видах рухової діяльності. Також розвиток фізичних якостей має соціальне значення для виконання конкретного виду професійної та трудової діяльності в аспекті професійно-прикладної фізичної підготовки, що зумовлює успішність професійної діяльності [4].

Таким чином, на понятійному рівні фізичні якості – це розвинуті в процесі виховання й цілеспрямованої підготовки рухові задатки людини, які визначають її можливості успішно виконувати певну рухову діяльність.

Найбільш оптимально виховання фізичних якостей школярів відбувається в процесі фізичного виховання в комплексі з розвитком особистості школяра на рівні формування цінностей, потреб, інтересів, мотивів бути здоровим, працездатним, красивим, що цілком відповідає основній меті всебічного та гармонійного розвитку особистості.

Завдання фізичного виховання зумовлені об'єктивною необхідністю сучасного розвитку суспільства в забезпеченні оптимальної рухової активності людини і, як наслідок, досягнення певних фізичних якостей, необхідних для виконання важливих соціальних та професійних функцій з урахуванням комплексного, системного, особистісно орієнтованого та гендерного підходів.

До особливостей виховання фізичних якостей учнів основної школи в умовах допрофільної підготовки можна віднести:

- урахування вікових особливостей фізичного та психічного розвитку дітей підліткового віку за гендерними відмінностями;
- формування мотивації та інтересу учнів основної школи до свого фізичного розвитку та фізичної підготовки за рахунок вибору і хлопцями, і дівчатами курсу за вибором в умовах допрофільної підготовки;
- поєднання процесу виховання фізичних якостей з процесом навчання знань, рухових умінь та навичок, що зумовлюють не тільки ефективне засвоєння техніки фізичних вправ, а й рівень професійно-

прикладної фізичної підготовки стосовно вимогам програми з фізичної культури.

Список використаної літератури

- 1. Ведмеденко Б. Ф.** Теорія і методика виховання інтересу в учнів до занять фізичною культурою : у 2 ч. : дис. ... д-ра пед. наук : 13.00.07 / Ведмеденко Борис Федотович. – К., 2005. – Ч. 1. – 514 с.
- 2. Демєрков С. В.** Домашні завдання з фізичної культури / С. В. Демєрков, О. В. Отравенко, В. І. Коробко // Освіта Донбасу. – 2001. – № 3. – С. 76 – 79.
- 3. Збірник** курсів за вибором у процесі профільного навчання за спортивним напрямком / уклад. : Ротерс Т. Т., Ливацький О. В., Драгнєв Ю. В. – Луганськ : СПД Рєзніков В. С., 2008. – 336 с.
- 4. Отравенко О. В.** Спортивно-масова та фізкультурно-оздоровча робота в умовах сучасної школи за програмою «Спорт для всіх» / О. В. Отравенко // Молода спортивна наука України : зб. наук. пр. з галузі фіз. культури та спорту. – Вип. 9 : у 4 т. – Л., 2005. – Т. 1. – С. 275 – 277.

Ливацький О. В. Методологічні засади виховання фізичних якостей учнів основної школи в умовах допрофільної підготовки

У статті основну увагу приділено визначенню ефективності виховання фізичних якостей учнів основної школи в умовах допрофільної підготовки, пошуку сучасних методичних підходів для прищеплення інтересу до занять фізичною культурою та висвітленню положень організації і змісту методики виховання фізичних якостей учнів основної школи в умовах допрофільної підготовки на основі визначення науково-методичного інструментарію результатів формувального дослідження.

Ключові слова: допрофільна підготовка, курси за вибором, фізичні якості.

Ливацький А. В. Методологические основы воспитания физических качеств учащихся основной школы в условиях допрофильной подготовки

В статье основное внимание уделено определению эффективности воспитания физических качеств учащихся основной школы в условиях допрофильной подготовки, поиску современных методических подходов для привития интереса к занятиям физической культурой. освещению положений организации и содержания методики воспитания физических качеств учащихся основной школы в условиях допрофильной подготовки на основе определения научно-методического инструментария констатирующего эксперимента.

Ключевые слова: допрофильная подготовка, курсы по выбору, физические качества.

Lyvatskyi O. V. Methodological Foundations of the Education of Physical Qualities of Students of the Primary School in Terms Dprofiling Training

The article focuses on the performance of the education of physical qualities of students of the primary school in terms dprofiling training, search modern methodological approaches to instilling interest in physical training and coverage regulations of the organization and contents of education methods of physical qualities of students of the primary school in terms dprofiling training based on the definition of scientific and methodological tools the results of the formative research. The obtained results can be used in the system of postgraduate pedagogical education on courses of improvement of qualification of teachers of physical education, in shaping the content of training programmes for physical education for students in 8th – 9th grade; in the preparation of textbooks on the theory and methodology of physical education; in the process of professional training of students of physical education. Feature of effective education of physical qualities is the formation of the motivation and interest of pupils in basic education to their physical development and physical training. It is motivation is the basis of personal choice students elective course in the conditions dprofiling training targeted for physical development and physical fitness.

Adolescence is one of the most auspicious periods in the development of motor abilities of students. It is in adolescence is the physiological basis for increased strength, increased speed of muscle contraction, the ability to static stresses.

Key words: preprofile training, elective courses, physical quality.

Стаття надійшла до редакції 13.04.2015 р.

Прийнято до друку 14.05.2015 р.

Рецензент – д.п.н., проф. Караман О. Л.

УДК 37.013.42-053.6+316.6

Н. А. Литвинова

ОЦІНКА ЯКОСТІ ПРОФІЛАКТИЧНО-ВИХОВНОЇ РОБОТИ ШКОЛИ ЩОДО ПОПЕРЕДЖЕННЯ НАРКОТИЧНОЇ ПОВЕДІНКИ ПІДЛІТКІВ ГРУПИ РИЗИКУ ЗА ПОВЕДІНКОВИМ КРИТЕРІЄМ

Луганська область посідає сьоме місце в Україні за кількістю наркозалежних. За даними колегії облдержадміністрації «Про першочергові заходи щодо попередження поширення наркоманії в Луганській області», на 2012 рік 0,2% населення в Луганській області – наркозалежні, 75% з них становить молодь [2]. Проте через високу

латентність цього явища поза увагою залишається в десять разів більше наркоспоживачів.

Проблему наркоманії вивчають достатньо активно, у більш сучасних дослідженнях наведено основні теоретичні підходи до профілактики наркоманії в освітніх закладах різних рівнів акредитації: С. Архипова, І. Зверева, Г. Золотова, А. Капська, Г. Майборода, М. Окаринський, Н. Пихтіна, С. Толстоухова, О. Удалова, С. Харченко, С. Шишкунов, І. Шишова.

Діагностика стану наркоманії серед учнів підліткового віку та здійснення її профілактики в загальноосвітніх навчальних закладах I – III ступенів надала нам можливість окреслити проблему, визначити стратегічні й тактичні уявлення про експериментальну роботу. Соціально-педагогічну роботу експериментального характеру було проведено на базі загальноосвітніх закладів I – III ступенів міста Старобільськ, смт Білокуракине Луганської області. Дослідження охоплювало 160 осіб групи ризику – учні середніх загальноосвітніх шкіл 7 – 8 класів; 64 педагоги; 160 батьків учнів групи ризику.

Тож, проведемо аналіз ефективності профілактично-виховної роботи школи щодо попередження наркотичної поведінки підлітків групи ризику за поведінковим критерієм. Нам дуже важливо було виявити ступінь відповідності дій і вчинків підлітків групи ризику вимогам здорового способу життя, яке ставлення сформувалося в учасників експерименту до самої системи профілактики, як сприймався весь комплекс дій, застосований щодо них. Проаналізуємо зафіксовані результати в таблиці 1 і зробимо висновки.

Таблиця 1

**Результати дослідження рівня
поведінкових реакцій до й після експерименту**

№	Варіанти відповіді	Кількість відповідей у %			
		На констату- вальному етапі		Наприкінці формувального етапу	
		КГ	ЕГ	КГ	ЕГ
Як найчастіше Ви проводите вільний час?					
1	З друзями	5,3%	18%	14%	25%
2	Відвідую мережу Інтернет	1,8%	8,7%	82%	52%
3	У клубах, на дискотеці	3,2%	4,5%	5,3%	40,1%
4	Спортивні секції, гуртки за інтересами	7,2%	3,7%	7,2%	43%
6	Маю захоплення	3,8%	8,6%	4,5%	30%
Якщо людина вживає наркотики?					
1	Нормально, тому що іноді можна дозволити собі розслабитися подібним чином	3,6%	3,3%	3,8%	0%
2	Ненормально, тому що за цим слідує залежність від наркотиків	12%	3,3%	11%	16,6%
3	Людину чекає повна деградація особистості	8,8%	9,5%	7,2%	11%

4	Небезпечно, тому що незабаром призведе до смерті	52%	2,4%	0,3%	53,3%
5	Шкодить здоров'ю	9,6%	8,6%	9%	12%
6	Відіб'ється на потомстві	4%	4,3%	5%	4,3%
7	Може штовхнути на злочин	4%	3,8%	4%	2,8%
8	Це особиста справа кожного	3,2%	2,4%	7%	0%
9	Це привабливо й сучасно	2,8%	2,4%	2,7%	0%
<i>Як Ви вчинити, дізнавшись, що хтось з ваших друзів вживає наркотики?</i>					
1	Спробую переконати не робити цього	52,3%	48%	50%	72%
2	Повідомлю дорослому, якому довіряю	9,5%	20%	12%	20%
3	Припиню спілкуватися	38,2%	32%	38%	8%
<i>Як часто Ви обговорюєте проблему наркоманії в колі друзів, знайомих?</i>					
1	Ніколи	72%	58,1%	68%	12%
2	Іноді	28%	38,1%	30%	52%
3	Часто	0%	3,8%	2%	36%

Уважно аналізуючи повторні діагностичні результати, доходимо таких висновків, що відсутність змістовного дозвілля є важливим чинником ризику ранньої наркотизації. Переважна більшість контрольної групи відає перевагу неорганізованому проведенню вільного часу: із захопленням відвідують локальну мережу, клубні заклади, проводять вільний час з друзями. Раніше ми з'ясували, що небезпечним місцем для отримання наркотичного досвіду є вечірки, дискотеки в молодіжних клубах. Тому учасники КГ знаходяться в підвищених умовах ризику і їхні поведінкові реакції в критичних ситуаціях не змінилися. Наочно ми бачимо, що до експерименту підлітки знаходились однаково на критичному рівні адаптивної поведінки, після експерименту підлітки ЕГ намагаються лише змістовно проводити вільний час, почали віддавати перевагу «живому» спілкуванню з однолітками. А це є прямим доказом ефективності впроваджуваної системи профілактики за III критерієм.

Далі, після експерименту, підлітки ЕГ продемонстрували високий рівень негативного ставлення до наркотичних речовин у колі свого спілкування, у них сформоване ставлення до власного здоров'я як до особистої та соціальної цінності. Покращився результат і ще за однією характеристикою: учасники ЕГ зацікавилися поширенням знань про здоровий спосіб життя серед своїх однолітків.

Підтвердженням усвідомлення власної ролі в процесі антинаркотичного руху є бажання брати участь у різних профілактичних заходах щодо ризикованої поведінки учнівської молоді. По завершенні експерименту учасники ЕГ усе частіше почали обговорювати проблему наркоманії в колі друзів. Отже, покращений результат засвідчує успішність нашої роботи.

До даних таблиці 1 ми застосували критерій Фішера ϕ^* (див. табл. 2) [1, с. 22].

Результати розрахунків (таблиця 2) свідчать про статистично незначущу різницю між контрольною та експериментальною групою на

констатувальному етапі експерименту на рівні 0,05 (за всіма параметрами, крім відвідування мережі Інтернет). На формувальному етапі ми отримали значущі відмінності за більшістю показників.

Таблиця 2

**Дослідження рівня поведінкових реакцій до і після експерименту:
порівняння часток контрольної та експериментальної групи за
критерієм Фішера ϕ^***

	КГ та ЕГ на констатувальному етапі	КГ та ЕГ на формувальному етапі
<i>Як найчастіше Ви проводите вільний час?</i>		
З друзями	0,775	1,771*
Відвідую мережу Інтернет	4,136*	3,269*
В клубах, на дискотеці	0,665	0,280
Спортивні секції, гуртки за інтересами	0,025	2,105*
Маю захоплення	0,782	1,361
<i>Як Ви вчинити, дізнавшись, що хтось з ваших друзів вживає наркотики?</i>		
Спробую переконати не робити цього	0,919	2,879*
Повідомлю дорослому, якому довіряю	0,180	1,389
Припиню спілкуватися	1,389	4,771*
<i>Як часто Ви обговорюєте проблему наркоманії в колі друзів, знайомих?</i>		
Ніколи	3,151*	2,854*
Іноді	2,300*	7,784*
Часто	4,192*	6,340*

Примітка. Критичне значення критерію Фішера ϕ^* ($p=0,05$) дорівнює 1,64. Символ * показує, що емпіричне значення критерію вище за критичне.

Для перевірки рівня ефективності антинаркотичної профілактичної роботи школи після експерименту ми порівняли відповіді респондентів. Нам було важливо дізнатися, які форми й методи профілактичної роботи сподобались, були цікавими, знайшли емоційний відгук, а які – ні. Для цього ми запропонували такі запитання: 1. «За допомогою яких заходів можна захистити підлітка від уживання наркотиків?» 2. «Обговорювали Ви в школі питання про наркотики впродовж останнього навчального року?» 3. «Як Ви оцінюєте заходи з профілактики наркоманії, що проводяться в школі?» Результати наведені в таблиці 3.

Таблиця 3

**Рівень ефективності антинаркотичної
профілактичної роботи школи**

Питання та варіанти відповіді	Кількість відповідей у %			
	На констату- вальному етапі		Наприкінці формувального етапу	
	КГ	ЕГ	КГ	ЕГ
<i>За допомогою яких заходів можна захистити підлітка від уживання наркотиків?</i>				
жодних	9,1	10,2	30	3
проведення виховної роботи, уроків з профілактики наркоманії	54,4	50	56,2	72
демонстрація наочних матеріалів, пізнавальних, наукових і художніх фільмів	81,3	63,6	53,4	81
надання допомоги в скрутну хвилину	33,8	30,6	32	40
посилення покарання	22,7	22,7	20,7	25,7
<i>Обговорювали Ви в школі питання про наркотики впродовж останнього навчального року?</i>				
ні	15,6	16,2	10	0
так, на уроках про наркотики й наслідки їх уживання	67,2	62,5	62,2	63,5
так, через рольові ігри, тренінгові заняття	4,5	3,2	15,5	72
так, через бесіди й дискусії в групі	12,5	11,7	13	40
так, через зустрічі з лікарями, співробітниками правоохоронних органів	22,7	21,8	32	30,3
так, через ознайомлення з брошурами, листівками	25	23,7	27,3	80
так, іншим шляхом	0	0	0	12,3
<i>Як Ви оцінюєте заходи з профілактики наркоманії, проведені в школі?</i>				
Відмінно	59	62,5	60	92
Добре	31,8	31,3	17,9	8
Задовільно	9,2	6,2	22,1	0

Підрахування результатів показало, що на констатувальному етапі нашого дослідження в учасників КГ і ЕГ були приблизно однакові уявлення про заходи, за допомогою яких можна знизити ризик схильності до вживання наркотичних речовин. Після завершення експериментальної роботи продовжує посідати перше рангове місце за ефективністю в КГ і ЕГ наочна профілактична робота: демонстрація наочних матеріалів, пізнавальних, наукових та художніх фільмів, конкурси плакатів. На другому місці – проведення виховної роботи, уроків з профілактики наркоманії. Третє рангове місце посідає дружня підтримка, емпатійне ставлення до оточуючих. Варіанти відповідей за четвертою й п'ятою позицією в учасників КГ і ЕГ не збігаються. У КГ 30% підлітків демонструють розчарування в профілактичній роботі, вони

не вірять у допомогу жодного заходу. Й останнє рангове місце підлітки КГ відвели карним заходам. Відповідно в експериментальній групі лише 3% учасників піддають сумнівам силу профілактичних дій.

Порівняння результатів опитування щодо ефективності профілактичних заходів в експериментальній та контрольній групах показало, що переважна більшість – 97% – підлітків ЕГ шляхом «прищеплення» когнітивних і поведінкових навичок озброєні способами запобігання негативному соціальному тиску. Отже, систематичне закріплення антинаркотичних знань, досвіду сприяло отриманню позитивних результатів.

На початку нашого дослідження ми виявили, що найпоширенішою формою антинаркотичної роботи в школі був урок, провідною тактикою якого було залякування. А під час експерименту особливу зацікавленість викликали розроблені й запропоновані нами нові методи й форми роботи, як-от: соціально-психологічні тренінги та рольові ігри, що передбачали надання учням об'єктивних сучасних знань про наркотичну поведінку, викоренення певних стереотипів щодо вживання наркотичних речовин сприяли осмислено сприймати віяння наркокультури й обирати найбільш безпечні моделі поведінки для себе. Також внесок у підвищення грамотності підлітків у цьому питанні внесло виготовлення й поширення стіннівок, буклетів та іншої наочної агітації. Позитивне ставлення підлітків до всіх форм і методів профілактики наркотичної поведінки, їх активна участь у їх впровадженні показали високий та достатній рівні критерію ставлення до профілактики вживання наркотичних речовин.

На діагностичному етапі констатувального експерименту нами було виявлено протиріччя між об'єктивним станом практики профілактики наркотичної поведінки в школі й суб'єктивним ставленням учнів до свого навчального закладу. Після експерименту результати за всіма показниками значно змінилися. Підтвердженням цієї думки є додаткові дані нашого опитування.

На запропоноване питання: «Як Ви оцінюєте заходи з профілактики наркоманії, що проводяться в школі?» ми отримали такі відповіді: «відмінно» – на констатувальному етапі – КГ – 59% і ЕГ – 62,5%; наприкінці формувального – КГ – 60% і ЕГ – 92%), «добре» – (на констатувальному етапі – КГ – 31,8% і ЕГ – 31,3%; наприкінці формувального – КГ – 17,9% і ЕГ – 8%), «задовільно» – (на констатувальному етапі – КГ – 9,2% і ЕГ – 6,2%; наприкінці формувального – КГ – 22,1% і ЕГ – 0%). Такі різні оцінки свідчать про явні переваги здійсненої профілактичної роботи в ЕГ.

Отже, мету досягнуто – у підлітків експериментальної групи сформовано стійкі установки на здоровий спосіб життя. За цей час ми змогли сформувані в неповнолітніх групи ризику особистісний і соціальний імунітет до негативного впливу наркогенної інформації і

простимулювати їхню власну активність у протидії негативним чинникам мікросередовища.

До даних таблиці 2 ми застосували критерій Фішера ϕ^* (див. табл. 4).

Таблиця 4

	КГ та ЕГ на констатувальному етапі	КГ та ЕГ на формуальному етапі
<i>За допомогою яких заходів можна захистити підлітка від уживання наркотиків?</i>		
Жодних	0,398	5,126*
проведення виховної роботи, уроки з профілактики наркоманії	0,941	2,094*
демонстрація наочних матеріалів, пізнавальних, наукових та художніх фільмів	4,283*	3,796*
надання допомоги в скрутну хвилину	2,645*	1,055
посилення покарання	0	0,443
<i>Обговорювали Ви в школі питання про наркотики впродовж останнього навчального року?</i>		
Ні	0,175	4,067*
так, на уроках про наркотики й наслідки їх уживання	1,052	0,170
так, через рольові ігри, тренінгові заняття	0,724	7,692*
так, через бесіди і дискусії в групі	0,262	3,992*
так, через зустрічі з лікарями, співробітниками правоохоронних органів	0,231	0,232
так, через ознайомлення з брошурами, листівками	0,324	7,045*
так, іншим шляхом	0	4,529*
<i>Як Ви оцінюєте заходи з профілактики наркоманії, що проводяться в школі?</i>		
Відмінно	0,766	5,030*
Добре	0,115	1,897*
Задовільно	1,208	6,186*

Примітка. Критичне значення критерію Фішера ϕ^* ($p=0,05$) дорівнює 1,64. Символ * показує, що емпіричне значення критерію вище за критичне.

Результати розрахунків (таблиця 4) свідчать про статистично незначущу різницю між контрольною та експериментальною групою на констатувальному етапі експерименту на рівні 0,05 за всіма показниками. На формуальному етапі ми отримали значущі відмінності за більшістю показників.

Проведений аналіз отриманих експериментальних результатів підтвердив позитивну динаміку та конструктивність змін у процесі організації соціально-педагогічної профілактики вживання наркотичних речовин підлітками групи ризику за поведінковим критерієм, а саме:

можна говорити про ефективність інтеграції знань та навичок підлітків у певний поведінковий акт, учасники експериментальної групи продемонстрували високий ступінь відповідності дій та вчинків вимогам здорового способу життя. Абсолютна більшість учнів групи ризику, які брали участь в експерименті, виявили високий рівень соціальної адаптації. Результати опитування показали, що обрані й розроблені нами нові форми роботи, поєднані в цю систему, мають високу ефективність, вони викликали в підлітків зацікавленість та бажання брати участь у різних просвітницьких заходах щодо здорового способу життя.

Здійснене соціально-педагогічне дослідження не вичерпує всіх аспектів порушеної проблеми. Перспектива подальшого наукового пошуку полягає в аналізі ефективності системи соціально-педагогічної профілактики вживання наркотичних речовин серед інших суб'єктів профілактики.

Список використаної літератури

- 1. Адаменко Е. В.** Математические методы в педагогике и психологии / Е. В. Адаменко. – Луганск : Альма-матер, 2008. – 90 с.
- 2. Кудряшова Е.** 75% наркоманов в Луганской области – молодежь [Електронний ресурс] / Е. Кудряшова // сайт «Cxid.info». URL. – Режим доступу : <http://cxid.info/83458.html> (дата звернення: 25.05. 2011),
- 3. Кузьмина Н. В.** Методы системного педагогического исследования / Н. В. Кузьмина. – Л. : Изд-во ЛГУ, 1980. – 172 с.
- 4. Методологічні засади педагогічного дослідження : монографія / Є. М. Хриков, О. В. Адаменко, В. С. Курило та ін. ; за заг. ред. В. С. Курила, Є. М. Хрикова ; Держ. закл. «Луган. нац. ун-т імені Тараса Шевченка». – Луганськ : Вид-во ДЗ «ЛНУ імені Тараса Шевченка», 2013. – 248 с.**

Литвинова Н. А. Оцінка якості профілактично-виховної роботи школи щодо попередження наркотичної поведінки підлітків групи ризику за поведінковим критерієм

У статті доведено ефективність соціально-педагогічної профілактики вживання наркотичних речовин підлітками групи ризику за поведінковим критерієм. Відповідно, автором подається аналіз експериментально отриманих показників та рівнів поведінкового критерію розробленої системи. Значна увага приділяється наступним показникам: інтеграція знань та навичок підлітків групи ризику у певний поведінковий акт, високий ступінь відповідності дій та вчинків вимогам здорового способу життя, високий рівень соціальної адаптації. обрані й розроблені нові форми роботи, викликали в підлітків зацікавленість та бажання брати участь у різних просвітницьких заходах щодо здорового способу життя.

Ключові слова: поведінковий критерій, показники, рівні, підлітки групи ризику.

Литвинова Н. А. Оценка качества профилактико-воспитательной работы школы по предупреждению наркотического поведения подростков группы риска в соответствии поведенческого критерия

В статье доказана эффективность социально-педагогической профилактики употребления наркотических веществ подростками группы риска в соответствии с поведенческим критерием. Соответственно, автором предоставляется анализ экспериментально полученных показателей и уровней поведенческого критерия разработанной системы. Значительное внимание уделяется следующим показателям: интеграция знаний и навыков подростков группы риска в определенный поведенческий акт, высокая степень соответствия действий и поступков требованиям здорового образа жизни, высокий уровень социальной адаптации. выбранные и разработанные новые формы работы, вызвали у подростков интерес и желание участвовать в различных просветительских мероприятиях по здоровому образу жизни.

Ключевые слова: поведенческий критерий, показатели, уровни, подростки группы риска.

Litvinova N. Assessment of Quality of Preventive and Educational Work of the School to Prevent Teen Drug-Risk Behavior by Behavioral Criteria

The article proves the effectiveness of social and educational prevention of drug use by teenagers at risk for behavioral criteria. Diagnosis of the state of drug use among adolescent students and implementation of prevention in schools – III degrees gave us an opportunity to define the problem, identify strategic and tactical picture of the experimental work. Accordingly, the author analyzes served experimentally obtained parameters and levels of behavioral criteria developed system. Much attention is given to the following parameters: the integration of knowledge and skills of adolescents at risk of a behavioral act, a high degree of compliance of the actions and requirements of a healthy lifestyle, a high level of social adaptation. elected and we have developed new forms of work with high efficiency, they caused a teen interest and willingness to participate in various educational activities on a healthy lifestyle.

Realized socio-pedagogical research does not cover all aspects of the problems raised. The prospect of further scientific research is to analyze the efficiency of social and educational prevention of drug use among the subjects of prevention.

Key words: behavioral criteria, indicators, levels, adolescents at risk

Стаття надійшла до редакції 25.04.2015 р.
Прийнято до друку 14.05.2015 р.
Рецензент – д.п.н., проф. Харченко С. Я.

УДК 37.035.6(091)(477)''1920-1930''

О. І. Мальцева

ОСОБЛИВОСТІ ГРОМАДЯНСЬКОГО ВИХОВАННЯ В ШКОЛАХ УРСР (20 – 30-ті роки XX століття)

Одним з важливих завдань, які повинна виконувати школа на сучасному етапі є здійснення громадянського виховання школярів. Адже основні риси громадянина закладаються в дитячому, підлітковому та юнацькому віці.

Громадянське виховання – це формування громадянськості як інтегративної якості особистості, яка дає можливість людині відчувати себе юридично, соціально, морально й політично дієздатною. Громадянськість – усвідомлення кожним громадянином своїх прав і обов'язків щодо держави, суспільства; почуття відповідальності за їх становище [1, с. 75].

Основоположником теорії громадянського виховання вважають німецького педагога Г. Кершенштейнера (1854 – 1932). Його реформаторські ідеї дали значний імпульс для розвитку уявлень про громадянське виховання в європейській педагогіці на початку XX століття.

Серед вітчизняних педагогів розробкою теорії та втіленням у практику ідей громадянського виховання займалися: В. Антонович, М. Драгоманов, М. Грушевський, Б. Грінченко, А. Макаренко, В. Сухомлинський. На сучасному етапі ця проблема є предметом досліджень Д. Дорошенка, П. Ігнатенка, І. Кучинської, В. Москалець, С. Савченка, В. Поплужного, П. Щербаня та інших.

Мета нашої статті – проаналізувати яким змістом наповнювалася ідея громадянського виховання в школах УРСР періоду 20 – 30-х років XX століття та за допомогою яких форм і методів вона втілювалася у виховну практику.

Українські науковці 20-х р. XX ст. розглядали громадянське виховання як суспільно-соціальне явище і підкреслювали залежність його цілей від суспільного устрою. Цілі виховання, що визначаються ідеалом людини, на думку українських педагогів, для нового суспільства мотивуються вихованням громадянина комуністичного суспільства, що визначається інтернаціонально-патріотичними якостями. Методологічною основою виховання громадянина стала марксистсько-ленінська теорія [2].

Одним з найбільш важливих напрямків громадянського виховання в цей період, на думку керівників радянської освіти, була антирелігійна пропаганда. Атеїзм, що пропагували більшовики, негативно сприймався поколіннями, які виховувались на ідеях православ'я. Простіше було переконати дітей та молодь, зробивши з них «хрестоносців» нового ладу.

Антирелігійна пропаганда червоною лінією проходила через усі навчальні програми, убиваючи атеїзм у дитячі голови. Мали місце випадки, коли в підручниках з літератури в класичних творах викидали всі слова і, навіть, цілі речення, де мова йшла про релігію та церкву.

В антирелігійному напрямкові своєї діяльності школи спиралися на дитячі гуртки «Молодих безвірників». У 1929 році, за даними з Луганщини, такі товариства діяли в школах Луганська, Краснодона, Олександрівки, Довжанки, Ровеньок та Кадіївки. Подібна ситуація спостерігалася і в інших регіонах республіки.

У першу чергу, осередки молодих атеїстів виникали в промислових центрах та на рудниках. Складніше було створювати їх на селі, де традиції православ'я трималися на міцному фундаменті сільського консерватизму. Доволі часто траплялися випадки, коли сільські вчителі в школі проводили бесіди на антирелігійні теми, виконуючи свої зобов'язання перед державною владою, а поза шкільними стінами відвідували церковні служби, дотримувалися релігійних свят, тримали вдома ікони тощо.

С. Сірополко у своїй роботі «Історія освіти в Україні» говорить про потік антирелігійної літератури, що поширювався серед дітей та підлітків. У В покажчику «Антирелігійна література» список книг, що було видано в Україні в 1925 – 1928 роках, зайняв 175 сторінок [3, с. 692].

За підтримки Народного Комісаріату Освіти України в загальноосвітніх школах була проведена кампанія за перенесення вихідного дня з неділі на інший день тижня, щоб діти не мали змоги ходити до церкви, та проведення шкільних занять у релігійні свята. Як результат, недільні та святкові служби стали втрачати елемент святковості, і спочатку діти, а потім і дорослі все рідше відвідували їх. Під впливом шкільної антирелігійної агітації учні створювали в себе вдома куточки Леніна. Спочатку портрети більшовицького вождя висіли поряд з іконами, а з часом майже зовсім витіснили їх.

Початок 20-х років для України ознаменувався тяжкою економічною кризою. Обсяг продукції, порівняно з довоєнним періодом, скоротився майже в дев'ять разів, сільське господарство давало одну четверту частину довоєнної продукції. Жертвами голоду за 1921–1923 роки стало півтора мільйона громадян. У містах панувало безробіття, лютували епідемії.

З метою швидкого зростання народного господарства країни більшовицький уряд узяв курс на індустріалізацію промисловості та колективізацію сільського господарства. Спроба впровадити в 1921 році нову економічну політику завершилася в 1927–1929 роках її нищівною критикою з боку Й. Сталіна та його оточення й поверненням до більшовицьких форм господарювання.

У квітні 1929 року було прийнято план першої п'ятирічки. Завдання, що були поставлені перед нею, були практично нездійсненими.

Серед форм активізації роботи трудящих використовувався вплив на них з боку школи, і не лише безпосередньо через бесіди та лекції, але й опосередковано через учнів.

У квітні 1930 року в Москві відбулася конференція, що підвела підсумки виконання соціалістичної угоди піонерів України з піонерами Москви й Ленінграда. Серед головних гасел цієї угоди: «Допомогти батькам виконати п'ятирічку за чотири роки». Задля досягнення цієї мети діти укладали з батьками соціалістичні угоди про участь у виконанні промфінпланів.

Аналогічна робота проводилася серед за допомогою учнів і на селі. Перед сільською школою правлячий більшовицький клас поставив завдання взяти активну участь у реорганізації сільського господарства, і його виконання потрібно було починати з популяризації нових ідей серед батьків, опосередковано через їх дітей.

Школярі, у першу чергу, агітували батьків за вступ до колективу, допомагали опрацьовувати плани колективного господарювання, приймали активну участь у підготовці сільсько-господарського реманенту, очищенні зерна, допомагали зібрати шкідників, засадити громадські садки, організувати суспільні птахівничі станції тощо.

Г. Ващенко у своїй роботі «Український ренесанс ХХ століття» наводить уривок з рапорта українських піонерів про їх участь у першій п'ятирічці VIII з'їзду ЛКСМУ (цей документ, зі слів Григорія Григоровича, пізніше був знищений більшовиками).

До своїх здобутків піонери відносять таке: «Ми склали 55 000 соціальних угод з батьками за першість у роботі. У цехах піонерські пости сурмили тривогу про зрив промфінплану, про брак. За рік ми завербували до ударницьких лав 100 000 батьків. ...Ми агітували поруч з комсомольцями за комуні. артіль, союзи, втягуючи до них батьків. **...Брали участь у боротьбі за хліб, виявляючи лишки**» (Вид. авт.). На 3-й рік п'ятирічки вони брали на себе, серед інших, і такі зобов'язання: «...завербувати до лав ударників на заводах, фабриках, радгоспах та колгоспах 300 000 чоловік. Скласти з батьками 325 000 соціалістичних угод на краще виконання 3-го року п'ятирічки. ...Реалізувати на 600 000 карбованців серед дітей позику п'ятирічки за 4 роки, завербувати силами дітей 750 000 дорослих передплатників. ...Організувати 2 500 червоних валок із хлібом та зібрати 275 000 мішків» [4, с. 386].

Даючи оцінку цьому документові, Г. Ващенко називає його «жахливим», а його загальний тон характеризує як «нахабно самовпевнений». За його змістом криється активна участь дітей у процесі розкуркулювання селян, доносах на батьків, процесі вивезення останнього хлібу з України [Там само, с. 387].

У 30-х роках ХХ століття радянський уряд намагався запровадити цілу низку нововведень стосовно організації роботи в сільському господарстві, які дуже негативно сприймалися селянами й потребували роз'яснення їх суті та доцільності. Для реалізації цього завдання

використовувалися діти, з якими попередньо вчителі проводили бесіди на відповідні теми. Так, школа через посередництво дітей проводила агітаційну та роз'яснювальну роботу серед дорослого населення: знайомили з положенням про єдиний сільськогосподарський податок, про пільги для покращення сільського господарства та збільшення його прибутковості, про пільги надані урядом колгоспникам, тощо. Доводилося також агітувати за розширення посівних площ озимих та організовувати їх охорону, доказувати необхідність вирощування нетрадиційних для окремих регіонів сортів овочів.

Усі ці факти свідчать про те, яку активну громадську позицію займали діти у 20 – 30-х роках XX століття. Безумовно, цей їх емоційний запал укупі з активною практичною діяльністю не могли не знайти відображення в їхніх родинях.

Але, необхідно вказати й на недоліки цього явища. Інтереси держави було поставлено вище інтересів сім'ї; прикладом для наслідування всіх радянських піонерів, виховним ідеалом став Павлик Морозов із с. Герасимівка на Уралі.

Нову тенденцію у взаєминах батьків та дітей цього періоду чудово відображає гумореска Юрія Вухналя «Прекрасні барометри», яка була опублікована журналом «Друг дітей» у 1929 році. У творі йшлося про двох хлопців, один з яких написав у дитячу стінгазету замітку про свого батька-п'яницю, а другий – на свого батька подав до товариського суду за святкування Різдва [5].

У квітні 1934 року Нарком освіти В. Затонський надіслав до ЦК КП(б)У доповідну записку «Про стан масово-політичної роботи серед учнів», у якій йшлося про прояви антирадянських настроїв серед учнів. Однією з найголовніших причин цього явища було названо вплив на дітей їх батьків з числа «класово-ворожих елементів» (кулаків, непманів, служителів релігійного культу, колишніх білогвардійців). Школі рекомендувалося проводити роботу по лінії відриву дітей з-під їх впливу та протиставлення дітей своїм батькам.

У доповідній записці до ЦК КП(б)У та ЦК ЛКСМУ від 27 квітня 1930 року, у якій повідомлялося про стан піонерорганізації на селі, наводилися факти, що свідчили про негативне ставлення частини батьків до участі їхніх дітей у піонерзагонах. Зі свідчень самих батьків, причини такого ставлення криються в тому, що вони хотіли, щоб їх діти вирости аполітичними, і тому підтримували старих учителів, що вважали «діло школи – виховати людину, викликати в дитячій душі гуманні почуття, м'якість, огиду до всякого насильства». Найхарактернішою ж рисою радянської школи було класове виховання.

Серед інших причин негативного ставлення батьків до піонерії: низьке матеріальне становище більшості українських родин і як наслідок – їх сподівання на допомогу дітей, занадто різка антирелігійна пропаганда в піонерзагонах, нерозуміння батьками користі від

перебування дітей у цій організації. З особливою неохотою давали батьки згоду на вступ до піонерської організації дівчат.

Наступне завдання, яке поставила держава перед своїми маленькими громадянами – це педагогізація населення та пропаганда ідей культурної революції, що означало боротьбу зі старим побутом, алкоголізмом, неписьменністю тощо.

Завдяки вдало організованій пропаганді санітарно-гігієнічних знань серед школярів загальноосвітні школи України зробили величезний внесок у впровадження «нового побуту» в родини. Діти вимагали від батьків купити для них окремі рушники та зубні щітки. Завдяки їх зусиллям «уже чимало сімей учнів не їдять з одної миски, не втираються одним рушником, не сплять покотом» [6, с. 97].

Поширення санітарно-гігієнічних знань серед населення було настільки актуальним життєвим питанням, що для його вирішення проводилися загальнореспубліканські заходи. У плані проведення п'ятиденки жовтент, що мала проходити 10 – 15 вересня 1930 року по всіх школах республіки, третій день мав стати Днем боротьби за оздоровлення дітей, покращення та перебудову їх побуту. Під час нього діти звітувалися перед дорослими про те, що вони роблять для оздоровлення побуту, скільки організовано куточків жовтент у сім'ї, у чому знаходить відображення боротьба за режим у родині, що змогли зробити жовтента для впорядкування свого дворику-саду, що було зроблено для боротьби з алкоголізмом.

Революція 1917-го року й голод та економічна розруха в країні, що слідували за нею, призвели до того, що сотні тисяч дорослих людей залишилися неграмотними. Тому перед робітниками освіти стояло завдання якомога швидше ліквідувати неграмотність населення. Але, з одного боку, не вистачало вчителів, а з іншого – багато людей, особливо жінки, відмовлялися вчитися.

Школа розпочала цю нелегку роботу, активно залучаючи до неї дітей, батьків. У деяких школах з учнів створювалися гуртки ліквідації неписьменності серед батьків.

Одна з типових ситуацій цього історичного періоду – діти вчать в школі, а мати неписьменна. Школа розпочинає кампанію за відвідування дорослими лікнепів. Діти використовують усі можливі методи – ласку, благання й навіть сльози. Уже через місяць такої «обробки» мати активно відвідує школу [7, с. 12].

Восени 1928 року учні харківських шкіл провели культпохід під гаслом: «Культура дорослим!», у якому взяли участь і найбільш активні батьки. Учасники цього заходу відвідували житлові кооперативи й приватні будинки з метою виявити неписьменних і вмовляти їх відвідувати школи лікнепу [8, с. 33].

Чимало було зроблено школярами і в напрямкові політичної пропаганди серед дорослого населення. Так, наприклад, під час перевиборів до міських та селищних рад учні через виступи на

батьківських зборах, індивідуальні вмовляння вдома тощо забезпечували присутність дорослого населення на виборах.

Таким чином, зробивши ставку на підростаюче покоління, радянська педагогіка 20 – 30-х років XX століття вже через якісь десять-двадцять років отримала результат у якості нового покоління громадян, що активно підтримували комуністичну владу. Практика 20 – 30-х років показує, що «перевиховувати» в потрібному руслі можна й доросле населення, використовуючи в ролі «вихователів» дітей. Цей досвід можна використовувати в сучасних українських школах для виховання громадян відданих своїй Батьківщині. У свою чергу, підготувати таких «агітаторів» можуть дитячі та юнацькі організації за умови їх всебічної підтримки з боку держави.

Список використаної літератури

1. Гончаренко С. Український педагогічний словник / С. Гончаренко. – К. : Либідь, 1997. – 376 с. **2. Кучинська І.** Особливості розвитку громадянського виховання в Україні у 1920-1933рр / І. Кучинська. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу <http://www.ukrlit.vn.ua/article1/1776.html> –Загол. з екрану. – Мова укр. **3. Сірополко С.** Історія освіти в Україні / С. Сірополко. – К. : Наук. думка, 2001. – 912 с. **4. Ващенко Г.** Український ренесанс XX століття / Г. Ващенко // Маловідомі першоджерела української педагогіки (друга половина XIX – XX ст) : хрестоматія / упоряд. : Л. Д. Березівська та ін. – К. : Наук. світ, 2003. – С. 377 – 391. **5. Вухналь Ю.** Прекрасні барометри / Ю. Вухналь // Друг дітей. – 1929. – № 2-3. – С. 6 – 7. **6. Тарасевич Н.** Громадсько-корисна праця в школі (З практики Успенської опорної школи) / Н. Тарасевич, М. Посух // Рад. шк. – 1929. – № 4-5. – С. 97–99. **7. Гурарий** Пионеры и семья / Гурарий // Друг детей. – 1925. – № 6. – С. 11 – 12. **8. Культпохід** // Друг дітей. – 1928. – № 9. – С. 33.

Мальцева О. І. Особливості громадянського виховання в школах УРСР (20 – 30-ті роки XX століття)

У статті на основі аналізу наукових праць, архівних матеріалів та періодичних видань, проаналізовано зміст, форми та методи громадянського виховання у школах УРСР в 20 – 30-х роках XX століття.

Встановлено, що під громадянським вихованням радянські педагоги розуміли виховання громадян відданих марксистсько-ленінській ідеології, які б ставили інтереси держави вище за власні чи сімейні. Цей напрямок виховання реалізовувався через залучення школярів до загальнодержавних кампаній: антирелігійної пропаганди, боротьби з алкоголізмом та за новий побут, колективізації та індустріалізації, ліквідації неписьменності серед дорослого населення тощо. Зробивши ставку на підростаюче покоління, радянська педагогіка 20 – 30-х років XX століття вже через якісь десять-двадцять років отримала результат у якості нового покоління громадян, що активно

підтримували комуністичну владу і «перевиховували» в потрібному руслі доросле населення.

Ключові слова: громадянське виховання, громадянськість, школа, комуністичне виховання.

Мальцева О. И. Особенности гражданского воспитания в школах СССР (20 - 30-е годы XX века)

В статье на основе анализа научных работ, архивных материалов и периодических изданий, проанализировано содержание, формы и методы гражданского воспитания в школах СССР в 20 – 30-х годах XX века.

Установлено, что под гражданским воспитанием советские педагоги понимали воспитание граждан преданных марксистско-ленинской идеологии, которые ставили интересы государства выше собственных или семейных. Это направление воспитания реализовывался через привлечение школьников к общегосударственным кампаниям: антирелигиозной пропаганде, борьбе с алкоголизмом и за новый быт, коллективизации и индустриализации, ликвидации неграмотности среди взрослого населения и тому подобное. Сделав ставку на подрастающее поколение, советская педагогика 20 – 30-х годов XX века уже через какие-то десять-двадцать лет получила результат в качестве нового поколения граждан, активно поддерживающих коммунистическую власть и «перевоспитывающих» в нужном русле взрослое население.

Ключевые слова: гражданское воспитание, гражданственность, школа, коммунистическое воспитание.

Mal'tseva O. I. Features of Civic Education in Schools USSR (20 - 30 Years of the Twentieth Century)

On the basis of analysis of scientific publications, archival materials, periodicals, analyzes the content, forms and methods of civic education in schools USSR in 20 – 30 years of the twentieth century.

Civic education – is the formation of citizenship as an integrative personality that enables a person to feel legally, socially, morally and politically viable. Citizenship – every citizen awareness of their rights and responsibilities to the state and society; sense of responsibility for their situation.

Ukrainian scientists 20s XX century consider civic education as a social and social phenomenon and emphasized the dependence of the goals of social order. The objectives of education determined the ideal man, according to Ukrainian educators for a new society motivated by raising citizen of communist society, defined internationally patriotic qualities. The methodological basis of education of the citizens was the Marxist-Leninist theory.

This area of education implemented by engaging students to national campaigns: anti-religious propaganda struggle with alcoholism and for a new

life, collectivization and industrialization, literacy among adults like. Betting on the younger generation, Soviet pedagogy 20 – 30 years of the twentieth century within some ten or twenty years got the result in a new generation of citizens who actively supported the communist regime and "re-education" track adults.

Key words: civic education, citizenship, school, communist education.

Стаття надійшла до редакції 20.04.2015 р.

Прийнято до друку 14.05.2015 р.

Рецензент – д.п.н., проф. Ваховський Л. Ц.

УДК 370.1+371.49

Т. Г. Роганова

ПРАВОВА СОЦІАЛІЗАЦІЯ ОСОБИСТОСТІ ЯК ПРОЦЕС ФОРМУВАННЯ ПРАВОВОЇ КУЛЬТУРИ

Україна, обравши для себе шлях розвитку та становлення дійсно суверенної і незалежної держави, далі формує державні інституції, місцеве самоврядування, систему національного права. У Конституції України, визначено Україну як суверенну, незалежну, демократичну, соціальну, правову державу. Основоположними принципами такої держави об'єктивно мають бути верховенство права, першочергова соціальна цінність прав і свобод людини і громадянина. Своєрідним регулятором цивілізаційних стосунків у суспільстві та міжнародному спілкуванні є правова культура суспільства, соціальних груп і конкретної особи. Правова культура складається під впливом духовної культури особистості, вона базується на ідеях гармонійності, цілісності сучасного світу, єдності природного, соціального і духовного середовища та культурно-історичних традицій суспільства.

Метою даною даної статті є розкриття сутності правової соціалізації особистості як процесу формування її правової культури.

Формування правової культури українського суспільства є найважливішим завданням сьогодення. Проблема формування правової культури досліджували філософи, правознавці, педагоги: В. Головченко [1], В. Оксамитний [2], М. Подберезький [3], Р. Сербін [4], О. Скакун [5], А. Скуратівський [6], С. Сливка [7], М. Цвік [8], М. Щербань [9] та ін. У працях цих науковців розроблено теоретико-методологічні й емпірико-практичні проблеми формування правової культури як суспільства в цілому, так і його окремих соціальних груп.

У науковій літературі відзначається складність дослідження проблеми формування правової культури, що зумовлене неоднозначністю та багатогранністю цього поняття. Водночас ні в кого з дослідників не викликає заперечення те, що правова культура є феноменом, який утворився на ґрунті синтезу права та культури.

Унаслідок цього дослідження правової культури потребує аналізу цих базових категорій, що визначають явища, завдяки взаємодії яких виникає цей суспільний феномен. Відповідно до цього намітилися два основні підходи до трактування цього поняття: правовий і культурологічний та, відповідно, два розуміння сутності цього суспільно-правового явища. У межах правового підходу поняття правової культури трактується з точки зору права, тобто право є провідним компонентом, а культура підпорядкованим.

У юридичній науці панує думка про те, що вивчення правової культури суспільства потребує аналізу його правового життя «під певним кутом зору».

У юридичній літературі перші визначення правової культури орієнтувалися на суб'єктивні інтелектуальні елементи: рівень знання та розуміння права тощо (С. Алексєєв, О. Лукашева та ін.). У межах правового підходу поняття «правова культура» використовується для характеристики всієї правової матерії. Аналізуючи структуру правової культури, А. Піголкін вирізняє такі її компоненти: правові ідеї, правові норми й інститути, правові вчинки, правові установи. Відповідно до цього вирізняють чотири стани культури: ідеолого-психічний; нормативний, що фіксується сукупністю норм права; поведінковий, який указує на характер правових дій; об'єктивований, що закріплює результати правової діяльності.

Так, американський учений Дж. Белл визначає правову культуру як «специфічний шлях (way), завдяки якому цінності, практика та концепції інтегруються в дії правових інститутів та в тлумачення правових текстів» [10]. У контексті цього дослідження правова культура розглядається як продукт правової соціалізації особистості.

Правова соціалізація є невід'ємною складовою загальної соціалізації особистості. Таким чином, правову соціалізацію можна визначити як перманентний процес залучення людини до правовідносин, формування в неї правосвідомості та правомірної поведінки.

Варто також погодитися з В. Головченком і О. Потьомкіним, які розглядають правову соціалізацію як «... процес, завдяки якому люди вчаться думати і вести себе відповідно до засвоєння та активного відтворення соціально-правового досвіду, набутого в умовах спілкування з іншими людьми і суспільством в цілому, а також різних видів суспільно-правової дійсності» [11, с. 103]. Усі чинники, що впливають на формування правосвідомості особистості та її правомірної поведінки, поділяються на об'єктивні та суб'єктивні. До об'єктивних належать такі, що не мають своєю безпосередньою метою формування правової культури, проте тим чи іншим чином здійснюють вплив на процес правової соціалізації. На процес правової соціалізації особистості впливають соціально-економічна та соціально-політична ситуація в країні, рівень добробуту населення, характер політичного режиму, особливості національної культури тощо. Суб'єктивний чинник

утілюється в діяльності, яка має своєю метою формування правосвідомості та правомірної поведінки. Суб'єктивний чинник, насамперед, утілюється в правовому формуванні. Правове формування слід визначити як процес цілеспрямованого та систематичного впливу на правосвідомість людини з метою вироблення в неї стереотипів правомірної поведінки, відповідних даній правовій системі. Цілеспрямованість та систематичність є тими елементами, що вирізняють правове формування із загального процесу правової соціалізації.

Правове формування ґрунтується на двох взаємопов'язаних компонентах: раціональному й емоційному. Раціональний компонент правового формування втілюється в правовій освіті та правопросвітницькій діяльності. Через правову освіту громадяни отримують системне уявлення про право, що дозволяє їм оцінювати свої та чужі вчинки з правової позиції. Правова освіта в цивілізованих суспільствах є невід'ємною складовою всіх щаблів загальної системи освіти. Вона починається ще в дошкільних закладах, де дітей ознайомлюють з елементарними правилами поведінки в суспільстві (наприклад, правилами дорожнього руху). У середній школі основи правових знань учні здобувають через загальні та спеціальні суспільствознавчі дисципліни. У системі середньої освіти України різні аспекти правових знань містять історія України, де є питання, присвячені конституційному будівництву, розробці та прийняттю інших фундаментальних законодавчих і підзаконних актів та практики їх реалізації. У вищій школі обсяг правових знань значно розширюється і набуває системнішого характеру. Різні аспекти правового знання студенти здобувають також під час вивчення інших курсів гуманітарних та професійно-орієнтованих дисциплін. Раціональний компонент правового формування втілюється в життя також через правопросвітницьку діяльність, що проводять різні установи гуманітарного профілю (зокрема й бібліотеки), засоби масової інформації та громадські об'єднання, які організують цикли лекцій з правової тематики, виступи правознавців перед населенням, юридичні консультації, друкують статті з питань правових відносин у газетах та журналах, створюють теле- та радіопрограми правовиховної спрямованості.

Правопросвітницька діяльність є великим підґрунтям правової освіти, проте, не може підмінити її, оскільки вона, зазвичай, має фрагментарніше наповнення та, відповідно, менш системний характер. Емоційний компонент формування правової культури виявляється у створенні відповідної морально-психологічної атмосфери, яка має сприяти формуванню правосвідомості громадян, закріпленню норм права в внутрішній структурі індивідів. Емоційний компонент втілюється у життя через різні ритуали (наприклад, урочисте вручення молодим людям паспортів громадянина України, що має закріпити в їх свідомості

відчуття причетності до національної політичної та правової системи); заохочення правомірної діяльності через подяки та нагороди; святкування Дня незалежності України та Дня Конституції України; святкування ювілеїв видатних правозахисників, чий спосіб життя пропонується громадянам для наслідування.

Практика довела, що найбільший ефект правового формування особистості досягається в тому разі, коли його раціональний та емоційний компоненти органічно поєднуються один з одним. Універсальним показником ефективності правового формування є адекватна до норм національного та міжнародного права поведінка громадян. Одним з найважливіших завдань правового формування є виправлення деформацій правосвідомості окремих осіб [12, с. 215]. Деформація правосвідомості особи здатна нанести шкоду правовому регулюванню суспільних відносин, призвести до порушення прав і свобод людини, що підриває віру в правовий порядок. Навіть коли такі прояви не спричиняють юридичної або моральної відповідальності, то це призводить до правового нігілізму.

Таким чином, головний результат процесу правової соціалізації полягає у формуванні правової культури. Результативність правової соціалізації визначається кореляцією між дією об'єктивних чинників цього процесу та правовим формуванням (суб'єктивним чинником), а також здатністю суб'єктів формування органічно поєднувати раціональні й емоційні чинники правовиховної діяльності. Найважливішими завданнями в процесі правового формування є виправлення деформацій правосвідомості окремих осіб, подолання правового нігілізму. Головним критерієм ефективності правового формування є відповідність правової свідомості та правової поведінки особистості діючим у суспільстві нормам права.

Сучасні реалії в українському суспільстві обумовлюють потребу в поглибленому дослідженні сутності правової культури як компонента духовної культури суспільства, групи, особистості, висвітлення впливу теоретико-методологічного потенціалу суспільства, соціальної практики у правовиховному процесі. У відповідності з цим визначається значення рівня правової культури як показника правового прогресу, цивілізованості суспільства взагалі, держави і окремої особи зокрема. Правова культура студентства формується на базі принципів права, спрямованих на торжество істини, справедливості, рівності, свободи в суспільстві. Визначено зміст правовиховної роботи як цілеспрямованої і відповідальної системної діяльності та впливу на свідомість студентства з метою виховання і формування компетентної особи на ґрунті сучасних соціально-правових реалій, правової культури та духовності, розуміння прав, свобод і обов'язків людини як основного суб'єкта сучасного права, здатного до активної правової діяльності. У дисертації викладено бачення правовиховного процесу в єдності правової соціалізації,

правового навчання, правового виховання, правового розвитку студентства.

Список використаної літератури

- 1. Головченко В.** Особливості формування правової культури молоді / В. Головченко // Право України. – 2004. – №10. – С. 120 – 123.
- 2. Оксамытний В. В.** Правовое воспитание – важный фактор формирования социально активной личности / В. В. Оксамытний. – К. : Наук. думка, 1979. – 327 с.
- 3. Подберезський М. К.** Формування правової культури студентів вищих педагогічних навчальних закладів : автореф. дис. канд. пед. наук / М. К. Подберезський ; Академія пед. наук України. Ін-т педагогіки і психології проф. освіти. – К., 1997. – 37 с.
- 4. Сербин Р. А.** Правова культура – важливий фактор розбудови державності: автореф. ... канд. юр. наук / Р. А. Сербин, Нац. академія внутрішніх справ України. – К., 2003. – 15 с.
- 5. Скакун О. Ф.** Юридическая деонтология: учебник / О. Ф. Скакун. – Х. : Эспада, 2002. – 504 с.
- 6. Скуратівський А. В.** Формування та розвиток правової культури в українському суспільстві: автореф. дис. канд. юрид. наук / А. В. Скуратівський, Нац. акад. внутрішніх справ України. – К., 2004. – 16 с.
- 7. Сливка С. С.** Юридична деонтологія: підручник / С. С. Сливка. – К. : Атіка, 2001. – 304 с.
- 8. Цвік М. В.** Сучасне праворозуміння – методологічна основа правової науки / М. В. Цвік // Методологічні проблеми правової науки : Теорія та історія культури (філософські й культурологічні виміри) матеріали міжнар. наук. конф., Харків, 13-14 грудня 2002 р. / упоряд. М. І. Панов, Ю. М. Грошевий. – Х. : Право, 2002. – С. 124 – 132.
- 9. Щербань М. П.** Формування правової культури студентів вищих аграрних закладів I-II рівнів акредитації: автореф. дис. ... канд. пед. наук / М. П. Щербань ; Ін-т вищої освіти Академії пед. наук України. – К., 2005. – 20 с.
- 10. Bell J.** English Law and French Law – Not so Different? / J. Bell // Current Legal Problems. – 1995. – Vol. 48. – Part 2. – P. 80 – 101.
- 11. Головченко В.** Правові механізми формування правосвідомості студентів / В. Головченко, А. Потьомкін // Право України. – 2006. – №9. – С. 100 – 103.
- 12. Правова культура в умовах становлення громадянського суспільства : монографія / за ред. Ю. П. Битяка.** – Х. : Право, 2007. – 248 с.

Роганова Т. Г. Правова соціалізація особистості як процес формування правової культури

У статті розкриваються сутність процесу правової соціалізації, показані його рівні, об'єктивні й суб'єктивні чинники, розкриваються раціональний та емоційний компоненти. Доводиться, що результатом правової соціалізації особистості є формування її правової культури.

Ключові слова: правова культура особистості, правова соціалізація, правосвідомість.

Роганова Т. Г. Правовая социализация личности как процесс формирования правовой культуры

В статье раскрываются сущность процесса правовой социализации, показаны его уровни, объективные и субъективные факторы, раскрыты рациональный и эмоциональный компоненты процесса формирования правовой культуры, доказано, что результатом правовой социализации личности является формирование правовой культуры; правовую социализацию можно определить как перманентный процесс вовлечения человека в правоотношения, формирование у него правосознания и соответственно правомерного поведения.

Ключевые слова: правовая культура, правовая социализация, правосознание.

Roganova T. Legal Socialization as a Process of Formation of Legal Culture

The article reveals the essence of the process of legal socialization, shows its levels, the objective and subjective factors disclosed rational and emotional components of the process of formation of legal culture, it proved that. the result of the legal personality socialization is the formation of the legal culture; Legal socialization can be defined as a permanent process of involvement in human relationship, the formation of a sense of justice and accordingly lawful behavior. Legal formuvannya rruntuetsya on dvoh vzaemopov'yazanih components: ratsionalnomu emotsiynomu minutes. Ratsionalny legal component formuvannya vtilyuetsya in pravoviy osviti that pravoprosvitnitskiy diyalnosti. Emotsiyny component vtilyuetsya have Zhittya rizni through the ritual; zaohochennya pravomirnoї diyalnosti podyaki through that pile up; svyatkuvannya

Key words: legal culture, legal socialization, legal consciousness.

Стаття надійшла до редакції 18.04.2015 р.

Прийнято до друку 14.05.2015 р.

Рецензент – д.п.н., проф. Роганова М. В.

УДК [373.5.016:54]:[504+17.022.1]

С. В. Роман

**СИСТЕМА ЦІННОСТЕЙ УЧНІВСЬКОЇ МОЛОДІ,
ЇЇ КОРЕКЦІЯ ЗАСОБАМИ ХІМІЧНОЇ ОСВІТИ**

Для забезпечення стабільності існування цінностей у професійно-педагогічній сфері необхідна науково обґрунтована побудова системи формування аксіологічних начал особистості, що спирається на методологічні основи *педагогічної аксіології*. В основі педагогічної

аксіології лежить розуміння й утвердження цінностей людського життя, навчання і виховання, педагогічної діяльності й освіти загалом.

Об'єктом дослідження педагогічної аксіології є цінності, які треба формувати у вихованців [1, с. 21], з урахуванням сучасних філософсько-гуманітарних підходів до осмислення феномена цінностей як специфічних векторів культури. При цьому *цінність* розглядається як багатоаспектне явище, що визначається соціальними обставинами, які мають чітко заданий культурний смисл і заключають позитивну або негативну оцінку світу в широкому значенні. Цінність – це психопедагогічне утворення, в якому присутнє безпосереднє або (що найчастіше) опосередковане ставлення людини до світу, до інших людей, до себе (див. таблицю) [2, с. 208]. Це ставлення є результатом особливого суб'єктивно-соціального за своєю природою ціннісного акту, складниками якого виступають власне суб'єкт оцінки, оцінюваний об'єкт, рефлексія з приводу оцінки та її реалізації. Оскільки людина знаходиться в стані цілеспрямованої активності, то кожна галузь її взаємодії з навколишнім світом так чи інакше підлягає ціннісному освоєнню. Сукупність різноманітних ставлень людини до світу й самої себе, що породжуються вітальними потребами й модифікуються системою символів і засобів культури, утворює системно-ієрархічну психічну структуру – *аксіосферу*, або світ цінностей.

**Ціннісне й антиціннісне ставлення особистості
до світу, до людей, до себе**

Об'єкти ставлення (цінності)	Ціннісне ставлення (показники особистісного росту)	Антиціннісне ставлення (показники особистісного регресу)
<i>Ставлення до світу</i>		
Сім'я	Повага до сімейних традицій, гордість за свій рід, своє прізвище	Соціальна безгрунтовність, ігнорування відповідальності за продовження життя
Вітчизна	Громадянськість, патріотизм	Обивательство, соціальне утриманство
Земля	Любов до природи, дбайливе відношення до її багатств	Споживацьке відношення до природи та її багатств
Мир	Миролюбність і неприйняття насилля	Мілітаризм
Праця	Працелюбність, прагнення до творчості	Лінощі
Культура	Інтелігентність	Безкультур'я, хамство, вандалізм
Знання	Допитливість	Неосвіченість (неуцтво)
<i>Ставлення до інших людей</i>		
Людина – як Я сама	Гуманність	Жорстокість

Людина – як не <i>Я</i> (альтер-Его)	Альтруїзм	Егоїзм
Людина – не така, як <i>Я</i> (Інакша)	Толерантність	Ксенофобія, націоналізм, расизм

Ставлення до себе

<i>Я</i> -тілесне	Піклування про власне здоров'я, бажання вести здоровий спосіб життя	Пристрасть до шкідливих звичок, негативізм у ставленні до власного здоров'я
<i>Я</i> -душевне	Самоприйняття і душевне здоров'я	Недовіра до своєї самості, комплекс неповноцінності
<i>Я</i> -духовне	Свобода – самостійність, самовизначення, самореалізація	Несвобода особистості, перетворення її на «соціального пішака»

Ціннісні орієнтації, виступаючи центральним поняттям педагогічної аксіології, є однією з головних, «глобальних» характеристик особистості, а їхній розвиток – основним завданням гуманістичної педагогіки й важливим шляхом розвитку суспільства [3, с. 42]. Під *ціннісними орієнтаціями* розуміються «стандарти», що детермінують ставлення особистості до природи, суспільства й самої себе, тобто цінність виступає як певний поведінковий орієнтир, що актуально (стосовно до цього стану особистості й цих обставин життєдіяльності) представляє мету її активності [4, с. 22].

На думку А. Кір'якової, змістовна сторона ціннісного орієнтування на сьогодні значною мірою ігнорує пріоритет загальнолюдських цінностей у реальній шкільній практиці, а способи передачі вчителем ціннісного відношення до світу «в готовому вигляді» перешкоджають розгортанню процесу сходження самої особистості вихованця до цінностей шляхом від абстрактного до конкретного. Через це система цінностей суспільства, загальнолюдської культури залишається для більшості школярів на абстрактному, нейтральному для особистості рівні [5, с. 112]. Саме тому сутність процесу орієнтації школярів у світі цінностей слід розуміти як самостійне, адекватне провідним цінностям суспільства прямування особистості.

У відсутності чітких моральних орієнтирів ціннісні орієнтації молоді розвиваються переважно хаотично. Підтвердженням є висновки ряду досліджень соціологічного і психологічного характеру, які свідчать, що в ціннісній свідомості молоді можна виділити такі характеристики: 1) амбівалентність, комбінація протилежних оцінювань; 2) нестабільність, мінливість; 3) еkleктичність, поєднання елементів різних цінностей; 4) «приниженість» ідеалів, домінування прагматичних настанов; 5) орієнтація на гедоністичні цінності, одержання насолоди («кайфу»); 6) перевага інструментальних цінностей над термінальними [6 – 11].

Динаміка сьогодення, яка характеризується суперечливістю внутрішніх впливів політичних, економічних, культурних і власне освітянських чинників [12, с. 13 – 14], зумовлює духовний кризовий стан українського суспільства. Окремо відзначимо *екологічну кризу*, що набула планетарного масштабу й становить такий стан взаємовідносин між людиною і природою, коли соціально-економічний розвиток суспільства не відповідає еколого-ресурсним можливостям біосфери (держава, регіон) та створюється реальна загроза руйнування традиційної системи життєзабезпечення. Екологічна криза, безумовно, пов'язана з кризою духовності, оскільки «духовність (...) невіддільна від почуття людиною єдності з Природою, Світом, Всесвітом, від прагнення до вищих цінностей та ідеалу Смислу, Істини, Добра й Краси. Саме втрата духовності і сенсу життя належить до числа найбільш глибоких факторів спостережуваного сьогодні розпаду суспільства в цілому і багатьох індивідуальних людських особистостей», – наголошують С. Гончаренко і Ю. Мальований [13, с. 31].

Сьогодні знання, не осяяні моральністю, духовністю, що не пройшли крізь призму еколого-гуманістичних цінностей, можуть принести непоправну шкоду людству. Розгляд причин екологічної кризи і шляхів виходу з неї передбачає, наряду з традиційними біологічними, географічними і соціально-філософськими аспектами, і *хімічний підхід*. Він ґрунтується на тому, що основою процесів життєдіяльності, як і основою змін хімічного складу навколишнього середовища, є перетворення речовин. Отже, для опису екологічних систем і управління ними в умовах зростаючого повстання цих систем проти діяльності людини необхідне знання хімічних механізмів взаємодії між людиною, середовищем її існування й окремими екологічними підсистемами.

Засвоєння *хімічної культури* (культури повсюдної хімічно безпечної діяльності) стає чинником виживання в реальних умовах екологічних ризиків, оскільки останні мають переважно хімічний характер. Саме тому хімічна культура має розглядатися як невід'ємна складова екологічної культури, а розуміння в діалектичній єдності користі та шкоди продуктів хімічного виробництва й промислових хімічних процесів повинне стати безпосередньою основою формування життєвої компетенції учнів, їхньої ціннісної орієнтації засобами хімії як навчального предмета.

Розглядаючи життя та діяльність людини як вічні гуманістичні цінності, безпека яких повинна бути забезпечена загальними зусиллями на всіх рівнях, констатуємо необхідність нагальної актуалізації в змісті шкільної хімічної освіти додаткового поняття-цінності «*хімічна безпека*», оскільки в сучасному матеріалізованому світі кожна людина має від народження справу переважно з синтетичними продуктами. Хімічна безпека – це стан захищеності людини, соціуму і природного середовища від шкідливого впливу хімічно небезпечних речовин [14]. І від того, наскільки людина вміє з ними поводитись, залежить усе її життя, життя

оточення та прийдешніх поколінь. Усе, що ми зараз іменуємо екологічними і техногенними проблемами, є наслідком низької функціональної освіченості й відсутності культури використання необхідних людству синтетичних, штучних і природних речовин та матеріалів. А тому важливо, аби в процесі хімічної освіти учні усвідомили, що хімічна безпека – також одна з найважливіших аксіологічних категорій буття в системі сучасних гуманістичних цінностей, а хімічна освіченість і хімічна культура нині визначають безпечність життєдіяльності людини [15].

Отже, серед стратегічних пріоритетів формування цінностей учнів у процесі хімічної освіти має бути чітка аксіологічна визначеність цього процесу, адже смисл взаємовідносин людини і природи можна досягнути, виходячи з проблеми цінностей. Екологічні цінності молодого покоління можуть формуватися тільки на основі глибинного, духовно-ціннісного осягнення суті природи. До *системи ціннісних координат*, які забезпечують екологічно виправдане ціннісне ставлення вихованців до природи, повинні входити такі положення:

- найвищою й абсолютною цінністю буття є не людина, а природа – творець і оберіг життя, яка створила найрозвиненішу його форму – людину;
- природа – це самоцінний суб'єкт взаємодії; цілісна, активна, діяльнісна і варіативна сила буття, яка виявляється в життєтворчості, це життя в усіх іпостасях його вияву – фізичних і духовних;
- природа – «колиска життя», людина – найдосконаліша «дитина» в ній, найбільша надія природи;
- відчуття виразності природи (будь-якого об'єкта, явища, істоти) є відчуттям цінності життя, унікальності кожної форми його прояву; лише зрозумівши цінність життя й власну духовно-особистісну значущість у цьому світі, людина здатна зрозуміти цінність інших форм буття в природі й цінність життя загалом;
- ставлення до природи є ставленням до самого себе, адже не лише людина живе в природі, а й природа живе в людині;
- кожний фрагмент природи, його нормальне існування в цілісному біосферному організмі є своєрідним гарантом подальшої долі людського роду;
- збереження природи – це збереження свого життя зокрема і життя як неперевершеного феномена Всесвіту загалом;
- природа має виняткову вітальну цінність не лише завдяки утилітарній цінності, а й через широкий спектр інших цінностей (*історичну, патріотичну, релігійну, естетичну, етичну, символічну, духовну, еталонну, музейну, наукову, освітню, виховну, екологічну, а також цінності існування, спадщини, свободи, натхнення, захисту від різних хвороб*) і породження відповідних до них моральних норм: збереження життя, сприяння його розвитку – добро; байдуже,

безпідставне знищення життя – зло; найкращий важіль морального самоконтролю в момент неминучості знищення життя – совість; найкращий вияв моральності стосовно природи – альтруїзм (безкорисливе співчуття, здатність до самообмеження в ім'я природи, відмова від володіння і привласнення абсолютного права на інше життя [16, с. 28 – 31; 17, с. 116, 121 – 123; 18, с. 22; 19, с. 174 – 177].

Зазначена система ціннісних координат, своєю чергою, визначає перехід від інформаційно-директивної (традиційної) моделі формування екологічних цінностей у процесі шкільної хімічної освіти, що надає пріоритетності передачі знань, до гуманістичної моделі, орієнтованої на особистісний розвиток учнів. У *гуманістичній моделі* формування екологічних цінностей:

- природа розглядається не як об'єкт впливу, а як суб'єкт спілкування;
- етика відповідальності включає не тільки відповідальне відношення до навколишнього середовища в теперішній час, але й відповідальність за стан довкілля для прийдешніх поколінь (поважання прав майбутніх поколінь на повноцінне довкілля);
- умови, у яких здійснюється освітній процес, сприяють прояву особистісних якостей, активізації мислення, соціальній активності і адаптації (створюється гуманістичне освітнє середовище – середовище для побудови власного *Я* учня);
- умови, що визначають екоетично виправдану поведінку, визначаються не системою табу, а ґрунтуються на мотивації учнів, яка обумовлена емоційно-чуттєвим переживанням природи (мотивація розглядається як фактор, що здатний зробити екологічні проблеми особистісно значущими для учнів);
- збалансовано використовуються різні канали передачі інформації через включення різних форм навчальної діяльності [20, с. 3].

Ефективній аксіологізації й екологізації шкільної хімічної освіти сприятимуть також *головні положення гуманітаризованого світогляду*:

1. Закономірності, установлені в процесі дослідження неживої речовини, дуже важливі для вдосконалення техніки, і їх потрібно поглиблювати, але використовувати лише для оцінки явищ і розкриття механізмів, які діють у неживій природі, що має наукове обґрунтування й підтверджується багатовіковою практикою. Механічне перенесення таких закономірностей на живу природу без урахування її особливостей створило основу для формування технократичного світогляду і відкрило шлях екологічній кризі.

2. У процесі вивчення живої речовини ті її особливості, завдяки яким підтримується життєдіяльність організмів, слід виділяти як головні, а ті, що є спільними з неживою речовиною, вважати другорядними.

3. У живій речовині діють лише її властиві закономірності, наприклад, клітинна організація, молекулярна дисиметрія, зменшення ентропії, передача спадкових властивостей тощо. Вони виявилися

найбільш чутливими до забруднення хімічними речовинами техногенного походження, які спотворюють життєдіяльність організмів у біосфері або ж спричиняють передчасне їх перетворення в неживу речовину.

4. Усі технічні рішення під час утручання в природні процеси, особливо в галузі технічної хімії, не можна вводити в дію без екологічної експертизи як найближчих, так і віддалених результатів такого втручання.

5. Удосконалення освітнього стандарту з хімії як одна з форм сприяння розвитку технічної хімії, що потрібне сучасному суспільству, має виходити з головного положення – не нашкодь і допоможи біосфері [21, с. 48 – 49].

Останнім часом поширюється тенденція до вироблення особистістю власної ціннісної системи на основі ціннісного релятивізму. Водночас учитель за родом своєї діяльності має виховувати підрастаюче покоління в дусі орієнтації на нетлінні норми, принципи та цінності, що непідвладні часу. У зв'язку з цим особливої актуальності набуває визначення *засадничих* (базових) гуманістичних цінностей, які мають високу ступінь універсалізації, тобто підтримуються переважною більшістю суспільства. Визначаючи *перелік* засадничих цінностей, які можливо формувати й корегувати засобами шкільної хімічної освіти, ми виходили з таких міркувань:

- означені цінності повинні бути адекватними змісту педагогічної діяльності – мати формуючий, перетворювальний характер; відповідати принципам етики, добра, людяності, моральності; мати суспільну й особистісну значущість; забезпечувати стійке позитивне ставлення особистості до оточуючої дійсності;

- до переліку таких цінностей слід включити насамперед саму людину й ті сфери життєдіяльності, у яких вона самоутверджується як особистість, а також набуває загальнолюдських і національних цінностей.

З урахуванням зазначеного вище, до базового переліку нами включено такі цінності й ціннісні орієнтації:

- людина, її «Я», людство, суспільство, природа, біосфера, Земля, Всесвіт;

- життя, сенс життя, здоров'я (духовно-моральне і фізичне), здоровий спосіб життя, безпека життєдіяльності (екохімічна безпека), благополучна екологія як умова життя;

- гуманність, гідність, самообмеження, людські відносини (людяність, цінність спілкування, взаєморозуміння, взаємоповага, співробітництво та ін.);

- морально-ціннісне ставлення до природи і людей, позитивна індивідуальна екологічна відповідальність, екоцентрична екологічна свідомість, збереження природи і довкілля для прийдешніх генерацій;

- цінності науки, наукових знань, процесу пізнання, наукової діяльності, істина, наукова картина світу, науковий і технічний прогрес;
- культурні цінності (цінності творів культури, цінність мови, звичаїв, традицій та ін.);
- внутрішня свобода, цінності вільного вибору (самовизначення, саморозвиток, самореалізація, самостійне і критичне мислення, самоконтроль та ін.) і творчої діяльності, умови для вільного і творчого саморозвитку;
- *ціннісні орієнтації*: пізнання й визнання законів природи в морально-ціннісних відносинах у системі «людина – природа», позитивна групова й суспільна екологічна відповідальність, екологічна вихованість, цілісність і якість екологізованого життєвого середовища людини, здоровий спосіб життя, здоров'я населення, раціональне природокористування, обмеження споживання, практична участь у відродженні порушеної рівноваги між людиною і природою, піклування про природні умови існування прийдешніх генерацій.

Засвоєння такої системи цінностей допоможе підліткові опанувати науку про життя в гармонії з природою, самим собою й іншими людьми.

Представлена система цінностей стане в подальших наших дослідженнях методологічним орієнтиром для науково-теоретичного обґрунтування й побудови педагогічної системи професійної підготовки майбутніх учителів хімії до формування еколого-гуманістичних цінностей у школярів.

Список використаної літератури

- 1. Гончаренко** Семен. Український педагогічний словник / Семен Гончаренко. – К. : Либідь, 1997. – 376 с. **2. Караковский В.** Школа практического гуманизма как институт мировоззренческого самоопределения нового поколения / В. Караковский, Д. Григорьев // Народное образование. – 2007. – № 1. – С. 207 – 216. **3. Грехнёв В. С.** Ценностные основания процессов образования и образованности людей в современном обществе / В. С. Грехнёв // Философия и общество. – 2010. – № 3. – С. 40 – 55. **4. Попов М. І.** Кант та тернисті шляхи аксіології / Микола Попов // Філософська думка. – 2004. – № 5. – С. 14 – 22. **5. Стратегические** цели и аксиологический базис образования в XXI веке // Педагогика. – 2005. – № 10. – С. 110 – 114. **6. Білоусова Н.** Вивчаємо ціннісні орієнтації старшокласників / Н. Білоусова // Рідна школа. – 1997. – № 6. – С. 49 – 50. **7. Ващенко Т.** Діагностика моральних цінностей особистості школярів / Т. Ващенко // Рідна школа. – 1996. – № 2. – С. 24 – 25. **8. Гаженко О. П.** Система цінностей і життєвий стиль студентської молоді / О. П. Гаженко // Практична психологія та соціальна робота. – 2008. – № 12. – С. 54 – 58. **9. Зотова І.** Структура мотивації і ціннісні орієнтації ліцеїстів / І. Зотова // Рідна школа. – 2005. – № 5. – С. 18 – 20. **10. Страцинська І.** Ціннісні орієнтири самовдосконалення людини / І. Страцинська // Директор школи, ліцею, гімназії. – 2008. –

№ 3. – С. 52 – 56. **11. Трухан О.** Психологічний аналіз життєвих цінностей студентів різних професійних напрямків // О. Трухан // Практична психологія та соціальна робота. – 2009. – № 12. – С. 52 – 57. **12. Біла** книга національної освіти України / [Алексєєнко Т. Ф., Аніщенко В. М., Балл Г. О. та ін.] ; за заг. ред. В. Г. Кременя. – К. : Інформ. системи, 2010. – 342 с. **13. Гончаренко С. У.** Педагогічна сутність гуманітаризації шкільної освіти / С. У. Гончаренко, Ю. І. Мальований // Рідна школа. – 1994. – № 10. – С. 30 – 33. **14. Пак М. С.** Проблемы безопасности в непрерывном химическом образовании / М. С. Пак // Хімічна освіта в контексті хімічної безпеки: стан проблеми і перспективи : зб. тез доп. міжнар. наук.-практ. конф. (25 – 26 лют. 2011 р.) / за заг. ред. В. П. Покася, В. С. Толмачової. – К. : НПУ імені М. П. Драгоманова, 2011. – С. 77 – 79. **15. Роман С. В.** Хімічна безпека як лейтмотив гуманізації сучасної хімічної освіти / С. В. Роман // Вісн. Луган. нац. ун-ту імені Тараса Шевченка : Педагогічні науки. – 2012. – № 19(254). – Ч. III. – С. 56 – 68. **16. Борейко В. Е.** Экологическая этика : [краткий курс экологической этики для вузов и старших классов средних общеобразовательных школ] / В. Е. Борейко // Гуманитарный экологический журнал. – 2007. – Т. 9, вып. 2. – С. 22 – 51. **17. Вальковская В. В.** Ценность природы / В. В. Вальковская // Философия и общество. – 1998. – № 6. – С. 103 – 123. **18. Кисельов М.** Гуманістичні засади сучасної екології / М. Кисельов // Філософська думка. – 2000. – № 3. – С. 4 – 23. **19. Тарасенко Г. С.** Естетична цінність природи в системі стратегічних орієнтирів екологічного виховання / Г. С. Тарасенко // Педагогіка і психологія. – 1997. – № 1. – С. 170 – 177. **20. Греханкина Л. Ф.** Формирование ценностных ориентаций школьников / Л. Ф. Греханкина // Школа. – 2003. – № 4. – С. 2 – 7. **21. Бачинський П. П.** Реалізація принципу гуманітаризації в освітньому стандарті з хімії / П. П. Бачинський // Педагогіка і психологія. – 1996. – № 1. – С. 46 – 51.

Роман С. В. Система цінностей учнівської молоді, її корекція засобами хімічної освіти

Для забезпечення стабільності існування цінностей у професійно-педагогічній сфері необхідна науково обґрунтована побудова системи формування аксіологічних начал особистості, що спирається на методологічні основи педагогічної аксіології. Серед стратегічних пріоритетів формування цінностей учнів у процесі хімічної освіти має бути чітка аксіологічна визначеність цього процесу, адже смисл взаємовідносин людини і природи можна досягнути, виходячи з проблеми цінностей. Аналізуються аксіологічні складники системи ціннісних координат, які забезпечують екологічно виправдане ціннісне ставлення школярів до природи та визначають перехід від інформаційно-директивної (традиційної) моделі формування екологічних цінностей у процесі шкільної хімічної освіти, що надає пріоритетності передачі

знань, до гуманістичної моделі, орієнтованої на особистісний розвиток учнів. Визначені перелік засадничих цінностей, які можливо формувати й корегувати засобами шкільної хімічної освіти, та критерії, за якими здійснювався їхній відбір.

Ключові слова: педагогічна аксіологія, формування цінностей і ціннісних орієнтацій еколого-гуманістичного спрямування, шкільна хімічна освіта.

Роман С. В. Система ценностей ученической молодежи, её коррекция средствами химического образования

Для обеспечения стабильности существования ценностей в профессионально-педагогической сфере необходимо научно обоснованное построение системы формирования аксиологических начал личности, которая опирается на методологические основы педагогической аксиологии. Среди стратегических приоритетов формирования ценностей учеников в процессе химического образования должна быть четкая аксиологическая определенность этого процесса, поскольку смысл взаимоотношений человека и природы можно постигнуть, исходя из проблемы ценностей. Анализируются аксиологические составляющие системы ценностных координат, которые обеспечивают экологически оправданное ценностное отношение школьников к природе и определяют переход от информационно-директивной (традиционной) модели формирования экологических ценностей в процессе школьного химического образования, характеризующейся приоритетностью передачи знаний, к гуманистической модели, ориентированной на личностное развитие учеников. Определены перечень основополагающих ценностей, которые можно формировать и корректировать средствами школьного химического образования, и критерии, по которым осуществлялся их отбор.

Ключевые слова: педагогическая аксиология, формирование ценностей и ценностных ориентаций эколого-гуманистической направленности, школьное химическое образование.

Roman S. V. System of Values of Student's Youth, its Correction by Means of Chemical Education

Ensuring stability of existence of values in the professional and pedagogical sphere requires evidence-based creation of system of formation of the axiological beginnings of the personality which leans on methodological bases of a pedagogical axiology. Among strategic priorities of formation of values of pupils in the course of chemical education there has to be an accurate axiological definiteness of this process as the sense of relationship of the person and the nature can be comprehended, proceeding from a problem of values. Axiological components of system of valuable coordinates which provide ecologically justified valuable relation of school students to the nature

are analyzed and define transition from the information and administrative (traditional) model of formation of ecological values in the course of school chemical education which is characterized by priority of transfer of knowledge to the humanistic model focused on personal development of pupils. Are defined the list of fundamental values which it is possible to form and correct means of school chemical education, and criteria by which their selection was carried out. Assimilation of such values in system will help the teenager to seize science about life in harmony with the nature, by itself and other people.

The presented fundamental values will become in our further researches a methodological reference point for scientific-theoretical justification and creation of pedagogical system of vocational training of future teachers of chemistry to formation of ecological and humanistic values at school students.

Key words: pedagogical axiology, formation of values and valuable orientations of an ecological and humanistic orientation, school chemical education.

Стаття надійшла до редакції 18.04.2015 р.

Прийнято до друку 14.05.2015 р.

Рецензент – д.п.н., проф. Харченко С. Я.

УДК 37.018.51:37.013.42

С. А. Силкіна

УРАХУВАННЯ СПЕЦИФІКИ СІЛЬСЬКОЇ ШКОЛИ В ОРГАНІЗАЦІЇ ДІЯЛЬНОСТІ СОЦІАЛЬНОГО ПЕДАГОГА

Стан суспільства та перспективи його розвитку значною мірою визначаються тим, наскільки успішно в країні проходить процес соціалізації та розвитку підростаючого покоління [7]. Нажаль, останнім часом в Україні стрімко зросла кількість дезадаптованих учнів. Особливо гостро проблема відхилень у поведінці підлітків проявляється саме в умовах сільських загальноосвітніх шкіл, що потребує від соціальних педагогів урахування специфіки та особливостей цієї місцевості для ефективної соціально-педагогічної діяльності.

Багато вітчизняних дослідників, як теоретиків так і практиків, присвячували свої наукові доробки проблемі соціально-педагогічної діяльності соціальних педагогів з різними категоріями учнів в умовах сільських шкіл. Так, основні напрями організаційно-методичної роботи та специфіку сільських шкіл розглядала М. Гурьянова [1]; зміст соціально-педагогічної діяльності з різними категоріями учнів на селі досліджували П. Шептенко [10], І. Теліна, А. Сущенко [8]; особливостям діяльності сільських шкіл в сучасних економічних умовах присвятила свої праці Т. Степанова [6].

Нажаль, розроблені сучасними науковцями шляхи та методи щодо соціально-педагогічної роботи з категорією дезадаптованих учнів не завжди на практиці дають позитивний результат. Це пов'язано з тим, що підлітки саме сільської місцевості мають свої специфічні особливості поведінки і потребують спеціально розроблених шляхів попередження цього феномену. Саме тому, *метою* даної статті є розкриття основних аспектів та специфіки соціально-педагогічної діяльності соціального педагога з дезадаптованими учнями в умовах сільської загальноосвітньої школи.

Сільська загальноосвітня школа на всіх етапах розвитку нашого суспільства вносить вагомий внесок в процес виховання і навчання підростаючого покоління. Так, вона відіграє роль фактора, який сприяє створенню та життєдіяльності села, володіє великими можливостями в розвитку народної культури, визначає її культуруутворюючу функцію [8].

Найбільш точно визначення поняттю «сільська школа» дає російська дослідниця М. Гурьянова, вказуючи на те, що сільська школа – це збірне поняття. На її думку, сільська школа виступає «як сукупність різних типів і видів загальноосвітніх установ, розташованих у сільській місцевості, різноманітних по наповнюваності, територіальним розташуванням, соціальному оточенню, національним складам, що прагнуть задовольнити освітні потреби дітей і виконують специфічні завдання загальноосвітньої та трудової підготовки учнів» [2, с. 1092].

Сільська школа має якісні характеристики, які, з одного боку, визначають її стійкість і унікальність, а з іншого, обумовлюють її внутрішню суперечливість. Серед найбільш істотних якісних характеристик сільської школи дослідники виділяють наступні: типову різноманітність, нечисленність, безальтернативність в освітньому просторі, поліфункціональність діяльності сільського педагога, стихійну інтегративність, залежність від місця розташування та соціально-економічного потенціалу території, велику значущість трудового виховання, тісний зв'язок з народними традиціями, постійний соціальний контроль [7].

Розглядаючи специфіку сільської школи можна виділити низку переваг, які слід враховувати соціальному педагогу при побудові ефективної діяльності з різними категоріями учнів. Важливими серед них є те, що:

- дитина не відірвана, а занурена у природне і виробниче середовище;
- педагогічний колектив школи знає родину дитини, підтримує з нею і сільською громадськістю добрі відносини;
- включення школи в традиції села;
- кадрова стабільність в педагогічному колективі школи;
- мала наповнюваність класів, що дозволяє ефективно застосовувати індивідуальний підхід до кожного учня;

- положення єдиного навчального закладу, що в разі збільшує міру відповідальності вчителя за якість наданих освітніх послуг;
- необхідність особистісно-орієнтованої освіти диктується самими умовами шкільного життя;
- більш вагомий суспільний статус, ніж у шкіл, які розташовані у великих містах;
- тісно переплетені професійні та міжособистісні відносини, що визначають специфіку психологічного мікроклімату [3; 4; 5].

У той же час серед проблем сучасних сільських шкіл необхідно вказати застарілу матеріально-технічну базу, слабе кадрове забезпечення, недостатній рівень фінансової забезпеченості, відсутність або недостатній розвиток сучасних комунікацій і транспортних коштів для організації підвозу учнів до школи, низьку якість освіти [8].

Серед особливостей сільської місцевості, що впливають на зміст і організацію соціально-педагогічної діяльності соціального педагога в умовах сільської школи можна виділити наступні:

- менш розвинена мережа культурно-просвітніх закладів;
- у сільській місцевості школи, які більш віддалені одна від одної і культурного центру, мають великий мікрорайон впливу;
- однорідність і доступність виробничої сфери учням;
- своєрідність потреб колективу сільської школи внаслідок їх меншої впорядкованості порівняно з міськими [3; 4].

Сільський соціум є особливим мікросоціум, діючою общиною, що включає в себе сім'ю, сусідство, групи однолітків (формальні та неформальні), різні громадські, державні, релігійні, приватні та виховні організації.

Сьогодні для сільського соціуму характерні значні негативні тенденції. У більш позитивному положенні перебувають села, що знаходяться недалеко від міст (приміські); села, що володіють статусом районного центру, а також села, що знаходяться в безпосередній близькості від районних центрів. Сільські і міські умови життєдіяльності істотно якісно розрізняються своїми соціально-екологічними й соціально-психологічними характеристиками.

Сільське середовище є важливою умовою соціалізації підлітка і характеризується поєднанням різних культур, відсутністю жорстких структур, переважанням неформальних соціальних відносин, широким діапазоном і різноманіттям форм спілкування, складною багаторівневою системою контактів, взаємин дитини з дорослими та іншими дітьми [8].

Шкільна соціалізація пов'язана з тривалістю і обов'язковістю перебування дитини в школі, що перетворює цей етап соціалізації в нормативно-адміністративний (обов'язковий). Саме школа виступає для дитини першою і основною моделлю соціального світу. У підлітковому віці шкільний досвід допомагає освоювати закони, за якими живе дорослий світ (соціальні ролі, міжособистісні відносини тощо).

Сучасна сільська школа гостро потребує підтримки і розвитку системи соціально-психологічного супроводу учнів. Вирішення проблем зі зростання дитячої злочинності, підліткової наркоманії, комп'ютерної залежності і «віртуальної» агресії у дітей, відсутності системи загальнолюдських цінностей у підростаючого покоління (толерантності, вміння спілкуватися, культури) неможливе без професійної роботи профільних фахівців – соціальних педагогів та психологів, а також урахування особливостей сільської місцевості [6].

Специфіка праці та діяльності вчителя і соціального педагога сільської школи визначаються своєрідністю суспільних відносин на селі, укладу життя і виробничої діяльності сільського населення.

Так, на думку І. Теліної та А. Сущенко, специфікою роботи соціального педагога в сільській школі є:

- особливості структури села (невелика кількість, мала густина населення і його стабільність; більша кількість багатодітних і багатополітних сімей; нерозвиненість соціальної інфраструктури, у тому числі недолік установ культури і можливостей проведення сімейного дозвілля, отримання професійної лікувально-профілактичної, соціальної та психолого-педагогічної допомоги);
- соціокультурні особливості сільських жителів (консервативність, стійкість і традиційність мислення; низький освітній та культурний рівень; потреба у відкритих, неформальних, «публічних» відносинах; збереження цілісності національної самосвідомості; орієнтація на моральні підвалини, духовну культуру суспільства);
- спосіб життя сільських жителів;
- багатогранність професійної діяльності (нерозривна робота з учнями та їхніми родинами, організація позаурочної роботи, організація дозвілля та зайнятості вільного часу дітей) [8].

Таким чином, можна зробити висновок, що при плануванні діяльності соціального педагога з дезадаптованими учнями йому необхідно враховувати специфіку сільської місцевості, опиратися на особливості сільських шкіл. Варто відзначити, що діяльність сільського соціального педагога визначається тією роллю, яку він відіграє в житті села, набором вимог, що пред'являються сільською громадою до соціального педагога, особливим механізмом вирішення виховних соціальних проблем, заснованому на традиціях села, умовами життя сільського населення.

Список використаної літератури

- 1. Гурьянова М. П.** Сельская школа и социальная педагогика / Пособие для педагогов. – Мн.: Амалфея, 2000. – 448 с.
- 2. Байбородова Л. В.** Внеурочная деятельность сельских школьников / Л. В. Байбородова // Народное образование. – 2013. – № 1. – С. 227 – 233.
- 3. Вершинин В.** Образ жизни, демография и сельская школа: социокультурный контекст образования / В. Вершинин // Народное образование. –

2005. – № 9. – С. 165 – 172. **4. Павлова В. К.** Пространство культуры сельской школы / В. К. Павлова // Народное образование. – 2010. – № 8. – С. 234 – 238. **5. Петренко А. А.** Процессы модернизации сельских образовательных учреждений: факторы влияния и основные подходы / А. А. Петренко // Инновации в образовании. – 2005. – № 4. – С. 5 – 7. **6. Степанова Т. А.** Социально-педагогические особенности деятельности сельской общеобразовательной школы в новых экономических условиях: автореф. дисс. ... канд. пед. наук / Т. А. Степанова. – М., 2000. – 16 с. **7. Сільська** молодь України: стан, проблеми та шляхи її вирішення: щорічна доповідь Президентів України, Верховній раді України, Кабінету Міністрів України про становище молоді в Україні (за підсумками 2003 р.). – К.: Державний ін-т проблем сім'ї та молоді, 2004. – 266 с. **8. Телина И. А.,** Сущенко А. С. Сельская школа как условие социализации современных подростков / И. А. Телина, А. С. Сущенко // «Достижение вузовской науки» Материалы V Международной научно-практической конференции. – 2013. – С. 63 – 67. **9. Федина В. В.** Особенности адаптации педагогов в сельской школе / В. В. Федина // Известия ПГПУ им. В. Г. Белинского (Общественные науки). – 2012. – №28. – С. 1091 – 1095. **10. Шептенко П. А.** Специфика профессиональной деятельности социального педагога в условиях сельской школы / П. А. Шептенко // Мир науки, культуры, образования. – 2014. – № 5 (48). – С. 99 – 101.

Силкіна С. А. Урахування специфіки сільської школи в організації діяльності соціального педагога

У статті розглядається специфіка роботи соціального педагога з дезадаптованими учнями в умовах сільської школи. На основі аналізу наукових праць вітчизняних учених автор розкриває ряд переваг сільських загальноосвітніх шкіл. Також у статті описані недоліки освітніх закладів, які розташовані у сільській місцевості. Відображені деякі аспекти діяльності соціального педагога з урахуванням специфічних особливостей сільської місцевості, які є ключовими в організації ефективної взаємодії з дезадаптованими учнями.

Ключові слова: дезадаптовані учні, сільська школа, соціальний педагог.

Сылкина С. А. Учитывание специфики сельской школы в организации деятельности социального педагога

В статье рассматривается специфика работы социального педагога с дезадаптированными учащимися в условиях сельской школы. На основе анализа научных работ отечественных ученых автор раскрывает ряд преимуществ сельских общеобразовательных школ. Также в статье описаны недостатки образовательных учреждений, расположенных в сельской местности. Отражены некоторые аспекты деятельности социального педагога с учетом специфических особенностей сельской

местности, которые являются ключевыми в организации эффективного взаимодействия с дезадаптированными учащимися.

Ключевые слова: дезадаптированные ученики, сельская школа, социальный педагог.

Sylkina S. A. Specific Rural School in the Organization of Social Pedagogue

The article deals with the specifics of the social pedagogue of maladjusted students in rural school conditions. Based on the analysis of scientific works of domestic scientists the author reveals several advantages of rural schools. The article describes the deficiencies of educational institutions located in rural areas. Some aspects of social pedagogue to the specific features of rural areas that are key to effective interaction with maladjusted pupils.

Key words: дезадаптированные disciples, selskaya school, social pedagogue.

Стаття надійшла до редакції 06.04.2015 р.

Прийнято до друку 14.05.2015 р.

Рецензент – д.п.н., проф. Харченко С. Я.

УДК 37.014.529

В. І. Степаненко

**ПРОГРАМА ПРОФІЛАКТИКИ АСОЦІАЛЬНОГО ВПЛИВУ
РЕЛІГІЙНИХ КУЛЬТІВ НА ПІДЛІТКІВ
У СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНОМУ СЕРЕДОВИЩІ
ЗАГАЛЬНООСВІТНЬОЇ ШКОЛИ**

Проблема профілактики асоціального впливу релігійних культів на підлітків на сьогоднішній день є актуальною та недостатньо вивченою. Актуальність проблеми обумовлена тим, що релігія, культова практика якої має асоціальну скерованість, призводить до дезадаптації особистості з небезпечними її проявами як для самого підлітка, так і суспільства в цілому [1; 2]. Для попередження асоціального впливу релігійних культів на підлітків доцільним є використання системного підходу до профілактики даного явища, що передбачає здійснення комплексних заходів, використання форм і методів, спрямованих на попередження дезадаптації підлітків, обумовленої асоціальним впливом релігійних культів, та здійснюваних взаємодіючими між собою суб'єктами соціально-педагогічної профілактики. Аналіз сучасних досліджень і публікацій з зазначеної проблеми дає підстави стверджувати, що на сьогодні у вітчизняній соціально-педагогічній науці не розроблені

відповідні соціально-педагогічні теорії, концепції, програми системного профілактичного впливу на підлітків. Враховуючи вищезазначене, нами було розроблено й реалізовано Програму профілактики асоціального впливу релігійних культів на підлітків у соціально-педагогічному середовищі загальноосвітньої школи (далі – Програма). Відповідно, метою статті є розкриття змісту та реалізації даної Програми.

Основною метою та очікуваним результатом Програми стало підвищення адаптаційних можливостей підлітків щодо їх стійкості до асоціального впливу релігійних культів.

Цільова аудиторія: підлітки віком 11-15 років, учні 6-8 класів.

Експериментальна база: Комунальні заклади – «Луганська загальноосвітня школа І-ІІІ ступенів № 16», «Луганська спеціалізована школа І-ІІІ ступенів № 5», «Луганська середня загальноосвітня школа І-ІІІ ступенів № 45», «Луганська середня загальноосвітня школа № 47 – Міжшкільний навчально-виробничий комбінат», Марківська та Бондарівська гімназії Марківської районної державної адміністрації Луганської області, Біловодська гімназія Біловодської районної ради Луганської області.

Програма реалізовувалася протягом двох років та включала в себе комплекс системних занять, вправ, заходів, форм і методів первинної, вторинної, третинної профілактики на всіх її рівнях. Вибір таких часових меж реалізації Програми обумовлений тим, що соціально-психологічні особливості підлітків явища диференціально-особистісні, динамічні. Однак вони відносно стійкі протягом певного відрізка часу. Саме такий час потрібен для корекції соціально-психологічних особливостей, які складають адаптаційний потенціал підлітка щодо стійкості до асоціального впливу релігійних культів, та закріплення сталості сформованих нових показників.

В Програмі використано елементи модулів Соціально-психологічної корекційно-розвивальної програми «Профілактика психологічної маніпуляції і контролю свідомості» О. Мерзлякової та В. Петухова; тренінгові вправи для підлітків І. Вачкова; матеріали методичних розробок Л. Горяної, Н. Конькової В. Мільгром, Л. Панкової, Ю. Таранухи з профілактики екстремізму і тероризму в освітніх закладах; методичні розробки уроків та рекомендації з організації заходів з формування толерантності І. Ігнатової, О. Мальцевої, О. Матвієнко, М. Рожкова; пам'ятки і звернення Н. Володарської, що застерігають від необачливого входження у секти та психокульти; вправи Л. Осьмак з профілактики асоціальних форм самоствердження підлітків; матеріали для роботи з підлітками І. Олейника і В. Сосніна з протидії впливу секти та дій, коли там опинилися близькі; рекомендації для керівників освіти, методичні матеріали для вчителів І. Галицької та І. Метлик з попередження впровадження релігійних об'єднань і культів деструктивної спрямованості у школі та залучення школярів до них та ін.

Основними напрямками реалізації Програми стали сугестивний, особистісний та діяльнісний. Завданнями *сугестивного напрямку* профілактичної роботи з метою зниження рівня схильності підлітків до асоціального впливу релігійних культів та формування адекватного ступеня навіюваності стали: формування у підлітків навичок критичного мислення, прийняття усвідомлених, незалежних та обдуманих рішень в конкретних ситуаціях. Сугестивна напрям реалізовувався шляхом: інформування підлітків з проблеми профілактики асоціального впливу релігійних культів; виховання духу толерантності, вправ і творчих завдань з формування адекватного ступеня навіюваності та корекції схильності до негативного соціального впливу, маніпулювання.

Під час інформування підлітків з проблеми профілактики асоціального впливу релігійних культів зовнішніми і внутрішніми спеціалістами міждисциплінарної команди проведено низку заходів, форм і методів. Зокрема, в рамках Місячника правових знань у лютому 2012-2013 навчального року серед учнів 6-8 класів проведено наступні заходи: години спілкування «Мої права та обов'язки»; класні години «Духовна культура» (відповідальні – класні керівники); виставки наукової, художньої літератури на відповідну тему у шкільних бібліотеках (відповідальні – вчитель правознавства, бібліотекар); зустрічі з представниками правоохоронних органів; усний журнал «Право, честь і обов'язок» (відповідальний – вчитель правознавства); шкільний конкурс малюнків за темою «Права і обов'язки людини і громадянина» (відповідальні – вчитель образотворчого мистецтва, вчитель правознавства); бесіди на тему «Шість складових роботи секти», «Що робити, якщо ваш знайомий потрапив до секти» (відповідальні – психолог, соціальний педагог).

Також в рамках Тижнів правових знань, які проводилися у школах двічі на рік, проведено наступні заходи: міні-лекція «Право на свободу совісті і віросповідання», презентація «Реалізація права на свободу думки і слова, на вільне висловлювання своїх поглядів і переконань»; бесіда «Злочини на ґрунті ненависті» (відповідальний – вчитель правознавства); лекція «Злочини на ґрунті расової, національної чи релігійної ворожнечі» (представники ССД, КМСН); відео-лекція «Наслідки асоціального впливу релігійних культів» (відповідальний – соціальний педагог); доповідь «Фанатизм» (відповідальні – психолог, медична сестра), «Профілактика тероризму і екстремізму» (представники органів юстиції і прокуратури); конкурс плакатів «Складові здоров'я: фізична, соціальна, психічна, духовна» (відповідальні – вчитель образотворчого мистецтва, соціальний педагог); усний журнал «Духовні цінності суспільства» (відповідальний – педагог-організатор).

У листопаді 2012 р. та березні 2013 р. серед батьків учнів 6-8-х класів соціальними педагогами і практичними психологами було проведено презентації «Маніпулювання дітьми у сектах». При показі відеороликів частково використано матеріали телевізійної передачі

«Скептик», НТВ «Щиросердне зізнання» («Релігія», «Секти», «Мракобісся», «Щиросердне зізнання: Діти в сектах») [3; 4; 5; 6].

У жовтні 2013 р. учні 8-х класів експериментальних груп Комунальних закладів – «Луганська загальноосвітня школа I-III ступенів №16», «Луганська спеціалізована школа I-III ступенів №5», «Луганська середня загальноосвітня школа I-III ступенів №45», «Луганська середня загальноосвітня школа №47 – Міжшкільний навчально-виробничий комбінат» відвідали обласний наркологічний диспансер, де для них було організовано круглі столи з профілактики різних видів адитивної поведінки, в тому числі і релігійної адикції. Спеціалісти надали вичерпну інформацію про причини та наслідки виникнення залежностей різного роду в якості інформаційних повідомлень, презентацій, контактні дані організацій, куди можна звернутися у разі виникнення подібних проблем.

Виховання духу толерантності передбачало проведення освітніх заходів (на уроках історії України, всесвітньої історії, етики), реалізацію методики з профілактики залучення школярів в деструктивні релігійні об'єднання та культи через використання резервних годин на уроках історії, класні години, позакласні заходи тощо. Дану складову сугестивного напрямку розкрито у матеріалах П'ятої Всеукраїнської наукової конференції «Сучасні соціально-гуманітарні дискурси» (Дніпропетровськ, березень 2015 р.).

Формування адекватного ступеня навіюваності та корекції схильності до негативного соціального впливу здійснювалося за допомогою спеціальних вправ і творчих завдань. Зокрема, вчителі української мови та літератури, російської мови та зарубіжної літератури у січні 2013-2014 навчального року включили як творче домашнє завдання до тематичних планів уроків в 6-8 класах твір «Мій улюблений герой». Метою проведення даного заходу став аналіз сугестивності учнів з подальшим формуванням на уроках самостійності мислення. Для учнів з гіпо- та гіперсугестивністю характерною була книжкова мова, передача змісту улюбленого твору, відсутність власної думки особистості. Серед учнів, у яких показник сугестивності значився у нормі або спостерігалася асугестивність спостерігалися прояви власної думки, іноді спірної чи зовсім невірної, але завжди в значній мірі незалежної.

Твори показали, що ідеалом для гіпо- та гіперсугестивних підлітків служили герої, про яких часто говорять у школі. Що ж стосувалося асугестивних підлітків та підлітків з сугестивністю у нормі, то для них характерним був вибір самостійно обраних героїв. Після проведення даного заходу на уроках мови та літератури вчителі у більшій мірі почали використовувати форми і методи, спрямовані на формування критичного, самостійного мислення: диспути, дискусії, доповіді тощо.

У березні на класних годинах 6-8 класів класними керівниками було відведено час для коротких повідомлень волонтерів та практикантів з профілактики маніпулювання свідомістю, основу яких складає: вправи «Графин» (прийом Г. Россолімо), «Важко-легко»; розбір ситуацій з

профілактики маніпулювання свідомістю – «Шантаж», «Тиск», «Маніпуляція почуттями», «Маніпуляції почуттям провини», «Як захиститися від маніпуляцій?». Метою вправ та розгляду ситуацій було формування резистентності (стійкості) підлітків до негативного соціального впливу.

Основними завданнями *особистісного напрямку* профілактичної роботи з метою формування адекватної самооцінки, особистісної адаптованості та задоволення основних потреб підлітків стали формування самопізнання, умінь структурувати своє життя та попередження дезадаптивних проявів поведінки особистості. Особистісний напрям реалізовувався шляхом: індивідуальної профілактичної роботи з підлітками групи ризику потрапляння під асоціальний вплив релігійних культів; роботи з віруючими дітьми, які не відвідують школи, та їх батьками, авторитетними особами; корекційно-розвивальної роботи з профілактики асоціальних форм самоствердження підлітків.

Індивідуальна профілактична робота з підлітками групи ризику потрапляння під асоціальний вплив релігійних культів здійснювалася під час періодичних зустрічей з психологом та соціальним педагогом. Підлітки могли у будь-який час звернутися за допомогою, отримати необхідні рекомендації та поради. Індивідуальне консультування мало непрямої вплив і проводилося з метою підвищення їх особистісної мотивації щодо роботи над самим собою і своїми проблемами, участі підлітків у різних видах заходів. Таким чином усувалися причини, що могли призвести до потрапляння підлітка у лави асоціального впливу релігійних культів.

Соціальний супровід підлітків, схильних до асоціального впливу релігійних культів, здійснювався протягом року з метою надання їм усіх видів необхідної підтримки, формування життєвих орієнтирів.

Учнів групи ризику (ті, що не відвідували заняття без поважної причини; з родин, які опинилися у складних життєвих обставинах; схильні до бродяжництва тощо) чотири рази на рік відвідували на дому. У ході таких заходів вивчалися житлово-побутові умови проживання дитини (наявність робочого місця для повноцінної підготовки до занять, санітарно-гігієнічних, житлових умов, умов для сну, розвитку дитини і т.ін.), соціально-психологічний клімат у сім'ї, взаємовідносини між її членами.

У вересні 2012 р. в ході рейду «Урок» було виявлено 2 дітей (7-й та 8-й кл.) з багатодітної родини, які через розвиток фанатизму віруючого батька вчасно не приступили до занять. Батько був проти відвідування дітьми школи. Мотивував відмову від навчання дітей тим, що їх релігія не дозволяє користуватися автоматизованою побутовою технікою, що передбачено уроками інформатики у школі. З метою повернення дітей до школи доволі за короткий проміжок часу (1 місяць) було проведено низку заходів індивідуального впливу: 1. Бесіда класного керівника та соціального педагога з батьком та письмове попередження щодо відповідальності за виховання, навчання та розвиток дітей. 2. Зустріч соціального педагога з авторитетними представниками релігійної

організації та попередження про можливі наслідки невідвідування школи дітьми. 3. Зустріч батьків з учителем інформатики з метою роз'яснення основного призначення вивчення учнями предмету у школі. 4. Альтернативні заходи, які подіяли на батька: оскільки родина була багатодітною та малозабезпеченою (сім'ї надано консультації щодо оформлення документації, необхідної для отримання грошової допомоги малозабезпеченим родинам та довідки про підтвердження статусу в Управлінні соціального захисту населення), то користувалася пільгами безоплатного харчування у школі, що зіграло важливу мотивуючу роль у поверненні дітей до навчання. Також ЦСССДМ надавалися додаткові послуги, передбачені для малозабезпечених та багатодітних родин: забезпечення одягом, взуттям, канцелярським приладдям тощо.

В результаті проведеної роботи дітей було повернено до навчання, але, звісно ж, робота на цьому не закінчилася. Підлітки за згодою батьків разом з іншими прийняли участь у Програмі, були записані до секції з футболу, стали активними учасниками щорічних весняних та осінніх акцій з озеленення шкільної площі, засадження саджанцями дерев. Також хлопці приймали участь у виставках виробів з природних матеріалів. Все це сприяло підвищенню їх соціального статусу у класі та налагодженню взаємовідносин.

Протягом року, починаючи з жовтня, по понеділках два рази на місяць психологом проводилася корекційно-розвивальна робота з профілактики асоціальних форм самоствердження підлітків, яка включала в себе виконання підлітками наступних вправ: 1. Вправи, спрямовані на самопізнання (формування більш глибоких уявлень про власне «Я»), розвиток навичок самоаналізу: «Хто я», «Яким мене бачать інші», «Мої плюси і мінуси», «Я не такий, як усі», «Яким я був і яким я став», «Чому так сталося», «Репетиція», «Намалюй себе», «Моє ім'я». 2. Вправи, спрямовані на розвиток упевненості у собі, самоповаги, емоційно-ціннісного самосприйняття («Приємні спогади», «Виконання ролі», «Я – вільний», «Зіграй роль», «Психологічний самозахист» та ін.). 3. Вправи, спрямовані на активізацію самопроекції у майбутнє, розвиток ціннісних орієнтацій, життєвих перспектив, механізмів самовдосконалення: «Намалюй себе», «Фантастичне «Я»», «Ідеальне «Я»», «Моє майбутнє».

Завданням *діяльнісного напрямку* стало формування соціально-активної особистості, розвиток здібностей. Діяльнісний напрям реалізовувалася шляхом: заходів, спрямованих на розвиток навичок спілкування; організації сімейного, шкільного, позашкільного проведення дозвілля, налагодження соціально-психологічного клімату у класі та родині.

Заходами, спрямованими на формування навичок спілкування (прагнення у підлітків до дружби, любові, участі у спільних діях, бажання бути членом певних об'єднань, з якими спільні інтереси) стали: класні години «Вчись володіти собою», «Сонце світить усім», «Премудрості спілкування»; свята, організовані педагогом-організатором: «Завжди усі разом», «Будемо разом дружити»; ігрові

програми: «Ключ до взаєморозуміння», «Зрозумій мене»; вікторина «Культура взаємовідносин».

Батькам підлітків у вересні під час батьківських зборів надано практичні рекомендації щодо організації сімейного дозвілля «Разом вчимося, разом відпочиваємо, разом живемо!!!». Зокрема, надано консультаційну допомогу в організації спільних поїздок, прогулянок, сімейних свят. Разом з підлітками та батьками на базі шкіл проведено: естафети (вересень); масові забіги (травень); свято 8 Березня (березень); конкурс «Мій тато – найкращий» (грудень); осіння виставка спільних сімейних робіт (жовтень); конкурс сімейних малюнків на тему: «Разом ми вміємо...» (січень); твори на тему «Я і батьки: наші спільні інтереси» (листопад). Поза школою організовано сімейні сеанси в кінотеатрах, вистави у театрах для учнів та батьків міських шкіл, спільне відвідування концертів в районних будинках культури учнями та батьками сілких та селищних шкіл (грудень, квітень).

З метою організації шкільного дозвілля у школах було організовано так звані «студії малювання». Їх метою було зменшення проявів агресії серед підлітків, створення атмосфери масового споріднення. Сама студія виглядала наступним чином: У школах було відведено місця для розміщення декількох листів формату А1, пензликів для малювання та звичайної олії. Протягом дня будь-який учень міг створювати, доповнювати малюнок, намальований рослинним маслом. Такий метод формував зацікавленість учнів одним, провокував їх знайомство та спілкування, згуртовував.

На ігрових майданчиках при школах під час перерв та після уроків соціальним педагогом та педагогом-організатором організовувалися колективні рухові ігри: «Паровозики», «Молекули», «Ворота друзів», «Листок» та ін. Заступник директора з навчальної роботи, вчителі предметними стимулювали участь підлітків в олімпіадах, інтелектуальних конкурсах різного рівня з метою реалізації їх творчого та інтелектуального потенціалу. Діти групи ризику разом з класом залучались до участі у конкурсі осінніх квітів – створення оригінальних букетів. Така колективна творча діяльність сприяла формуванню позитивного відношення товаришів до них.

Основними гуртками та секціями, які відвідували підлітки, стали: гуртки малювання, танців, співів, естрадної майстерності, музичні школи, гуртки рукоділля (макrame, в'язання, шиття, вишивання, бісероплетіння тощо), секції з футболу, волейболу, баскетболу, настільного тенісу, важкої та легкої атлетики. Задіяти дітей деяких родин до гуртків було дуже складно, але стало можливим при роз'ясненні батькам нерозкритих потенціалу та ресурсів їх дитини, її індивідуальності, унікальності. Особливо сприяла цьому соціально-психологічна просвіта батьків щодо вікових потреб та ситуацій розвитку дитини.

Таким чином, Програма профілактики асоціального впливу релігійних культів на підлітків у соціально-педагогічному середовищі

загальноосвітньої школи спрямована на підвищення адаптаційного потенціалу підлітків щодо стійкості до такого впливу. Зміст програми представлено трьома основними напрямками: сугестивним, особистісним та діяльнісним. Усі складові профілактичної роботи тісно між собою пов'язані. В багатьох випадках одні і ті ж заходи, форми і методи виконували відразу декілька завдань та реалізовували декілька напрямів роботи, що характерно для системної роботи. У подальших публікаціях буде розкрито отримані результати реалізації зазначеної Програми.

Список використаної літератури

- 1. Коваль Л. Г.** Соціальна педагогіка / Соціальна робота: Навч. посіб. / Коваль Л. Г., Зверева І. Д., Хлебик С. Р.. – К. : ІЗМН, 1997. – 392 с.
2. Малкина-Пых И. Г. Виктимология. Психология поведения жертвы / И. Г. Малкина-Пых. – М. : Эксмо, 2010. – 864 с.
3. Скептик Мракобесие 2009. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу <<https://www.youtube.com/watch?v=3Zw38mDwZTc>>.
4. Скептик – Религия.mp4. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу <<https://www.youtube.com/watch?v=EeMV4M2HILc>>.
5. «Скептик»: Секты. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу <<https://www.youtube.com/watch?v=tcwJvs68i-Q>>
6. Чистосердечное признание: Дети в сектах. [Електронний ресурс]. – Режим доступу <<https://www.youtube.com/watch?v=7wXmGdkoMrk>>.

Степаненко В. І. Програма профілактики асоціального впливу релігійних культів на підлітків у соціально-педагогічному середовищі загальноосвітньої школи

У статті представлені зміст та реалізація розробленої Програми профілактики асоціального впливу релігійних культів на підлітків у соціально-педагогічному середовищі загальноосвітньої школи. Програма реалізовувалася протягом двох років та включала в себе комплекс системних заходів, форм і методів первинної, вторинної, третинної профілактики на всіх її рівнях. Основними напрямками реалізації Програми виступили сугестивний, особистісний та діяльнісний, загальною метою яких було підвищення адаптаційних можливостей підлітків щодо їх стійкості до асоціального впливу релігійних культів.

Ключові слова: підліток, програма профілактики, асоціальний вплив релігійних культів, загальноосвітня школа.

Степаненко В. И. Программа профилактики асоциального влияния религиозных культов на подростков в социально-педагогической среде общеобразовательной школы

В статье представлены содержание и реализация разработанной Программы профилактики асоциального влияния религиозных культов на подростков в социально-педагогической среде общеобразовательной школы. Программа реализовывалась на протяжении двух лет и включила

в себя комплекс системных мероприятий, форм и методов первичной, вторичной и третичной профилактики на всех ее уровнях. Основными направлениями реализации Программы выступили суггестивное, личностное и деятельностное, общей целью которых было повышение адаптационных возможностей подростков относительно их стойкости к асоциальному влиянию религиозных культов.

Ключевые слова: подросток, программа профилактики, асоциальное влияние религиозных культов, общеобразовательная школа.

Stepanenko V. I. Program for Prevention to Asocial Influence of Religious Cults on Teenagers in Socio-pedagogical Environment of Comprehensive School

The article presents the content and implementation of Program for prevention to asocial influence of religious cults on teenagers in socio-pedagogical environment of comprehensive school, whose main aim is to increase the adaptive capacities of teenagers with respect to their resistance to asocial influence of religious cults. Program has been implemented for two years in comprehensive schools among pupils-teenagers 6-8 classes and included a set of system events, forms and methods of primary, secondary and tertiary prevention at all levels. The main directions of the Program for prevention to asocial influence of religious cults on teenagers in socio-pedagogical environment of comprehensive school were suggestive, personal and activity, which have tasks of formation: critical thinking skills to make informed and independent decisions in specific situations; self-knowledge, the ability to structure their lives and prevent maladaptive behavior of the person; socially active personality development of its abilities and talents.

Key words: teenager, prevention program, asocial influence of religious cults, comprehensive school

Стаття надійшла до редакції 17.04.2015 р.

Прийнято до друку 14.05.2015 р.

Рецензент – д.п.н., проф. Харченко С. Я.

УДК 37.013.42:376.64

О. М. Терновець

СУПРОВІД ДІТЕЙ «ГРУПИ РИЗИКУ СОЦІАЛЬНОГО СИРІТСТВА» ЯК НОВІТНЯ ТЕХНОЛОГІЯ СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНОЇ РОБОТИ

Проблема соціального сирітства є однією з найгостріших, масових і соціально небезпечних в Україні. З кожним роком збільшується кількість дітей, які залишилися без піклування батьків. Соціальне сирітство стало

невід'ємним атрибутом сучасного суспільства, що свідчить про кризу інституту сім'ї, негативний вплив соціуму на формування особистості дитини в соціальному, духовно-моральному, інтелектуальному й фізичному аспектах її індивідуального розвитку [1].

У сучасній соціально-педагогічній теорії накопичено чимало праць, які присвячені проблемі соціального сирітства й розкривають цей феномен з різних аспектів. Тлумачення поняття «соціальне сирітство» та категорій дітей, що його наповнюють, подано в роботах Л. Кальченко, Н. Комарової, Н. Павлик, І. Пеши, З. Рогач, І. Ченбай, С. Чернети. Причини соціального сирітства розкривають В. Мухіна, І. Осипова, Л. Пархомов, О. Шишко. Обґрунтуванню змісту, форм і методів соціально-педагогічної роботи з дітьми – соціальними сиротами присвячено дослідження Л. Бережної, О. Безпалько, О. Дедук, Т. Капелевич, А. Капської, Н. Красної, С. Курінної, Л. Палієвої, Л. Сидорова, Л. Харченко, С. Харченка, Л. Цибулько, В. Яковенко.

Проте дотепер у соціально-педагогічній теорії та практиці відзначається невелика кількість ґрунтовних досліджень присвячених технологіям соціального супроводу дітей «групи ризику соціального сирітства», як новітньої форми соціально-педагогічної роботи. Це і зумовило мету нашої статті: визначення механізму соціального супроводу дітей «групи ризику соціального сирітства» як новітньої технології соціально-педагогічної роботи та форм профілактики соціального сирітства.

На сьогодні в Україні немає чітко визначеного поняття сирітства. У засобах масової інформації, періодичних виданнях, психолого-педагогічних працях уживають такі терміни: безпритульні, діти-сироти, бездоглядні, бездомні, діти вулиці, діти, позбавлені батьківського піклування, соціальні сироти, неповнолітні «групи ризику». Ураховуючи специфіку теми нашого дослідження, вважаємо за доцільне надати власне визначення поняття діти «групи ризику соціального сирітства».

На нашу думку, діти «групи ризику соціального сирітства» – це діти, які у силу певних обставин можуть стати соціальними сиротами (діти, батьки яких зловживають алкогольними і наркотичними речовинами, перебувають у місцях позбавлення волі, працюють в іншій області або у іншій країні тощо). Виходячи з визначення терміну діти «групи ризику соціального сирітства», під терміном сім'ї «групи ризику соціального сирітства» будемо розуміти сім'ї, де один за батьків знаходиться у місцях позбавлення волі, сім'ї, де батьки працюють у інших регіонах України або закордоном, багатодітні сім'ї, малозабезпечені сім'ї тощо [2].

Міські центри соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді, служби у справах дітей, департаменти освіти, науки та молоді ОДА реалізуючи поставлені завдання в практичній діяльності, роблять акцент на превентивних заходах, спрямованих на недопущення випадків соціального сирітства та збереження повноцінних біологічних сімей. Саме ці пріоритети чітко сформульовані в Національній стратегії

профілактики соціального сирітства на період до 2020 року, в якій зазначається, що діяльність місцевих органів виконавчої влади повинна бути спрямована не на подолання наслідків сирітства, а на вчасне виявлення «кризових» сімей, надання їм якісних соціальних послуг для попередження вилучення дитини з сім'ї та збереження родини.

Особливе місце в роботі фахівця соціально-педагогічної роботи займає соціальний супровід, як дітей «групи ризику соціального сирітства» так і соціальних інститутів «прийомних сімей» і «дитячих будинків сімейного типу, що є новітніми технологіями соціально-педагогічної роботи.

У сучасних економічних та соціально-політичних умовах необхідність особливої уваги соціальному супроводу, як інноваційної форми профілактики соціального сирітства, очевидна.

Соціальне сирітство – явище все-таки властиве нашому суспільству. Більш того, деякі вважають, що проблема ця не так серйозна, як підносять її соціальні служби, та й просто буденна. При цьому не замислюються про те, що сьогоднішні діти-сироти – повноправні учасники життя країни завтра. І наскільки вони будуть соціально-зрілими і гармонійно розвиненими повністю залежить від нас, педагогів, соціальних педагогів, соціальних працівників. Діти-сироти, знаходячи сім'ю, не тільки навчаються необхідним компетенціями, володіння якими забезпечує виживання суб'єкта в сучасному світі (навички самообслуговування, вміння готувати їжу, підтримувати чистоту, дотримуватися правил гігієни, ін.). Але і потрапляють в таку важливу систему сімейних відносин, реалізують базову потребу в любові, захищеності, безпеці. Це є основною складовою у формуванні соціально-зрілої особистості як частини нашої громади.

Саме тому в процесі соціального супроводу дітей «групи ризику соціального сирітства», сімей у складних життєвих обставинах, прийомних сімей, дитячих будинків сімейного типу фахівцям соціально-педагогічної роботи доцільно використовувати наступні інноваційні технології та форми роботи: соціальні та адміністративні послуги, мультидисциплінарні команди фахівців, індивідуальне консультування, робота в Т-групах, батьківський лекторій, акції та заняття з самоактуалізації клієнтів, інформаційно-просвітницькі процедури [3].

Комплексний підхід до організації всіх вищезазначених форм соціально-педагогічної роботи, вимагає від соціальних педагогів і соціальних працівників ставлення до соціально-психологічного супроводу дітей та підлітків супроводу дітей «групи ризику соціального сирітства» як до цілісного системного утворення різних форм, що дозволяють надавати підтримку всім без винятку дітям, які опинилися у складній життєвій ситуації, а соціальне сирітство ми розглядаємо, як складну життєву ситуацію.

Одним з ключових завдань превентивного процесу щодо соціального сирітства є виявлення, соціальний супровід та підтримка

даної категорії дітей. В останні роки соціальна педагогіка все більше орієнтується на усунення причин, що породжують проблеми соціально незахищених верств населення. Ця робота, насамперед, вимагає міжвідомчого підходу, так як чинники соціального ризику можуть носити найрізноманітніший характер і відповідно вимагати різних форм педагогічної, соціально-педагогічної, соціально-економічної, соціально-правової та психолого-медико-соціальної допомоги.

Одним з пріоритетних завдань соціального педагога є раннє виявлення дітей та підлітків «групи ризику соціального сирітства». Джерелами первинних відомостей про неблагополуччя в сім'ях є школи, поліклініки та інші установи, а також родичі, сусіди, знайомі. Соціальний педагог починає свою роботу зі збору точної, повної, достовірної, об'єктивної інформації про членів сім'ї дитини, саму дитину та її найближче оточення. Щоб забезпечити своєчасну і кваліфіковану допомогу дитині, що потрапила в поле зору соціального педагога, необхідно розробити комплексну, індивідуальну програму супроводу дитини «групи ризику соціального сирітства» а також індивідуальну програму соціальної реабілітації неповнолітнього.

Для забезпечення комплексного організаційно-методичного підходу до соціального супроводу за необхідне є: організація та розробка системи взаємодії низки фахівців: соціального педагога, представників адміністрації школи, працівників соціальних служб, психологів, волонтерів; надання педагогічної, соціально-педагогічної, психологічної, медико-соціальної, правової членам сім'ї дитини «групи ризику соціального сирітства»; розробка стратегії супроводу сім'ї та дитини.

Соціальні педагоги, які працюють за напрямом профілактики соціального сирітства Фахівці необхідно постійно вдосконалювати свою роботу, шукати нові підходи, форми і методи роботи з різними категоріями сімей.

Модель соціального супроводу дітей «групи ризику соціального сирітства»

I етап. Діагностика

а) Соціально-педагогічна діагностика:

- збір соціального анамнезу сім'ї «групи ризику соціального сирітства», вивчення мережі соціальних контактів (побудова карти мережі контактів);
- вивчення умов та форми навчання неповнолітнього, якого ми відносимо до категорії діти «групи ризику соціального сирітства»;
- первинна бесіда з підлітком, батьками з метою виявлення проблем виховання та соціалізації;
- соціометрія шкільного колективу (у межах навчального класу) з метою виявлення статусу дитини;
- вивчення рівня соціального розвитку дитини (визначення ступеня задоволення матеріальних запитів, рівень соціалізації, спостереження за підлітком у навчальній діяльності).

Збір та уточнення відомостей про підлітка, найближчих родичів, сімейних взаєминах

Відповідальними за даний етап визначаємо соціального педагога, психолога, класного керівника.

б) Психологічна діагностика:

- проведення первинної консультації для батьків;
- проведення психолого-педагогічних досліджень для виявлення рівня розвитку дитини, ступеня його дезадаптації.

Відповідальний: психолог

II етап. Аналітична діяльність

- підготовка психолого-педагогічної характеристики підлітка «групи ризику соціального сирітства»;
- розробка рекомендацій для класного керівника, учителів-предметників, батьків;
- розробка індивідуальної програми реабілітації дитини «групи ризику соціального сирітства»;
- проведення психолого-педагогічних консилиумів з метою вивчення ефективності програми, внесення необхідних коректив; проведення підсумкового психолого-педагогічного консилиуму.

Відповідальні: соціальний педагог, психолог, заступник директора з виховної роботи.

III етап. Корекційно-розвивальна робота

- проведення зустрічей мережі контактів;
- корекція дитячо-батьківських відносин;
- проведення індивідуальної та групової корекційної роботи згідно з програмою соціально-педагогічного супроводу дитини «групи ризику соціального сирітства»;
- освітньо-профілактична діяльність;
- соціальний патронат сім'ї та підлітка;
- превентивна робота з мінімізації негативного прогнозу (неуспішності) у навчальній діяльності (малі педради, консилиуми і т.п.);
- індивідуальне консультування з питань подальшого самовизначення і вибору життєвого шляху дитини;
- індивідуальне консультування з проблем адаптації підлітка до школи;
- включення дітей у заняття за інтересами (через установи додаткової освіти, позашкільні установи, гурткову роботу);
- індивідуальне консультування з питання організації зайнятості в літній період;
- робота по залученню підлітків у тренінгові групи;
- організація психолого-педагогічної освіти батьків [2; 4; 5].

Відповідальні: соціальний педагог, психолог, класні керівники.

Таким чином, програма соціально-педагогічного супроводу включає в себе 3 етапи: діагностика, аналітична робота, корекційно-

розвивальна робота, а також різноманітні форми і напрями роботи, а також вимагає консолідації зусиль усіх членів педагогічного колективу освітньої установи (адміністрації навчального закладу, учителів-предметників, соціального педагога, психолога).

Тема дослідження особливостей супроводу дітей «групи ризику соціального сирітства» не є вичерпаною, нагальними залишаються питання про методологічні засади організації соціально-педагогічного супроводу дітей «групи ризику соціального сирітства»; принципи побудови програми соціального супроводу дітей та сімей які знаходяться у важких життєвих обставинах із урахуванням сучасної соціально-політичної ситуації в Україні, пов'язанної з воєнними діями та збільшенню кількості дітей-соціальних сиріт.

Список використаної літератури

1. **Соціокультурний** підхід до проблеми соціального сирітства [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://bukvar.su/sociologija/70394-Sociokul-turniy-podhod-k-probleme-social-nogo-sirotstva.html>.
2. **Артюшкіна Л. М.** Сирітство в Україні як соціально-педагогічна проблема (соціально-правовий аспект): монографія / Л. М. Артюшкіна, А. О. Полянничко. – Суми : СумДПУ, 2002. – 268 с.
3. **Робота** соціального педагога з дітьми-сиротами [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://osvita.ua/vnz/reports/pedagog/14029>.
4. **Володина Ю. А.** Психолого-педагогическое сопровождение социально-психологической реинтеграции детей-сирот и детей, оставшихся без попечения родителей в условиях инновационной образовательной среды : монография / Ю. А. Володина, Н. В. Матяш, Р. К. Карнеев. – Брянск : РИО БГУ, 2008. – 148 с.
5. **Лукашевич М. П.** Соціальна робота (теорія і практика) / М. П. Лукашевич, Т. В. Семигіна. – К. : Каравела, 2009. – 368 с.

Терновець О. М. Супровід дітей «групи ризику соціального сирітства» як новітня технологія соціально-педагогічної роботи

У статті розглядаються теоретичні засади супроводу дітей які знаходяться у важкій життєвій ситуації (соціальне сирітство або передумови до нього). Надається визначення понять: діти «групи ризику соціального сирітства», сім'ї «групи ризику соціального сирітства». Пропонується модель соціального супроводу дітей «групи ризику соціального сирітства», яка включає у себе 3 етапи: діагностика (збір соціального анамнезу сім'ї «групи ризику соціального сирітства»; аналітична діяльність (підготовка психолого-педагогічної характеристики підлітка «групи ризику соціального сирітства»; розробка рекомендацій для класного керівника, батьків; розробка індивідуальної програми реабілітації дитини «групи ризику соціального сирітства».

Ключові слова: соціальне сирітство, соціальний супровід, діти «групи ризику соціального сирітства, програма соціального супроводу.

Терновец О. Н. Сопровождение детей «группы риска социального сиротства» как новейшая технология социально-педагогической работы

В статье рассматриваются теоретические основы сопровождения детей находящихся в трудной жизненной ситуации (социальное сиротство или предпосылки к нему). Дается определение понятий: дети и семьи «группы риска социального сиротства». Предлагается модель социального сопровождения детей «группы риска социального сиротства», которая включает в себя 3 этапа: диагностика (сбор социального анамнеза семьи «группы риска социального сиротства»; аналитическая деятельность (подготовка психолого-педагогической характеристики подростка «группы риска социального сиротства», разработка рекомендаций для классного руководителя, родителей».

Ключевые слова: социальное сиротство, социальное сопровождение, дети «группы риска социального сиротства».

Ternovets O. Supporting Children "at Risk of Child Abandonment" as the Latest Technology of Social and Educational Work

In the article theoretical foundations support for children who are in difficult situations (social orphanhood or prerequisites to it). Available definitions children «at risk of child abandonment», family «at risk of child abandonment». The model of social support for children «at risk of child abandonment», which includes 3 phases: diagnosis (study of social development (determining the degree of satisfaction of material requests riaven socialization, monitoring the teenager in educational activity), the study network of social contacts, conducting psychological and educational research to determine the level of child degree of exclusion; analytical work (preparation of psychological and educational characteristics teenager «at risk of social abandonment», to develop recommendations for the class teacher, subject teachers, parents, develop an individual program of rehabilitation of the child «at risk of child abandonment», correctional and developmental work (of networking meetings, correction of child-parent relationships of individual and group *korrektsynoyi* work under the program of socio-pedagogical support of the child «at risk of child abandonment», inclusion of children in the classes of interest (through the establishment of additional education, extracurricular institutions of group work) where responsibility are defined.

Key words: social orphanhood, social support, children «at risk of child abandonment», social support program.

Стаття надійшла до редакції 09.04.2015 р.

Прийнято до друку 14.05.2015 р.

Рецензент – д.п.н., проф. Караман О. Л.

УДК 364.272

Ю. І. Чернецька

**МЕТОДОЛОГІЧНІ ПІДХОДИ ДО СОЦІАЛЬНО-
ПЕДАГОГІЧНОЇ РОБОТИ З НАРКОЗАЛЕЖНИМИ ОСОБАМИ
В РЕАБІЛІТАЦІЙНИХ ЦЕНТРАХ**

Різноманітність наукових галузей, методологічних підходів, концепцій, напрямів, етимологічних визначень щодо суті досліджуваної проблеми, зумовлюють необхідність ґрунтовного наукового аналізу і подальшого осмислення питання соціально-педагогічної роботи з ресоціалізації наркозалежних для розробки та розвитку власних поглядів на проблему і виокремлення її наукової новизни у колі існуючих досліджень. Це стає можливим завдяки застосуванню сукупності методологічних підходів. Отже, метою даної статті є стисла характеристика методологічних підходів, використання яких на високому науковому рівні розкриває зміст і особливості соціально-педагогічної роботи з ресоціалізації наркозалежних осіб в реабілітаційних центрах.

Аналіз останніх публікацій з окресленої теми свідчить, що більшість наукових дослідників, а саме А. Басков, А. Лудченко, Т. Примак, В. Пілюшенко, М. Туленков, І. Шкрабак, звертаються до різноманітних питань організації та інформаційного забезпечення наукових досліджень; аналіз методологічних концепцій здійснено В. Лекторським, В. Садовським, Е. Юдіним та іншими. Вивченню сучасних проблем методології соціальної педагогіки присвятили свої наукові доробки Т. Дмитренко, А. Рижанова, С. Харченко, В. Кратінова, М. Кратінов, О. Чиж [2; 6]. Теоретико-методологічні основи соціально-педагогічної роботи з неповнолітніми засудженими в закладах пенітенціарної системи досліджувала О. Караман. Водночас, ґрунтовних наукових досліджень, які б розкривали наукове осмислення основ проблеми соціально-педагогічної роботи з ресоціалізації наркозалежних із застосуванням методологічних підходів нами не виявлено.

В сучасній науці методологія розглядається як вчення про науковий метод пізнання, а також сукупність методів, що використовується в певній науці. На думку П. Образцова, у широкому розумінні методологія – це сукупність світоглядних позицій і принципів, що використовується для розв'язання складних теоретичних і практичних завдань, у вузькому значенні – сукупність методів пізнання, що обґрунтовують вихідні принципи і способи їх конкретного використання в пізнавальній і практичній діяльності [8, с. 27 – 47]. Очевидним є те, що вивчення теоретико-методологічних основ досліджуваної проблеми та системна її розробка потребує мультидисциплінарного підходу, що передбачає розгляд цілої низки наук. Історично склалося, що фонд наукових знань з

цієї проблеми формувався філософами (В. Франкл, М. Хайдеггер, К. Ясперс), соціологами (Я. Гілінський, І. Кон, Б. Паригін), правознавцями (О. Бандурка, М. Садовнікова, В. Худолій, Л. Шеховцова), психологами (Г. Андреева, А. Габіані, А. Личко), наркологами (С. Алексеев, А. Артемчук, З. Болотова, Е. Бабаян, Б. Гуревич, В. Запорожченко, Г. Соцевич), медиками (А. Артемчук, В. Бітенський, С. Зайцев, В. Менделевич, В. Пономарьов, О. Сердюк), науковцями, що вивчали проблеми пенітенціарної педагогіки (В. Синьов, Н. Калашник, Н. Максимова, О. Неживець, В. Оржеховська), соціальної роботи (О. Балакірєва, М. Галагузова, Л. Мардахаєв, А. Сухов, В. Курбатов, П. Павленок, С. Толстоухова, М. Фірсов, О. Беца, В. Проскура) і соціальної педагогіки (С. Горенко, В. Лютий, А. Кузьмінський, О. Караман, С. Коношенко, Р. Овчарова, С. Харченко), окремим аспектам повернення в суспільство правопорушників (О. Братків, Є. Дурманенко, О. Неживець, Л. Жук, І. Жук, О. Караман), предметом яких є теорія і практика ресоціалізації осіб з різними видами поведінки, що відхиляється від норми, і надання відповідної спеціалізованої допомоги таким особам. Ці роботи є значним науковим підґрунтям і відіграють велику роль у диференціації наукового й практичного знання про шляхи досягнення особистості з наркотичною залежністю максимально можливого рівня самостійності й незалежності в житті.

Спираючись на складність і комплексність проблеми ресоціалізації, вважаємо логічним продовження дослідницьких пошуків у межах попередніх наукових здобутків.

Методологія соціально-педагогічної роботи з наркозалежними особами складається з усієї сукупності наук про людину. Науковий статус в теорії як найвищій формі організації наукового знання, така область соціальних знань як соціально-педагогічна робота з ресоціалізації наркозалежних набуває завдяки використанню сукупності методологічних підходів, які надають цілісне уявлення про закономірності й істотні зв'язки визначеної області дійсності. Спробуємо застосувати логіко-семантичний, факторний, середовищний, системний, особистісно-діяльнісний, культурологічний підходи до визначеного поняття.

Логіко-семантичний аналіз уможлиблює розгляд провідної дефініції з метою поглибленого вивчення значення досліджуваного поняття «ресоціалізація».

Аналіз статей різних словників та енциклопедій показав, що «ресоціалізація» походить від поєднання латинського префікса «re» – повторний, зворотний, та пізньолатинського морфа «socialis», що означає суспільний [4, с. 72 – 74; 11, с. 221]. Такий само підхід до розуміння досліджуваного поняття зберігається і в мовах інших народів. Так, в англійській мові ресоціалізація визначається словом «resocialization», але поряд із ним у тому ж семантичному значенні вживається і слово «reintegration», яке означає поєднання, повернення і вбудовування до

якого-небудь місця. У німецькій мові слово «recozialisierung» перекладається як поновлення, повернення в соціум. Така ж сама ситуація спостерігається й у французькій мові, де цей термін представлений як «resocializatoin». В італійській мові слово «resocializzazione» означає багато понять – поновлення, пристосування, виправлення і в тому числі, соціальну реабілітацію.

У мовах слов'янських народів це поняття також зберігає свої латинські корені і тлумачення: польське – «resocializacja», українське – «ресоціалізація», російське – «ресоциализация» [9]. Хоча в деяких працях сучасних учених, наприклад, колективній монографії О. Неживець, Л. Жук, І. Жук, зазначається, що слово «ресоціалізація» «...походить від латинського слова «proenitentiarius», тобто, той, який кається, виправляється...» [7, с. 7]. Вважаємо цю авторську думку неточною, оскільки у семантиці більшості європейських мов коренем поняття «ресоціалізація» є саме латинське «socialis». Від цього ж морфа з'явилося, власне і поняття «соціалізація», що є похідним для терміна «ресоціалізація». Як бачимо, у цих двох понять один і той самий корінь «socialis», що підтверджує нашу думку. Доречною, на наш погляд, буде слухна ідея О. Караман, яка зазначає, що «...семантичним стрижнем для об'єднання в одну логічну конструкцію понять «соціалізація», «десоціалізація», «ресоціалізація» є поняття «соціалізація», а смислоспрямовувальним вектором – два антонімічні префікси «де» та «ре», які, власне, і насичують змістовно-функціональну канву ключових термінів. Десоціалізація й ресоціалізація – двоєдина і взаємозалежна сутність одного складного й тривалого процесу під назвою «соціалізація». Якщо процес відмови (відхилення, відучування) від попередніх цінностей, норм, ролей і правил поведінки ми називаємо десоціалізацією, то наступний етап, мета якого полягає в навчанні новим цінностям, нормам, ролям і правилам поведінки замість старих, будемо називати ресоціалізацією» [5].

Багатогранність досліджуваного поняття характеризується також виявленою полісемією понять «ресоціалізація», «реінтеграція», «реабілітація», «соціальна реабілітація», «повторне входження в соціум» тощо. Семантико-смысловий аналіз понять, насамперед з позиції соціально-гуманітарних наук дозволяє стверджувати, що по суті, специфіка соціально-педагогічної роботи з ресоціалізації наркозалежних осіб та її складність визначається тим, що предметом дослідницького пошуку стає система взаємин такої особи з оточуючим її соціальним простором, усе розмаїття її соціальних зв'язків. Цей процес динамічний, оскільки під впливом цілеспрямованих і спеціально-організованих педагогічних дій змінюється сама людина, змінюється середовище, що її оточує, виникають, закріплюються, або, навпаки, розриваються соціальні зв'язки з середовищем, і багато інших процесів, що зумовлюють процес ресоціалізації наркозалежних. Соціально-педагогічна робота з ресоціалізації наркозалежних відбувається не лише через навчання їх

окремих видів соціальної діяльності. Насправді, наркозалежні під час реабілітації і подальшої ресоціалізації засвоюють не лише ті ролі, які вони самі поступово переймають і здійснюють, а й ті, які стосуються інших осіб. Знання цих ролей формується шляхом безпосередньої участі в соціальних взаємодіях. Тому, забезпечивши вплив позитивних чинників через різноманітні соціальні впливи з іншими агентами соціалізації в умовах реабілітаційних центрів, можна створити систему попередження відхилення від реальних соціальних норм у суспільстві. Тому доцільно продовжити науковий пошук дослідженням факторів впливу на особистість наркозалежного в умовах соціально-педагогічної роботи з ним в реабілітаційному центрі.

У будь-якому соціальному середовищі діють певні чинники, що й визначають характер взаємодії цього середовища з особистістю. На думку групи білоруських учених, які розробляли основи факторного підходу Т. Адуло, А. Антипенко, О. Алексеевої, А. Петрущика, Д. Широканова, «фактор» (чинник) розглядається у сучасній науковій літературі як діючий, умова, рушійна сила будь-якого процесу, явища [12, с. 109].

Сукупність чинників у середовищі реабілітаційного центру діє на всіх суб'єктів і об'єктів соціально-педагогічної роботи. До об'єктів соціально-педагогічної роботи з ресоціалізації ми відносимо реабілітантів (наркозалежних осіб, що проходять реабілітацію і ресоціалізацію), їх батьків, які відвідують фокус-групи для співзалежних, інших осіб, які задіяні в процесі здійснення соціально-педагогічної роботи з ресоціалізації. Соціальне середовище реабілітаційного центру складається із внутрішніх факторів та зовнішніх факторів, які впливають на особистість реабілітантів. Внутрішні фактори діють усередині реабілітаційного закладу (внутрішнє середовище), і науковці, які присвятили свої праці дослідженню впливу умов і факторів середовища, а саме, С. Коношенко, О. Караман, О. Рассказова діють у рамках середовищного підходу. В ході контактування реабілітанти є об'єктами впливу і взаємодіють з персоналом центру, медичними працівниками, профільними фахівцями, іншими особами, які виступають суб'єктами впливу. Джерело зовнішніх чинників перебуває за межами реабілітаційного центру (зовнішнє середовище реабілітації та ресоціалізації). Суб'єктами впливу є батьки, родина наркозалежного, друзі, професійні колективи, агенти субкультур тощо), проте вони впливають на життєдіяльність реабілітантів як позитивно, так і негативно. Слід зазначити, що дія зовнішніх чинників на наркозалежного суттєво послаблюється в умовах реабілітаційного центру через вимушену ізоляваність, тому виникає необхідність компенсації дії цих факторів завдяки спеціально розробленим умовам і засобам соціально-педагогічної роботи. На нашу думку, наслідки соціальної депривації впливають на перебіг ресоціалізації наркозалежних: депривований суб'єкт погано підготовлений до відповідного виконання низки ролей,

яких очікуватимуть від нього і в умовах реабілітаційного центру, і в подальшому житті в суспільстві [13, с. 157]. Вимушена соціальна ізоляція, в якій перебувають наркозалежні особи в реабілітаційних центрах, являє собою відрив від соціального оточення в силу обставин, які вимагають ізоляції. Але тільки завдяки цьому найчастіше можлива реабілітація та ресоціалізація такої особи. Слід зазначити, за неформованої мотивації у реабілітантів відбувається примусова ізоляція, під час якої, на думку Л. Міщик, незалежно від бажання самої особи, а нерідко і всупереч її волі, така людина піддається тимчасовому остракізму [4, с. 335].

Суттєвим для дослідження мікросередовищних факторів у межах середовищного підходу до вивчення соціально-педагогічної роботи з ресоціалізації наркозалежних є розгляд родинного впливу на наркозалежного як зовнішнього чинника його соціального розвитку, оскільки більшу частину часу реабілітант проводить в умовах реабілітаційного центру, внаслідок чого порушуються її зв'язок з батьками, родичами, друзями. Отже, вплив сім'ї на дитину значно зменшується, має зовнішній, опосередкований характер. Однак, дослідники причин формування адикцій Б. Ваїсов, О. Єгоров, С. Зайцев стверджують, що стосунки в родині наркозалежного характеризуються так званою «співзалежністю» (codependence), під якою розуміють патологічні афективні залежні відносини батьків (найчастіше матерів) від наркозалежних, коли центрованість на житті наркозалежного через перебування у постійному стресі, призводить до порушення соціальної адаптації батьків, знижує їх самооцінку, послаблює «Я»-концепцію [1; 3]. Звідси є очевидним, що вплив цього чинника має вирішальний характер, як у період формування залежності особи, так і в процесі її подальшої ресоціалізації. Тому, соціально-педагогічна, психологічна та психотерапевтична робота, на думку С. Ваїсова, з подолання феномену співзалежності, є необхідною умовою для реабілітації наркозалежних [1, с. 14]. Це дозволить побудувати такі стосунки, які сприятимуть одужанню хворого на наркоманію, з одного боку, а також допоможуть запобігти виникненню соціальної деривації наркозалежних з іншого боку.

Як стверджують російські дослідники Б. Ваїсов та А. Шишкова [1; 14; 15], в патологічно функціонуючих родинах наркозалежних відзначається вирішальна роль матерів наркозалежних в організації родинного життя. Ці впливи загострюються під час проходження їх дітьми реабілітаційного і ресоціалізаційного етапів. Саме від соціальної активності наркозалежної особи, сформованої мотивації на одужання, активну співпрацю з усіма суб'єктами соціально-педагогічної роботи з ресоціалізації в середовищі реабілітаційного центру залежить результат такої роботи.

Системний підхід потребує розкриття компонентів досліджуваного об'єкта на підставі положень загальної теорії систем та системно-

структурного аналізу (Т. Парсонс, В. Бех, М. Каган, Е. Юдін, В. Ядов та ін.). З позицій системного підходу, соціально-педагогічна робота з ресоціалізації наркозалежних в реабілітаційних центрах характеризується супідрядністю, тобто є підсистемою декількох систем: системи соціального виховання особистості на рівні макросередовища (держави, соціуму), системою забезпечення життєдіяльності особистості на рівні мезосередовища (локальному, місцевому), системи функціонування особистості на рівні мікросередовища (особистісному, індивідуальному). Вивчення системи соціально-педагогічної роботи з ресоціалізації наркозалежних осіб на рівні соціуму дозволяє накреслити стратегічні напрями досліджуваного процесу, вивчити законодавчий та інституційний механізми його здійснення, забезпечення життєдіяльності особистості на рівні мезосередовища дозволяє вивчити специфіку взаємодії наркозалежної особистості в процесі її ресоціалізації й відповідних соціальних інститутів, мікрорівень підсистеми забезпечується індивідуальною траєкторією ресоціалізації конкретної наркозалежної особистості з урахуванням її потреб, інтересів, соціального досвіду.

Структурний аналіз системного підходу дозволив розглянути складові досліджуваного процесу та виявити особливості соціально-педагогічної роботи з ресоціалізації наркозалежних, а саме, суб'єкт – за умови активної ресоціалізації – наркозалежні особи; за умови пасивної адаптації – працівники і фахівці реабілітаційного центру, що допомагають реабілітанту в ході ресоціалізації; об'єкт соціально-педагогічної роботи з ресоціалізації – фрагмент навколишнього світу, на який спрямована ресоціалізаційна діяльність: за активної адаптації це середовище центру, процес соціалізації, корекції та перевиховання в спеціально створених умовах, специфічні умови життєдіяльності наркозалежної особи; мета – подолання дисфункцій соціальної системи, гармонізація зв'язків суб'єкта з елементами середовища, досягнення певного рівня соціальності; зміст – сукупність внутрішніх передумов та зовнішніх впливів середовища для забезпечення ефективної взаємодії наркозалежної особи з оточенням у нових умовах життєдіяльності; етапи соціально-педагогічної роботи (етап орієнтації, адаптаційний етап, етап корекції соціального досвіду, формування соціально-позитивних умінь і навичок взаємодії з середовищем, реалізація умінь і навичок у макросередовищі); засоби соціально-педагогічної роботи: з одного боку, це знання, вміння, навички особистості, що були набуті з попереднім досвідом життєдіяльності та використання їх із соціально-позитивною метою, з іншого – вироблені способи взаємодії, різноманітні заходи, спрямовані на створення сприятливих умов ресоціалізації в реабілітаційному центрі та поза ним; результат – об'єктивні показники досягнень особистості у вигляді певного ресоціалізаційного досвіду, розвиток і формування соціальності наркозалежної особи.

Наступним методологічним підходом розглянемо особистісно-діяльнісний підхід. З позицій особистісного та особистісно-діяльнісного підходу (В. Давидов, К. Абульханова-Славська, О. Леонт'єв, М. Лукашевич, А. Макаренко, С. Рубінштейн) увага акцентується на суб'єкт-суб'єктних відносинах в процесі соціально-педагогічної діяльності з ресоціалізації, усвідомлення наркозалежними їх вирішальної ролі в процесі реабілітації та ресоціалізації. Це дозволило розглянути останню як вид активної діяльності особистості, спрямований на пристосування її до навколишнього середовища, інтеграцію в ньому та вироблення нових умінь і навичок ефективного функціонування в соціумі, що відкрило нові перспективи у напрямі сприяння налагодженню взаємин індивіда й оточення. Таке розуміння соціально-педагогічної роботи з ресоціалізації створює умови для формування особистісної відповідальності наркозалежного за свій життєвий вибір, дозволяє варіативно підходити до вибору траєкторії ресоціалізації, налагоджувати стосунки з урахуванням їх потреб. Різновидом особистісного підходу є особистісно-орієнтований (Ш. Амонашвілі, І. Бех, Г. Костюк, О. Леонт'єв, М. Лукашевич, О. Сухомлинська, С. Подмазін, С. Рубінштейн, А. Фурман, І. Якиманська), що на нашу думку, обумовлюється також і ставленням наркозалежних осіб до себе, до власної особистості, що позначається на їх самооцінці (різні дослідники для визначення різних сторін цього питання використовують такі терміни, як самосвідомість, Я-концепція, Я-схема, образ «Я», самоідентичність).

Останнім часом неухильно зростає увага до культурологічного аспекту проблеми ресоціалізації особистості, оскільки це стало результатом осмислення моральних, екзистенційних аспектів буття людини, якості і культури її життєдіяльності. У сучасній практиці ресоціалізації це не тільки тенденція до пошуку нових підходів до організації повернення людини до повноцінної життєдіяльності в суспільстві та насичення її життя середовищними і культурними впливами, але й переосмислення ідеї необхідності і прагнення самовираження соціально-позитивними способами особистості, що була залежною. У рамках культурологічного підходу (В. Беляєв, В. Болгаріна, В. Бочарова, І. Ліпський, О. Столяренко, Г. Філонов) змінюється акцент поглядів не скільки на саму культуру, скільки на особистість в культурі. Розвиток особистості, вільний і творчий характер такого розвитку розглядаються нами як пріоритетні цінності соціально-педагогічної роботи з ресоціалізації наркозалежної особи.

Закладаючи в основу соціально-педагогічної роботи з ресоціалізації основні положення А. Дистервега про культуровідповідність виховання, а також перевиховання особистості, зазначимо, що механізм реалізації культурологічних основ виражається у тому, що культура є метою, засобом і результатом процесу ресоціалізації. Спираючись на ідеї І. Гербарта про культурну індивідуальність особистості розглядатимемо

культуру як природне середовище для соціального розвитку та ресоціалізації наркозалежної особи. На думку А. Рижанової, культурно-антропологічний контекст підсилюється проблемою виховання духовності через оновлення і вдосконалення, «сходження» особистості до своїх ідеалів, цінностей і реалізація їх на своєму життєвому шляху» [10, с. 62 – 63]. Серед цінностей культурологи виокремлюють і введенний М. Вебером термін «соціальні цінності» – найважливіший елемент культури, системи соціальної регуляції, що забезпечує загальну, стратегічну лінію такої регуляції. На основі соціальних цінностей створюються соціальні норми, якими керуються у подальшому житті особи, що ресоціалізуються.

Проведений огляд методологічних підходів до соціально-педагогічної діяльності з ресоціалізації наркозалежних осіб в реабілітаційних центрах дозволив виділити методологічну основу дослідження, обґрунтувати вихідні положення із застосуванням сукупності підходів, а саме, здійснено предметний аналіз поглядів на поняття «ресоціалізація» в сфері різних наук про людину, застосовано логіко-семантичний, факторний, середовищний, системний, особистісно-діяльнісний, культурологічний підходи.

Спираючись на методологічну базу перспективним дослідженням проблем ресоціалізації буде розробка методів і технологій практичної соціально-педагогічної роботи в цьому напрямі.

Список використаної літератури

- 1. Ваисов С. Б.** Наркотическая и алкогольная зависимость. Практическое руководство по реабилитации детей и подростков / С. Б. Ваисов. – СПб. : Наука и техника, 2008. – 272 с.
- 2. Дмитренко Т. О.** Методологічні основи соціальної педагогіки / Т. О. Дмитренко, К. В. Ярьсько. – Харків : Крок, 2003. – 32 с.
- 3. Зайцев С. Н.** Созависимость – умение любить: пособие для родных и близких наркомана, алкоголика // С. Н. Зайцев. – К. : Позитив. – 2014. – 91 с.
- 4. Енциклопедія** для фахівців соціальної сфери. – 2-ге вид. / За заг. ред. І. Д. Зверєвої. – К., Сімферополь : Універсум, 2013. – 536 с.
- 5. Караман О. Л.** Ресоціалізація особистості неповнолітнього засудженого в контексті соціалізаційного процесу / О. Л. Караман // Соціальна педагогіка: теорія та практика. – 2011. – №4. – С. 12 – 16.
- 6. Методология** и методы социально-педагогических исследований: науч.-метод. пособие для студ., асп., магистр. [авт.-сост. С. Я. Харченко, Н. С. Кратинев, А. Н. Чиж, В. А. Кратинова]. – Луганск : Альма-матер, 2001. – 216 с.
- 7. Неживець О.** Ресоціалізація засуджених та осіб, звільнених з місць позбавлення волі : Монографія / О. Неживець. – К. : Кондор, 2009. – 222 с.
- 8. Образцов П. И.** Методы и методология психолого-педагогического исследования: уч. пособ. / П. И. Образцов. – СПб. : Питер, 2004. – 268 с.
- 9. Ресоціалізація.** – Режим доступу: <http://dic.academic.ru/dic.nsf/lower/17960>,
- 10. Рижанова А. О.**

Розвиток соціальної педагогіки в соціокультурному контексті: дис. ... доктора пед. наук: 13.00.05 / Алла Олександрівна Рижанова; Державний заклад «Луганський національний педагогічний університет імені Тараса Шевченка». – Луганськ, 2005. – 442 с. **11. Соціальна педагогіка:** мала енциклопедія / За заг. ред. І. Д. Звереві. – К. : Вид-во «Центр учбової літератури». – С. 222. **12. Человек:** философские аспекты сознания и деятельности / Т. И. Адуло, А. И. Антипенко, Е. И. Алексеева и др. Под ред. Д. И. Широконова, А. И. Петрушица. – Минск : Наука и техника, 1989. – 208 с. **13. Чернецька Ю. І.** Профілактика соціальної дери́вації наркозалежних в процесі їх ресоціалізації в умовах реабілітаційних центрів Ю. І. Чернецька // 18 міжнародного молодіжного форуму «Радиоэлектроника и молодежь в XX веке», Сб. матеріалів форуму. – Т. 8. – Х. : ХНУРЕ. 2014. – С. 157. **14. Шишкова А. М.** Особенности восприятия семейных отношений родителями больных опиатной наркоманией / А. М. Шишкова // Психотерапия в системе медицинских наук в период становления доказательной медицины. Сб. тезисов конференции с международным участием. – СПб. : 2006. – 167 с. **15. Шишкова А. М.** Особенности личности и семейных отношений матерей пациентов с героиновой наркоманией / А. М. Шишкова // Известия РГПУ им. А. И. Герцена. Аспирантские тетради. – 2007. – № 16 (40). – 154 с.

Чернецька Ю. І. Методологічні підходи до соціально-педагогічної роботи з наркозалежними особами в реабілітаційних центрах

В статті розглядаються методологічні підходи до соціально-педагогічної роботи з наркозалежними особами в умовах спеціалізованих реабілітаційних центрів. Здійснено предметний аналіз поглядів на поняття «ресоціалізація» в сфері різних наук. Застосовано логіко-семантичний підхід для з'ясування семантичної будови і сутнісних характеристик поняття «ресоціалізація» у мовах інших народів. Факторний підхід для виявлення провідних чинників, які обумовлюють процес ресоціалізації та впливають на його ефективність. Середовищний підхід для аналізу ролі того середовища, в якому здійснюється ресоціалізація наркозалежних осіб. Системний підхід для виявлення системи соціально-педагогічної роботи з ресоціалізації і можливості надання характеристик компонентів системи. Особистісно-діяльнісний підхід, що уможливорює розгляд наркозалежної особи в процесі її ресоціалізації. Культурологічний підхід, що дозволяє розглянути культуру як основу для соціального розвитку та ресоціалізації наркозалежної особистості.

Ключові слова: методологічні підходи, ресоціалізація, фактори ресоціалізації, реабілітація, наркозалежні особи, спеціалізовані реабілітаційні центри.

Чернецкая Ю. И. Методологические подходы социально-педагогической работы с наркозависимыми лицами в реабилитационных центрах

В статье рассматриваются методологические подходы к социально-педагогической работе с наркозависимыми лицами в условиях специализированных реабилитационных центров. Осуществлен предметный анализ взглядов на понятие «ресоциализация» в сфере разных наук. Применен логико-семантический подход для выяснения семантического строения и сущностных характеристик понятия «ресоциализация» в языках других народов. Факторный подход для выявления ведущих факторов, которые обуславливают процесс ресоциализации и влияют на его эффективность. Средовый подход для анализа роли той среды, в которой осуществляется ресоциализация наркозависимых лиц. Системный подход для выявления системы социально-педагогической работы по ресоциализации и возможности предоставления характеристик компонентов системы. Личностно-деятельностный подход, который делает возможным рассмотрение наркозависимого лица в процессе его ресоциализации. Культурологический подход, что позволяет рассмотреть культуру как основу для социального развития и ресоциализации наркозависимой личности.

Ключевые слова: методологический подход, ресоциализация, факторы ресоциализации, реабилитация, наркозависимые лица, специализированные реабилитационные центры.

Chernetskaya Y. I. The Methodological Approaches to Social Pedagogical Work with Drug Addicted Persons in Terms of Specialized Rehabilitation Centers

In the article the methodological going is examined near the social-pedagogical work with drug-dependent persons in the conditions of the specialized rehabilitation centers. The subject analysis of looks is carried out to the concept «resocialization» in the field of different sciences. Logic-semantic approach is applied for finding out of semantic structure and essence descriptions of concept «resocialization» in the languages of other people. Factor approach for the exposure of leading factors, which stimulate the process of resocialization and influence on his efficiency. Approach of environment for the analysis of the role of that environment resocialization of drug-dependent persons is carried out. Approach of the systems for the exposure of the system of social-pedagogical work on resocialization and possibilities of grant of descriptions of components of the system. Approach of Personality and activity, which does possible consideration of drug-dependent person in the process of his resocialization. Approach of culture that allows considering a culture as background of social development and resocialization of drug-dependent personality.

Key words: methodological approach, resocialization, factors of resocialization, rehabilitation, drug addicted persons, specialized rehabilitation centers.

Стаття надійшла до редакції 13.04.2015 р.

Прийнято до друку 14.05.2015 р.

Рецензент – д.п.н., проф. Рассказова О. І.

УДК 375.5.015:751

Н. В. Щурова

ПОКАЗНИКИ ФІЗИЧНОГО ЗДОРОВ'Я УЧНІВ СТАРШОЇ ШКОЛИ

Розвиток світового і, зокрема європейського освітнього простору, об'єктивно вимагає від сучасної української школи адекватної реакції на процеси реформування загальної середньої школи, що відбуваються у провідних країнах світу. Така тенденція вимагає спрямування виховного процесу загальноосвітніх навчальних закладів у русло формування у старшокласників ціннісно-трудоових орієнтацій, індивідуалізації професійного самовизначення особистості. Особлива роль у цьому процесі належить формуванню у старшокласників цінностей бути здоровими, вести здоровий спосіб життя та активно займатися фізичними вправами. В останні роки все частіше йдеться про фізичний стан організму не тільки як про абстрагований соціальний феномен, але і як про властивість особистості. В системі фізичного виховання акцентуються механізми й ефекти впливу на її розумовий розвиток та розширення пізнавальної інформативності, вдосконалення почуттів і соціальної поведінки, моральності й духовності.

Сучасна теорія і практика фізичного виховання й розвитку особистості мусить змінити мотиваційні основи забезпечення навчально-виховного процесу з фізичного виховання на ту соціально-економічну ситуацію, яка визначає сутнісні характеристики нашого суспільства і в яку залучатиметься молода людина. А це, по-перше, прагнення бути здоровим, де першочергову роль відіграють фізичні вправи.

Формуванню мотивів діяльності школяра передуює інтерес як результат дії існуючої виховної системи, яка здійснюється через засоби масової інформації про фізичне виховання і спорт, через спортивні заходи в школі, місті, під направленим впливом учителів, батьків, товаришів. Усі ці заходи формують мотиваційну сферу учнів старших класів до якої можна віднести красиву будову тіла, здоров'я, виховання фізичних якостей: спритності, витривалості, швидкості, сили, гнучкості, а також вольових якостей. Відмічаємо, що у різних системах фізичного

виховання задачі рухового вдосконалення, виховання фізичних якостей вирішуються через застосування великої кількості засобів, основою яких є фізичні вправи, оздоровчі сили природи, фактори особистої та громадської гігієни, використання активних форм туризму в процесі організованих та самостійних занять. Але зайняти активну позицію школяреві у процесі фізичного виховання можуть надати тільки знання та переконання, на підставі яких можна досягти цінності здоров'я.

Особливе значення має те, що учні старшої школи неспроможні успішно оволодіти будь-яким навчально-виховним профілем без достатнього рівня стану фізичного здоров'я. Фізичне здоров'я старшокласників розглядається з позицій фізичного розвитку, фізичної підготовленості та функціонального стану організму [1, с. 12 – 13]. Формування світогляду, освоєння інтелектуального потенціалу фізичної культури, виховання пізнавальної активності учнів, оволодіння ними методів пошуку і використання потрібної інформації, освоєння методів аналізу виконуваних дій на основі осмисленого ставлення до виконуваної діяльності стає одним з перших завдань формування у старшокласників профільних шкіл відношення до свого здоров'я. Саме профільне навчання за спортивним напрямом і може вирішити означені проблеми [2].

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми дає підстави стверджувати, що загальнодидактичні принципи побудови процесу формування здоров'я старшокласників розроблені Т. Круцевич, Б. Шиян, В. Платоновим, І. Муравовим та ін.; дослідженню різних аспектів профілізації загальноосвітньої школи присвячені праці Н. Бібік, О. Котової, М. Зубалія, О. Ливацького, М. Гузика, Н. Шиян, С. Вольянської, І. Осадчого, Л. Липової.

Мета роботи – проаналізувати показники фізичного здоров'я старшокласників загальноосвітніх навчальних закладів Луганщини та приділити увагу саме профільній освіті в галузі фізичної культури.

З метою з'ясування реального стану рівня фізичного здоров'я старшокласників Луганської області було вивчено медичні документи та було проведено констатуючий зріз даних серед учнів 10-11 класів Старобільської ЗОШ № 4, Старобільської СЗОШ № 3 з поглибленим вивченням англійської мови, Кремінської ЗОШ № 4, Сватівської ЗОШ № 2. Аналіз профілізації шкіл Луганщини показав, що з 730 загальноосвітніх шкіл II-III ступенів 76,3% мають профільне навчання за різними напрямами (суспільно-гуманітарний, природничо-математичний, технологічний, художньо-естетичний). І лише 10, що становить 1,4% від усієї кількості шкіл, мають документоване спортивне профілювання за наступними напрямками: волейбол, баскетбол, теніс, футбол, спортивна ритміка [3].

Причини такої незначної кількості шкіл зі спортивною профілізацією криються, як показало опитування директорів та учителів фізичного виховання, проведене нами на обласних семінарах, є: на

першому місці – недостатня матеріально-технічна база та неможливість на даний момент її покращення; невелика кількість учнів старших класів; дефіцит педагогічних кадрів, які б мали достатню підготовку до впровадження цікавих дітям видів фізкультурної діяльності через інтеграцію базової та додаткової освіти галузі фізичної культури і спорту; недостатньою пропедевтичною, тобто допрофільною роботою серед учнів 8-9 класів та їх батьків щодо свідомого ними вибору майбутнього профілю навчання в старшій школі. При цьому вчителі фізичної культури вважають, що до 80% старшокласників оберуть спортивний профіль навчання, зазначаючи, що саме спортивний профіль забезпечить підвищення рівня і фізичного здоров'я, і сприятиме кращій засвоєності змісту загальноосвітніх предметів.

Для з'ясування більш повної картини щодо стану фізичного здоров'я старшокласників ми провели оцінку фізичного здоров'я учнів і загальноосвітніх неспортивного профілю, і загальноосвітніх шкіл зі спортивним профілем навчання.

Загалом у цьому етапі експерименту взяли участь 210 школярів, з яких 114 дівчат та 96 хлопців. Але для коректності отриманих даних констатуючого та в подальшому формуючого етапу експерименту ми вимірювали показники окремо школярів 10–11-х класів, які навчаються за спортивним профілем і загальноосвітніх неспортивного профілю шкіл. Вимірювання проводилося за методикою Г. Апанасенка, оскільки перевірка інформативності найбільш розповсюджених методик валеометрії за критеріями чутливості до специфічності показала, що максимальним індексом діагностичної ефективності володіє саме вона. Ця методика детально описана в дослідженні Т. Круцевич [4, с. 188 – 190], чим ми і скористуємося.

Ми використовували аналіз медичних карт та вікових показників ЧСС, АТ, ЖЄЛ, маси тіла, довжини тіла, динамометрії кисті через проведення функціональних проб та вимірювання у стані спокою. Ці показники, що встановлені Всесвітньою організацією охорони здоров'я, є найбільш інформативними для нашої експериментальної оцінки.

На думку автора методики, ця система оцінювання дає змогу виділити групу ризику (середній рівень) дітей і проводити з ними спрямовані оздоровчо-профілактичні заходи.

Реальний рівень фізичного здоров'я старшокласників низький, а в порівнянні – у учнів, які навчаються в школах зі спортивною профілізацією, він трохи вищий, ніж у дітей загальноосвітніх неспортивного профілю шкіл. Високого рівня фізичного здоров'я молоді практично не спостерігається: у профільній школі загальний відсоток дітей, рівень здоров'я яких визначається як «Вищий за середній» та «Високий» (без гендерної диференціації) сумарно становить 18,9%, а в загальноосвітній неспортивного профілю аналогічний показник – 7,7%. Тривожно те, що рівень здоров'я дівчат нижчий за рівень здоров'я хлопців. Причини цього вбачаємо в тому, що дівчата менше уваги

приділяють заняттям спортом, мають більшу схильність до ведення «модного» нездорового способу життя (паління, вживання алкоголю, ранні статеві стосунки, порушення режиму харчування тощо).

Серед всіх учнів, які мають «Низький» та «Нижчий за середній» рівень фізичного здоров'я, за результатами медичних обстежень до спеціальної медичної групи віднесено 31 учень з неспортивного профілю шкіл та 22 учні спортивного профілю (дані отримані за результатами вивчення медичних карт), а, за отриманими нами даними, кількість цих дітей що становить 89 та 77 відповідно від загальної кількості старшокласників, серед яких проводилась оцінка фізичного здоров'я за методикою Г. Апанасенка.

Практичне вивчення реальної ситуації з формування фізичного здоров'я старшокласників в умовах профільного навчання за спортивним напрямком у загальноосвітніх школах Луганщини дозволили виділити наступні взаємопов'язані проблеми. В основі першої лежить невідповідність між потребою суспільства у вихованні здорового підростаючого покоління і масовим нездоров'ям та зниженням показників фізичного здоров'я дітей та учнівської молоді в умовах сучасного інтенсивного процесу навчання. Друга – між поступовозростаючим в учнів усвідомленням необхідності постійного формування фізичного здоров'я та недостатніми соціально-педагогічними умовами забезпечення процесу формування фізичного здоров'я старшокласників профільної школи, що спонукали б до підвищення рівня фізичної підготовки в аспекті майбутньої професійної діяльності [5, с. 23]. У старшокласників, які навчаються за спортивним профілем значно покращуються показники основних фізичних якостей, стан фізичного здоров'я, духовний і психологічний стан, на відміну від старшокласників, які навчаються в звичайних класах. Систематичні заняття фізичними вправами позитивно впливають не тільки на загальний стан організму, але й виконують важливу соціально-виховну функцію, формуючи старшокласника як цілісну особу з позитивною мотивацією на здоровий спосіб життя [6].

Список використаної літератури

- 1. Збірник** курсів за вибором у процесі профільного навчання за спортивним напрямком / уклад. : Ротерс Т. Т., Ливацький О. В., Драгнев Ю. В. – Луганськ : СПД Резніков В. С., 2008. – 336 с.
- 2. Отравенко О. В.** Спортивно-масова та фізкультурно-оздоровча робота в умовах сучасної школи за програмою «Спорт для всіх» / О. В. Отравенко // Молода спортивна наука України : зб. наук. пр. з галузі фіз. культури та спорту. – Вип. 9 : у 4 т. – Л., 2005. – Т. 1. – С. 275 – 277.
- 3. Котова О.** Принципи організації профільного навчання у старшій школі / О. Котова // Освіта на Луганщині. – 2008. – № 1. – С. 52 – 56.
- 4. Круцевич Т. Ю.** Контроль у фізичному вихованні дітей, підлітків і молоді: навч. посіб. / Т. Ю. Круцевич, М. І. Воробйов, Г. В. Безверхня. –

К. : Олімп. л-ра, 2011. – 224 с. **5. Горашук В. П.** Формирование культуры здоровья школьников (теория и практика). / В. П. Горашук – Луганск : Альма-матер, 2003. – 376 с. **6. Зубалій М.** Зміст навчальної діяльності старшокласників зі спортивного профілю / М. Зубалій // Здоров'я та фізична культура. – 2008. – № 3. – С. 18 – 24.

Щурова Н. В. Показники фізичного здоров'я учнів старшої школи

У статті основну увагу приділено визначенню стану сформованості фізичного здоров'я старшокласників загальноосвітніх навчальних закладів Луганської області, без чого неможливо вдосконалення педагогічного процесу в загальноосвітніх навчальних закладах зі спортивним профілем навчання, формуванню ціннісного ставлення до власного здоров'я і здорового способу життя серед старшокласників, що сприяє становленню активної особистості, у якій буде сформоване сприйняття власного здоров'я як особистісної цінності. Концепція такого підходу базується на спортивному фізичному вихованні учнів сучасної школи.

Ключові слова: фізичне здоров'я, профільне навчання, спортивний напрямок.

Щурова Н. В. Показатели физического здоровья учеников старшей школы

В статье основное внимание уделено определению состояния формирования физического здоровья старшеклассников общеобразовательных учебных заведений Луганской области, без чего невозможно усовершенствование педагогического процесса в общеобразовательных учебных заведениях по спортивному профилю обучения, формированию ценностного отношения к собственному здоровью и здоровому образу жизни старшеклассников, способствующее становлению активной личности, у которой будет сформировано восприятие собственного здоровья как личностной ценности. Концепция такого подхода базируется на спортивном направлении в физическом воспитании учащихся современной школы.

Ключевые слова: физическое здоровье, профильное обучение, спортивное направление.

Shchurova N. V. Student's Physical Health Indicator in Higher School

In the article the main attention is drawn to the survey of senior pupils' physical health comprehensive educational institutions of Lugansk region, as the absence of the latter makes it impossible to improve pedagogical process in comprehensive educational institutions with sport slant, on the formation of values for their own health and healthy lifestyles among seniors that spryayuyue becoming active personality, which will be formed perception

of their own health as personal values. The concept of this approach is based on the sports physical education students of the modern school.

Key words: physicalhealth, profilededucation, sportslant.

Стаття надійшла до редакції 24.04.2015 р.

Прийнято до друку 14.05.2015 р.

Рецензент – д.п.н., проф. Караман О. Л.

ГЕНДЕРНИЙ ПІДХІД У СОЦІАЛЬНІЙ ПЕДАГОГІЦІ

УДК 378.14:316.612

С. М. Гришак

АНАЛІЗ ГЕНДЕРНИХ УЯВЛЕНЬ СУЧАСНОЇ СТУДЕНТСЬКОЇ МОЛОДІ В ПРОЦЕСІ СОЦІАЛІЗАЦІЇ

Перш ніж розпочати аналіз гендерних уявлень студентської молоді в процесі соціалізації, маємо зазначити, що це потрібно нам для визначення характеру процесу соціалізації, який за даними досліджень, може носити диференційований за статевою належністю, або егалітарний – на основі партнерських взаємовідносин – характер [1], щоб у подальшому враховуючи це, визначитися з необхідними засобами її корегування.

Тож, метою даної статті є вивчення сутності поняття «гендерні уявлення», їх виявлення у студентів молодших курсів Луганського національного університету імені Тараса Шевченка та аналіз відповідно до цінностей ідеї гендерної рівності.

За визначенням гендерного психолога І. Кльоциної, *гендерні уявлення* – це «низка понять, поглядів, тверджень і пояснень про соціальний статус і положення в суспільстві чоловіків і жінок. Дані осмисленні знання про те, які ролі в суспільстві повинні виконувати чоловіки та жінки, яке їх призначення й які моделі поведінки вони повинні демонструвати оточуючим, народжуються в повсякденному житті у ході міжособистісної комунікації» [2, с. 188]. *Гендерні уявлення* виступають як спосіб осмислення соціальної дійсності представником гендерної групи й орієнтують поведінку людини залежно від соціальної ситуації, вони допомагають усвідомити зміст гендерних ролей і визначитися щодо особистого ставлення до існуючих правил поведінки чоловіків і жінок у соціумі, до характеру міжстатевої взаємодії, і прийняти особистий спосіб виконання гендерної ролі.

У словнику гендерних термінів гендерні уявлення визначаються як «відображення існуючої в суспільстві статевої диференціації та домінуючої ідеології держави у сфері міжстатевих відносин» [2, с. 191]. Гендерні уявлення є продуктом пануючої гендерної ідеології. Дослідники з гендерних проблем розглядають у залежності від типу гендерної ідеології *патріархатні (традиційні) гендерні уявлення* й *егалітарні гендерні уявлення* [2].

У феміністській теорії та гендерній критиці використовується прикметник «патріархатний». Патріархальний – пов'язаний із давниною, вірний традиціям, звичаям; патріархат – устрій, що характеризується батьківським родом, в якому чоловік займає пануюче положення. Дискурс феміністського співтовариства приймає слово патріархатний [3].

Гендерні уявлення, будучи компонентом соціуму, динамічні. Дослідники одним із основних причинних механізмів, що сприяють зміні гендерних уявлень, виділяють ідеальний (психологічний). Тобто ідеальним механізмом зміни (або вкорінення і посилювання) гендерних уявлень можна вважати ідеї про материнське покликання жінки, про те, що чоловік – опора і захист сім'ї тощо, які передаються з покоління в покоління [4, с. 235].

Гендерні уявлення, які виникли ще в первісному суспільстві, були пов'язані з розподілом гендерних ролей, коли жінка розглядалася не інакше як через її репродуктивну функцію. Поступово відбувалося вкорінення в свідомості цих уявлень, які до нас дійшли майже без змін. Проте, якщо тоді розподіл праці за ознакою статі був виправданим у зв'язку з вузькістю виконуваної роботи, то сьогодні дослідники гендерних проблем відмічають, що на цей час гендерна сегрегація носить дискримінаційний характер. Психолог Ю. Гусева стверджує: «Первинне розділення на чоловіче – жіноче відбувається на основі біологічних (читай репродуктивних) властивостей, закріплюється в суспільній свідомості і переходить на рівень культурного» [4, с. 237]. Певний розвиток суспільства змусив сформувати чіткі гендерні уявлення. Спочатку вони природним чином витікали з умов і способу життя, поступово спосіб життя змінювався, а уявлення практично не трансформувалися.

Дослідники у сфері гендерних досліджень доводять, що відповідно до укорінених у свідомості людей уявлень, жінкам у суспільстві приписується менша вартість, аніж чоловікам, їх відносини мають асиметричний характер, де одна стаття (чоловіча), підпорядковує собі іншу (жіночу), тож погоджуємося з дослідниками, що гендерні уявлення, які існують у сучасному суспільстві, мають традиційний – патріархатний характер.

У контексті нашої статті нас цікавлять егалітарні гендерні уявлення, які базуються на ідеї гендерної рівності. Тож, вважаємо за потрібне надати їм певну характеристику.

У філософському енциклопедичному словнику поняття «егалітаризм» трактується як «вчення про загальну рівність людей», воно має французьке походження від слова *egalite*, що в перекладі українською означає «рівність» [5, с. 184]. У словнику гендерних термінів використовується термін «егалітарність», яке також виступає синонімом терміну «рівність статей» [6].

Егалітарність, як принцип соціальної рівності статей, полягає в тому, щоб дослідити і усунути всі соціальні бар'єри, що заважають людині проявити себе як особистість, а також створити рівні соціальні можливості для реалізації чоловіків і жінок у всіх сферах життєдіяльності залежно від переваг автономної індивідуальності [7].

Егалітарні гендерні уявлення орієнтують на стирання диференціації між соціальними ролями жінки і чоловіка, на право особистості

вирішувати, в якій сфері життєдіяльності реалізувати свій потенціал – у сім'ї чи на виробництві; на усунення ієрархічності у статевих стосунках, на визнання цінності особистості – будь-то чоловік чи жінка.

Тож слідом за науковцями [8], *егалітарні гендерні уявлення* ми розуміємо як систему поглядів, націлених на планомірну діяльність у процесі створення рівних соціально-педагогічних умов для розвитку особистості студента /студентки незалежно від того, чоловічої він статі чи жіночої.

Все вище сказане дозволяє нам визначитися, що у відповідності з характером гендерних уявлень, які наявні у студентів молодших курсів (патріархатні або егалітарні), їхня гендерна соціалізація відбувається або традиційним шляхом, диференціюючи чоловіче і жіноче як полярне, де жінки підпорядковуються чоловікам, що в результаті сприяє дискримінації за статтю, або шляхом, адекватним егалітарним ідеям, інтегруючи ідею гендерної рівності у міжстатеві стосунки, що створює рівні можливості для розвитку обох статей і сприяє налагодженню рівноправних партнерських відносин між студентами.

Для проведення дослідження щодо реальних гендерних уявлень студентів молодших курсів в процесі соціалізації нами були обрані студенти I-II курсів Інституту культури та мистецтв ДЗ «ЛНУ імені Тараса Шевченка» – усього 102 особи, серед яких 17 осіб чоловічої та 85 осіб жіночої статі. Порівняння анкет студентів чоловічої та жіночої статей не виявили будь-яких сутнісних розходжень у відповідях. Тож в обробці та виявленні статистичних даних ми спиралися на загальну вибірку сукупність у кількості 102 особи.

Перш за все нас цікавило знання емпіричного матеріалу, бо саме це надавало нам можливість визначити рівень обізнаності у сфері гендерної проблематики, а також одержати необхідну наукову інформацію, яка допомогла б нам розробити відповідний зміст гендерної соціалізації студентів, адекватний сучасним егалітарним гендерним уявленням.

Першим питанням, на яке мали відповісти студенти – «Чи знаєте ви, що таке «гендер»? Якщо так, дайте його визначення» – ми намагалися визначити загальну поінформованість студентів у даній проблематиці. На жаль, маємо за потрібне відзначити дуже низьку обізнаність студентської молоді у галузі гендерних проблем. Незважаючи на підвищення інтересу до цієї проблематики з боку державних органів і політичних сил на рівні світового порядку, пересічні студенти практично не володіють гендерною термінологією, ототожнюючи поняття «гендер» і «стать» або плутаючи його з гендерологією («наука про відносини між жінками та чоловіками»; «гендер вивчає відносини між жінками та чоловіками» тощо) та статевим вихованням (гендер – це «виховання моралі, сексуальних відносин», «статеве виховання жінок і чоловіків» тощо) – 67%. Майже одна третина респондентів (29%) взагалі дали відповідь «не знаю», і лише 4% опитуваних надали правильну відповідь, визначаючи

гендер як «соціокультурну приналежність людини», «соціальну статтю, що визначає поведінку людини в суспільстві» тощо.

Відповідно, не дивними виявилися відповіді на запитання, з яких джерел студенти дізналися про цей термін. Отже, 21% студентів позначили, що взагалі до цього часу не чули про це поняття; від батьків та друзів отримали знання – 39%, від ЗМІ – 33%, і відповідно тих, хто знає про гендер із наукової літератури або від викладачів університету залишається всього 7%. Ці показники підтверджують дані, що отримані нами на питання «Чи викладали у Вашій школі будь-які гендерні курси (проводились заходи)?», бо більшість опитуваних дала заперечливу відповідь – 87%, і лише 13% відповіли «так».

Очевидним у цьому сенсі стає відношення студентської молоді до гендерних проблем, які у більшості не визначилися з питанням, чи є проблема гендерної рівності актуальною, це – 64% опитуваних. Але важливим вважаємо той факт, що тих, хто не вважає її актуальною (9%) набагато менше ніж, тих, хто позитивно визначився із цим питанням (27%). Отже, незважаючи на недостатню поінформованість у питаннях гендеру, молоді люди все ж таки схильні сприймати проблему гендерних відносин у напрямку її вирішення на основі гендерної рівності.

Подібну картину ми отримали на питання «Чи відчуваєте ви необхідність у подоланні гендерних проблем? Якщо так, то у яких саме». Незважаючи на те, що певна частина опитуваних студентів не відчуває такої необхідності – 55%, пояснюючи це тим, що вони не «стикалися з гендерними проблемами в житті», майже половина респондентів все ж таки відчувають потребу у подоланні гендерної нерівності в міжстатевих відносинах: «жінки мають займати керівні посади, а чоловіки – допомагати у господарстві», «чоловік має бути більш відповідальним у вихованні дітей, а жінки більш незалежними», «необхідно долати проблеми нерівності між жінками і чоловіками» тощо) – 45%.

Виявляючи уявлення студентів у напрямку розуміння гендерної проблематики, нами було поставлене питання, кого ж більше стосується гендерна нерівність. Результати опитуваних свідчать, що навіть поверхневі знання щодо цієї проблеми, показують невтішну ситуацію, яка взагалі склалася в суспільстві з вирішенням питання гендерної рівності, бо більша частина респондентів вважає, що з нерівністю більш усього стикаються жінки – 39%. Приблизно така ж частка опитуваних вважає, що як жінки, так і чоловіки стикаються з нерівністю в своєму житті – 32%; вагалися відповісти на це питання 26% студентів, а тих, хто вважає, що нерівність торкається чоловіків – лише 3%.

Продовжуючи аналіз у напрямку виявлення у студентів розуміння гендерних проблем, зокрема, існуючих серед населення стереотипів, цікавим, на нашу думку, стало вивчення ставлення студентів щодо соціального статусу і змісту ролі жінки і чоловіка, що вони повинні виконувати як члени суспільства. Нами були запропоновані на вибір 2-3 положення, завдяки яким, ми намагалися з'ясувати, які гендерні

уявлення домінують серед опитуваних – егалітарні чи патріархатні (традиційні). Маємо зазначити, що твердження пп. 2, 4, 6, 7 ми відносимо до егалітарних, які надають як жінкам, так і чоловікам однакові можливості у виконанні ролей у суспільстві, навпаки пп. 1, 3, 5 відображають застаріле стереотипне уявлення щодо цих ролей. Результати дослідження, що свідчать про співвідношення патріархатних або егалітарних уявлень у студентів ми помістили у таблицю 1:

Таблиця 1

Ставлення щодо соціального статусу і змісту ролі жінки і чоловіка, що вони повинні виконувати як члени суспільства

№	Твердження щодо соціального статусу чоловіка та жінки	Ранг. місце	Оцінка, %
1	жінка має відповідати за домашнє господарство, доглядати родину	3	22
2	чоловік повинен нарівні з жінкою вести домашнє господарство	7	0
3	жінка повинна працювати у приватній, а чоловік – у публічній сфері	5	8
4	чоловіки і жінки рівні у своїх правах	1	30
5	забезпечувати фінансово родину повинен чоловік	2	26
6	жінка має нарівні з чоловіком фінансово підтримувати родину	6	4
7	керівні посади можуть займати як чоловіки так і жінки	4	10

Для кращої картини ми проранжували обрані твердження. Тож, у процесі аналізу анкет ми виявили, що визначення студентів носять особливо суперечливий характер. Перше місце таблиці займає твердження, яке ми віднесли до егалітарних і яке відображає прагнення студентської молоді до рівноправних стосунків у житті – 30% опитуваних, але суперечливість полягає в тому, що подальші два місця займають застарілі гендерні стереотипні уявлення про те, що місце жінки – у домогосподарстві, а чоловік – це здобувач у родині (22% і 26% відповідно). Цікаво і те, що наступне твердження (егалітарне – п.7) займає четверте місце у таблиці – 10%, тоді як стереотипне (п.3) – п'яте, 8%. Але як бачимо, між ними невеликий розрив. На останньому місці виявилось твердження, яке не обрав ні один студент (п. 2 – 0%), і яке, на нашу думку особливо підкреслює наявність стереотипного мислення студентства, бо ніхто з них не бачить чоловіка у ролі «домашнього господаря».

Усе вище зазначене дозволяє нам зробити висновок, що опитувані переконані в домінуючому становищі чоловіка в суспільстві та в призначенні жінки на роль матері та господині. Серед студентської молоді домінують патріархатні погляди щодо сфер діяльності успішної реалізації жінки та чоловіка.

Цей висновок підтверджують відповіді на запитання «Чи проходять у вашому студентському колективі заходи, що спрямовані на подолання гендерних проблем?». Так, жоден з опитуваних не відповів стверджено, більше половини опитуваних відповіли, що не проводяться (69%) і

відповідно 31% студентів не визначилися із відповіддю на це питання. Тож, не дивним видається той факт, що студенти вагаються визначитися, чи мають вони потребу у вивченні гендерно-спрямованих тем. Наглядно отримані дані, які ми розмістили у вигляді діаграми, можна простежити на рис. 1.

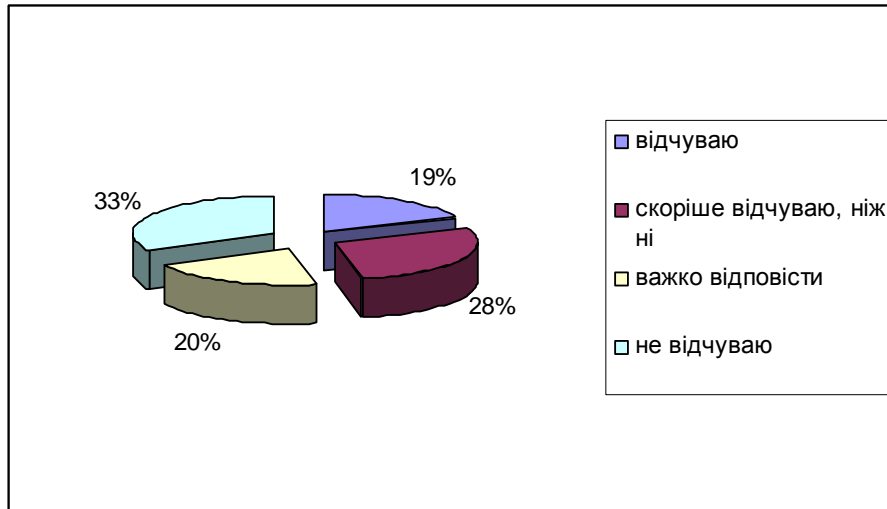

Рис. 1. Ступінь потреби студентів у вивченні гендерно-спрямованих тем

Аналіз відповідей на це питання доводить, що, не зважаючи на доволі високий процент тих, хто не відчуває такої потреби (33%), більшість студентів (57%) усе ж таки розуміють необхідність у вивченні тем, що стосуються взаємовідносин статей у сучасному світі, бо без вирішення питання подолання гендерної дискримінації на користь ідеї гендерної рівності не можна будувати справедливе демократичне суспільство.

Все вище сказане дозволяє нам дійти наступних висновків: по-перше, гендерні уявлення – погляди на статус чоловіка або жінки, що вони займають у суспільстві – є продуктом пануючої ідеології і залежно від її типу поділяються на егалітарні (на основі ідеї гендерної рівності) або патріархатні (традиційні) гендерні уявлення; по-друге, дослідження гендерних уявлень студентів молодших курсів університету виявило слабку обізнаність опитуваних у сфері гендерних взаємовідносин і розумінні сутності ідеї гендерної рівності, що доводить низький рівень знань у галузі гендерної проблематики і не дозволяє студентській молоді належною мірою визначитися у пріоритеті гендерних цінностей і відмовитися від впливу застарілих стереотипів на власну свідомість; по-третє, проведений аналіз свідчить про наявність у студентів традиційних патріархатних уявлень на взаємовідносини статей та їх діяльність у суспільстві, і, в цілому, відображає диференційовану гендерну соціалізацію студентів.

Список використаної літератури

1. Шабаєва Н. С. Сутність та особливості гендерної соціалізації як теоретичної основи організації системи позанавчальної діяльності студентів коледжу / Н. С. Шабаєва // Соціальна педагогіка : теорія та практика. – 2008. – № 3. – С. 21 – 26. **2. Клецина И. С.** Психология гендерных отношений : Теория и практика / И. С. Клецина. – СПб. : Алетейя, 2004. – 408 с. **3. Трофимова Е. И.** Вопросы терминологии в гендерных исследованиях / Е. И. Трофимова // Гендер и проблемы коммуникативного поведения : сб. мат-лов Первой междунар. науч. конф. – Новополюк : ПГУ, 2002. – С. 3 – 10. **4. Гусева Ю.** Гендерные представления как социокультурный феномен / Ю. Гусева // Российские женщины и европейская культура : Мат-лы V конф-ции, посвященной теории и истории женского движения. – СПб. : Изд-во СПб философского общества, 2001. – С. 235 – 238. **5. Філософський енциклопедичний словник** / НАН України ; Інститут філософії ім. Г. С. Сковороди / В. І. Шинкарук (голова редкол.). – К. : Абрис, 2002. – 744 с. **6. Словарь** гендерных терминов / Под ред. А. А. Денисовой. – М. : Информация XXI век, 2002. – 256 с. **7. Гендерная эгалитарность** // Википедия ; [Электронная версия]. – Режим доступа к статье : http://ru.wikipedia.org/wiki/Гендерная_эгалитарность. **8. Гришак С. М.** Підготовка майбутніх спеціалістів соціальної сфери до реалізації ідеї гендерної рівності в професійній діяльності : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук. : спец. 13.00.05 «Соціальна педагогіка» / С. М. Гришак – Луганськ, 2007. – 20 с.

Гришак С. М. Аналіз гендерних уявлень сучасної студентської молоді в процесі соціалізації

Стаття присвячена дослідженню гендерних уявлень сучасної студентської молоді. Вивчення сутності поняття довело, що «гендерні уявлення» – погляди на статус чоловіка або жінки, що вони займають у суспільстві; гендерні уявлення є продуктом пануючої ідеології і залежно від її типу поділяються на егалітарні (на основі ідеї гендерної рівності) або патріархатні (традиційні) гендерні уявлення. Аналіз гендерних уявлень студентів молодших курсів Інституту культури та мистецтв ДЗ «ЛНУ імені Тараса Шевченка» показав низький рівень їхніх знань у галузі гендерної проблематики, що не дозволяє студентській молоді належною мірою визначитися у пріоритеті гендерних цінностей і відмовитися від впливу застарілих стереотипів на власну свідомість. Проведене дослідження дозволяє стверджувати, що в сучасній студентській молоді домінують традиційні гендерні уявлення на взаємовідносини статей та їх діяльність у суспільстві, що, в цілому, відображає диференційовану гендерну соціалізацію студентів.

Ключові слова: гендерні уявлення, егалітарні гендерні уявлення, патріархатні гендерні уявлення, студентська молодь, соціалізація.

Гришак С. Н. Анализ гендерных представлений современной студенческой молодежи в процессе социализации

Статья посвящена исследованию гендерных представлений современной студенческой молодежи. Изучение сущности понятия доказало, что «гендерные представления» – взгляды на статус мужчины или женщины, что они занимают в обществе; гендерные представления являются продуктом господствующей идеологии и в зависимости от ее типа делятся на эгалитарные (на основе идеи гендерного равенства) или патриархатные (традиционные) гендерные представления. Анализ гендерных представлений студентов младших курсов Института культуры и искусств ГУ «ЛНУ имени Тараса Шевченко» показал низкий уровень их знаний в области гендерной проблематики, что не позволяет студенческой молодежи в должной мере определиться в приоритете гендерных ценностей и отказаться от влияния устаревших стереотипов на собственное сознание. Проведенное исследование позволяет утверждать, что у современной студенческой молодежи доминируют традиционные гендерные представления на взаимоотношения полов и их деятельность в обществе, что, в целом, отражает дифференцированную гендерную социализацию студентов.

Ключевые слова: гендерные представления, эгалитарные гендерные представления, патриархатные гендерные представления, студенческая молодежь, социализация.

Hryshak S. M. Analysis of Gender Perceptions of Modern Young Students in the Process of Socialization

The article is devoted to the study of gender perceptions of young students in the process of socialization. The study of the essence of the concept proved that "gender perceptions" – views on the status of men or women that they occupy in the society, they help us understand the content of gender roles and define our position to existing rules of conduct of men and women in society, and to adopt a personal method of performing gender roles.

We discovered that gender perceptions are the product of the dominant ideology. Gender researchers make gender perceptions conditional on the dominant gender ideology of the state and break them up into egalitarian (based on the ideas of gender equality) or Patriarchal (traditional) gender perceptions.

In accordance with the nature of gender perceptions that are available to Junior students (Patriarchal or egalitarian), their gender socialization is classified as either traditional one differentiating male and female as polar so women are subordinate to men or egalitarian socialization that integrate gender equality in gender relationships, and promote equal partnerships between students.

Analysis of Junior students gender perceptions of the Institute of culture and arts of the SE "Luhansk Taras Shevchenko National University" showed the low level of their knowledge in the areas of gender, which does not allow

students to define the priority of gender values and to reject the influence of the old stereotypes on their own consciousness. The study suggests that today's young students is dominated by traditional gender views on gender relations, and broadly reflects the gender differential socialization of students.

Key words: gender perceptions, egalitarian gender perceptions, Patriarchal gender perceptions, young students, socialization.

Стаття надійшла до редакції 07.04.2015 р.

Прийнято до друку 14.05.2015 р.

Рецензент – д.п.н., проф. Харченко С. Я.

УДК 37:305

Н. С. Шабасва

ГЕНДЕРНИЙ ПІДХІД У СУЧАСНІЙ ОСВІТІ ЯК ПРЕДМЕТ НАУКОВОГО АНАЛІЗУ

XX століття істотно змінило стереотипи статево-рольової ідентифікації суспільства. Антропологія, педагогіка, психологія, етика, медицина, біологія та інші людинознавчі науки тривалий час орієнтувалися на маскулінний підхід у дослідженні особистості, зазначаючи, що «рівноправність із чоловіком мало присмак ототожнення з ним». У даний час саме життя змушує змінювати такий підхід, приділяючи питанням соціальної взаємодії статей у різних сферах діяльності набагато більше уваги [1, с. 17 – 18].

Гендерна освіта, як і взагалі гендерні дослідження, почали розвиватися в Україні на хвилі світової гендерної перебудови, коли перед суспільством стала потреба у виборі таких стратегій, які б були спрямовані на утвердження гендерної рівності за ознакою статі в усіх сферах життєдіяльності суспільства, на перерозподіл гендерних позицій у соціально-економічній та політичній сферах. Суспільство відчуло необхідність конструювання нових гендерних відносин і трансформації суспільних ідеалів, які призведуть до переоцінки існуючих цінностей, допоможуть сформувати новий світогляд, заснований на позиціях гендерної рівності» [2, с. 47].

Зважаючи на це, останнім часом гендерні дослідження стали невід'ємною частиною педагогічної науки, а гендерна проблематика відокремлюється в різних галузях педагогіки. Дослідженням включення проблеми гендеру в сучасну освіту та виховання займаються В. Гайдено, О. Кікінежді, І. Кльоцина, В. Кравець, О. Луценко та ін. Питання реалізації гендерного підходу в освіті та вихованні розглянуто в роботах І. Іванової, І. Мунтяна, О. Цокур, Л. Штильової, Л. Шустової.

Аналіз літератури показує, що проблема гендерного підходу на даний момент залишається дуже актуальною.

У зв'язку з цим метою статті є аналіз існуючих теоретичних підходів до визначення поняття гендерного підходу в педагогіці, дослідження необхідності його реалізації при вирішенні актуальних проблем між статевої взаємодії в освіті та вихованні

Поняття «гендер» було введено в наукову літературу для того, щоб показати і зрозуміти соціальну взаємодію між представниками чоловічої і жіночої статей, відмінності соціально-рольових стосунків чоловіків та жінок, відмінності в їх поведінці та емоційних характеристиках. Все це необхідно для формування менталітету, що має забезпечити поведінку, життєдіяльність, професійні здібності, засновані на принципах рівних прав і можливостей для працівників обох статей.

В науці гендерний підхід виник як опозиційний традиційним дослідженням відносин між статями теоретичний напрямок, в основі якого містилася критика доцільності диференціації ролей, позицій чоловіків і жінок у всіх сферах життєдіяльності суспільства, орієнтація на аналіз систем домінування і проголошення ідеї гендерної рівності незалежно від статевої приналежності.

Як свідчить література з гендерних досліджень, гендерний підхід – об'єктивна ознака культури, властива активній представницькій демократії. Його сенс полягає у врахуванні інтересів обох соціально-статевих груп суспільства. Суть даного підходу полягає в тому, щоб знайти спеціальні заходи для досягнення гендерної рівності, стратегія якого ґрунтується на тому, щоб інтереси і досвід жінок, так само як і чоловіків, стали невід'ємним критерієм при розробці загальної концепції, під час здійснення, моніторингу та оцінки загальних напрямків діяльності та програм у всіх політичних, економічних і суспільних сферах із тим, щоб і жінки, і чоловіки могли одержувати рівну вигоду. Усвідомлення цього і є гендерний підхід [3].

Гендерний підхід в соціальному і гуманітарному пізнанні означає набагато більше, ніж просто поява нової теорії. На думку О. Вороніної, російської дослідниці гендеру, «це – принципово нова теорія, прийняття якої означає зміну ціннісних орієнтацій людини і вченого і перегляд багатьох звичних уявлень та «Істин» [4, с. 105].

Аналіз останніх досліджень і публікацій дає підстави стверджувати, що «зміна пріоритетів в інтерпретації характеру взаємодії статей у соціумі призвела до уточнення гендерного підходу як методологічної моделі в суспільно-гуманітарних дослідженнях» [5, с. 80].

На думку вчених, його значення як нового методу аналізу в суспільних науках полягало у виявленні:

- андроцентризму всієї сучасної культури (глобальна тенденція будувати світ, розрахований на «чоловіка» як центральну, головну і «нормальну» фігуру цього світу. Все «жіноче» розуміється як другорядне і менш значне);

- системи гендерних ролей, тобто моделей поведінки, що очікуються від індивідів відповідно до створених суспільством уявлень про «чоловіче» і «жіноче»;
- патріархатного характеру існуючої культури, її цінностей і норм;
- структур, що спонукають людей дотримуватися наказаних їм соціостатевих ролей, головні з яких: сім'я, школа, група однолітків, мас-медіа і громадська думка;
- гендерних стереотипів як стандартизованих уявлень про моделі поведінки та риси характеру, які відповідають поняттям «чоловіче» і «жіноче» [3, с. 18 – 19].

Отже, сутність гендерного підходу як теоретичного напрямку у суспільних науках полягає в запереченні біологічного детермінізму та констатації того факту, що в історії цивілізації біологічні відмінності між жінками та чоловіками слугували обґрунтуванням соціальних очікувань і культурних оцінок, які виявлялися асиметричними та ієрархічними. Гендерний підхід орієнтується на аналіз систем домінування і проголошує ідею рівності незалежно від статі.

Використання гендерного підходу є найбільш продуктивним у педагогічних дослідженнях, оскільки це дає можливість розглянути відмінності в поведінці хлопчиків і дівчат, чоловіків та жінок як такі, що зумовлені соціальними факторами.

Згідно Л. Шустової, цінність гендерного підходу в освіті полягає в тому, що він являє собою індивідуальний підхід до прояву молодою людиною гендерної ідентичності, доводячи, що відмінності в поведінці чоловіків і жінок визначаються не стільки їх біологічними особливостями, скільки соціально-культурними чинниками [6]. Щодо цього В. Хвостов підкреслює, що необхідно виховувати особистість людини, а не стать [5, с. 83]. Подібними є висловлювання сучасної дослідниці Л. Попової про те, що «немає необхідності в тому, щоб виховувати дівчат схожими на хлопців, і навпаки» [7, с. 41].

С. Риков, Л. Шустова, Н. Лавриненко [1; 3; 6] та інші вчені, які займаються питаннями гендерного підходу в освіті, вважають «головною його метою подолання гендерних стереотипів, які заважають успішному розвитку особистості». Деконструкція традиційних культурних обмежень розвитку потенціалу особистості залежно від статі, створення умов для максимальної самореалізації і розкриття здібностей хлопчиків і дівчаток вимагає не просто зміни, а розробки нових способів навчання, відмінних від традиційних за якістю, способами організації навчального процесу та темпами. Використання гендерного підходу в освітній сфері розглядається як спосіб підвищення рівня і якості освіти учнів чоловічої та жіночої статі [5, с. 84].

Необхідність впровадження гендерного підходу в освітній процес продиктована сутністю гендерної свідомості, тобто визнанням права особистості бути собою, зберігати свою цілісність і унікальність;

орієнтацією на творчий розвиток людини і її самореалізацію; пошук можливостей здійснення вільного вибору рішень і прийняття відповідальності за цей вибір.

Застосування гендерного підходу у формуванні гармонійно розвиненої особистості пропонує новий спосіб пізнання дійсності, в якому відсутні нерівність та ієрархія «чоловічого» та «жіночого».

Здійснювати гендерний підхід в освіті дітей – означає діяти з розумінням соціального, конструктивістського походження категорій «чоловічого» та «жіночого» в суспільстві, ставити особистість та індивідуальність дитини в розвитку і вихованні вище традиційних меж статі [5, с. 88].

При використанні гендерного підходу в освітньо-виховному процесі відбувається орієнтація на нейтралізацію та пом'якшення розходжень між статями, виховання проходить у дусі вільного вибору гендерної ідентичності, відсутні орієнтації на «особливе» призначення чоловіка та жінки, заохочуються види діяльності, що відповідають інтересам особистості, обґрунтовується неможливість роздільного навчання [5, с. 82].

О. Цокур та І. Іванова у своєму дослідженні докладно розглядають гендерний підхід у вихованні й навчанні. На їх думку, «метою гендерної педагогіки є пом'якшення гендерних стереотипів через створення толерантних умов для формування особистості дитини» [8, с. 18].

Гендерні стереотипи в повсякденній практиці шкільного навчання укорінюються внаслідок прихованих (шкільні підручники та інші навчальні матеріали, їх ретрансляція в поведінці вчителя під час занять) чи відкритих (навчальні програми) елементів статевої дискримінації.

Мета виховних зусиль повинна полягати в тому, щоб допомогти і хлопцям, і дівчатам найбільш повно реалізувати свої здібності і особливості, дати їм більшу свободу вибору і самореалізації та навчити використовувати різні можливості поведінки.

Цілком поділяємо думку Н. Кутової, що гендерний підхід – це принципово нова система поглядів на гендерно-соціалізуючу функцію освіти і виховання, в основі якої лежить корекція впливу гендерних стереотипів на користь розкриття і розвитку особистісних схильностей індивіда [5, с. 84].

У сучасній педагогіці сформована низка принципів для створення гендерної моделі освітньо-виховної системи: демократичність, природовідповідність, відповідність вимогам часу. За цими принципами гендерного підходу в навчанні хлопці й дівчата мають рівні права на отримання знань і участь у суспільному житті навчального закладу, вони взаємодіють на основі партнерських відношень; визнання природовідповідності дітей вимагає різних форм, методів і засобів навчання для найбільш повної реалізації здібностей учнів, як представників своєї статі в навчальній та позанавчальній діяльності;

особливо актуальним є єдність дій вчителя і батьків дитини для узгодження цілей, завдань виховання і навчання [5, с. 82].

Розробка гендерного підходу в освіті і підготовка педагогів до його здійснення є важливим кроком у розвитку педагогічної науки. У своїй роботі Л. Штильова виділяє такі методико-педагогічні аспекти гендерного підходу в освіті:

- нормативне введення знань про гендерну теорію та гендерний підхід у програми підготовки педагогів за різними дисциплінами;
- організація груп педагогів гендерної теорії та методології;
- наявність програм, підручників, посібників для викладачів і студентів;
- включення гендерної тематики в теми курсів, дипломних досліджень, студентських семінарів, конференцій;
- створення в університетах науково-дослідних підрозділів по вивченню даного питання;
- використання гендерного підходу для вдосконалення навчально-виховного середовища в педагогічних навчальних закладах та ін. [9].

Безперечно, що дотримання цих умов та активне впровадження основних ідей і принципів гендерного підходу в освіті сприятиме вільному виявленню всього того спектра індивідуальних особливостей, якими природа наділила обидві статі, а також сприятиме формуванню і утвердженню політики рівних, не залежних від статі можливостей самореалізації людини в різноманітних сферах соціальної практики.

Таким чином, аналіз наукових публікацій вітчизняних авторів, які досліджують гендерну проблематику в освіті та вихованні, дає підстави стверджувати про двохвимірний шлях розгляду гендерного підходу: як теоретичної критики доцільності диференціації ролей, позицій представників чоловічої та жіночої статей у всіх сферах життєдіяльності суспільства, в тому числі й освіти, та як практичної діяльності, що здійснюється для досягнення гендерної рівності. Теоретично-методологічна модель виконує функцію загального пізнавального засобу та базової стратегії розуміння гендеру в освіті, а практичний бік справи пояснюється принципово новою системою поглядів на гендерно-соціалізуючу функцію освіти та виховання, сутність якої полягає в тому, щоб давати можливість особистості розвивати свої здібності та інтереси незалежно від статевої приналежності, не обмежуючи себе рамками традиційних гендерних стандартів.

Проведена робота показала, що дослідженню поняття гендерного підходу в науці взагалі, та в освітній галузі зокрема, приділяється пильна увага сучасних науковців. Тим не менш, потребують подальшого досконального вивчення та осмислення принципи, технології, шляхи та механізми впровадження гендерного підходу в освітній процес.

Список використаної літератури

1. Рыков С. Гендерные исследования в педагогике / С. Рыков // Педагогика. – 2001. – №7. – С. 17 – 22. **2. Гришак С. М.** Науково-педагогічні дослідження гендерної освіти у формуванні егалітарної ідеології / С. М. Гришак // Вісник Луган. нац. пед. ун-ту імені Тараса Шевченка. – 2007. – № 6 (123). – С. 47 – 55. **3. Лавриненко Н. В.** Женщина: самореализация в семье и обществе (гендерный аспект) / Н. В. Лавриненко. – К., 1999. – 170 с. **4. Теория и методология** гендерных исследований. Курс лекций / Под. общ. ред. О. А. Ворониной. – М. : МЦГИ – МВШСЭН – МФФ, 2001. – 416 с. **5. Кутова Н. А.** Теоретико-методологічні засади концептуалізації гендерного підходу в сучасній освіті / Н. А. Кутова // Духовність особистості: методологія, теорія і практика. – 2007. – № 2 (21). – С. 78 – 89. **6. Шустова Л. П.** От «бесполой» педагогики к гендерно ориентированному образованию / Л. П. Шустова [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://ipk.ulstu.ru/.../internet_tribuna/shustova.doc 86 КБ. **7. Попова Л. В.** Что нужно знать воспитателю о том, как мальчики и девочки учатся быть мужчинами и женщинами / Л. В. Попова // Гендерный подход в дошкольной педагогике: теория и практика. – Мурманск, 2001. – Ч. 1. – С. 40 – 48. **8. Цокур О.** Розвиток гендерного підходу в освіті / О. Цокур, І. Іванова // Директор школи. – 2006. – № 11. – С. 17 – 23. **9. Штылева Л. В.** Внедрение теории гендерных отношений в профессиональную подготовку [Электронный ресурс] / Л. В. Штылева. - Режим доступа к статье : http://www.murman.ru/ist/edu_centre/gender_vuz/mat_doc8.html.

Шабасва Н. С. Гендерний підхід у сучасній освіті як предмет наукового аналізу

Аналіз наукових праць сучасних дослідників гендерної проблематики в освіті та вихованні, проведений у рамках даної статті, дозволяє визначитися, що в наукових джерелах наявний двохвимірний шлях розгляду гендерного підходу: як теоретичної критики доцільності диференціації ролей, позицій представників чоловічої та жіночої статей у всіх сферах життєдіяльності суспільства, в тому числі й освіті, та як практичної діяльності, що здійснюється для досягнення гендерної рівності. Теоретично-методологічна модель виконує функцію загального пізнавального засобу та базової стратегії розуміння гендеру в освіті, а практичний бік справи пояснюється принципово новою системою поглядів на гендерно-соціалізуючу функцію освіти та виховання, сутність якої полягає в тому, щоб давати можливість особистості розвивати свої здібності та інтереси незалежно від статевої приналежності, не обмежуючи себе рамками традиційних гендерних стандартів.

Ключові слова: гендер, гендерний підхід, освітньо-виховний процес.

Шабаета Н. С. Гендерный подход в современном образовании как предмет научного анализа

Анализ научных трудов современных исследователей гендерной проблематики в образовании и воспитании, проведенный в рамках данной статьи, позволяет определить, что в научных источниках существует двухмерный путь рассмотрения гендерного подхода: как теоретической критики целесообразности дифференциации ролей, позиций представителей мужского и женского полов во всех сферах жизнедеятельности общества, в том числе и в образовании, и как практической деятельности, осуществляемой для достижения гендерного равенства. Теоретически-методологическая модель выполняет функцию общего познавательного средства и базовой стратегии понимания гендера в образовании, а практическая сторона объясняется принципиально новой системой взглядов на гендерно-социализирующую функцию образования и воспитания, сущность которой заключается в том, чтобы дать возможность личности развивать свои способности и интересы независимо от половой принадлежности, не ограничивая себя рамками традиционных гендерных стандартов.

Ключевые слова: гендер, гендерный подход, образовательно-воспитательный процесс.

Shabaeva N. S. The Gender Approach in Modern Education as a Subject of Scientific Analysis

The analysis of scientific works of modern gender researchers in education, conducted in the framework of this article, allows to determine that in the scientific literature there is a two-dimensional way of consideration of the gender approach: as theoretical criticism of the feasibility of differentiation of roles, the positions of the representatives of the male and female sexes in all spheres of society, including in education, and as practical activities to achieve gender equality. Theoretical model performs the function of General cognitive tools and basic strategy which focus on gender in education. The essence of the gender approach in this case is to reject biological determinism and to establish the fact that in the history of civilization biological differences between women and men served as a basis for social expectations and cultural assessments that were asymmetrical and hierarchical.

The practical side is explained by a fundamentally new system of views on gender-socializing function of education and training, the essence of which is to enable the individual to develop their abilities and interests, regardless of gender, beyond the limits of traditional gender standards. In modern pedagogy a set of principles for creating gender model educational system is formed: democracy, to be in accordance with the necessities of the times. These principles of gender approach in teaching boys and girls have equal rights to education and participation in public life of the institution, they interact on the basis of partnerships; recognition of nature-conformity of children requires a variety of forms, methods and means of education for the full realization of the

abilities of students as representatives of their gender in academic and extra-curricular activities.

Key words: gender, gender approach, the educational-training process.

Стаття надійшла до редакції 03.04.2015 р.

Прийнято до друку 14.05.2015 р.

Рецензент – д.п.н., проф. Харченко С. Я.

ПРОБЛЕМИ ЗАХИСТУ НАСЕЛЕННЯ

УДК [339.166.82:663.8]:366.5

Н. С. Тарасова, О. О. Ємельянова, Л. І. Сєногонова

СКЛАДОВІ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЗАХИСТУ ПРАВ СПОЖИВАЧІВ ПРИ РЕАЛІЗАЦІЇ НАПОЇВ СПЕЦІАЛЬНОГО ПРИЗНАЧЕННЯ

Для українського ринку сектор продуктів спеціального призначення досить новий, але швидко набирає темпів, тому виникає об'єктивна необхідність у створенні механізмів, які б регулювали цей, багато в чому, стихійний ринок. Враховуючи те, що в сучасних умовах особливої уваги потребує широке, науково обгрунтоване запровадження елементів систем якості та безпечності харчових продуктів, дослідження, проведені в роботі є досить актуальними.

Метою статті є аналіз стану захисту прав споживачів при реалізації безалкогольних напоїв спеціального призначення.

Захист прав споживачів в Україні регулюється Законом України «Про захист прав споживачів». Згідно із цим законом споживач під час придбання, замовлення або використання продукції для задоволення своїх особистих потреб має наступні права: захист своїх прав державою; належну якість продукції та обслуговування; безпечності продукції; необхідну, доступну, достовірну та своєчасну інформацію про продукцію, її кількість, якість, асортимент, а також про її виробника (виконавця, продавця); відшкодування шкоди (збитків), завданих дефектною чи фальсифікованою продукцією або продукцією неналежної якості, а також майнової та моральної (немайнової) шкоди, заподіяної небезпечною для здоров'я і життя людей продукцією у випадках, передбачених законодавством; звернення до суду та інших уповноважених органів державної влади за захистом порушених прав; об'єднання в громадські організації споживачів (об'єднання споживачів). Держава забезпечує захист прав споживачів [1].

Дослідження в сфері створення нових і удосконалення сучасних технологій виробництва спеціальних харчових продуктів в спортивній практиці широко відображені в наукових працях багатьох вітчизняних і зарубіжних вчених як М. Яковлев, О. Покровський, В. Рогозкін, А. Пшендін, С. Полієвський, І. Рогов, В. Смоляр, С. Португалов, О. Кулінінєв, М. Волков, В. Смульський, В. Олейник, Р. Суздальський, В. Тутельян, Е. Coleman, Р. Lemon, J. Wilmore, M. Williams та ін.

Таким чином, слід підкреслити, що аналіз існуючого асортименту спеціальних продуктів для спортсменів на вітчизняному ринку і проблема й створення й розширення нових в спортивній практиці залишається актуальною, своєчасною та перспективною і передбачає подальші дослідження в даному науковому напрямі.

Нажаль, на сьогоднішній день існують випадки порушення прав споживачів при реалізації товарів. Так, під час продажу продуктів спеціального призначення поширеними є наступні порушення прав споживачів: відсутність документів, що підтверджують їх якість та безпечність; закінчення терміну придатності; невідповідність вимогам нормативних документів; порушення умов зберігання та умов продажу продукції; відсутність доступної, достовірної інформації та ін.

Працівники торгівлі повинні надавати повну, своєчасну та достовірну інформацію про товар до придбання його споживачем. Продукти спеціального призначення підлягають обов'язковій державній реєстрації. Державний контроль за якістю та безпечністю під час реєстрації було покладено з 1999 року на Національне агентство з контролю за якістю та безпечністю харчових продуктів.

Документом, що підтверджує та надає право на реалізацію через торгівельну мережу, є Свідоцтво про державну реєстрацію, що видавалося Національним агентством. Указом Президента України від 15 грудня 1999 року №1573/99 Національне агентство з контролю за якістю та безпечністю харчових продуктів, лікарських засобів та виробів медичного призначення було ліквідовано, його функції були передано на Міністерство охорони здоров'я.

На сьогоднішній день усі функції, що пов'язані із реєстрацією продуктів спеціального призначення, включаючи видачу Свідоцтва про державну реєстрацію, відповідно до Положення, здійснюється Міністерством охорони здоров'я.

Закон України «Про безпечність та якість харчових продуктів» передбачає заборону використання під час реклами продуктів спеціального дієтичного призначення визнань, порад, якщо вони пов'язані з лікуванням чи полегшенням умов перебігу захворювань, а також посилення на таку інформацію. Рекламні сюжети підготовлено так, що у споживачів складається враження нібито лікувальний ефект від прийому цих засобів є абсолютно гарантованим і не акцентується увага, що це лише спеціальні продукти до щоденного раціону харчування і ефект залежить від особливостей організму [2].

Порушуються права споживачів щодо надання консультантами – продавцями повної, достовірної та своєчасної інформації, а саме: про порядок прийняття претензії; гарантійні зобов'язання та інші послуги.

Для того, щоб попередити порушення прав споживачів під час реалізації продуктів спеціального призначення необхідно проводити систематичні перевірки підприємств, що реалізують ці товари, вилучати з обігу небезпечні та неякісні товари.

Також, необхідно створювати умови для здобуття споживачами потрібних знань з питань реалізації їх прав.

Продавці (виконавці) повинні мати спеціальні знання щодо продуктів спеціального призначення, для того, щоб надати споживачам

кваліфіковані рекомендації щодо споживання продуктів спеціального призначення.

За результатами дослідження було надано рекомендації споживачам щодо придбання та споживання напоїв спеціального призначення. З метою вивчення складових забезпечення захисту прав споживачів було проаналізовано типові порушення прав споживачів при реалізації сухих харчових сумішей.

Останнім часом на українському ринку харчових продуктів спеціального призначення з'явилося багато фальсифікованих товарів. Для того, щоб попередити купівлю неякісної продукції, споживачеві необхідно дотримуватись наступних рекомендацій.

Для напоїв спеціального призначення особливу увагу потрібно звернути на склад напою. Не варто купувати напої з невідомими для себе компонентами, краще звернутись за інформацією до продавця, або до незалежної довідкової інформації чи лікарів. Особливу увагу варто звернути на наявність цукрозамінників, слід пам'ятати, що напої, які містять аспартам та ацесульфам заборонені до вживання хворим на фенілкетонурію та не рекомендовані дітям до 7 років. Варто звернути увагу і на наявність синтетичних барвників (особливо для напоїв яскравих кольорів) та ароматизаторів і консервантів. Існують дослідження, які свідчать про те, що токсичність безалкогольних напоїв зумовлена наявністю і кількістю в них ароматичних речовин. Не рекомендується вживання таких напоїв на пустий шлунок, а також хворим на виразку шлунку.

До складу більшості напоїв спеціального призначення входять вітаміни, а також нейтральні речовини, які надають продукту визначений смак. На етикетці цих продуктів повинна бути надана детальна інформація щодо енергетичної цінності та вмісту всіх компонентів, а також спосіб споживання. Продукція зарубіжного виробництва обов'язково повинна мати відповідний штриховий код. Відсутність вказаних даних – є свідченням фальсифікації продукту або його низької якості.

Споживачі повинні пам'ятати, що згідно із Законом України «Про захист прав споживачів» вони зобов'язані перед початком використання уважно ознайомитись з правилами використання, викладеними в наданій виробником документації та з метою запобігання негативним наслідкам звертатися за консультацією до продавця.

Маркування продукції будь-якого виробника згідно із вимогами статті 38 Закону України «Про безпечність та якість харчових продуктів» повинно містити наступну інформацію на кожній одиниці споживчої упаковки на тарі або на етикетці: торгівельний знак та найменування підприємства виробника, його адресу: країна, місто, вулицю та контактний телефон або факс; найменування продукції; інформаційні дані щодо складу продукції, харчової та енергетичної цінності; маса нетто, г; дата виготовлення; гарантійний строк придатності та умови зберігання; позначення нормативного документа України; штрихове кодування EAN; рекомендації щодо споживання.

Продукція вітчизняного виробництва повинна супроводжуватися гігієнічним висновком із чорною та синьою печаткою, та якісним посвідченням із синьою печаткою виробника.

За останні декілька років відбулися значні зрушення по відношенню до напоїв спеціального призначення, які раніше були зовсім недосяжними українським споживачам. На сьогоднішній день ситуація зовсім інша: споживачу необхідно з великого різноманіття функціональних напоїв вибрати що та як правильно споживати.

Для того щоб зорієнтувати споживача у виборі необхідного напою рекомендується керуватися наступними критеріями:

- основна харчова направленість;
- наявність інформації про ефективність даного напою.

Справа в тому, що відповідальність за рекламне описання властивостей кожного продукту повністю лежить на фірмі-виробникові. Виробники повинні проводити детальні дослідження (тобто експериментальне вивчення ефективності всіх продуктів) з відповідним науковим висновком.

При купівлі напою, який щойно з'явилися на ринку необхідно впевнитися в обґрунтуванні рекомендацій та звернути увагу на наявність науково перевіреної інформації.

При необхідності прийому функціонального напою треба проконсультуватися з компетентним фахівцем для того щоб одержати пораду, яким чином можна одержати необхідні організмові речовини, вживаючи звичайну їжу.

Якщо фахівці рекомендують приймання спеціальних харчових продуктів, то треба бути впевненим, що вони не містять у своєму складі заборонених речовин.

Необхідно обережно ставитися і до широко рекламованих енергетичних напоїв. Енергетичні напої – не традиційні продовольчі продукти і містять деякі інгредієнти, типу кофеїну, таурину і глюкуронолактона, що, не будучи унікальними компонентами цих напоїв, присутні в них в набагато більше високих концентраціях ніж в інших продовольчих продуктах.

Науковий комітет з харчування ЄС встановив, що водночас з відсутністю доступних даних, що є будь-який ризик для здоров'я від споживання високих кількостей даних компонентів, існує брак наукових доводів, щоб підтримати їх безпеку в напоях при високих концентраціях. Немає достатньої інформації, щоб встановити верхній безпечний рівень для щоденного споживання глюкуронолактона та таурину [3].

Вживання енергетичних напоїв має свої позитивні і негативні сторони. Позитивні – це підвищення фізичного і розумового тону; вміст вітамінів дорівнює частині необхідної добової норми споживання; позитивний ефект рослинних екстрактів; дія чашки кави зберігається 1 – 2 години, дія енергетичного напою – години 3 – 4; завдяки зручній упаковці енергетичні напої можна носити з собою і вживати в будь-якій ситуації.

Негативні – це при вживанні енергетика поверх норми можливо значне підвищення артеріального тиску або рівня цукру в крові; у разі перевищення допустимої дози не виключені побічні ефекти: тахікардія, психомоторне збудження, підвищена нервозність, депресія; не можна вживати вагітним жінкам, дітям і людям, що страждають захворюваннями серцево-судинної системи; вітаміни, які містяться в енергетичних напоях, не можуть замінити мультивітамінний комплекс; остаточно невизначено вплив компонентів на організм людини та максимально дозволений рівень споживання; сам напій ніякої енергії не містить, а тільки використовує нашу власну; як будь-який інший стимулятор, кофеїн, який міститься в енергетичних напоях, приводить до виснаження нервової системи. Його дія зберігається в середньому 3 – 5 годин, після чого організму потрібен відпочинок; кофеїн викликає звикання; енергетичні напої офіційно заборонені у Франції, Данії і Норвегії, де вони продаються тільки в аптеках, оскільки вважаються ліками.

Таким чином, перед покупкою напоїв спеціального призначення варто детально ознайомитися зі складом напою, впевнитися, що дія усіх компонентів відома, що ви не підпадаєте під жодну групу із споживачів, яким ці напої не рекомендовані. При виникненні будь-яких сумнівів краще звернутися до джерел додаткової інформації, а також ознайомитися з документами, що підтверджують якість даних напоїв. Не варто вживати напої для спортсменів з метою схуднення, вони можуть дати протилежний ефект. Енергетичні напої не варто вживати вагітним жінкам, людям з захворюваннями серцево-судинної системи, дітям до 18 років. Багато скоротити надходження кофеїну та алкоголю з інших джерел харчування.

Список використаної літератури

1. Про захист прав споживачів. Закон України від 12.05.91 р. № 1023-ІІ (в редакції закону від 1 грудня 2005 року № 3161-ІІІ). **2. Про** безпечність та якість харчових продуктів. Закон України від 06.09.2005 року № 50 (в редакції за кону від 06 вересня 2005 року № 2809-ІІІ). **3. Склярская Е., Дымова А.** Инновации в производстве напитков / Е. Склярская, А. Дымова // Продукты и напитки. – 2005. – №7-8. – С. 152 – 153.

Тарасова Н. С., Ємельянова О. О., Сєногонова Л. І. Складові забезпечення захисту прав споживачів при реалізації напоїв спеціального призначення

У статті наведені результати аналізу складових забезпечення прав споживачів під час продажу напоїв спеціального призначення, надані рекомендації споживачам щодо їх придбання та споживання.

Ключові слова: напої спеціального призначення, захист прав споживачів, споживачі.

Тарасова Н. С., Емельянова А. А., Сеногонова Л. И.
Составляющие обеспечения защиты прав потребителей при реализации напитков специального назначения

В статье приведены результаты анализа составляющих обеспечения прав потребителей при продаже напитков специального назначения, даны рекомендации потребителям относительно их приобретения и потребления.

Ключевые слова: напитки специального назначения, защита прав потребителей, потребители.

Tarasova N. S., Emelyanova O. O., Senogonova L. I.
The Components of Protecting the Rights of Consumers When Selling Drinks Special Purpose

In the article the results of analysis of constituents of providing of rights for users are resulted during the sale of drinks of the special setting, given recommendation users in relation to their acquisition and consumption.

Key words: drinks of the special setting, defence of rights for users, users.

Стаття надійшла до редакції 11.04.2015 р.

Прийнято до друку 14.05.2015 р.

Рецензент – д.п.н., проф. Харченко С. Я.

ПРОБЛЕМИ НАЦІОНАЛЬНО-ПАТРІОТИЧНОГО ВИХОВАННЯ МОЛОДІ

УДК 36.180.14

О. І. Бабічев, І. С. Котєнєва, Н. М. Карлова

ПРО ЗАТВЕРДЖЕННЯ ОСВІТНЬО-ПРОСВІТНИЦЬКОЇ ПРОГРАМИ НАЦІОНАЛЬНО-ПАТРІОТИЧНОГО ВИХОВАННЯ СТУДЕНТСЬКОЇ МОЛОДІ ЛУГАНСЬКОГО НАЦІОНАЛЬНОГО УНІВЕРСИТЕТУ ІМЕНІ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА

Події останнього часу підтвердили, що економічна дезінтеграція, соціальна диференціація суспільства, девальвація духовних цінностей негативно вплинули на суспільну свідомість більшості соціальних і вікових груп населення країни, різко знизили виховний вплив української культури, мистецтва та освіти як найважливіших чинників формування патріотизму молоді.

Сьогодні стає помітною поступова втрата нашим суспільством традиційно української патріотичної свідомості. Об'єктивні та суб'єктивні процеси суттєво загострили національне питання. Патріотизм подекуди став перероджуватися. Багато в чому втрачено справжнє значення й розуміння інтернаціоналізму. У суспільній свідомості молодого покоління поширилися байдужість, егоїзм, індивідуалізм, цинізм, невмотивована агресивність, зневажливе ставлення до держави й соціальних інститутів. Виявляється стійка тенденція падіння престижу військової та державної служби.

У цих умовах є очевидною невідкладність вирішення найгостріших проблем виховання патріотизму у студентській молоді як основи консолідації суспільства й зміцнення держави. Цим зумовлюється актуальність нашої теми.

Героїчні події саме української історії, видатні досягнення країни в галузі політики, економіки, науки, культури і спорту досі ще зберегли якості моральних ідеалів, що створює реальні можливості для розробки комплексу заходів з патріотичного виховання молоді з урахуванням сформованих до цього часу тенденцій.

Аналіз наукової літератури показує, що актуальним питанням формування громадянсько-патріотичних якостей студентської молоді присвячені роботи багатьох культурологів і філософів О. Жаркова, Т. Кисельової, Н. Кротової, В. Лутовинова, І. Романова, В. Садовської, Ю. Стрельцова, В. Черниченко, О. Чернової, В. Чижиковата та ін. Проблеми становлення особистості студента за допомогою патріотичного виховання висвітлені в роботах Ю. Вишневської, Є. Головахи, Г. Зборовського, Б. Павлова, М. Руткевича, М. Тітми та ін. Загальнотеоретичні питання змісту патріотичного виховання представлені

в педагогічних працях Н. Алпатова, О. Аронова, О. Арсеньєва, О. Барабанщикова, О. Белькова, Л. Безкровного, В. Вдовюка, Д. Волкогонова, О. Герасимова, В. Горбунова, В. Давидова, С. Ільїна, І. Ключникова, В. Ковальова, С. Кожевникова, М. Коробейникова, В. Кучерова, І. Мельчакова, А. Миловидова, І. Огороднікова, Є. Пеньковського, В. Родіна, В. Самійленка, Ю. Славинського, В. Сластенина, А. Сорокіна, І. Табунова, М. Феденка та ін.

Однак, незважаючи на їх фундаментальність, більшість досліджень здійснювалися в умовах відносно стабільної політичної та соціально-економічної ситуації, яка багато в чому відрізняється від сучасного життя.

Як зауважують О. Абрамчук та М. Фіцула, сьогодні постала необхідність визначитися з основними орієнтирами навчально-виховного процесу в закладах освіти, що спонукатиме студентів до активної творчої діяльності на національних засадах. Концепція виховання студентів та молоді в національній системі освіти, державні документи останніх років (Державна національна програма «Освіта» («Україна ХХІ ст.»), Закони України «Про освіту», «Про вищу освіту», Концепція громадянського виховання особистості в умовах розвитку української державності, Національна доктрина розвитку освіти у ХХІ ст., Закон України «Про загальнодержавну програму патріотичного виховання молоді на 2004-2008 рр.» та ін.) визначають основні напрями освіти і виховання молоді на основі національних традицій та принципів, пристосовуючи нову систему до нових соціокультурних реалій нашого часу [1, с. 7].

У відповідності до сучасних освітньо-виховних вимог, зберігаючи основні традиції вищого навчального закладу та враховуючи апробовані методи й форми виховної роботи, у ДЗ «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка» була розроблена нова Освітньо-просвітницька програма національно-патріотичного виховання студентської молоді ЛНУ імені Тараса Шевченка, що затверджена вченою радою університету (протокол № 7 від 27 березня 2015 р.).

Мета статті – висвітлити основні положення Освітньо-просвітницької програми національно-патріотичного виховання студентської молоді ЛНУ імені Тараса Шевченка, визначити й обґрунтувати проблеми національно-патріотичного виховання студентів, окреслити мету й завдання національно-патріотичного виховання, описати зміст і напрями виконання Програми, спрогнозувати очікувані результати реалізації завдань Програми.

І. ЗАГАЛЬНІ ПОЛОЖЕННЯ

Нині, у час загрози державної незалежності України та територіальної цілісності, руйнівної суспільно-політичної ситуації на Луганщині, стала нагальною потреба розроблення Програми національно-патріотичного виховання студентської молоді Луганського національного університету імені Тараса Шевченка.

Програма розроблена відповідно до чинних державних освітньо-виховних документів, зокрема Наказу Міністерства освіти і науки України від 07.07.2009 № 636 «Про Концепцію національного виховання студентської молоді», Наказу Міністерства України у справах сім'ї, молоді та спорту, Міністерства освіти і науки України, Міністерства оборони України, Міністерства культури і туризму України від 27.10.2009 № 3754/981/538/49 «Про затвердження Концепції національно-патріотичного виховання молоді», постанови Кабінету Міністрів від 28.01.2009 № 41 «Про затвердження Державної цільової соціальної програми «Молодь України» на 2009-2015 роки».

В основу Програми національно-патріотичного виховання студентів ЛНУ імені Тараса Шевченка покладено ідею розвитку української державності як чинника консолідації суспільного розвитку й нації загалом.

Модернізація українських народних традицій і надбань національної та світової психолого-педагогічної науки й практики є основою форм і методів національно-патріотичного виховання.

Ідеалом національно-патріотичного виховання є національно свідомий, різнобічно та гармонійно розвинений, високоосвічений, комунікативно компетентний громадянин, здатний до саморозвитку та самовдосконалення в професійній та соціальній діяльності.

Домінантою національно-патріотичного виховання студентської молоді є формування в особистості ціннісного ставлення до держави, суспільства та самої себе, відчуття належності до України і світу загалом, усвідомлення єдності власної долі з долею своєї країни, дієвої життєвої позиції.

Актуальність розроблення та прийняття цієї Програми в ЛНУ імені Тараса Шевченка зумовлена необхідністю реалізації сучасної державної політики у сфері становлення та зміцнення української державності, побудови громадянського суспільства, інтеграції України у світове та європейське співтовариство, яка передбачає орієнтування на людину, її духовну культуру й визначає основні напрями соціально-гуманітарної роботи з молоддю та модернізації навчально-виховного процесу.

II. ВИЗНАЧЕННЯ ТА ОБҐРУНТУВАННЯ ПРОБЛЕМИ НАЦІОНАЛЬНО-ПАТРІОТИЧНОГО ВИХОВАННЯ СТУДЕНТСЬКОЇ МОЛОДІ ЛУГАНСЬКОГО НАЦІОНАЛЬНОГО УНІВЕРСИТЕТУ ІМЕНІ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА

Україна, маючи багатовікову державотворчу історію й проголосивши в 1991 р. державну незалежність, й досі перебуває в стані утвердження й розбудови вільної європейської країни. Цей процес ускладнений зовнішньополітичною й внутрішньосуспільною інформаційною та військовою агресією, що впливає на розуміння сучасних подій та їх адекватну оцінку й може призвести до руйнації ціннісних пріоритетів у студентському середовищі на Сході країни.

Револуція Гідності та викликані нею суспільно-політичні зміни 2013 – 2014 років стали поштовхом до становлення українського народу як політичної нації на основі вироблення загальнодержавної національної ідеї. Саме тепер розбудова України залежатиме від її національних інтересів, загальносвітових демократичних орієнтирів, всебічного врахування особливостей способу життя, традицій, звичаїв українського народу, особливостей культури, менталітету й національного характеру.

Освіта й виховання на сучасному етапі розвитку нашого суспільства є чи не єдиним засобом збереження і відтворення національної культури.

Сьогодні постала необхідність визначити основні орієнтири навчально-виховного процесу в закладах освіти. Ці орієнтири повинні спрямовувати студентів на внутрішню мотивацію та усвідомлення необхідності активної творчої діяльності як громадянина України та здобуття досвіду реалізації такої діяльності.

Оновлену систему освіти і виховання молоді на основі національних традицій та принципів з урахуванням нових соціокультурних реалій нашого часу визначають Концепція виховання студентів та молоді в національній системі освіти та інші державні документи (Державна національна програма «Освіта» («Україна XXI ст.»), Закони України «Про освіту», «Про вищу освіту», Концепція громадянського виховання особистості в умовах розвитку української державності, Національна доктрина розвитку освіти у XXI ст. та ін.)

Одним із головних завдань освіти є формування національної свідомості, любові до рідної землі, свого народу, бажання працювати задля розквіту держави, готовності її захищати.

Сьогодні сучасний навчально-виховний процес спрямований на вирішення таких завдань:

- підготовка особистості, орієнтованої в сучасних ситуаціях (історичній, економічній, культурній), здатної до самореалізації, самовизначення;
- залучення до національно-культурних традицій, збагачених загальнолюдськими цінностями світової культури;
- забезпечення високого рівня професійної компетентності; стимулювання постійного пошуку, безперервного самовдосконалення, самоосвіти;
- формування потреб і вмінь підтримувати своє фізичне та психологічне здоров'я, професійну працездатність в умовах конкуренції.

Проблема патріотичного виховання студентської молоді, з огляду на важливі завдання державотворення в незалежній Україні, сьогодні набула особливої актуальності, насамперед на Сході країни. Саме тому ця проблема потребує детального розгляду головних її складників і чинників.

За сучасних умов існування демократичного суспільства патріотизм підноситься на вищий щабель, поширюється на всіх громадян країни, пронизує всі сфери суспільного життя, має спрямований характер, що виявляється у свідомому ставленні людей до праці, суспільно-політичної діяльності, непримиримості до будь-яких порушень прав людини, норм і правил демократичного співжиття. Завдяки цьому патріотизм є одним з найважливіших чинників розвитку демократичного суспільства.

Сьогодні патріотизм має нове тлумачення. Це суспільний і моральний принцип, що характеризує ставлення людей до своєї країни, яке виявляється у визначеному способі дій та складному комплексі суспільних почуттів, що загально називається любов'ю до Батьківщини. Патріотизм як культурно-історичний феномен не абсолютизує жоден з періодів безперервної вітчизняної історії; це явище синтетичне, яке відображає все незаперечно цінне, накопичене нацією [1, с. 13].

Патріотизм розуміють як любов до свого народу, до України. Важливою якістю українського патріотизму є турбота про благо народу, сприяння становленню і утвердженню України як правової демократичної соціальної держави, готовності відстояти незалежність Батьківщини.

У сучасній науковій літературі сутність патріотизму як моральної якості людини виявлена в здатності ідентифікувати себе з рідним народом, у любові та відданості своїй Батьківщині, потребі у постійному власному духовному й інтелектуальному зростанні заради процвітання своєї країни. Патріот повинен бути готовим за будь-яких умов стати на захист істинної демократії, національних інтересів свого народу, практичними справами зміцнювати її могутність і незалежність [1, с. 17].

Структура патріотизму містить систему якостей та компонентів, які поєднують пізнавальний, емоційний-вольовий і поведінковий аспекти, а саме:

а) **патріотична свідомість** (самосвідомість) як результат набуття патріотичних знань і осмислення індивідом своєї громадянської ролі в суспільстві (захист історико-культурних, політичних, економічних надбань, незалежності, особистий внесок у розбудову державності України, збагачення професійних знань, зразкова громадянська поведінка та ін.);

б) **патріотичні почуття** (любов до рідного краю, мови, культури, повага до історичного минулого, турбота, відповідальність за долю Вітчизни, відданість національній ідеї, толерантність тощо);

в) **патріотична поведінка та діяльність** (виконання громадянських обов'язків, дотримання норм Конституції України, відповідність загальнолюдським та національним моральним ідеалам, вшановування національних традицій, повага до національної гідності інших народів, толерантне ставлення до наявного в Україні різноманіття культурних традицій та ін.).

Отже, за нормативними освітньо-виховними документами, патріотизм – це моральна якість та ціннісний орієнтир, складне явище духовного життя людини і спільноти, яке відображається в особистій та суспільній свідомості, що, об'єднуючи їх, є вирішальним чинником усвідомлення молодого людиною загальнолюдських цінностей.

Сучасне українське патріотичне виховання своїм світоглядним орієнтиром обирає українську загальнодержавну ідеологію, що втілює в собі поняття патріотизму, державотворення, державозахисту, громадянськості, прагнення до єдності і злагоди тощо.

Сучасне українське патріотичне виховання необхідно реалізовувати через основні **національні цінності** (Українську ідею, державну незалежність України, самопожертву в боротьбі за свободу нації, патріотизм та готовність до захисту Батьківщини, єдність поколінь на основі віри в національну ідею, почуття національної гідності, історичну пам'ять, громадську національно-патріотичну активність, пошану до державних та національних символів, до Державного Гімну, Герба і Прапора, Конституції України, любов до рідної культури, мови, національних свят і традицій, орієнтацію власних зусиль на розбудову Української держави і розвиток народного господарства, прагнення побудувати справедливий державний устрій, протидію антиукраїнській ідеології, готовність стати на бік народу, який бореться за національну свободу, сприяння розвитку духовного життя українського народу) та через **громадянські цінності** (прагнення до соціальної гармонії, відстоювання соціальної та міжетнічної справедливості, культуру соціальних і політичних стосунків, пошану та рівність громадян перед законами, пріоритет ідеї громадянськості над ідеєю держави, права людини на життя, власну гідність, безпеку, приватну власність, рівність можливостей тощо, суверенітет особи (право на свободу думки, совісті, вибору конфесії, участі у політичному житті, проведенні зборів, самовираження тощо), готовність до захисту власних прав і свобод, пошану до національно-культурних цінностей інших народів, повагу до демократичних виборів і демократично обраної влади, толерантне ставлення до чужих поглядів, якщо вони не суперечать абсолютним і національним цінностям, пошану до праці як до головного джерела суспільного добробуту).

Отже, національно-патріотичне виховання студентів – це організований, планомірний та цілеспрямований процес освітньо-виховної взаємодії викладачів, співробітників і студентів університету, результатом якої має стати засвоєння особистістю національних цінностей і норм культури, сформованість у неї національно-громадянської самосвідомості, патріотичних переконань та поведінки, усвідомлення своїх вчинків і дій на благо народу й держави, готовності до захисту Вітчизни.

III. МЕТА І ЗАВДАННЯ НАЦІОНАЛЬНО-ПАТРІОТИЧНОГО ВИХОВАННЯ

Програма національно-патріотичного виховання передбачає визначення концептуальних засад формування свідомого громадянина-патріота Української держави, активного провідника національної ідеї, представника української національної еліти через набуття молодим поколінням національної свідомості, активної громадянської позиції, високих моральних якостей та духовних цінностей.

Національно-патріотичне виховання студентської молоді полягає у становленні майбутніх фахівців як громадян – патріотів України, тих, котрі повинні бути єдиними у прагненні бачити її сильною, могутньою, незалежною державою, готовими стати на захист істинної демократії та національних інтересів свого народу.

Мета національно-патріотичного виховання – формування національно-патріотичної свідомості студентської молоді, що полягає в особистісній ідентифікації зі своєю нацією та в здатності гідної національної самопрезентації в інтеграційному світовому просторі, вірі в духовні сили та майбутнє країни, бажанні працювати на користь народу; усвідомленні моральних та культурних цінностей; знанні історії, національних звичаїв, обрядів, державної символіки всієї країни та її історично-адміністративних частин.

Мета патріотичного виховання студентів конкретизується через систему **виховних завдань**:

- виховання молодого людини – патріота України;
- формування в молодого людини патріотичних понять, уявлень, поглядів, переконань, національної самосвідомості, яка складається з любові до рідної землі, свого народу, мови, культури, історії, традицій, здатності ідентифікувати себе з українським народом;
- формування уявлень і понять про патріотичні вчинки й поведінку та вироблення звичок патріотичної поведінки через збагачення краєзнавчою інформацією, розширення світогляду та формування емоційно-позитивного ставлення до суспільних явищ, фактів, подій, почуття громадянського обов'язку, відповідальності за долю країни;
- виховання почуття національної гідності й гордості за свою Батьківщину, коригування уявлення про суспільні явища і події, норми поведінки, формування звичок громадської поведінки відповідно до цих уявлень, дисциплінованості, толерантності, відмова від почуття національної меншовартості;
- розвиток відчуття причетності до розбудови національної державності та відповідальності за майбутнє своєї країни, потреби в постійному самоствердженні з метою власного духовного й інтелектуального зростання, що сприяє прогресу самого суспільства;
- утвердження принципів загальнолюдської моралі в поєднанні з моральним кодексом українців, прихильність до національних та загальнолюдських цінностей, почуття національної гідності та гордості.

**IV. ЗМІСТ І НАПРЯМИ ВИКОНАННЯ ПРОГРАМИ
НАЦІОНАЛЬНО-ПАТРІОТИЧНОГО ВИХОВАННЯ СТУДЕНТІВ
ЛУГАНСЬКОГО НАЦІОНАЛЬНОГО УНІВЕРСИТЕТУ
ІМЕНІ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА**

Випускники сучасного вищого навчального закладу України – не лише майбутні висококваліфіковані фахівці у своїй галузі, а й представники української інтелігенції, з високою культурою поведінки, виваженим ставленням до політики, економіки, соціальних змін, національно свідомі особистості з активною життєвою позицією та розвиненими патріотичними почуттями.

Зміст соціально-гуманітарної роботи з патріотичного виховання – це система знань, умінь і навичок, спрямованих на формування світогляду, патріотичних поглядів і переконань, на підготовку до професійної діяльності.

Людина, яка любить свою Батьківщину, свій народ, поважає національну мову, культуру і традиції, прагне до самовдосконалення. Тому зміст патріотичного виховання охоплює матеріал, який сприяє формуванню у студентів таких рис патріотизму:

- усвідомлення особистістю своєї національної належності;
- любов до рідної мови, культури, національних свят і традицій, прагнення до вдосконалення мовленнєвої культури, дотримання засад екології мови й мовлення;
- знання історії своєї Вітчизни, пошана до історичної пам'яті;
- розуміння менталітету, самокритичне ставлення до національних вад та дій щодо самоусунення їх у власній поведінці, звичках;
- відчуття власної відповідальності за долю країни, народу, нації, готовність до захисту своєї Батьківщини;
- розуміння й сприйняття української ідеї, сприяння розбудові державної незалежності України;
- дотримання норм Конституції України, дбайливе ставлення до національних багатств і рідної природи;
- повага до культур інших народів.

Ці завдання реалізуються в ЛНУ імені Тараса Шевченка через організацію та проведення заходів за такими напрямками:

1. Формування національної свідомості й відповідальності за долю України; виховання бережливого ставлення до української культури:

- реалізація державної політики у сфері виховання молодії людини – патріота України;
- виховання любові до рідної землі, історії своєї країни, історії свого університету, відновлення і збереження історичної пам'яті;
- культивування кращих рис української ментальності;

- формування високого рівня політичної культури громадянського типу, що передбачає поєднання знань політичних процесів з бажанням брати участь у державному управлінні, виявлення поваги до законно обраної влади;
- виховання бережливого ставлення до національного багатства країни, краю, області, міста, села тощо;
- створення умов для набуття молоддю соціального досвіду, успадкування духовних та культурних надбань українського народу;
- відновлення національних цінностей України, залучення студентів до їх збереження;
- формування духовних цінностей українського патріота: почуття патріотизму, національної свідомості, любові до свого народу, його історії, Української Держави, рідної землі, родини, гордості за минуле і сучасне на прикладах героїчної історії українського народу та кращих зразків культурної спадщини;
- підвищення рівня патріотичного виховання студентської молоді шляхом проведення тематичних екскурсій з відвідуванням об'єктів культурної спадщини;
- проведення тематичної краєзнавчої та пошуково-дослідної роботи;
- розширення фактографічної бази історичних подій, публікація архівних документів, видання історичної науково-популярної літератури, довідкових матеріалів про здобутки України за роки незалежності, книг національно-патріотичної спрямованості.

2. Утвердження засад державної мови в ЛНУ імені Тараса Шевченка:

- забезпечення безумовного дотримання норм статті 10 Конституції України та Закону «Про мови»;
- забезпечення права студентів університету на отримання інформації українською мовою в соціальних мережах, у мережі Інтернет, на офіційних сайтах, сторінках інститутів/факультетів;
- реалізація статусності державної мови як провідного засобу національно-патріотичного виховання;
- сприяння підвищенню загальної мовної культури студентів, викладачів та співробітників;
- визначення пріоритету української мови як головного чинника національно-патріотичного виховання в умовах білінгвізму;
- усвідомлення студентами культурно-історичної обґрунтованості розвитку української мови як культурологічного маркера Луганщини;
- опанування студентами мовленнєвознавчих навчальних дисциплін з урахуванням цілей та завдань національно-патріотичного виховання;
- утвердження засад екології мови й мовлення у професійному, побутовому, дозвіллевому та інших видах спілкування;

- проведення тижнів української мови в університеті, в інститутах / на факультетах;

- актуалізація сучасних творів українських письменників кінця XX – початку XXI століття як форми популяризації національно-патріотичних ідей у процесі навчальної та виховної діяльності.

3. Виховання громадянського обов'язку перед Україною, суспільством:

- формування психологічної та фізичної готовності молоді до виконання громадянського та конституційного обов'язку щодо відстоювання національних інтересів та незалежності держави;

- забезпечення духовної єдності поколінь, виховання поваги до батьків, людей похилого віку, турбота про молодших та людей з певними вадами;

- залучення студентської молоді до участі у добродійних акціях, соціальних, інтелектуальних та творчих проєктів на благо України та сприяння розвитку волонтерського руху в університеті.

4. Формування високого рівня правової культури, поваги до Конституції України, законів України, державної символіки – Герба, Прапора, Гімну:

- забезпечення проведення просвітницьких тематичних заходів, круглих столів, наукових конференцій, документальних та літературних виставок тощо, спрямованих на формування правової культури, поваги до Основного Закону держави, надання та отримання систематизованих знань про свої конституційні права, свободи, обов'язки, основи галузевого законодавства, знань з історії становлення та розвитку вітчизняного конституційного права, його ролі в українському державотворенні та діяльності видатних правників у цій сфері.

5. Підтримка традицій університету й формування університетського патріотизму:

- формування елементів корпоративної культури ЛНУ імені Тараса Шевченка на традиціях та історії університету;

- виховання у студентів почуття поваги та гордості за причетність до історико-культурної спадщини й надбань колективу ЛНУ імені Тараса Шевченка;

- формування навичок корпоративної культури як гаранта виконання положень Кодексу честі студента ЛНУ, Кодексу поведінки студентів ЛНУ;

- формування корпоративного мислення на основі єдності цілей і цінностей;

- формування нових правил, процедур і стандартів поведінки в університеті.

6. Формування громадянської свідомості й відповідальності студентів, сприяння розвитку та підтримка діяльності студентського самоврядування:

- забезпечення й захист прав та інтересів студентів;
- створення умов для виконання студентами своїх обов'язків;
- сприяння навчальній, науковій та творчій діяльності студентів;
- створення відповідних умов для проживання та відпочинку студентів;
- сприяння діяльності студентських гуртків, товариств, об'єднань, клубів за інтересами;
- організація співробітництва зі студентами інших навчальних закладів та молодіжними організаціями;
- активізація волонтерської роботи студентського самоврядування: забезпечення проведення благодійних акцій «Милосердя», «Ветерани живуть поруч»; участь у Всеукраїнській благодійній акції «Серце до серця»;
- запобігання негативним проявам у молодіжному середовищі, виховання почуття свідомого громадянина та громадської активності молоді.

7. Формування національно-культурних традицій молоді в умовах євроінтеграції:

- проведення тематичних лекцій, конференцій, інформаційних годин, засідань клубів ЛНУ, присвячених висвітленню сутності та ролі ЄС в сучасному світі;
- проведення днів інформування студентів до Дня Європи;
- привернення уваги студентської молоді до питання збереження європейської спадщини в широкому сенсі (культурної, історичної, природної тощо).
- проведення Днів європейської спадщини в університеті;
- залучення студентів-іноземців до культурно-масових заходів університету;
- реалізація програми мобільності студентів в умовах євроінтеграції;
- сприяння виконанню міжнародної програми діяльності ЛНУ.

8. Діяльність громадських організацій ЛНУ імені Тараса Шевченка у сфері національно-патріотичного виховання:

- забезпечення системності національно-патріотичного виховання;
- залучення студентів університету до вивчення культури, історії України, пропагування кращих здобутків національної культурної й духовної спадщини, підтримка професійної та самодіяльної художньої творчості, діяльності творчих об'єднань, клубів за інтересами, фольклорних колективів;
- активне залучення діячів сучасної культури, мистецтва, науки, спортсменів до патріотичного виховання молоді;

- популяризація молодіжного внутрішнього туризму та пам'яток української історії, культури, природи, історичних місць та подій, етнографії та життєпису відомих діячів;
- проведення заходів зі спортивної підготовки, фізичного виховання, спрямованих на утвердження здорового способу життя молодих громадян та створення відповідних умов для вироблення навичок самозахисту й самозбереження;
- сприяння роботі клубів у ЛНУ, які проводять заходи з патріотичного виховання;
- реалізація планів дій та програм з патріотичного виховання молоді разом з місцевими органами державної влади та органами місцевого самоврядування;
- забезпечення активної участі молоді в заходах національно-патріотичного спрямування, у проведенні загальнодержавних свят;
- проведення виховних заходів, які сприятимуть зміцненню дружніх стосунків, формуванню поваги до культури представників різних національностей;
- підвищення рівня толерантності, запобігання проявам ксенофобії, расової та етнічної нетерпимості в молодіжному середовищі.

V. ОЧІКУВАНІ РЕЗУЛЬТАТИ РЕАЛІЗАЦІЇ ЗАВДАНЬ ПРОГРАМИ НАЦІОНАЛЬНО-ПАТРІОТИЧНОГО ВИХОВАННЯ

У результаті впровадження Програми очікується:

- консолідація зусиль кафедр, директоратів, деканатів, клубів, громадських організацій у справі виховання студентської молоді;
- утвердження почуття патріотизму та національної самосвідомості молоді, поглиблення процесу формування основ гуманістичного світогляду; пріоритетності високих моральних, культурних, національних та загальнолюдських цінностей, що сприятиме зміцненню духовної, моральної єдності суспільства;
- виховання молодої людини – патріота України;
- формування в молоді характерних рис патріота: активна підтримка й розвиток Української державності, дотримання норм Конституції України;
- формування національної свідомості й відповідальності за долю України;
- виховання любові до рідної землі, її історії, відновлення і збереження історичної пам'яті;
- утвердження у свідомості молодих громадян об'єктивної оцінки національної історії, спадкоємності розвитку;
- дбайливе ставлення до національних багатств, рідної природи, готовність до захисту Батьківщини, пошана до історичної пам'яті, любові до рідної культури, мови, національних свят і традицій, збереження та зміцнення власного здоров'я;

- створення ефективної виховної системи національно-патріотичного виховання молоді;
- засвоєння під час навчальних і позааудиторних занять державницьких традицій України (Київська Русь, Литовсько-Руська держава, козацька держава, Гетьманщина, УНР, ЗУНР);
- відновлення і вшановування історичних пам'яток національної культури;
- виховання правової культури, поваги до Конституції України, Законів України, державної символіки – Герба, Прапора, Гімну України та історичних святинь;
- вироблення в молоді чіткої громадянської позиції, дотримання ними закону, права;
- підняття престижу української мови у ВНЗ: формування мовної культури, оволодіння та вживання української мови як духовного коду нації, як державотворчого чинника; розуміння рівноцінності існування мов інших культур на загальнодержавних теренах України, зокрема – рідної мови (неукраїнської) як засобу збереження національної ідентичності й української мови в статусі державної як засобу суспільно-політичного об'єднання;
- виховання бережливого ставлення до національного багатства країни, культури, звичаїв, традицій;
- сформованість шанобливого ставлення до Збройних Сил України, інших військових формувань, добровольчих військових об'єднань громадян в українській історії; розуміння ролі Збройних Сил у відстоюванні ідеалів свободи та державності України та її громадян від давнини до сучасності (під час княжої доби, Гетьманського козацького війська, військ УНР, Січових стрільців, УПА);
- готовність студентської молоді до оволодіння військовими професіями, до служби в армії, до захисту Вітчизни; мотивація молоді до військової служби;
- досягнення високого рівня професійності молодшої людини, мотивації до праці як основи конкурентоспроможності національно свідомого громадянина, а відтак держави; сприяння розвитку індивідуальних здібностей, таланту та самореалізації;
- сформованість навичок ефективного студентського самоврядування у сфері організації національно-патріотичного виховання;
- виявлення поваги до своєї ALMA MATER, дотримання й розвиток демократичних та корпоративних традицій вищого навчального закладу;
- здатність протидії проявам аморальності, несправедливості, правопорушень, бездуховності, антигромадської діяльності;

- сформованість духовної єдності поколінь, виховання поваги до батьків, людей похилого віку, турбота про людей з особливими потребами;

- усвідомлення національної гідності, прагнення до свободи, справедливості, толерантності, миролюбності.

Вагомим додатком до затвердженої програми стала *«Дорожня карта з імплементації Освітньо-просвітницької програми національно-патріотичного виховання студентської молоді Луганського національного університету імені Тараса Шевченка на 2015 – 2020 р.р.»*. У ній визначено основні чотири напрями реалізації програми: 1) організація роботи з національно-патріотичного виховання студентів у позааудиторний час; 2) забезпечення комплексного підходу до організації національно-патріотичного виховання студентів; 3) оцінка ефективності національно-патріотичного виховання студентів; 4) оптимальні форми реалізації національно-патріотичного потенціалу навчальних дисциплін у процесі їх викладання.

Отже, процес виховання у вищому навчальному закладі – це складна динамічна система, зумовлена процесами реформування та демократизації сучасного суспільства. Однією з її складових є національно-патріотичне виховання студентської молоді, яке повинно відповідати вимогам модернізації вищої освіти в Україні. Ця проблема залишається актуальною і сьогодні й потребує подальших наукових досліджень.

Список використаної літератури

- 1. Абрамчук О. В.,** Фіцула М. М. Патріотичне виховання студентів вищих технічних навчальних закладів : монографія / О. В. Абрамчук, М. М. Фіцула. – Вінниця : УНІВЕРСУМ-Вінниця, 2008. – 137 с.
- 2. Мартинюк І. В.** Національне виховання: теорія і методологія / І. В. Мартинюк. – К., 1995. – 234 с.
- 3. Сухомлинський В. О.** Як виховати справжню Людину / В. О. Сухомлинський. // Вибр.тв. в 5-ти т. – К.: Рад.шк., 1979. –Т.2. – С. 149 – 418.
- 4. Сухомлинський В. О.** Народження громадянина / В. О. Сухомлинський. // Вибр. тв. в 5-ти т. – К. : Рад. шк., 1980. – Т.3. – С. 4 – 390.
- 5. Сучасне українське виховання** // Матеріали наук.-практ. конф. «Українська національно-демократична педагогіка в контексті завдань сучасного виховання». – Львів : Основа, 1997. – 175 с.
- 6. Україна** у контексті світової цивілізації / За ред. Д. О. Тхоржевського. – К., 1999. – 175 с.

Бабічев О. І., Котенєва І. С., Карлова Н. М. Про затвердження Освітньо-просвітницької програми національно-патріотичного виховання студентської молоді Луганського національного університету імені Тараса Шевченка

У статті висвітлено основні положення Освітньо-просвітницької програми національно-патріотичного виховання студентської молоді

ЛНУ імені Тараса Шевченка, визначено й обґрунтовано проблеми національно-патріотичного виховання студентів, окреслено мету й завдання національно-патріотичного виховання, описано зміст і напрями виконання Програми, спрогнозовано очікувані результати реалізації завдань Програми, складено дорожню карту з імплементації Програми за чотирма основними напрямками. Автори зазначають, що актуальність розроблення та прийняття цієї Програми в ЛНУ імені Тараса Шевченка зумовлена необхідністю реалізації сучасної державної політики у сфері становлення та зміцнення української державності, побудови громадянського суспільства, інтеграції України у світове та європейське співтовариство, яка передбачає орієнтування на людину, її духовну культуру й визначає основні напрями соціально-гуманітарної роботи з молоддю та модернізації навчально-виховного процесу. На основі аналізу наукової літератури автори доходять висновку, що процес виховання у вищому навчальному закладі – це складна динамічна система, зумовлена процесами реформування та демократизації сучасного суспільства. Однією з її складових є національно-патріотичне виховання студентської молоді, яке повинно відповідати вимогам модернізації вищої освіти в Україні.

Ключові слова: освітньо-просвітницька програма, національно-патріотичне виховання, патріотизм, патріотична свідомість, патріотичні почуття, патріотична поведінка.

Бабичев А. И., Котенева И. С., Карлова Н. Н. Об утверждении Образовательно-просветительской программы национально-патриотического воспитания студенческой молодежи Луганского национального университета имени Тараса Шевченко

В статье отражены основные положения Образовательно-просветительской программы национально-патриотического воспитания студенческой молодежи ЛНУ имени Тараса Шевченко, определены и обоснованы проблемы национально-патриотического воспитания студентов, определены цели и задачи национально-патриотического воспитания, описано содержание и направления выполнения Программы, спрогнозировано ожидаемые результаты реализации задач Программы, составлена дорожная карта по имплементации Программы по четырем основным направлениям. Авторы отмечают, что актуальность разработки и принятия этой программы в ЛНУ имени Тараса Шевченко обусловлена необходимостью реализации современной государственной политики в сфере становления и укрепления украинской государственности, построения гражданского общества, интеграции Украины в мировое и европейское сообщество, которая предусматривает ориентирование на человека, его духовную культуру и определяет основные направления социально-гуманитарной работы с молодежью и модернизации учебно-воспитательного процесса. На основе анализа научной литературы авторы приходят к выводу, что процесс воспитания в высшем учебном

заведении – это сложная динамическая система, обусловленная процессами реформирования и демократизации современного общества. Одной из ее составляющих является национально-патриотическое воспитание студенческой молодежи, которое должно отвечать требованиям модернизации высшего образования в Украине.

Ключевые слова: образовательно-просветительская программа, национально-патриотическое воспитание, патриотизм, патриотическое сознание, патриотические чувства, патриотическое поведение.

Babichev A. I., Koteneva I. S., Karlova N. N. On Approval of the Educational and Outreach Programs of the National-Patriotic Education of Students Luhansk Taras Shevchenko National University

The article describes the main provisions of awareness and education programs of the national-patriotic education of students LNU defined and justified the problem of national-patriotic education of students, the goals and tasks of the national-patriotic education, described the content and direction of the Program, the expected results of the predicted objectives of the Programme, drawn up a road map for the implementation of programs in four main areas. The authors note that the relevance of the development and adoption of the program in LNU due to the need to implement a modern state policy in the sphere of development and strengthening of Ukrainian statehood, building civil society, Ukraine's integration into the global and the European Community, which provides orientation to person, its spiritual culture and defines the main directions of social and humanitarian work with the youth and the modernization of the educational process. Based on analysis of the scientific literature, the authors come to the conclusion that the process of education in higher education is a complex dynamic system, due process of reform and democratization of modern society. One of its components is a national-patriotic education of students that must meet the requirements of modernization of higher education in Ukraine.

Key words: educational and outreach programs, national-patriotic education, patriotism, patriotic consciousness, patriotic feelings, patriotic behavior.

Стаття надійшла до редакції 24.04.2015 р.

Прийнято до друку 14.05.2015 р.

Рецензент – д.п.н., проф. Караман О. Л.

УДК 94(477.61):929 Шевченко:75

М. Т. Вихватенко

ПОРТРЕТ РОБОТИ Т. Г. ШЕВЧЕНКА ТА ІСТОРІЯ СТАРОБІЛЬЩИНИ

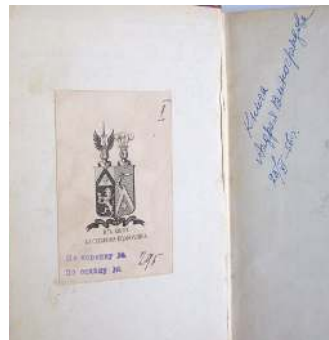
Минуло 200 років з дня народження генія українського народу – Тараса Григоровича Шевченка. Постать Великого Кобзаря сяє скрізь століття дороговказом для багатьох поколінь не тільки українців, а й усіх інших народів світу. Творчість Тараса Григоровича має вирішальне значення для української культури, вона стала невід’ємною частиною національної культури багатьох країн світу. Інтерес до життя та творчості Т. Шевченка не згасає з роками, а навпаки – зростає. Тарас Григорович, мабуть один з небагатьох, кому посмертно щорічно влаштовуються роковини пам’яті.

Постать Великого Кобзаря починаючи вже з кінця XIX ст., цікавила науковців, громадських діячів, письменників. З 70–80 рр. XIX ст. розпочалися наукові дослідження його творчості, які продовжуються і в наш час.

Очевидно, геній Т. Шевченка є в його невичерпності, як поета, художника, філософа, саме тому дослідження його творчості мають таку велику актуальність. Через короткий проміжок часу після смерті Тараса Григоровича виходять спогади тих, хто знав його особисто, тих, хто жив з ним у ті часи. Серед них, А. Чужбинський («Воспоминания о Т. Г. Шевченко» 1861 р.), М. Чалий («Жизнь и произведения Т. Шевченко» 1882 р.), П. Куліш («Воспоминание о Шевченко» 1881 р.), А. Козачковський («Из воспоминаний о Т. Шевченко» 1875 р.), О. Косинський («Тарас Шевченко – Грушівський» 1901 р.) тощо.

За радянських часів в Україні вийшло багато ґрунтовних праць, зокрема «Тарас Шевченко. Кобзар» видавництва АН УРСР, інституту Української літератури імені Т. Г. Шевченка (1939 р.), «Біографія Т. Г. Шевченка за спогадами сучасників» видавництва Академії Наук Української РСР (1958 р.). Дуже цікавими є роботи сучасних авторів: С. Цвілюк «Історична мудрість Великого Кобзаря» (2008 р.), О. Гріцак «Шевченко-пророк» (1993 р.), О. Забужко «Шевченків міф України. Спроба філософського аналізу» (1997 р.), І. Дзюба «Тарас Шевченко: Життя і творчість» (2008 р.) та багато інших.

Досліджуючи історію Старобільщини, знаходимо зв’язок між життям та творчістю Тараса Григоровича та історією нашого краю. Цей зв’язок пов’язаний з відомою на той час родиною Суханових-Підколзінних.

На початку XVIII ст. поміщики Суханови та Підколзіни володіли значними землями на теренах Слобожанщини. Саме Сухановим у Старобільському повіті належало багато сел. Краєзнавець С. Афанасьєвський згадує у книзі, що з 1825 р. головою дворянських зборів у Старобільську стає поміщик Суханов, ім'я якого залишилося на сучасній мапі Старобільського району (Луганська область, Україна), де і досі є село Суханівка [1]. За іншими даними прадід братів Бориса та Гаврила – Суханов Гаврило Гаврилович (1784 р.н.) – з 1819 р. стає головою повітового дворянства. З 1799 р. по 1802 р. був на військовій службі. Після звільнення за хворобою у 1813 р. призначається Старобільським повітовим справником. Мав у власності хутори Смолянинове, Березове Старобільського повіту, а також землі у Павловському повіті Воронезької губернії. Мав дітей Гаврила (1823 р.н), доньку Наталію (1821 р.н.).

На території сучасного Новопсковського району, землі якого у XIX ст. входили до Старобільського повіту (сучасна Луганська область, Україна), декілька хуторів належали братам Івану та Максиму Підколзіним. Зараз недалеко від м. Ровеньки (Російська Федерація) є селище Всесвятське, яке до 1922 р. носило назву Підколзине.

Суханови володіли дуже великими землями перш за все на Старобільщині. У XIX ст. на Старобільщині вони мали 48 тис. десятин землі (для порівняння – такі великі на той час землевласники, як К. Кожухов, Г. Ковтунов, мали від 10 до 12 тис. десятин).

Згодом дві дворянські сім'ї поріднилися, їх нащадки взяли подвійні прізвища Суханових-Підколзіних. Отже, з середини XIX ст. до початку XX ст. два брати: Борис Гаврилович та Гаврило Гаврилович носили подвійне прізвище Суханових-Підколзіних. Це була заможна аристократична петербуржська сім'я. Про заможність та освіченість родини Суханових-Підколзіних свідчить багато фактів, зокрема й те, що герб Суханових-Підколзіних було внесено до загального гербовника Російського Дворянства. Він був складений з двох половинок гербів під двома шоломами, вінчали герб дворянські корони, що відповідало гербам двох родів Суханових та Підколзіних. Під гербом на стрічці був напис латиною із девізом: «Frangor non flector» («Зламаюсь, але не зігнусь»).

Родина мала велику бібліотеку. Навіть зараз у букіністичних книгарнях м. Москви можна за дуже великі гроші придбати книгу з бібліотеки Суханових-Підколзіних з особистим екслібрисом, на якому зображено герб родини. У Петербурзі, у державному меморіальному музеї О. Суворова знаходиться «хранительница бумаг Императора Павла I», яку було подаровано у 1900 р. генералом Г. Сухановим.

Узимку Наталія Борисівна та Гаврило Гаврилович Суханови мешкали на так званих «зимових квартирах» у Петербурзі.

За даними Алфавітного вказівника мешканців Санкт-Петербурга за 1901 р., у власності О. Суханової-Підколзиної був будинок, який було розташовано по вулиці Мала Морська, 10/24. Ця будівля належала родині Суханових. Бути володарем квартири на цій вулиці було дуже престижно. В ті часи вулиця Мала Морська була одна з фешенебельних вулиць Петербурга. На цій вулиці в той час жили М. Гоголь, І. Тургенєв, П. Чайковський та багато інших відомих людей.

Суханови-Підколзінні мали дружні стосунки з віце-президентом Академії малярства графом Ф. Толстим, який за життя Т. Шевченка опікувався його долею. Господиня дому Наталія Борисівна в 1850–1860 рр. тримала у своєму будинку літературний салон. У ньому частими гостями були письменники Я. Полонський, А. Майков, М. Щербіна, художники І. Айвазовський, М. Соколов. Заходив туди й І. Тургенєв, коли приїздив до Росії. Бував неодноразово у цім домі й Великий Кобзар.

У 1858 р. після повернення із заслання Тарас Григорович мав скрутне матеріальне становище, мешкав у своїй майстерні на горищному поверсі Академії. Він відмовлявся від будь-якої безкоштовної допомоги і заробляв на життя виключно своєю творчою працею: писав картини, художні твори.

Ось як описує своє становище Тарас Григорович у листі від 13 листопада 1858 р. до М. Щепкіна: «Друже мой единый! Как усердный вол, впрягся я в работу – сплю на етюдах, так некогда, так некогда, что если бы не безденежье проклятое, то некогда было бы и написать тебе, мой друже единый, эту небольшую цидулку» [8, с. 336].

Ф. Толстой, щоб якось допомогти Т. Шевченку, домовився з Н. Сухановою влаштувати її старшого тринадцятирічного сина Бориса в учні до Тараса Григоровича. Вона за уроки малювання обіцяла сплачувати певний гонорар.

Так з 1858 по 1860 рр. учнем видатного Кобзаря був Борис Гаврилович Суханов-Підколзін. Саме ці зустрічі сім'ї Суханових і пов'язали історію Старобільщини та життя і творчість Великого Кобзаря.

Після смерті Тараса Григоровича у 1885 р. Борис Гаврилович Суханов-Підколзін у часописі «Киевская старина» публікує спогади про Т. Шевченка під назвою «Спогади про Шевченка його випадкового учня» З цієї статті дізнаємося й про дату написання спогадів – 10 січня, та місце написання – с. Казинка. Саме з них дізнаємося про цікаві факти. Серед них: Борис Суханов-Підколзін пише: «У меня сохранились следующие его произведения: 1) Портрет меньшого моего брата, простым карандашом, помечен 1858 годом...» [2,

с. 239]. У спогадах він розповів про те, як три рази на тиждень ходив до майстерні вчителя, де вчився малювати. Цілий рік малював горщика для квітів, після чого відпало будь-яке бажання малювати [3].

Відомий письменник О. Кониський у листах до І. Шраги улітку 1895 р. писав: «Зробіть ласку, спитайте Русова чи не відає він адреси (наймення, по батькові і куди писати) харківського діди́ча Б. Суханова-Підколзі́на, що живе десь у селі «Казинків». Мені дуже треба вдатися до його, щоб дещо допитати про Шевченка, в додаток до того, що надрукував він в «К[иевской] Стар[ине]». В споминах його мені здається дещо трохи чудним і непевним» [4, с.100].

Вже наприкінці липня у наступному листі О. Конинський повідомляв: «Щиро дякую Вам за адресу Суханова. Я вже вчора і відповідь од його одержав. Здається, це якийсь вихруватий чоловік [нерозбірливо]. А проте обіцяє подати про Шевченка, що мене інтересує» [4, с.109]. У листі-відповіді до О. Кониського, датованим від 5.X.1898 р., Борис Гаврилович пише: «Перед каким-то праздником Тарас Григорьевич нарисовал наши портреты в подарок нашей матушке» [5]. У селі Казинка мешканці й досі розмовляють українською мовою. Мабуть першими мешканцями були поселенці з України. У XIX ст. тут знаходилася садиба поміщика Бориса Гавриловича Суханова-Підколзі́на. Після реформи 1861 р. Суханову належало 15 тис. десятин па́шні та увесь ліс від села Горохівки до села Миколаївка по лівому березі Дону. Пан мав тут двоповерхову садибу, але в ній практично не жив, більшість часу проводив у Петербурзі. Усіма справами у садибі займався найманий німець. Було тут 2 вітряки, один паровий млин, два молотила. Тримали у господарстві 15 тис. овець, десять породистих коней. У Суханова в садибі була дуже велика бібліотека, яку в ті часи оцінювали у півтора мільйони карбованців. Уважалося, що пан Суханов був азартним гравцем і одного разу дав обіцянку: якщо програє в карти, збудує лікарню для бідних. Обіцянку свою пан виконав, у 1898 р. збудував у власній садибі лікарню для бідних. Під час земельної реформи 1906–1910 рр. пан всю свою землю здав у селянський банк [7].

Під час роботи Бориса Суханова-Підколзі́на натурником, Тарас Григорович намалював два портрети братів Суханових і подарував їх матері. До наших часів зберігся портрет Бориса Суханова-Підколзі́на, а портрет молодшого брата Гаврила вважається втраченим. Уперше портрет Б. Суханова-Підколзі́на опублікував О. Кониський у 1898 р. Відомо також, що цей портрет виставлявся у 1939 р. у Києві. Спогади Б. Суханова-Підколзі́на неодноразово друкувалися, в тому числі в збірках спогадів сучасників Т. Шевченка [6]. Саме завдяки мемуарам сучасників, в яких розповідається про окремі моменти життя славетного сина українського народу, можливо відтворити цілісну картину життя та творчості Великого Кобзаря. Про роботу Т. Шевченка над портретом Кочубея у мемуарах писав Б. Суханов-Подколзін: *«Помнится, что однажды я нашел Тараса Григорьевича в большой суете. Он собирался*

писать масляными красками портрет известного Кочубея, по заказу одного из его потомков... По поводу того же Кочубея, один из уроков прошел в том, что мы, забравшись на какую-то огромную академическую не то кладовую, не то чердак, рылись в целом хаосе запыленных старых картин, чтобы разыскать какие-то портреты каких-то малороссийских гетманов.., нужных ему [Шевченку] для большей верности кочубеевского костюма. После долгих поисков... отрыли мы какого-то старого чубатого господина и, окрестив его почему-то «Мазепой», торжественно приволокли в студию. Посетившие Шевченка художники единогласно хвалили его работу, что приводило его в отличное расположение духа» [2, с. 233].

Старобільський повіт відігравав значну роль в економічному, соціальному та культурному житті Харківської губернії у ХІХ ст. Він був найбільшим повітом губернії, займав 22,6 % її площі. Його межі на півдні проходили по Сіверському Дінцю, на сході він межував з територією Війська Донського, на півночі – з Воронежською губернією, на заході – з Куп'янським повітом.

Родина Суханових була одна із заможних родин у повіті. Вони багато будували, займалися благодійністю, громадською роботою. З історії села Смоляниново (зараз Кременський район Луганської області) відомо, що пращури Суханових-Підколзінних, які володіли цим хутором, збудували у 1807 р. церкву. Брати Суханови-Підколзінні, Борис та Гаврил, були приписані до Старобільського повіту.

Гаврило Гаврилович Суханов-Підколзін, молодший син, народився 15.08.1850 р. Він був камергером у чині генерал-майора (30.08.1890 р.), брав участь у Російсько-Турецькій війні 1877–1878 рр. Його було відзначено багатьма російськими та закордонними нагородами [9]. Гаврило Гаврилович Суханов-Підколзін був почесним мировим суддею Старобільська, помер 1.02.1900 р. Його поховано у Петербурзі у некрополі Ісидорівської церкви Олександрівської лаври.

Вагомий внесок у дослідження родоводу сім'ї Суханових-Підколзінних зробив директор Інституту Генеалогічних досліджень Російської Національної бібліотеки – І. Сахаров, якому вдалося знайти у Великобританії нащадків цієї великої родини. У вересні 2009 р. Інституту Генеалогічних досліджень було подаровано родовий архів Суханових-Підколзінних.

Вивчення історії родини Суханових-Підколзінних потребує подальшого дослідження. Важливим залишається той факт, що саме цей рід відігравав вагоме значення в житті та історії Старобільщини ХVІІІ ст. – поч. ХХ ст. Життєвий шлях роду Суханових-Підколзінних пов'язав історію нашого краю з життям та творчістю Великого Кобзаря.

Список використаної літератури

1.Афанасьєвський С. Г. Оповідання про історію Старобільська / С. Г. Афанасьєвський. – Луганськ : Янтар, 2011. – 272 с. **2. Киевская**

старина. – 1885. – Т. XI. – № 2. – С. 229 – 240. **3. Суханов-Подколзин Б. Г.** Воспоминание о Т. Г. Шевченко его случайного ученика / Б. Г. Суханов-Подколзин // Т. Г. Шевченко в воспоминаниях современников. – М., 1962. – С. 324–334. **4. Листи** Олександра Кониського до Іллі Шраги: Наукове видання / Упор.: Т. П. Демченко, О. О. Мисюра. – Чернігів : Просвіта, 2011. – 210 с. **5. Інститут літератури** ім. Т. Г. Шевченка НАН України, відділ рукописів, ф. 77, № 127, арк. **6. Воспоминания** о Тарасе Шевченко / Сост. и примеч. В. С. Бородин и Н. Н. Павлюка. – К. : Днипро, 1988. – 606 с. **7.** <http://kazinskoe.pav.e-gov36.ru/o-poselenii/istoricheskaja-spravka/istorija-sela-bolshaja-kazinka/>. **8. Тарас Шевченко.** Собрание сочинений в 4-х т. – М. : Правда. – 1977. – Т. 4. – С. 431. **9. Исмаилов Е. О.** Золотое оружие с надписью «За храбрость». Списки кавалеров. 1788–1913 / Е. О. Исмаилов. – М. : Старая Басмания. – 2007.

Вихватенко М. Т. Портрет роботи Т. Г. Шевченка та історія Старобільщини

У статті розглядаються питання історії життя і творчості Т. Г. Шевченка; визначаються роль і значення родини Суханових-Підколзіних у житті та історії Старобільщини XVIII ст. – поч. XX ст., а також їх зв'язок з життєвим і творчим шляхом Великого Кобзаря.

Ключові слова: постать Великого Кобзаря, творчість Тараса Григоровича, родина Суханових-Підколзіних.

Выхватенко Н. Т. Портрет работы Т. Г. Шевченко и история Старобельщины

В данной статье рассматриваются вопросы истории жизни и творчества Т. Г. Шевченко, определена роль и значение семьи Сухановых-Подколзиных в жизни и истории Старобельщины XVIII ст. – поч. XX ст., обозначена их связь с жизненным и творческим путем Великого Кобзаря.

Ключевые слова: личность Великого Кобзаря, творчество Тараса Григорьевича, семья Сухановых-Подколзиных.

Vychvatenko M. T. The Portrait Made by T. G. Shevchenko and the History of Starobilsk District

The article deals with the history of life and creative work of T. G. Shevchenko. The role of family Sukhanovy-Pidkolziny in the life of Starobilsk district in XVIII – beginning of XX centuries and their connection with the life and creative way of Great Kobzar have been considered.

Key words: the personality of Great Kobzar, the creative work of Taras Grygorovich, Sukhanovy-Pidkolziny family.

Стаття надійшла до редакції 11.04.2015 р.

Прийнято до друку 14.05.2015 р.

Рецензент – д.п.н., проф. Караман О. Л.

УДК 32.14.043

О. Л. Караман

ОСВІТНІ ПРОБЛЕМИ ГРОМАДЯН У ЗОНІ ПРОВЕДЕННЯ АНТИТЕРОРИСТИЧНОЇ ОПЕРАЦІЇ

Складна суспільно-політична ситуація на Сході України, продовження збройного конфлікту на території проведення антитерористичної операції (АТО) щодня породжують нові виклики для осіб, які здобувають освіту, їх батьків та освітян. Тому зараз вкрай актуальним є обговорення освітніх проблем різних категорій громадян та вироблення механізмів і шляхів забезпечення конституційного права на освіту громадянам Сходу України.

Варто зазначити, що останнім часом освітні проблеми громадян у зоні конфлікту постійно обговорюються на різних рівнях – Верховної ради України, Міністерства освіти і науки України, Департаментів освіти і науки обласних державних адміністрацій, вищих, загальних середніх, дошкільних закладів освіти тощо.

Так, починаючи з червня 2014 року, Міністерством освіти і науки України було видано близько ста наказів, листів, роз'яснень для батьків, учнів, учителів шкіл, студентів і викладачів вищих навчальних закладів, вступників щодо можливості та порядку отримання освіти на підконтрольній Україні території [1].

Комітетом Верховної Ради України з питань науки і освіти було проведено виїзне засідання в Луганській області (місто Северодонецьк) з порядком денним: «Про освітні проблеми різних категорій громадян у зв'язку з проведенням антитерористичної операції», за результатами якого було ухвалене рішення з однойменною назвою [2]; прийнято низку законів, що регулюють освітню діяльність у зоні АТО.

У Луганську область на зустріч з освітянами приїздили Міністр освіти і науки України, його заступники, представники громадських об'єднань, волонтери. У навчальних закладах різних рівнів і типів області було проведено низку заходів щодо окреслення та вирішення освітніх і психологічних проблем тимчасово переміщених осіб тощо.

Отже, і влада, і освітяни, і суспільство потрохи почали оговтуватися від приголомшливих подій на Сході України. І тепер настав час без зайвих емоцій дати виважений аналіз тому, що сталося в нашій країні, і спробувати намітити шляхи її реанімації, відродження та подальшого розвитку. Тож *метою* статті стало визначення освітніх проблем громадян у зоні АТО та прогнозування шляхів їх вирішення.

Аналізуючи порушену проблему з освітньої та психолого-педагогічної точки зору, можемо відзначити, що основною причиною легкої окупації частини території України стали низький рівень освіченості й національно-патріотичної вихованості громадян, а разом з

ним – відсутність у них елементарних знань із закономірностей соціального й економічного розвитку суспільства і держави; нерозвиненість або недорозвиненість таких психічних процесів, як здатність до критичного аналізу, проведення аналогій подій в інших країнах; невміння прогнозувати розвиток соціальної й особистої ситуації; маргінальність, тобто невизначеність у приналежності до певної нації і держави; інфантилізм, що полягає в соціально-психологічній незрілості, схильності шукати причини своїх проблем у непорядності влади, обставинах, що склалися, а не в собі та власній пасивності, роз'єднаності, неорганізованості, бездіяльності, лінивості, байдужості до особистісного розвитку та розвитку суспільства та легкому захопленні марними мріями про те, що хтось прийде і вирішить за нього всі проблеми. І все це прорахунки держави, зокрема, системи освіти й виховання.

Освітні проблеми громадян у зоні АТО є комплексними і потребують розв'язання на міждисциплінарному та міжвідомчому рівнях. Нами було виділено найактуальніші проблеми професійної освіти громадян, вирішення яких можливе виключно освітніми засобами.

Проблема № 1. Відсутність науково-обґрунтованої програми, стратегії і тактики побудови держави, де структурним складником виступала б освітньо-виховна програма національно-патріотичного виховання молоді.

Поки що всі говорять про українську національну ідею, яка б об'єднувала й консолідувала все суспільство. І це абсолютно справедливо. Але що таке українська національна ідея, які її змістовні складники, поки ніхто ґрунтовно не визначив. Як поняття Ідея – це форма духовно-пізнавального відображення певних закономірних зв'язків та відношень зовнішнього світу, спрямована на його перетворення. Отже, вироблення ідеї лежить в духовній сфері, а значить це передусім завдання науковців і освітян гуманітарних галузей знань.

Національна ідея – це духовна концепція національної свідомості, акумулятор прогресивних національних програм, політичних ідей, гасел, цінностей, розуміння народом сенсу свого існування; це концентрований вираз стратегічної мети, головних пріоритетів нації на осяжне майбутнє. Без такої ідеї рух держави стає стихійним, багатоцільовим, більше того – безцільним, не зрозумілим, куди вона рухається.

Шляхи вирішення проблеми:

1. Вищим навчальним закладам заходу, сходу, півдня, півночі України розробити *Регіональні програми (концепції) національно-патріотичного виховання молоді*, як того вимагає ЗУ «Про вищу освіту». На основі аналізу й узагальнення регіональних програм та з урахуванням їх специфіки Міністерству освіти і науки України організувати громадське обговорення проекту з метою подальшого затвердження.

Наприклад, ДЗ «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка» на засіданні вченої ради вже затвердив *Освітньо-просвітницьку програму національно-патріотичного виховання*

студентів університету, яка б могла стати основою для розробки регіональної програми.

2. Міністерству освіти і науки України доцільно ввести обов'язковим освітнім компонентом до стандартів дошкільної, початкової, базової та повної загальної середньої, професійно-технічної та вищої освіти окремі та (або) інтегровані курси з історії України, історії української культури, української літератури, усної народної творчості, народознавства. У стандартах вищої освіти збільшити кількість кредитів на українську мову (за професійним спрямуванням).

Проблема № 2. Порушення рівних прав доступу до вищої освіти абітурієнтів з окупованих та прифронтових територій. Наразі на окупованих територіях Луганської та Донецької областей залишилося багато дітей і молоді, які опинилися поза межами освітнього простору України, стали заручниками злочинної інформаційно-просвітницької пропаганди, не мають можливості виїхати з окупованої території, отримати повноцінну освіту та документи про освіту державного зразка тощо. Проте, вища освіта – чи не єдиний засіб «боротьби за голови» громадян Сходу України. На наше переконання, позбавити вищої освіти молоді з окупованих територій – крок до «заморожування» зони конфлікту на декілька поколінь.

Шляхи вирішення проблеми:

1. Спростити систему отримання свідоцтва та атестату державного зразка за екстернатною формою навчання для випускників 9 та 11 класів, використовуючи дистанційні форми реєстрації та проходження державної атестації в школах, що знаходяться на контрольованій Україною території Луганської та Донецької областей.

2. Створити Центр дистанційної реєстрації та проведення державної підсумкової атестації для випускників шкіл 9 та 11 класів з окупованих територій.

3. Дозволити випускникам 11 класів, які не можуть виїхати з окупованої території, зареєструватися та пройти ЗНО дистанційно або передбачити можливість скласти вступні экзамени на базі вищих навчальних закладів.

4. Тимчасово скасувати для жителів окупованих територій нову норму Умов прийому до ВНЗ України у 2015 році щодо вступу до ВНЗ виключно за сертифікатами ЗНО 2015 року та дозволити їм подавати сертифікати минулих років, як це було в усі попередні роки.

Проблема № 3. Неможливість проходження процедури акредитації напрямів підготовки (спеціальностей) у вищих навчальних закладах в умовах евакуації.

Як відомо, здійснення освітньої діяльності вищого навчального закладу можливе тільки за наявності ліцензії та сертифікатів. У ВНЗ термін дії ліцензії з кожної спеціальності після її закінчення щоразу продовжується на підставі процедури акредитації.

Щоб пройти акредитацію з певної спеціальності ВНЗ повинен відповідати нормативно визначеним ліцензійним умовам, що ставляться до: науково-педагогічних та педагогічних кадрів, матеріально-технічної, навчально-методичної та інформаційної бази. Якщо кількісний та якісний склад науково-педагогічних кадрів ВНЗ удалося зберегти, навчально-методичне забезпечення дисциплін повністю відновлено й розроблено, то з матеріально-технічною та інформаційною базою – великі проблеми: усі навчально-виробничі площі, комп'ютерна техніка та бібліотеки залишилися в окупованих ВНЗ.

Шляхи вирішення проблеми:

1. Дозволити ВНЗ, які виведені з тимчасово окупованої території або знаходяться у прифронтовій зоні, не проходити процедуру акредитації в період проведення АТО та подовжити терміни дії ліцензій за відповідними напрямками підготовки (спеціальностями).

Проблема № 4. Труднощі при переведенні студентів з одного вищого навчального закладу в інший.

Після окупації ВНЗ Сходу України багато студентів вимушені були перевестися в інші ВНЗ України: спочатку в якості вільних слухачів, а потім – повноправних студентів. І тут виникла проблема – велика академічна різниця в навчальних планах на одну й ту ж спеціальність, яку в стислі терміни ліквідувати дуже важко. Таким чином порушується гарантоване ст. 63 Закону України «Про вищу освіту» право студента на академічну мобільність, тобто вільне переміщення між ВНЗ. І все це – через відсутність основного документу для провадження освітньої діяльності з кожної спеціальності – освітніх стандартів, які розробляються та затверджуються МОН України.

Шляхи вирішення проблеми:

1. Прискорити розробку й затвердження підзаконних актів з усіх розділів ЗУ «Про вищу освіту», передусім, стандартів освітньої діяльності з усіх спеціальностей, сформульованих у термінах компетентностей випускника відповідно до Національної рамки кваліфікацій (р. III ЗУ «Про вищу освіту»).

Проблема 5. Невизначеність місця коледжів та вимог до них у системі вищої освіти, насамперед, педагогічних. Загроза зникнення ВНЗ I-II рівнів акредитації взагалі.

Новий ЗУ «Про вищу освіту», на наш погляд, містить певні суперечності щодо статусу та процедури залишення коледжів в системі вищої освіти. Так, щоб залишитися в системі вищої освіти, коледжам необхідно спочатку пройти процедуру ліцензування на підготовку фахівців освітньо-професійного ступеня *молодшого бакалавра*, а потім протягом наступних п'яти років отримати ліцензію на підготовку освітнього ступеня *бакалавра*. При цьому прийом до коледжів на молодшого бакалавра можливо буде здійснювати виключно на основі *повної загальної середньої освіти*. Інакше – коледжі переходять до системи професійно-технічної освіти.

Педагогічні колективи коледжів висловлюють протест: *по-перше*, законом не визначаються ліцензійні вимоги щодо переходу на молодшого бакалавра, а потім – на бакалавра, зокрема, до кадрового складу; *по-друге*, якщо набір до коледжів здійснюватиметься лише на базі 11 класів, то вони не витримають конкуренції з університетами й інститутами. Контингент коледжів завжди формувався з дев'ятикласників, які свідомо йшли здобувати якісну професійну освіту, орієнтуючись на міцні традиції інтеграції навчального й виробничого процесу. Не секрет, що коли випускник коледжу потрапляє на 3 курс університету, він на «голову вище» своїх однокурсників. А наприкінці навчання, отримавши більш поглиблену науково-теоретичну підготовку, взагалі випереджає їх за якістю підготовки і здатності виконувати професійні функції; *по-третє*, якщо до коледжів набір буде здійснюватися на базі 11 класів, то зникне шкільний компонент освіти, а разом з ним і опиняться без роботи 60% викладачів. Усе це разом призведе до руйнації ступеневої системи освіти, створюваної десятиріччями: викладачі позбавляться роботи, студенти – якісної ступеневої професійної підготовки; будівлі з традиційно великими майстернями й лабораторіями зруйнуються; освітні проблеми переростуть у соціальні.

Якщо ж розглядати можливість переходу коледжів до системи професійно-технічної освіти, то що робити з педагогічними коледжами або коледжами культури і мистецтв? Про які робітничі професії й кваліфікації тут може йти мова?

Шляхи вирішення проблеми:

1. Прискорити розробку нормативної бази щодо переходу коледжів на підготовку молодших бакалаврів та бакалаврів.
2. Дозволити коледжам здійснювати набір та підготовку фахівців як на основі базової (9 класів), так і повної (11 класів) загальної середньої освіти.
3. Залишити коледжі в системі вищої освіти, як це практикується в європейських країнах.

Проблема № 6. Загроза скорочення професійно-технічних навчальних закладів у зв'язку з неможливістю переміщення навчально-виробничої бази із зони АТО та падінням контингенту.

Шляхи вирішення проблеми:

1. Оптимізація мережі ПТНЗ.

У зв'язку з неможливістю евакуації частини професійно-технічних навчальних закладів (ліцеїв та училищ) з окупованої території, падінням контингенту ДЗ «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка» вийшов з пропозицією до МОН України розпочати пілотний проект зі створення *Регіонального центру професійно-технічної освіти*, але поки що в межах університету (оскільки до структури університету входить 5 ПТНЗ). Тобто, університет пропонує створити Відокремлений підрозділ «Регіональний центр професійно-технічної освіти Луганського

національного університету імені Тараса Шевченка» шляхом реорганізації та включення до його складу 5 ПТНЗ університету. В умовах економічної і воєнно-політичної кризи такий крок дасть комплексний ефект – і управлінський, і економічний, і кадровий, і матеріально-технічний. З одного боку, ми скоротимо кількість ПТНЗ (як того вимагає ситуація), з іншого – розширимо можливість молоді у задоволенні всіх своїх професійних потреб.

Наступним кроком може бути й оптимізація ВНЗ I-II та III-IV рівнів акредитації навколо найпотужніших з них із збереженням всіх ліцензій.

Таким чином, освітні проблеми громадян у зоні проведення АТО є численними й комплексними. Нами було проаналізовано деякі проблеми професійної освіти громадян в зоні АТО та пропоновано можливі шляхи їх вирішення. Подальші кроки цьому напрямі вбачаємо в участі в нормотворчій та безпосередньо освітній діяльності з метою вирішення або мінімізації освітніх проблем громадян у зоні проведення антитерористичної операції та, таким чином, підвищення рівня їхньої освіченості та національно-патріотичної вихованості.

Список використаної літератури

1. **Для жителів** Донбасу і Криму [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.mon.gov.ua/activity/dlya-zhiteliv-donbasu-i-krimu/>
2. **Про освітні** потреби Луганської області говорили на виїзному засіданні комітету ВР [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://kno.rada.gov.ua/>

Караман О. Л. Освітні проблеми громадян у зоні проведення антитерористичної операції

У статті проаналізовано причини суспільно-політичної кризи на Сході України з освітньої та психолого-педагогічної точок зору; визначено освітні проблеми громадян у зоні проведення антитерористичної операції, пропоновано шляхи вирішення цих проблем.

Основними з них стали: відсутність науково-обґрунтованої програми, стратегії і тактики побудови держави, де структурним складником виступала б освітньо-виховна програма національно-патріотичного виховання молоді; порушення рівних прав доступу до вищої освіти абітурієнтів з окупованих та прифронтових територій; неможливість проходження процедури акредитації напрямів підготовки (спеціальностей) у вищих навчальних закладах в умовах евакуації; труднощі при переведенні студентів з одного вищого навчального закладу в інший; невизначеність місця коледжів та вимог до них у системі вищої освіти, насамперед, педагогічних; загроза зникнення ВНЗ I-II рівнів акредитації; загроза скорочення професійно-технічних навчальних закладів у зв'язку з неможливістю переміщення навчально-виробничої бази із зони АТО та падінням контингенту.

Ключові слова: освітні проблеми, громадяни, антитерористична операція.

Караман Е. Л. Образовательные проблемы граждан в зоне проведения антитеррористической операции

В статье проанализированы причины общественно-политического кризиса на Востоке Украины с образовательной и психолого-педагогической точек зрения; определены образовательные проблемы граждан в зоне проведения антитеррористической операции, предложено пути решения этих проблем.

Основными из них стали: отсутствие научно обоснованной программы, стратегии и тактики построения государства, где структурным компонентом выступала бы образовательно-воспитательная программа национально-патриотического воспитания молодежи; нарушение равных прав доступа к высшему образованию абитуриентов с оккупированных и прифронтовых территорий; невозможность прохождения процедуры аккредитации направлений подготовки (специальностей) в высших учебных заведениях в условиях эвакуации; трудности при переводе студентов из одного высшего учебного заведения в другое; неопределенность места колледжей и требований к ним в системе высшего образования, в первую очередь, педагогических; угроза исчезновения вузов I-II уровней аккредитации; угроза сокращения профессионально-технических учебных заведений в связи с невозможностью перемещения учебно-производственной базы из зоны АТО и падением контингента.

Ключевые слова: образовательные проблемы, граждане, антитеррористическая операция.

Karaman O. L. Educational Problems of Citizens in the Zone of the Antiterrorist Operation

The article analyzes the causes of social and political crisis in the east of Ukraine with educational and psycho-pedagogical perspectives; defined educational problems of citizens in the area of counter-terrorism operations, the proposed solutions to these problems.

The main ones are: lack of scientifically grounded program, strategy and tactics of building the state where the structural component acted to education and educational program of national-patriotic education of youth; violations of equal rights of access to higher education students from the occupied territories and frontline; the impossibility of passing the accreditation procedure training areas (specialties) in higher education in terms of evacuation; difficulties in transferring students from one higher education institution to another; uncertainty community colleges and requirements for them in higher education, especially teachers; the threat of extinction universities I-II levels of accreditation; reducing the threat of vocational

schools due to the inability to move educational production base area of ATO and fall contingent.

Key words: educational problems, citizens, antiterrorist operation.

Стаття надійшла до редакції 17.04.2015 р.

Прийнято до друку 14.05.2015 р.

Рецензент – д.п.н., проф. Харченко С. Я.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ

1. **Бабічев Олександр Іванович** – кандидат історичних наук, доцент, проректор з науково-педагогічної роботи ДЗ «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка».

2. **Вихватенко Микола Тимофійович** – кандидат історичних наук, доцент кафедри педагогіки, декан ВП «Старобільський факультет ЛНУ імені Тараса Шевченка».

3. **Голота Вікторія Євгенівна** – соціальний педагог ВП «Лисичанський педагогічний коледж» Луганського національного університету імені Тараса Шевченка.

4. **Гончар Олександр Юрійович** – аспірант кафедри соціальної педагогіки ДЗ «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка», провідний спеціаліст КУ «Луганський обласний центр соціокультурної адаптації молоді з обмеженими можливостями здоров'я», соціальний педагог СЗШ № 67 м. Києва.

5. **Горобець Данило Валентинович** – кандидат педагогічних наук, доцент, заступник директора з виховної роботи Стахановського педагогічного коледжу Луганського національного університету імені Тараса Шевченка.

6. **Гришак Світлана Миколаївна** – кандидат педагогічних наук, доцент, докторан Херсонського державного університету.

7. **Ємельянова Олена Олександрівна** – бакалавр ДЗ «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка».

8. **Зоря Ірина Олександрівна** – аспірант ДЗ «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка».

9. **Караман Олена Леонідівна** – доктор педагогічних наук, професор кафедри соціальної педагогіки, директор Інституту педагогіки і психології ДЗ «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка».

10. **Карлова Надія Миколаївна** – старший викладач кафедри української мови, заступник декана з соціально-гуманітарної роботи факультету української філології та соціальних комунікацій ДЗ «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка».

11. **Котєнєва Ірина Сергіївна** – кандидат педагогічних наук, доцент кафедри педагогіки ДЗ «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка».

12. **Краснова Наталія Павлівна** – кандидат педагогічних наук, доцент кафедри соціальної педагогіки ДЗ «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка».

13. **Леонова Вероніка Іванівна** – кандидат педагогічних наук, викладач кафедри соціальної педагогіки, психології та педагогічних інновацій ДЗ «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського».

14. **Ливацький Олександр Васильович** – кандидат педагогічних наук, доцент кафедри теорії і методики фізичного виховання ДЗ «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка».

15. **Литвинова Наталія Анатоліївна** – кандидат педагогічних наук, доцент кафедри соціальної педагогіки ДЗ «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка».

16. **Мальцева Ольга Іванівна** – кандидат педагогічних наук, доцент кафедри соціальної педагогіки ДЗ «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка».

17. **Отрощенко Наталія Леонідівна** – кандидат педагогічних наук, доцент кафедри соціальної педагогіки ДЗ «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка».

18. **Пивоварова Ганна Сергіївна** – практичний психолог ВП «Лисичанський педагогічний коледж» Луганського національного університету імені Тараса Шевченка.

19. **Проскурняк Олена Ігорівна** – доктор психологічних наук, доцент кафедри соціальної педагогіки Харківської державної академії культури.

20. **Роганова Тетяна Григоріївна** – юрисконсульт КЗ «Харківська гуманітарно-педагогічна академія» Харківської обласної ради.

21. **Роман Сергій Володимирович** – доктор педагогічних наук, професор кафедри лабораторної діагностики, хімії та біохімії ДЗ «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка», член-кореспондент Міжнародної академії наук педагогічної освіти (МАНПО).

22. **Сєногонова Людмила Іванівна** – кандидат технічних наук, доцент кафедри товарознавства, торговельного підприємництва та експертизи товарів ДЗ «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка».

23. **Силкіна Світлана Анатоліївна** – аспірант кафедри соціальної педагогіки ДЗ «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка».

24. **Солдатенко Віталій Григорович** – асистент кафедри спортивних дисциплін ДЗ «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка».

25. **Степаненко Вікторія Іванівна** – аспірант кафедри соціальної педагогіки, асистент кафедри соціальної роботи ДЗ «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка».

26. **Тарасова Наталія Сєргіївна** – бакалавр ДЗ «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка».

27. **Терновець Олеся Миколаївна** – кандидат педагогічних наук, асистент кафедри соціальної роботи ДЗ «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка».

28. **Трубавіна Ірина Миколаївна** – доктор педагогічних наук, професор кафедри загальної педагогіки і педагогіки вищої школи, керівник центру соціальної роботи ННІ педагогіки і психології Харківського національного педагогічного університету ім. Г. С. Сковороди.

29. **Чернецька Юлія Іванівна** – кандидат педагогічних наук, доцент кафедри соціальної педагогіки КЗ «Харківська гуманітарно-педагогічна академія» Харківської обласної ради.

30. **Черних Олена Олександрівна** – спеціаліст Луганського обласного центру підтримки молодіжних ініціатив та соціальних досліджень, пошукувач кафедри соціальної педагогіки ДЗ «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка».

31. **Шабасва Наталія Сергіївна** – кандидат педагогічних наук, доцент кафедри соціальної педагогіки ДЗ «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка».

32. **Шинкарьов Сергій Іванович** – кандидат біологічних наук, доцент, завідувач кафедри фізичного виховання ДЗ «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка».

33. **Шинкарьова Олена Дмитрівна** – викладач кафедри фізичного виховання ДЗ «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка».

34. **Щурова Наталія Василівна** – старший викладач кафедри здоров'я людини, фізичної реабілітації, безпеки життєдіяльності, охорони праці та цивільного захисту ДЗ «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка».

Наукове видання

ВІСНИК

Луганського національного університету
імені Тараса Шевченка
(педагогічні науки)

№ 2 (291) квітень 2015

Частина II

Відповідальний за випуск:
д. п. н., проф. **О. Л. Караман**
к. п. н., доц. **Я. І. Юрків**

Здано до склад. 14.04.2015 р. Підп. до друку 14.05.2015 р.
Формат 60x84 1/8.Папір офсет. Гарнітура Times New Roman.
Друк ризографічний. Ум. друк. арк. 26,73. Наклад 200 прим. Зам. № 58.

Видавець і виготовлювач
Видавництво Державного закладу
„Луганський національний університет імені Тараса Шевченка”
пл. Гоголя, 1, м. Старобільськ, 92703. т/ф: (06461) 2-16-02.
e-mail: luguniv.info.edu@gmail.com
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК № 3459 від 09.04.2009 р.